SORUŞTURMA EVRESİNDE ŞÜPHELİ HAKLARI

Uğur Ziya AKBULUT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tezli Yüksek Lisans Programı/Kamu Hukuku Anabilim Dalı

Danışman: Dr. Öğretim Üyesi Asiye Selcen ATAÇ

İstanbul

T.C. Maltepe Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ağustos, 2018

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Uğur Ziya AKBULUT' un "Soruşturma Evresinde Şüpheli Hakları" başlıklı tezi 14/08/2018 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından değerlendirilerek "Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği" nin ilgili maddeleri uyarınca, Kamu Hukuku Anabilim Dalında Yüksek Lisans/Doktora tezi **oy birliğiyle / oy çokluğuyla, başarılı / başarısız** olarak kabul edilmiştir.

	Unvanı. Adı ve Soyadı	İmza
Üye (Tez Danışmanı)	: Dr. Öğr. Üyesi Asiye SELCEN ATAÇ	.....
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Melda KÖSE MARDUÇ	.....
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Aysun ALTUNKAŞ	.....

Doç. Dr. Ahu TUNÇEL ÖNKAL
Enstitü Müdürü

ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI

maltepe üniversitesi	ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI	Doküman No	FR-178
		İlk Yayın Tarihi	01.03.2018
		Revizyon Tarihi	
		Revizyon No	00
		Sayfa	1/1

Revizyon Takip Tablosu

REVİZYON NO	TARİH	AÇIKLAMA
00	01.03.2018	İlk yayın.

ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI

...../...../20...

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarından bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilmeyen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; çalışmanın Maltepe Üniversitesinde kullanılan "bilimsel intihal tespit programı" ile tarandığını ve öngörülen standartları karşıladığını beyan ederim.

Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Uğur Ziya AKBULUT

Hazırlayan İlgili Birim	Kalite Koordinatörü Dr. Öğr. Üyesi Şafak GÜNDÜZ	Kurumsal Yetkili Prof. Dr. Belma AKŞİT

(Dokuman No: FR-178; Yayın Tarihi: 01.03.2018; Revizyon Tarihi: ; Revizyon No:00)

TEŞEKKÜR

Tez çalışmamın her aşamasında değerli katkı ve eleştirileriyle yol gösteren danışman hocam Dr. Öğretim Üyesi Asiye Selcen ATAÇ'a, önemli eleştiri ve değerlendirmeleri ile katkıda bulunan jüri üyelerim Dr. Öğretim Üyesi Melda KÖSE MARDUÇ ve Dr. Öğretim Üyesi Aysun ALTUNKAŞ'a içtenlikle teşekkürlerimi sunarım.

Tez çalışmam süresince uygulamaya dair hususlarda görüşlerini paylaşan değerli arkadaşım Av. Özgür AKIŞOĞLU'na ve Temel HALİS'e teşekkür ederim. Hayattaki en büyük şansım ve her zaman yanımda olan kıymetli annem Fatma AKBULUT'a, ablam Nurhayat ASLANOĞLU'na, kardeşim Kader AKBULUT'a bilhassa manevi olarak gösterdikleri destekleri için teşekkür ederim.

ÖZ

SORUŞTURMA EVRESİNDE ŞÜPHELİ HAKLARI

Uğur Ziya AKBULUT

Yüksek Lisans Tezi

Kamu Hukuku Anabilim Dalı

Danışman: Dr. Öğretim Üyesi Asiye Selcen ATAÇ

Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018

İnsan Hakları, insanlığın var oluşundan beri insanın onurlu bir varlık olmasından kaynaklanan ve sahip olmak için sadece insan olmanın yeterli olduğu haklardır. İnsanlığın başlangıcından günümüze kadar geçen süreç içerisinde tarih hep insan hakları mücadelesine sahne olmuş ve bu mücadelelerde insan hakları kazanımlar elde etmiştir. İnsan haklarını korumanın en etkili yolu ise adil bir yargılama sisteminin bulunmasıdır. Aynı zamanda bir insan hakkı olan adil yargılanma hakkı, diğer tüm haklarında güvencesini oluşturur.

Çalışmamızın amacı, şüpheli haklarının, hak arama özgürlüğü ve insan hakları bağlamında tarihsel gelişim sürecini, unsurlarını ve şüpheliye tanınan asgari hak ve güvencelerini incelemek suretiyle, şüpheli haklarının niteliğini ve önemini vurgulamaktır. Bu çalışmada; öncelikle hak, insan hakları, özgürlük kavramları kavramsal olarak açıklanarak, devamında ceza muhakemesinin evrensel ilkelerine değinilerek, ceza muhakemesinde şüpheli haklarının, adil yargılanma hakkı ile kesişim noktaları açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hak arama özgürlüğü, Adil yargılanma hakkı, Soruşturma, Şüpheli, Şüpheli hakları.

ABSTRACT

SUSPECT RIGHTS IN THE INVESTIGATION PHASE

Uğur Ziya AKBULUT

Master Thesis

Department of Public Law

Supervisor: Dr. Assistant Professor Asiye Selcen ATAÇ

Maltepe University Institute of Social Sciences, 2018

Human Rights are the rights that arise from the fact that man has been a dignified being since mankind has existed and that it is sufficient to be human just to possess it. History has always been the stage of the human rights struggle, and human rights gains have been achieved in these struggles from the beginning of mankind to the present day. The most effective way to protect human rights is to have a fair judicial system. At the same time, the right to a fair trial, which is a human right, constitutes a guarantee of all other rights.

The aim of our study is to emphasize the nature and importance of suspicious rights by examining the historical development process, its elements and the minimum rights and guarantees given to suspects in the context of suspect rights, freedom of right and human rights. In this study; the concepts of rights, human rights and freedom are conceptually explained, and the points of intersection with the right to fair trial are explained in the criminal proceedings, referring to the universal principles of criminal proceedings.

Key words: Right to legal remedies, Right to fair trial, Investigation, Suspect, Rights of suspect.

İÇİNDEKİLER

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI ..... İİ
ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI ..... İİİ
TEŞEKKÜR ..... İV
ÖZ V
ABSTRACT ..... Vİ
İÇİNDEKİLER ..... Vİİ
KISALTMALAR X
GİRİŞ 1
1. BÖLÜM 5
HAK ARAMA HÜRRİYETİ KAVRAMI VE GELİŞİMİ 5
1. HAK ARAMA HÜRRİYETİ KAVRAMI 5
1.1. İnsan Hakları 5
1.2. Hak Kavramı 7
1.3. Özgürlük Kavramı 9
1.4. Adalet Kavramı 11
1.5. Adil Yargılanma Hakkı Kavramı 13
1.6. Hukuk Devleti Kavramı 16
1.6.1. Organizmacı (Biyolojik) Teori 18
1.6.2. Doğal (Tabii) Hukuk Teorisi 20
1.6.3. Kuvvetler Ayrılığı İlkesi 22
2. HAK ARAMA HÜRRİYETİNİN TARİHSEL SÜRECİ 26
2.1. İlk ve Orta Çağdaki Gelişmeler 26
2.1.1. Magna Carta Libertatum (Büyük Özgürlük Fermanı) 29
2.1.2. Köylülerin Mektupları 31
2.1.3. Haklar Dilekçesi (Petition of Rights) 32
2.1.4. Habeas Corpus Act 33
2.1.5. Haklar Bildirisi (Bill of Rights) 34
2.1.6. İhanet Suçu Yargılaması Yasası (Treason Trials Act) 35
2.1.7. Act of Settlement (Tac-ı Tevarüs Kanunu) 35
2.2. Aydınlanma Dönemi Gelişmeleri 36
2.2.1. Virginia Haklar Bildirisi 36
2.2.2. İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi 37
3. HAK ARAMA HÜRRİYETİNİN EVRENSELLEŞME SÜRECİ 38
3.1. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirisi 39
3.2. Soykırım Suçunun Önlenmesine ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme. 42
3.3. Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi 43
3.4. Uluslararası Diğer Sözleşmeler 44
3.5. Avrupa Konseyi Statüsü 44

3.6. İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme... 45
3.6.1. Denetim Mekanizması ... 48
3.7. İnsan Hakları ile Hak Arama Hürriyeti İlişkisi ... 48

2. BÖLÜM ... 51

CEZA MUHAKEMESİ HUKUKUNDA ŞÜPHELİ HAKLARI ... 51
1. ŞÜPHELİ HAKLARI ... 51
1.1. Genel Olarak ... 51
1.2. Haklarını ve İsnadı Öğrenme Hakkı ... 52
1.2.1. Suçlamanın Niteliği ve Nedeninin Bildirilmesi ... 53
1.2.2. Suçlamanın Kısa Süre İçinde Bildirilmesi ... 56
1.2.3. Suçlamanın Ayrıntılı Bildirilmesi ... 57
1.2.4. Suçlamanın Şüpheliye Anladığı Dilde Bildirimi ... 58
1.2.5. Yakalamada Bilgilendirme ... 60
1.3. Suçsuzluk (Masumiyet) Karinesi ... 61
1.3.1. Yüklenen Suç Hakkında Açıklamada Bulunmama (Susma) ve Kendini Suçlamama Hakkı ... 68
1.3.2. Şüpheden Sanık Yararlanır İlkesi ... 70
1.4. Savunma Hakkı ... 74
1.4.1. Kendi Kendini Savunma Hakkı ... 76
1.4.2. Dosyayı İnceleme ve Örnek Alma Hakkı ... 79
1.4.3. Lehine Delilleri İleri Sürme ve Toplanmasını İsteme Hakkı ... 89
1.5. Tercümandan Yararlanma Hakkı ... 94
1.5.1. Kişiler Bakımından ... 99
1.5.2. Zaman Bakımından ... 102
1.5.3. Ücretsiz Olması ... 104
1.5.4. Tercüme Edilecek Şeyler ... 106
1.5.5. Tercüman Bakımından ... 107
1.6. Müdafiden Yararlanma Hakkı ... 111
1.6.1. İhtiyari Müdafilik ... 114
1.6.1.1. İhtiyari Müdafiin Şüpheli veya Kanuni Temsilcisi Tarafından Seçilmesi ... 115
1.6.1.2. İhtiyari Müdafinin Görevlendirilmesi ... 117
1.6.2. Zorunlu Müdafilik ... 122
1.6.2.1. Zorunlu Müdafiliğin Şartları ... 123
1.6.2.2. Zorunlu Müdafiin Şüpheli veya Şüphelinin Kanuni Temsilcisi Tarafından Seçilmesi ... 128
1.6.2.3. Zorunlu Müdafiin Görevlendirilmesi ... 129
1.6.3. Müdafi Sayısı ... 130
1.6.4. Müdafiinin Soruşturma Dosyasını İnceleme ve Örnek Alma Yetkisi İle Bu Yetkinin Sınırlandırılması ... 131
1.6.5. Şüphelinin Müdafii ile Görüşme ve Haberleşme Hakkı ... 135
1.6.5.1. Gözaltındaki Şüphelinin Müdafii ile Görüşme Hakkı ... 136
1.6.5.2. Tutuklu Olan Şüphelinin Müdafii ile Görüşme Hakkı ... 140

1.6.5.3. Gözaltındaki Şüphelinin Müdafii ile Haberleşme Hakkı 144
1.6.5.4. Tutuklu Olan Şüphelinin Müdafii ile Haberleşme Hakkı 144
1.6.6. Soruşturma Evresinde Müdafiin Bulunmasını İsteme Hakkı 146
1.7. Yasak İfade ve Sorgu Yöntemlerinden Korunma Hakkı 147
1.7.1. Genel Olarak 147
1.7.2. İfade Alma 148
1.7.3. Sorgu 150
1.7.4. İfade Alma ve Sorguda Yasak Yöntemler ile Bu Yöntemlerden Korunma Hakkı 150
1.7.5. İşkenceden Korunma Hakkı 155
1.7.6. İnsanlık Dışı veya Küçük Düşürücü Muamele ve Cezadan Korunma Hakkı 159
1.7.7. Hakkın İhlali Karşısında Etkili Soruşturma Yapılmasını İsteme Hakkı 161
1.8. Etkili Soruşturma Yapılmasını İsteme Hakkı 176
1.8.1. Soruşturma Evresinde Bağımsızlık ve Tarafsızlık 179
1.8.2. Soruşturma Organlarının Tarafsızlık ve Bağımsızlıklarının Soruşturmaya Etkisi 180
1.8.3. Soruşturma Evresinin İç Müdahalelerden Korunması 189
1.8.4. Soruşturma Evresinin Dış Müdahalelerden Korunması 192
1.9. İddianamenin İadesi ve Şüpheli Hakları 192

3. BÖLÜM 201

ÖZGÜRLÜĞÜ KISITLAYICI KORUMA TEDBİRLERİNDE MAKUL SÜRE VE İTİRAZ KANUN YOLU 201
1. Yakalama Koruma Tedbiri 201
1.1. Yakalama Müessesesi 201
1.2. Yakalamada Makul Süre 206
1.3. Yakalama Kararına İtiraz 214
1.4. Haksız ve Makul Süreyi Aşan Yakalamada Tazminat İsteme Hakkı 215
2. Gözaltına Alma Koruma Tedbiri 218
2.1. Gözaltı Müessesi 218
2.2. Gözaltına Almada Makul Süre 219
2.3. Gözaltına Alma Tedbirine Karşı İtiraz Yolu 223
2.4. Hukuka Aykırı Gözaltına Alma İşlemine Karşı Tazminat Hakkı 223
3. Tutuklama Koruma Tedbiri 227
3.1. Tutuklama Müessesi 227
3.2. Tutuklamada Makul Süre 229
3.3. Tutuklama Kararına Karşı İtiraz Yolu 234
3.4. Haksız Tutuklama Dolayısıyla Tazminat Hakkı 239
3.5. Tutuklama Tedbirine Alternatif Tedbir: Adli Kontrol 239

SONUÇ 244

KAYNAKÇA 251

KISALTMALAR

AİHK	:Avrupa İnsan Hakları Komisyonu
AİHM	:Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	:Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
Anayasa	:Türkiye Cumhuriyeti Anayasası
AyM	:Anayasa Mahkemesi
AÜHFM	:Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
bkz.	:Bakınız
C.	:Cilt
Yargıtay CD.	:Yargıtay Ceza Dairesi
YCGK	:Yargıtay Ceza Genel Kurulu
CGTİK	:Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun
CKYCGİT	:Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Tüzük
CMK	:Ceza Muhakemesi Kanunu
CMUK	:1412 sayılı mülga Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu
Çev.	:Çeviren
ÇKK	:Çocuk Koruma Kanunu
E.	:Dosya Esas Numarası
İÜHFM	:İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası
K.	:Dosya Karar Numarası
KHK	:Kanun Hükmünde Kararname
m.	:Madde numarası
par.	:Paragraf
RG	:Resmi Gazete
S.	:Sayı
s.	:Sayfa Numarası

StPO	:Alman Ceza Muhakemesi Kanunu
TBB	:Türkiye Barolar Birliği
TCK	:Türk Ceza Kanunu
TMK	:3713 Sayılı Terörle Mücadele Kanunu
UYAP	:Ulusal Yargı Ağı Projesi
vd.	:Ve devamı
YGİY	:Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği

GİRİŞ

Haysiyetli, müsavi ve hür bir yaşamın ayrılmaz parçasını teşkil eden insan hakları, modern toplumlarca kabul edilen evrensel, adil, meşru bir devlet ve toplumun idaresinin ayrılmaz bir unsurudur[1]. Mercek noktasına insanı alan bu anlayışın bir sonucu olarak, insanlar arasında herhangi bir ayrım gözetmeksizin her bir bireyin dokunulamaz, devredilemez ve feragat edilemez nitelikteki haklara sahip olduğu gerçeğine ulaşılır[2]. Bireyin özgürlüğünden vazgeçmesi, insan haklarından vazgeçmesi demektir. Her şeyden vazgeçen insanın hiçbir zararını karşılama olanağı olmadığı gibi, insanın yaradılışı ile de uzlaşmaz[3].

Siyasal topluluklar halinde toplanan insanlar kendi varlıklarını korumak için, güvenli ve huzurlu bir düzen arayışı içinde olmuşlardır. Bu amaçla birtakım kurallar getirmişler ve sonrasında bu kuralların meydana getirdiği soysal düzene hukuk adını vermişlerdir. Hukuk düzeninin, zaman içinde hak ve özgürlüklerin de güvencesi durumuna gelmesi ile insan hakları, ülkelerinin anayasalarında yer alarak güvence altına alınmıştır. Bir devletin örgütleniş biçimini ve hukukunun temel esaslarını ortaya koyan anayasalar geliştirilirken devletler, bu anayasaların ilk bölümüne temel hak ve özgürlükleri koymaya başlamışlardır. Dolaysıyla insan hakları kavramı, doğal niteliğini hukuksal bir niteliğe taşımış ve sonra da uluslararası metinler ve anayasalarda kendisine yer edinmiştir[4]. İnsan hakları, modern devletin ortaya çıkışıyla gelişen, var olan bir kavramdır. Bu kavramla, iktidarın sınırlandırılması ile iktidarın dahi dokunamayacağı bireysel, özgür ve özerk alanların yaratılması ve koruma altına alınması amaçlanmaktadır. Bu bağlamda insan hakları, gelişim seyri açısından ulusaldan, ulusalüstü ve uluslararasına doğru bir yörünge çizmektedir[5].

Her ne kadar hukuk devleti kavramı altında toplanan kural ve mekanizmalar önemli bir ilk adım oluştursa da, hukuksal kural ve mekanizmaları etik değere bağlayacak bir referansa ihtiyaç vardır. Bu referans ise, günümüzde genel ifadesini,

---

[1] **UYGUN Oktay,** Türkiye'de Demokrasi ve İnsan Hakları, TODAİE, Ankara, 1996, s. 6-7.
[2] **KALABALIK Halil,** İnsan Hakları Hukuku, 2. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2009, Önsöz.
[3] **ROUSSEAU, Jean-Jacques,** Toplum Sözleşmesi, Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi, XLIX, çev. Vedat Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006, s. 9.
[4] **ÇEÇEN Anıl,** İnsan Hakları, 3. Baskı, Savaş Yayınları, Ankara, 2000, s. 272-276.
[5] **GEMALMAZ Mehmet Semih,** Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, Beta Yayınları, İstanbul, 1997, s. 7.

"insan onuru" ve "insan hakları" kavramlarında bulmaktadır[6]. İnsan haklarının kaynağı, onurlu bir varlık olan insan doğasıdır[7].

Demokrasi ve insan hakları bilincine sahip olmak, haklar ve özgürlüklerden yararlanmak için her zaman güvence sağlamamıştır. Toplumun ve bireyin yaşamının güvencesi, adil bir hukuk düzeninin varlığı ile mümkündür. Sonuç olarak, temel hak ve özgürlükleri, herkese, özellikle de devlete karşı koruyacak bir güvence bağlamında adil yargılanma kavramı karşımıza çıkmaktadır[8]. Nitekim hukukun üstünlüğü ilkesinin esaslı unsuru adil yargılanma hakkıdır[9].

Adil yargılanma hakkı, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin 14. maddesi ile AİHS'nin 6. maddesinde evrensel niteliğe haiz bir ilke olarak yer almıştır. Anayasa'nın 36. madde düzenlemesiyle de hukuk sistemimizde yer bulan adil yargılanma hakkı, esas olarak kaynağını insan hakları hukukundan ve hukuk devletinden almaktadır. Hukuk devleti; insanların sırf insan olmadan kaynaklanan haklarını koruma altına alan, insan haklarına saygılı ve bu hakları korumak amacıyla adil düzenlemeler yapan, Anayasa ve hukuk içinde kalan, tüm kişi, kurum ve kuruluşların işlem ve eylemlerinin hukuka uygunluğunu yargı yoluyla denetleyen devlettir[10].

Adil yargılanma hakkının önemli bir bölümünü ceza muhakemesi oluşturmaktadır. Ceza Muhakemesine ilişkin olarak ortaya çıkan uyuşmazlıkların konusunu oluşturan eylemlerin büyük bir bölümü, toplum düzeninin temelini oluşturmaktadır. Birey ve toplum yaşamını bu kadar yakından ilgilendiren ceza muhakemesi; muhakemeye katılan bireylerin haklarına zarar vermeksizin hukuka uygun maddi gerçeği bulmaya çalışır. Ceza muhakemesinin sağlıklı bir şekilde

---

[6] **SANCAR Mithat,** "Şiddet, Şiddet Tekeli ve Demokratik Hukuk Devleti", Doğu-Batı Dergisi, Yıl 4, S. 13, Kasım-Aralık-Ocak 2000-2001, ss. 25-45, s. 44.
[7] **ERDOĞAN Mustafa,** Anayasal Demokrasi, Siyasal Kitapevi, Ankara 2001, s. 131.
[8] **ÇÜÇEN A. Kadir,** İnsan Hakları, MKM Yayıncılık, Bursa 2011, s. 163.
[9] **TÜRMEN Rıza,** "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Adil Yargılanma Hakkı", Sempozyum İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Adli Yargı, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, 2004, s. 39.
[10] **ÖZBUDUN Ergun,** Türk Anayasa Hukuku, Gözden Geçirilmiş 8. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2004, s. 113.

yürüyebilmesi için muhakemenin önemli bir süjesi olan şüphelinin haklarını etkin bir şekilde kullanabilmesi önem taşır[11].

İnsan haklarının önemli bir bölümünü işgal eden şüpheli ve sanık hakları ceza muhakemesinin ana çatısını oluşturmaktadır. Nitekim ceza muhakemesi mekanizması şüpheli ve sanık nedeniyle harekete geçmektedir; dolayısıyla bu kişiler ceza muhakemesinin en önemli sujeleri arasında yer almaktadır[12]. Hukuk devletinde ve toplumda, hukuk kurallarını ihlal ederek suç işlediği sabit olan kişilerin cezalandırılması ne kadar önemliyse, suç işlediği iddia edilen kişilerin adil bir şekilde yargılanması da bir o kadar önemlidir. Ceza muhakemesinde, adil bir yargılamanın yapılabilmesi ise, şüpheli/sanık haklarının tanınması ile bu hakların etkin bir şekilde kullanılabilmesine bağlıdır. Şüpheli ve sanık sıfatına haiz kişilerin insan haklarına uygun olarak yargılanabilmeleri ve peşinen suçlu ilan edilmelerinin önüne geçilebilmesi amacıyla çağdaş ülkeler iç mevzuatlarında bu kişilerin adil yargılanmalarını sağlayacak birtakım yasal düzenlemeler yapma yoluna gitmişlerdir. Nitekim ülkemizde de başta Anayasa ve 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu (CMK) olmak üzere birçok yasa ve yönetmelikle şüphelilerin ve sanıkların yargılanmalarında izlenecek usulü içeren hükümlere yer verilmiştir.

Ceza adalet sistemi, suçların soruşturulması, kovuşturulma (yargılanması) ve cezaların infaz edildiği üç evreden oluşur. Bu üç evreden soruşturmada şüpheli, kovuşturmada sanık, infazda hükümlü sıfatını alan kişilerin hepsi, adil yargılanma güvencesi altındadır. Sadece kovuşturma evresiyle sınırlandırılarak, soruşturma evresinin dâhil olmadığı bir adil yargılanma hakkının, hizmet ettiği amaç ile bağdaşması mümkün değildir.

Ceza muhakemesinde amaç, maddi gerçeğe ulaşmaktır. Maddi gerçeği arama faaliyetinde şüpheli ve sanığa tanınan hakların tümü adil yargılanma kavramının asgari gerekliliklerini oluşturmasının yanında; hakkaniyete uygun, silahların eşitliği ve mahkemeye ulaşım gibi başkaca da gereklilikler aranmaktadır. Bu gereklilikler; konunun bütünlüğü içinde Anayasa, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS), CMK, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) ve Yüksek Yargı organlarının

[11] **KARAKEHYA Hakan,** Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6. Maddesi (Adil Yargılanma Hakkı) Bağlamında Ceza Muhakemesinde Duruşma, Savaş Yayınevi, Ankara, 2008, s. 1.

[12] **ÖZTÜRK Bahri/ERDEM Mustafa Ruhan,** Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku, 11. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2007, s. 305.

kararlarında nasıl anlaşıldığı ortaya konulmaya çalışılacaktır. Soruşturma evresi; suç isnadının bildirilmesi, ifade alınması, koruma tedbirlerine başvurulması ve dava açılması gibi birçok işlemin sonucunda karara bağlanan bir süreç olmakla birlikte; her dava türü ve her şüpheliye göre değişen uygulamayı içinde barındırması nedeniyle, bu evrenin sorunlarını tespit etmek ve gidermeye çalışmaktan daha çok, şüpheli hakkında soruşturma sırasında yapılan soruşturma işlemlerinin şüpheli hakları bağlamında adil yargılanma hakkıyla ilişkisi üzerinde durulmaya çalışılacaktır.

Çalışmanın ilk bölümünde, hak arama hürriyeti, insan hakları, özgürlük, adalet, adil yargılanma hakkı kavramı ele alınmış, ulusal ve uluslararası belgeler ışığında adil yargılanma hakkı ve bu hakkın Türk hukukunda tarihsel gelişimi incelenmiştir.

İkinci bölümde şüpheliye tanınan haklarla ilintili olarak ayrı ayrı başlıklar altında CMK'nda düzenlenen şüpheli hakları ile AİHS'nde yer alan hakların mukayesesi yapılmış, buna ilişkin olarak ayrıca AİHM, Anayasa Mahkemesi ve yüksek yargı organlarının vermiş olduğu içtihatlardan da faydalanılmak suretiyle konu analiz edilmeye çalışılmıştır.

Son bölümde ise soruşturma evresinde koruma tedbirlerinin usul ve esasları CMK kapsamında detaylı olarak irdelenmiş, ayrıca Anayasa, AİHS, AİHM, Anayasa Mahkemesi ve yüksek yargı içtihatları ile kabul edilen koruma tedbirlerine ilişkin unsurlara da değinilmek suretiyle konu incelenmiştir.

1. BÖLÜM

HAK ARAMA HÜRRİYETİ KAVRAMI VE GELİŞİMİ

1. HAK ARAMA HÜRRİYETİ KAVRAMI

1.1. İnsan Hakları

İnsan hakları, insanın doğasına bağlı, ona zarar vermeksizin tanımazlık edilemeyen bir haklar bütününü içerir[13]. İnsan haklarının "doğal hukuk", "pozitif hukuk" yaklaşımlarından doğal hukukun ürünü olduğu kabul edilmektedir. İnsan hakları devletten önce var oldukları ve devlet eliyle konulmadıkları için bu haklara dokunulamaz[14]. İnsan hakları, bir devlet mevzuatınca tanınmasa ve çiğnense bile, üstün bir insan doğasının varlığına inananlar için varlığını yitirmez[15]. İnsan haklarının bazıları; temel hak ve özgürlükler şeklinde ayrıştırılabilir. Bunlar insanların insan olduğu için doğuştan elde ettiği hak ve özgürlüklerdir. Temel hak ve özgürlükler kişiye sıkı sıkıya bağlı olup başkasına devredilmesi olanaksızdır[16]. İnsan hakları 'insan' ve 'hak' üzerine kurulmuş bir alandır. Hak kavramı ise, iki temel ahlaki ve siyasi anlam taşır: doğruluk ve yetki[17]. İnsan haklarının evrensel hak ve özgürlükler kapsamında mütalaa edilmesi, 2. Dünya Savaşından sonra meydana gelen uluslararası ve ulusüstü mekanizmaların ürünü olduğu söylenebilir[18]. İnsanlığın ortak dili olarak da nitelendirilen insan hakları, sözleşmeler ve anayasalarca "pozitif kural" haline dönüştürülmüştür[19]. İnsan, içinde yaşadığı ulusun bireyi olmasının yanı sıra, insanlığın da üyesi bulunması, insan hak ve özgürlüklerini yalnızca ulusal bir hukuk sorunu olmaktan çıkarmış ve ona evrensel bir içerik kazandırmıştır[20]. Uluslararası hukuk bakımından insan hakları pozitif hukukça tanındığı ölçüde, bir

---

[13] **KAYA Mehmet,** Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında Soruşturma Evresinde Adil Yargılanma Hakkı, Doktora Tezi, Ankara, 2014, s. 16.
[14] **AKILLIOĞLU Tekin,** İnsan Hakları Kavram, Kaynaklar ve Koruma Sistemleri, Gözden geçirilmiş 2. Baskı, İmaj Yayınevi, Ankara, 2010, s. 8.
[15] **KABOĞLU Ö. İbrahim,** Kollektif Özgürlükler, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Dicle Üniversitesi Basımevi, Diyarbakır, Nisan 1989, s. 21.
[16] **Çüçen,** İnsan Hakları, s. 46.
[17] **TEZCAN Durmuş/ERDEM Mustafa Ruhan/SANCAKDAR Oğuz/ÖNOK Rifat Murat,** İnsan Hakları El Kitabı, Seçkin Yayınevi, 4. Baskı, Ankara, 2011, s. 33-34.
[18] **COŞKUN Vahap,** İnsan Hakları Liberal Açıdan Bir Tahlil. Duygu Gücük (Ed.) Liberte Yayınları, Ankara, 2006, s. 106.
[19] **Akıllıoğlu,** İnsan Hakları Kavram, Kaynaklar ve Koruma Sistemleri, s. 5.
[20] **BAŞLAR Kemal,** Türk Mahkeme Kararlarında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Avrupa Konseyi Türkiye Temsilciliği Yayını, Ankara, 2008, s. 27.

"insan hakları hukukundan" söz açılabilmektedir. İç hukukta ise kamu özgürlüklerinin belirli ve türdeş bir kategori oluşturduğu söylenebilir[21].

Halil Kalabalık'a göre; insan hakları bütün ahlaki hak kurallarından üstün olduğu nitelendirildiğinden, kapsam olarak diğer ahlaki haklardan farklıdır. İnsan haklarına dayanan iddia ve talep olguları diğer iddia ve talepler karşısında önceliğe sahip olduğu düşünüldüğünden en üstün ahlaki talepler olarak ifade edebiliriz[22]. Mustafa Erdoğan'a göre; insan hakları, sözleşme ya da hukuktan değil, ahlakilik düşüncesinden kaynaklanmaktadır. İnsan haklarını, en üstün ahlaki talep olarak nitelendirmesinin dayanağı olarak da, insan haklarının koruduğu temel değerin en üstün ahlaki değer olan insanın değeri olduğunu belirtmiştir[23]. İnsanların ahlaki eşitliği evrensel bir değerdir. Her birey insan olmak bakımından başkalarıyla eşit değere sahiptir. Bütün insanların kişi olarak saygı gösterilmesi gereken ahlaki kapasiteleri eşittir ve insan olarak aynı saygıyı hak eder. Dini, etnik ve kültürel köken gibi doğuştan gelen; yurttaşlık, milliyet, siyasi ve ideolojik mensubiyet gibi arızi veya iradi farklılıklar ile sosyo-ekonomik ve mesleki statü farklılıkları kişilerin insan haklarının öznesi olması bakımından fark yaratmaz. Bu durum insan haklarının genel olduğu, öznelerin belirli kişiler olmayıp bütün insanlar olduğu anlamına gelir[24].

İnsan hakları, iktidarların sınırlandırılması yani iktidarların dahi dokunamayacağı bireylere ait özel ve özgür alanların oluşturulmasını içeren ve koruma altına alınmak istenen modern devletlerin doğuşu ile ortaya çıkan bir terimdir. Bu haklar tüm insanlar için ortaya çıkmış değerler bütünüdür. Demokratik ülkelerde kendini bulan bu haklar demokrasi ile yönetilmeyen ülkelerde yöneticilerin bir lütfu olarak anlaşılmakta, yani hakların temelinde devletin veya siyasi mekanizmanın iradesinin olduğu dile getirilmektedir[25].

İnsan haklarının düşünsel tarihi çok eskilere dayanmaktadır. Eski Yunan ve Roma Hukuku çerçevesinde insanların özgür ve eşit olduğunu ve köleliğin kalkmasını isteyen Stoacılığın yanı sıra ilk çağlarda tek tanrılı dinlerde de, insan

[21] **Kaboğlu,** Kollektif Özgürlükler, s. 20-21.
[22] **Kalabalık,** İnsan Hakları Hukuku, s. 25.
[23] **ERDOĞAN Mustafa,** İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku, Orion Kitabevi, 2. Baskı, Ankara, 2012, s. 31.
[24] **Erdoğan,** İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku, s. 31.
[25] **KORKUSUZ M. Refik,** Uluslararası Belgelerde ve Türk Anayasası'nda Temel Hak ve Özgürlükler, Özrenk Matbaacılık, İstanbul, 1998, s. 14.

hakları kavramı üzerinde durularak amaçların bu kavramın güvenliğini sağlamak olduğunu görebilmekteyiz[26]. Tarihi süreçte ilk ele alınan özgürlükçü düzenlemeler aslında hükümdarın iktidarını sınırlandırmak ve vatandaşları hükümdarın keyfi davranışlarına karşı koruma amacı olarak değerlendirilmiştir[27]. İngiltere'de XIII. yüzyılın başlarında (1215 yılında) krala kabul ettirilen Magna Carta Libertatum ile Fransa devrimi sonucu ilan edilen 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi, demokratikleşme çabası içinde olan devletlerin anayasalarında yer almaya başlamış ve hukuksal güvenceler sağlanmaya başlamıştır. Devletler evrensel sözleşme ve beyannamelerde geçen hakları güvence altına almayı taahhüt etmekle, insan haklarının evrenselliği pekişmekte olup insan hakları ihlallerinin çok sık yaşandığı ülkeler bile insan haklarını tasvip ediyormuş gibi görüntü vererek, en azından insan haklarının ahlaki gücü karşısında boyun eğmektedirler[28]. Bireylerin siyasi mekanizmalara karşı bir takım haklarının olduğu ve bu siyasi mekanizmalara karşı mutlaka korunması gerektiği anlayışının ortaya çıkmasıyla, insan hakları kavramı oluşmaya başlamıştır. İnsan hakları devlet için bir sınır, kişiler için ise özgürlük ve adalet demektir[29].

1.2. Hak Kavramı

Hak kavramı Arapça kökenli olup, adalet, adaletin, hukukun gerektirdiği veya birine ayırdığı şey, kazanç, dava veya iddiada gerçeğe uygunluk, doğruluk, geçmiş ve harcanmış emek, pay, emek karşılığı ücret, doğru, gerçek anlamında da kullanılmaktadır[30]. Hak, sahibine bir şeyi yapabilme yetkisi verirken, başkalarına da bu yetkinin kullanılmasına engel olmama, saygı gösterme yükümlülüğü getirir. "Hak, bir kimsenin isteyebileceği, ileri sürebileceği ve kullanabileceği bir durumu, devlet ve toplumun hukuk düzeni aracılığıyla ve kanunlarla güvence altına alınmış bulunduğu bir durum olarak tanımlanabilir"[31]. Hukuk hak kavramına

[26] **Korkusuz,** Uluslararası Belgelerde ve Türk Anayasası'nda Temel Hak ve Özgürlükler, s. 11.
[27] **KAPANİ Münci,** Kamu Hürriyetleri, Yetkin Yayınları, Ankara, 1993, s. 42.
[28] **Coşkun,** İnsan Hakları Liberal Açıdan Bir Tahlil, s. 201.
[29] **Erdoğan,** İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku, s. 298-299; **Kaya,** Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında Soruşturma Evresinde Adil Yargılanma Hakkı, s. 17.
[30] TDK, "Hak", Büyük Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama (Erişim Tarihi: 12.03.2017)
[31] **Çeçen,** İnsan Hakları, s. 9.

dayanmaktadır[32]. Almanca ve Fransızcanın hukuk dilinde aynı anlamda iki kelime olan "recht" ve "droit" hem hakka hem de hukuki düzeni şekillendiren normlar sistemi olarak hukuka işaret etmektedirler. Bu nedenle hak ve hukuku birbirinden ayırmak için her iki dilde de subjektif ve objektif hukuk ayrımının yapılması gerekliliği doğmuştur (Recht im Subjektiven Sinne-Recht im objektiven Sinne; droit subjectif-droit objectif)[33]. Hakkın niteliği dikkate alınacak olunursa, hak kavramını; hukuk düzeni tarafından toplanıp korunan irade ve menfaatler şeklinde de tanımlanabilir[34].

Hakların tümü hukuku oluşturmakta ve bir hak yok sayıldığında bu hak ile birlikte hukuk mücadelesi de verilmektedir[35]. Hukuk hayatında, hakların kazanılması, devredilmesi ve kaybedilmesi önemli bir rol oynar ve 'hak' kavramı ile 'yetki' arasında bir bağlılık bulunur[36]. Hak bir hürriyetin sağlanması için kişiye Anayasa ve kanunlar ile tanınmış yetkilerdir[37]. Hak, hürriyetin somutta gerçekleştirilmesinin aracıdır[38]. Hak kavramı ile yetki arasındaki ilişki üzerinde duran ve hak kavramının özünde yetki unsurunun varlığına dikkati çeken ilk hukuk düşünürleri Grotius ve Pufendorf olmuşlardır. Hem Grotius, hem de Pufondorf hak kavramını ahlaki nitelikli bir yetki olarak açıklamışlardır[39]. Hak düşüncesi (bilinci) insanın ruhsal yaşantısında saklı doğal bir ruhsal olgudur. İtalyan hukuk düşünürü Giorgio Del Vecchio (1878-1970) "hak fikrini mutlak olarak tasavvur etmek insan bilincinin esaslı bir ihtiyacıdır" demekte ve hak düşüncesinin psikolojik niteliğini net bir biçimde açığa vurmaktadır[40]. Hak felsefî-ahlâkî söylemde de yaygın olarak kullanılır ve kendi içinde ahlâkî meşruluk düşüncesini, ahlâkî bir haklılık/doğruluk

[32] **POYRAZ Nuri,** "Hukukun Üstünlüğü Kavramı ve Ülkemizdeki Uygulama Sorunları", Yeni Türkiye Dergisi, Temmuz-Ağustos 1996, Yıl 2, Sayı 10, ss. 339-347, s. 339.
[33] "Ernest Hirş, Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi Dersleri, (Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayını, 2001), s. 101"aktaran **Karakehya,** Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6. Maddesi (Adil Yargılanma Hakkı) Bağlamında Ceza Muhakemesinde Duruşma, s. 4.
[34] **AKILLIOĞLU Tekin,** İnsan Hakları -1, Ankara, 1995, s. 7.
[35] **Çeçen,** İnsan Hakları, s. 12.
[36] **GÜRİZ Adnan**, Hukuk Felsefesi, 8. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2009, s. 120.
[37] **TUNAYA Tarık Zafer,** Siyasi Kurumlar ve Anayasa Hukuku, 5. Baskı, Ekin Yayınları, Bursa, 1982, s. 187.
[38] **KABOĞLU, Ö. İbrahim,** Özgürlükler Hukuku 1, İmge Yayınları, 7. Baskı, Ankara, 2013, s. 12.
[39] **Güriz,** Hukuk Felsefesi, s. 130; **EMİNİ M. Emin,** "Hak Kavramı", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:12, Yıl: 2004, ss. 203-216, s. 204.
[40] **Giorgio Del Vecchıo,** Hukuk Felsefesi, çev: **Sahir Erman**, Sermet Matbaası, İstanbul, 1952, s. 264; **İZVEREN Adil,** Hukuk Felsefesi, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1988, s. 115.

iddiasını da barındırır. Bu nedenle ahlâkın olduğu kadar, hukukun da alanına giren bir kavram ve terimdir[41].

Kişiyi hak sahibi kılan yetkinin kaynağı; yani, hakkın doğuş nedeni çeşitli yollarla ortaya çıkabilmektedir. Taraflar arasında yapılan bir sözleşme olabileceği gibi hukuk kuralları da kişiyi hak sahibi yapabilmektedir. Başka bir deyişle, anayasa, kanun, tüzük ve yönetmelik gibi hukuk düzenlemelerinin kuralları, kişiye yetki tanıyabilir veya isteğini meşru görebilir. Hakkın diğer bir doğuş nedeni de, bir isteğin ya da davranışın objektif etik ölçülere göre doğru ve haklı görülmesidir. Böyle bir durumda isteğin ahlaki meşruluğundan söz edilmektedir. İster sözleşmeye, isterse hukuka veya ahlakilik esasına dayansın, hakkın varlığı kadar ve hatta ondan da fazla hakkın korunması ve sahibine kazandırılması büyük önem taşır[42]. Hak denen yetkinin kullanımı ise, ancak insanda hak bilincinin güçlenmesi ölçüsünde anlam, değer ve önem kazanır. Hak bilinci yeterince gelişmemiş kişi neyin kendisine ait olduğunu bilmediği için, hakkına sahip çıkma olanağından yoksundur. Hak daha çok özgürlüğün usuli güvencesi ve özgürlüğün gerçekleşme aracıdır. Özgürlük de bütün hakların kökenidir. Haklar ise, özgürlükleri sağlamak için kişiye hukukça tanınan meşru yetkilerdir[43]. Genel tanımı içinde hak kavramının, temel olarak üç unsuru taşıdığı ortaya çıkmaktadır. Buna göre, hakkın özünde bir yetki bulunmakta, bu yetki o kişiye hakkı talep etme olanağı sağlamakta ve bu talebe diğer kişilerce saygı duyulmaktadır[44].

1.3. Özgürlük Kavramı

Isaiah Berlin, özgürlüğü negatif ve pozitif iki farklı kavram olarak ele almıştır. Negatif özgürlük, kişinin başkalarının müdahalesi olmaksızın içinde serbestçe hareket edebileceği alanı ifade eder. Pozitif özgürlük ise kişinin şu veya bu yönde hareket etmesini belirleyen müdahalenin kaynağı ile ilgilidir. Özgürlüğü; herhangi bir kısıtlama ve zorlamaya bağlı olmaksızın düşünme veya davranma, herhangi bir koşula bağlı olmama durumu; her türlü dış etkiden, baskıdan bağımsız olarak,

[41] **Erdoğan,** İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku, s. 8.
[42] **BİLGİN Ahmet**, "Genel ve Türk Hukuk Tarihi Yönünden İnsan Haklarının Analizi", Profesörlük Takdim Tezi, s. 6.
[43] **Kaboğlu,** Kollektif Özgürlükler, s. 15-17.
[44] **Erdoğan,** "İnsan Hakları", s. 25; **ÇOBAN Ali Rıza,** Türk Hukukunda Hak Arama Özgürlüğü, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1995, s. 14; **UYGUN Oktay,** İnsan Hakları Kuramı – İnsan Hakları YKY Yayınları, İstanbul, 2002, s. 13.

insanın kendi istek ve düşüncesine dayanarak karar verebilmesi hali olarak tanımlanabilir[45]. "İnsanın bilinçli ve amaçlı olarak eylemde bulunabilme potansiyelini, serbestçe seçebilme kapasitesini ifade eden özgürlük, kişinin özel alanı içerisinde zorlanmadan korunmuş olması durumudur" [46].

Özgürlük; kişinin bulunduğu toplum içerisinde sahip olduğu bağımsızlık alanı olup, bu alan toplumsal ve kamusal alanın sınırını teşkil etmektedir[47]. Özgürlüğün olması için de "irade"nin olması, bu iradenin hür olması gerekir. Herhangi bir güç tarafından zorlanmamayı, baskı altında tutulmamayı da ifade eder[48]. Özgürlüğü "serbest insan fiili" olarak da niteleyebiliriz[49].

Soyut nitelikteki özgürlük kavramının, somut niteliğe bürünerek uygulanması ile hak kavramı ortaya çıkar[50]. Hak, eylemsel, özgürlük ise istemseldir. Hak özgürlüğün somutlaştırılmış biçimidir[51]. 1982 Anayasasında, devletimizin dayandığı temel ilkelerden biri olarak "insan haklarına saygı" belirtilmiştir. Temel hak ve özgürlüklerin niteliği, Anayasaya göre "Herkes kişiliğine bağlı dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir." Bu hak ve özgürlüklerden yararlanmak istenildiğinde, kişilerin karşısına çıkan ekonomik, sosyal ve siyasi engellerin ortadan kaldırılmasında ulusal ve uluslararası kurumlar görevlidir. Özgürlüğün ihlal edildiği her durumda bir hak doğmaktadır. Hak arama hürriyeti ile özgürlüğe yönelen bu saldırı ortadan kaldırılır[52]. Kişilere haklarını özgürce kullanabilecekleri saha açılmaz ise hem kişiler devlete karşı hem de devlet vatandaşına karşı haksız tutumlar içerisine girecektir. Hak daha ziyade pozitif hukuk kapsamında, normatif alanla ilgili olup, pozitif hukukun bireylere tanıdığı yetkiler, hakkı oluştururken, özgürlük ise hakkın içeriği ile ilgili olup, başkalarına negatif bir yükümlülük yükler[53]. Hak arama özgürlüğü ise, kişilerin hak ve özgürlüklerinin

---

[45] **BOZKURT Enver,** Uluslararası İnsan Hakları Hukuku, Asil Yayınları, Ankara, 2006, s. 14.
[46] **Bozkurt,** Uluslararası İnsan Hakları Hukuku, s. 14.
[47] **Kaboğlu,** Özgürlükler Hukuku, s. 11; **Kapani,** Kamu Hürriyetleri, s. 4; **DEMİRCİOĞLU Yaşar,** Medeni Usul Hukukunda İnsan Hakları ve Adil Yargılanma Güvenceleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2003, s. 2.
[48] **Korkusuz,** Uluslararası Belgelerde ve Türk Anayasası'nda Temel Hak ve Özgürlükler, s. 9.
[49] **GÖZLER Kemal,** Türk Anayasa Hukuku Dersleri, Ekin Yayınları, Bursa, 2005, s. 99.
[50] **Gözler,** Türk Anayasa Hukuku Dersleri, s. 99.
[51] **Gözler,** Türk Anayasa Hukuku Dersleri, s. 99; **Kaboğlu,** Özgürlükler Hukuku, s. 12.
[52] **Kaboğlu,** Özgürlükler Hukuku, s. 12.
[53] **Çoban,** Türk Hukukunda Hak Arama Özgürlüğü, s. 24.

temini yolunda ulus ve uluslararası kurumlara edim yükleyen, kişilere güvence veren, uluslararası denetimi olan, bir insan hakkıdır.

Özgürlük müessesinden bağımsız olmayan ve onu bir nevi tamamlayan eşitlik kavramı üzerine de eğilmek gerekmektedir. Eşitlik, "hukuk düzeninin herkese benzer uygulamalar yaparak, hiç kimseye ayrıcalık tanımaması, toplumda hiçbir kişi ya da grubun diğerlerinin önüne geçmemesi" demektir[54]. Burada hakim olan durum, özgürlüklerin tüm bireylere eşit olarak tanınması ve tüm bireylerin özgürlükten eşit bir biçimde yararlanmasının sağlanmasıdır[55]. Bu iki kavramın ortak noktası, insana değer vermesi ve insan onurunu zirveye çıkarmasıdır. Ancak bu ortak nokta, eşitlik ile özgürlüğün birbiriyle tamamen örtüştüğü veya aynı kesişimde yer aldığı anlamına da gelmez. Burada mündemiç bulunan mana; özgürlüğün eşitliği her zaman peşinden getirmediği ve eşitlik sağlama arzusunun her daim özgürlüğün sağlanması amacına hizmet etmemesidir[56]. Esasen, bu iki farklı müesseseyi ele alıp birine diğerinden daha fazla ehemmiyet verilmesi, farklı siyasal sistemlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Kanaatimize göre, özgürlük ancak eşitlik ile tam olarak anlam kazanır, zira eşitliğin bulunmadığı bir ortamda özgürlükler sakatlanır. Dolayısıyla, eşitlik adeta özgürlüğün tamamlayıcısıdır[57].

1.4. Adalet Kavramı

Adalet kavramı Arapça kökenli olup kelime anlamı olarak "yasalarla sahip olunan hakların herkes tarafından kullanılmasının sağlanması, hak ve hukuka uygunluk, hakkı gözetme ve herkese kendine uygun düşeni, kendi hakkı olanı verme, doğruluk" olarak tanımlanmaktadır[58]. Adalet, hakkın gözetilmesi ve yerine getirilmesi anlamına gelir. Haklının haksızdan farkı ve bundan ayırt edilmesi ancak adaletle mümkündür. Bu anlamda herhangi bir durumun adil (adaletli) olup

---

[54] **Çeçen,** İnsan Hakları, s. 41; **Kapani,** Kamu Hürriyetleri, s. 8; **Çoban,** Türk Hukukunda Hak Arama Özgürlüğü, s. 19; **ÜNAL Şeref,** Temel Hak ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku, Yetkin Yayınları, Ankara, 1997, s. 28.

[55] **Kapani,** Kamu Hürriyetleri, s. 8; **Kaboğlu,** Özgürlükler Hukuku, s.10; **Çoban,** Türk Hukukunda Hak Arama Özgürlüğü, s. 19.

[56] **Kapani,** Kamu Hürriyetleri, s. 9.

[57] **Kapani,** Kamu Hürriyetleri, s. 12; **Kaboğlu,** Özgürlükler Hukuku, s. 15.

[58] TDK, "Adalet", Büyük Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts (Erişim Tarihi: 15.03.2017)

olmadığından söz edilebilir[59]. Adalet haklılık ve hakka uygunluktur. Adaletin diğer bir unsuru olan rasyonellik ile kişiye yapılacak uygulama belli kurallarla önceden belirlenmesi ve kişinin keyfi bir muameleye maruz kalmasının önlenmesi amaçlanmıştır[60].

Kutsal kitap ve inanç sistemlerinin hepsinde adalete övgü bulunur ve bireyin adil olması, adaleti takip etmesi istenir. Yunanlı filozof Platon erdeme ilişkin açıklamalarında en üst makama adaleti yerleştirir ve adaletin insan ve devletin temel davranış biçimi olduğunu açıklar. Diğer Yunanlı filozof Aristoteles ise, eşitlik kavramını gündemine alır ve herkese eşit davranmanın adaletli olmak için yeterli olduğunu iddia eder[61].

Adalet kavramı, felsefe ilmi içinde önemli kavramlardan olup tarihsel olarak zengin bir gelişim sürecine sahiptir. Bu kavram uzun yıllar felsefe alanında tartışılmasına rağmen, özellikle 19. yüzyılda diğer sosyal bilimlerin ayrı bir bilim sahası olarak felsefe kanvasından çıkmasından sonra adalet müessesi başta hukuk, siyaset ve sosyoloji bilim dalları içinde ele alınmaya başlanmıştır[62]. Roma hukukçusu Ulpian adaleti "herkese kendi payına düşeni vermek konusunda sonsuz ve sürekli çaba harcanması" olarak tarif etmiştir. Hollandalı hukukçu Grotius ise adaleti kısaca "söze bağlılık" olarak açıklar. İngiliz düşünür Hobeus mefhum-u muhalifinden bir açıklama yaparak, "sözleşmeye uymamayı" adaletsiz olarak tanımlar. Alman filozofu Kant ise adaletle ilgili üç ilkeye dikkat çekmektedir. Bunlar; şerefli yaşamak, kimseye zarar vermemek ve herkese payına düşeni vermektir[63].

Denkleştirici, dağıtıcı ve onarıcı adalet kavramlarının temel yaklaşımlarına bakılacak olursa: Denkleştirici adalette bireyler eşit sayılmakta ve yetenek, mevki ve zenginlik dikkate alınmadan sayısal değerler üzerinden eşitlik sağlanmaktadır. Dağıtıcı adalette ise bireylerin yetenekleri, mevkileri, zenginlikleri gibi bir takım ayırt edici özellikleri dikkate alınarak sayısal eşitliğe bakılmaksızın hak edene hak

[59] **ERŞEN Serkan,** Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Ve Türk Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı, Yüksek lisans Tezi, Kırıkkale 2007, s. 27.
[60] **GÜRİZ Adnan,** Adalet Kavramı, Anayasa Yargısı Dergisi, Yıl 1990, C. 8, ss. 11-20, s. 15-16.
[61] **PURTAŞ Hüseyin** Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde ve Ceza Muhakemesinde Adil Yargılanma Hakkı, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2010, s. 4.
[62] **TOPAKKAYA Arslan,** "Aristoteles'te Adalet Kavramı", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt:2, Sayı:6, 2009, ss. 628-633, s. 628.
[63] **Güriz,** Anayasa Yargısı, s. 15-16.

ettiğinin verilmesi söz konusudur[64]. Yeni bir yaklaşım olan "Onarıcı Adalet", sübjektif bir adalet anlayışına sahip olup, düzelterek, onararak ve iyileştirerek adaleti sağlamaya çalışmaktadır. Bu iyileştirme maddi ve manevi anlamda olabilmekteyken, ilişkisel anlamda da olabilmektedir. Onarıcı adaletin ortaya çıkarmak istediği, yeni ilişkilere kapı açan, bu ilişkileri yeniden inşa eden ve ilişkilerdeki dengeyi yeniden sağlayan yöntemler geliştirmektir[65]. Onarıcı adalet felsefesinin odak noktasında mağdur, fail ve toplum yer almaktadır. Adalet kavramı en üstün erdemdir ve insanüstü bir kavramdır. İnsanların, insanlık tarihi boyu üzerinde düşündükleri, tartıştıkları, ulaşmaya çalıştıkları, aradıkları bir kavram olmuştur. Her somut olay birbirinden farklı özelliklere sahip olduğundan, benzer yönleri olsa bile hiçbir zaman birebir aynı olmadığından adalete ulaşabilmek için her somut olay için uygulanacak hukuk kuralının düzenlenmesi gerekmektedir. Bu yüzden insan var olduğu sürece adalete mümkün olduğu kadar yaklaşmanın yollarını aramak zorunda kalacaktır[66]. Adalet kavramı temelde hukuk kurallarına uygunluğu içermekle birlikte, insanların davranışlarıyla ilgili olduğundan ahlak ve din kurallarıyla da ilişkilidir[67].

1.5. Adil Yargılanma Hakkı Kavramı

10 Aralık 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirisi ve 4 Kasım 1950 tarihli Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin[68] ilgili madde başlıklarında hakkaniyetli yargılama anlamına gelen "fair trial" ifadesi yer almakla birlikte madde metinlerinde "fair hearing" ifadesi de kullanılmıştır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. maddesi adil, yargılanmayı tanımlamaktadır. Maddedeki anahtar kelime 'fairness' yani Türkçe karşılığı 'hakkaniyet'tir. Sözleşmenin resmi çevirisinde de 'fair hearing' kavramının karşılığı olarak 'hakkaniyete uygun dinlenme' kavramı kullanılmıştır. İngilizce yayınlarda 'fair trial' kavramı yer alır. Dilimizde ise, 'hakkaniyetli

[64] **Erşen,** Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı, s. 3.
[65] **ARAL Vecdi,** Toplum ve Adaletli Yaşam, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1988, s. 187.
[66] **SAATÇIOĞLU Demet,** Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında Adil Yargılanma Hakkı, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2014, s. 9.
[67] **Erşen,** Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Ve Türk Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı, s. 4.
[68] Sözleşmenin yürürlüğe giriş tarihi 3 Eylül 1953'tür. Türkiye Sözleşmeyi, 04.11.1950 tarihinde imzalamış ve 10.03.1954 tarih ve 6366 sayılı Kanun ile onaylamıştır. **Resmi Gazete,** 19.03.1954 tarih ve Sayı: 8662.

yargılama' veya 'hakkaniyete uygun yargılama' olarak karşılık bulduğunu görürüz[69]. 'Fair hearing' kavramı, 'fair trial' kavramını açıklayan bir öğedir ve 'fair trial' ilkesinin temel öğelerinden birini de içermektedir. 'Fair trial' ilkesiyle; 'yeterli ölçüde müdafaa imkânları sağlanarak' gerçekleştirilen, 'hakkaniyete aykırı uygulamaların yapılmadığı bir davanın hakkaniyete uygunluğundan bahsedilir[70]. Etimolojik ve linguistik açıdan bakıldığında, "adil yargılanma hakkı"nı "doğru ve güvenli yargılanma hakkı" olarak ifade etmekte bir sakınca bulunmamaktadır[71]. 'Fair Trial' kavramı, İngiliz hukuku kaynaklı bir kelime olup, Magna Carta'dan alınmış ve ABD Anayasası'na da girmiş ve 16 savunma ilkesini bünyesinde barındıran, adeta birçok hakkın yer aldığı sıkıştırılmış ceza muhakemesini oluşturur[72]. Dirk Steiner, 'fair trail' kurumunu, 'tarif edilmesi güç' olarak vasıflandırmakta ve bu ilkenin sadece 'ideal şartları oluşturma mecburiyeti' olarak anlaşılması gerektiğini benimsemektedir. Ancak, ideal şartların oluşturulması için, belirli amaçların tespit edilmiş olması ve bu şekilde somutlaştırılmasının sağlanmasının şart olduğunu belirtmektedir[73].

Adil yargılanma hakkı, devletin yasama, yürütme ve yargı erklerini bağlayan genel bir hukuk ilkesidir. Zira adil yargılanma hakkı, siyasi iktidarın başta ceza hukuku ve ceza yargılama hukukunun ilkeleri olmak üzere, hukukun genel ilkelerine ve normlarına uygun yargılama yapması ve yine bu normlara uygun icrai faaliyette bulunmasını içermektedir[74]. Adil yargılanma, insan hakları ile şüpheli, sanık ve mağdurun hakları ihlal edilmeksizin[75], ceza muhakemesi işlemlerinin kandırma, yanıltma ve zorlama gibi irade serbestîsini engelleyen veya savunmayı kısıtlayan

---

[69] **İNCEOĞLU Sibel,** İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı, Beta Yayıncılık, Tıpkı Üçüncü Bası, İstanbul, 2008, s. 2.

[70] **SCHROEDER Friedrich Christian,** Ceza Muhakemesinde "Fair Trial" İlkesi, Adil Yargılanma Hakkı, IGUL Global Hukuk Eğitimi, Yayın No: 4, Yayına Hazırlayan: **Prof.Dr. Feridun Yenisey,** Nergiz Yayınları, İstanbul, 2004, s. 145.

[71] **ZABUNOĞLU Yahya Kazım,** Adil Yargılanma Hakkı ve Adil Yargılama Yapma Görevi, Yeni Türkiye Dergisi, Temmuz-Ağustos 1996, Yıl 2, S.10, ss. 358-367, s. 361.

[72] **Schroeder,** "Yüksek Yargı Organları Önünde Adil Yargılanma Hakkı", s. 89.

[73] **Kaya,** İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında Soruşturma Evresinde Adil Yargılanma Hakkı, s. 18-19.

[74] **ERGİN Berin,** "İnsan Hakkı Olarak Doğru Yargılama ve Bağımsız Yargı", İstanbul Barosu Dergisi, Cilt:73, Sayı:10-11-12, 1999, ss. 903-925, s. 915; **AKBULUT Olgun,** "Adil Yargılanma Hakkı", Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt:1, Sayı:1, 2002, ss. 175-208, s. 175.

[75] **CENTEL Nur/ZAFER Hamide,** Ceza Muhakemesi Hukuku, Beta Yayınevi, 14. Bası, İstanbul, 2017, s. 162.

yollara sapılmaksızın, hukuk devleti ilkesine uygun olarak, önceden kanunla öngörülmüş bulunan esaslar çerçevesinde yargılama yapılmasıdır[76].

Adil yargılanma hakkını düzenleyen AİHS'nin 6. maddesi pek çok hak ve ilkeyi içeren genel bir maddedir. Yargılamanın hakkaniyete uygun, adil bir biçimde yerine getirilmesini amaçlar. Maddede yer alan haklar ile diğer hakların korunabilmesi için sözleşme sisteminde merkezi ve kilit bir madde olarak rol alır[77]. AİHS'nin 6. maddesinde, sanığın sahip olduğu haklar ifade edilirken "en azından" ifadesinin kullanılmış olması, bu hakların sınırlı olmadığını göstermektedir[78]. AİHM, Delcourt-Belçika kararında bu durumu demokratik bir toplumda adil bir adalet iradesi hakkı, Sözleşme kapsamında o denli öneme sahiptir ki AİHS 6. maddenin sınırlayıcı yoruma tabi tutulması maddenin amaç ve hedefine uygun düşmez şeklinde ifade etmiştir[79]. Bireyin "adil yargılanma hakkı" devletlerin bu hakkı gerçekleştirme ödevi, hukukun üstünlüğü ve hukuk kurallarının bir ülkede üstün kılınmasının, yani insan haklarını korumanın temel şartıdır[80]. Adil yargılamaya ilişkin hak ve ilkeler, bütün yargılama sürecine ilişkindir, bu ilke ve haklar; idari ve disiplin soruşturmaları dâhil ilk derece yargılaması, istinaf ve temyiz aşamaları için de geçerlidir. Olağan yargılama makamlarınca verilecek kararların esasını etkilemeleri halinde, AİHS 6. maddedeki güvenceler, Anayasa Mahkemesi yargılamasını da bağlamaktadır[81]. AİHM'ne göre, adil yargılanma hakkının demokratik toplumda öne çıkan yeri, bu alandaki denetim açısından mahkemeyi, dava konusu usulün gerçeklerini incelemeye sevk etmektedir[82]. Hak arama özgürlüğünün uygulamaya yönelik uzantısı olan adil yargılanma hakkı, esasen adaletin dağıtımı ile değil adaletin adil dağıtımı ile ilgilidir.

[76] **Öztürk/Erdem,** Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 174.
[77] **İnceoğlu**, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı, s. 4.
[78] **GÖZÜBÜYÜK Şeref/GÖLCÜKLÜ Feyyaz**, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, 9. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 2011, s. 267.
[79] **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Delcourt- Belçika kararı,** 17.01.1970 tarihli, Başvuru No: 2689/65, http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57467, (Erişim tarihi: 18.03.2017).
[80] **REİSOĞLU Safa**, Uluslararası Boyutlarıyla İnsan Hakları, Beta Yayınevi, İstanbul, 2001, s. 103.
[81] **İNCEOĞLU Sibel,** Adil Yargılanma Hakkı ve Yargı Etiği, Council of Europe, Şen Matbaa, Ankara, 2007, s. 11.
[82] **İnceoğlu,** İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı, s. 4.

Burada önemli olan adil bir kararın verilip verilmediği değil, yargılama süreci boyunca adil kararın verilmesi için gerekli olan koşulların var olup olmadığıdır[83].

1.6. Hukuk Devleti Kavramı

1860'lı yıllarda ilk kez iki Alman hukukçu tarafından kullanılan "hukuk devleti" kavramının ilk felsefi temelleri Fransız Devrimi zamanında atılmıştır[84]. Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi (1789) ile hukukun üstlüğü kabul edilmiş, temel hak ve özgürlükler Anayasa ve kanunlarda öngörülmüş, hükümet ve idare hukuk ile sınırlı ve hukuka bağlı bir yapı haline getirilmiştir. Böylece siyasi iktidarın keyfiliği nihayete ermiş ve devlet iktidarı sınırlandırılmıştır. Hukuk Devleti, devletin bütün eylem ve işlemlerinin hukuki normlara göre belirlendiği ve bunlara dayandığı, bireylerin yanında idarenin de kanunlara uyduğu, vatandaşların hukuki güvenlik içinde yaşadığı ve insan haklarını sağlamayı ve korumayı amaç edinen bir sistemi ifade eder[85]. Amacı hukukun üstünlüğünü sağlamak olan, bu niteliğiyle tüm faaliyetlerinde hukuk kurallarına bağlı ve vatandaşlarına hukuki güvenlik sağlayan, esasında özgürlük ve insan kişiliği bulunan ve bu çalışma ile ilgili olarak da, varlığında ceza muhakemesi hukukunun temel ilkelerinin uygulama alanı bulabileceği devlet olan hukuk devleti, insan haklarına saygılı, insan haklarını gerçekleştirecek, adaleti sağlayacak olan ve adalet mekanizmasının ham maddesi olan devlettir[86]. Hukuk devleti ilkesinin gelişmediği ülkelerde, hak arama özgürlüğü bağlamında kişilerin hakkını etkili olarak arayacağı bir ortam olmayacak, etkin başvuruyu yürütecek ve adil olarak neticelendirecek bir sistem bulunamayacaktır.

---

[83] **Durmuş/Erdem/Sancakdar/Önok**, İnsan Hakları El Kitabı, 4. Bası, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2011, s. 218; **GÖZLER Kemal,** Anayasa Hukukuna Giriş, 18. Baskıdan Ek Baskı, Ekin Yayınları, Bursa, 2012, s. 209; **TANÖR Bülent/YÜZBAŞIOĞLU Necmi,** 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku, 12. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul 2012, s. 105; **KABOĞLU Ö. İbrahim,** Anayasa Hukuku Dersleri, 8. Baskı, Legal Yayınları, İstanbul, 2012, s. 20; **ÖZEKES Muhammet,** Oyun Teorisi – Hukuk Uygulaması ve Adil Yargılanma Hakkı", İstanbul Barosu Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arşivi, Hukuka Felsefik ve Sosyolojik Bakışlar- II, İstanbul, 2005, (Adil Yargılanma Hakkı), s. 82.

[84] **KABOĞLU Ö. İbrahim,** Türkiye'de Hukuk Devletinin Gelişimi, İnsan Hakları Yıllığı, C. 12, 1990, ss. 139-166, s. 139.

[85] **Özbudun**, Türk Anayasa Hukuku, s. 89; **AKAD Mehmet,** Teori ve Uygulama Açısından 1961 Anayasasının 10. Maddesi İstanbul, 1984, s. 131; **ÖZAY İl Han,** Gün Işığında Yönetim, Alfa yayınları, İstanbul 1996, s. 109-110; **BOYACI Ender Kamil,** "Hukuk Devleti ve Savunma Hakkı", ABD, Yayınları, 1987, S. 5-6, s. 735.

[86] **ÖZBEK Veli Özer,** Ceza Muhakemesi Hukuku, Seçkin, Ankara, 2006, s. 62.

Bütün iş ve işlemlerini, Anayasaya ve hukuka bağlı kalarak yürüten devlet olarak tanımlanan hukuk devletinde, kişiler açık seçik ve istikrarlı bir kurallar sisteminin varlığına güven duyarak, hakkının verilmediğini veya hakkının yahut meşru çıkarının ihlal edildiğini düşünen herkesin bu haksızlığın resmi yollardan tespit edilip giderilmesini talep etme hakkına sahip olduğu devlet olmasıdır[87]. Hukuk devleti ilkesi, Anayasa Mahkemesi'nin çeşitli kararlarında da benimsendiği üzere bütün işlemlerinde hukukun asıl gösterge olduğu devlet biçimidir. Bu çerçevede devlet kişilere yönelik yaptığı işlemlerle her an korku yaşatmak yerine, kişilere endişesiz, özgür ve hayat standartları yüksek yaşam sunmayı amaçlamalıdır[88]. Ceza yargılamasında hukuk devletinin amacı kanuni olarak görevlendirilen bağımsız yargıçlar önünde olacak aleni muhakeme yapılması ve temel hakların güvenceye alınması olarak nitelenebilir[89]. Ceza muhakemesinin temel hak ve hürriyetleri Anayasaya uygun olarak sınırlayabileceğini söyleyebiliriz, fakat bu sınırlama sadece hak ve özgürlüklerin kapsam ve sahasını kısıtlamak için değil, çizilen sınırlar içerisinde kalan hak ve özgürlüklere gelebilecek her türlü tecavüz ve engellemelere karşı koruma sağlamak içindir[90].

Hukuk devleti ilkesi gereği yargılamaların kanuni hâkim tarafından ve bağımsız hâkim önünde yapılması gerektiğinden Anayasada ve AİHS'nde belirtilen tüm temel haklara uyulmalıdır[91]. Hukuk devleti'nde en büyük güvence yargısal denetimler yoluyla yasama ve yürütme etkinlikleri ile düzen içindeki tüm etkileşimlerdeki hukuki denetimi gerçekleştiren yargı erki ve onun başında bulunan yüksek mahkemelerdir[92].

Bir devletin Hukuk devleti olarak kabul görmesi için öncelikle tüm devlet organları, hukukla bağlı ve hukuk düzenin gereklerine uymakla yükümlüdürler[93]. Hukuk devleti, temel hak ve hürriyetleri garanti altına almakla yükümlüdür. Bu hak

---

[87] **ERDOĞAN Mustafa,** Anayasa Hukuku, Orion Kitabevi, Ankara, 2005, s. 178.
[88] **ÜNVER Yener/HAKERİ Hakan,** Ceza Muhakemesi Hukuku, 13. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2017, s. 12-13.
[89] **YILDIZ Murat,** Adil Yargılanma Hakkı Çerçevesinde Sanığa Tanınan Asgari Hak ve Güvenceler, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2014, s. 26.
[90] **KUNTER Nurullah,** Muhakeme Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku, 8. Baskı, Kazancı Matbaacılık, İstanbul, 1986, s. 26.
[91] **YENİSEY Feridun/NUHOĞLU Ayşe,** Açıklamalı Ceza Muhakemesi Kanunu, Beta Basım, İstanbul, 2013, s. 9.
[92] **ÖZAY İl Han**, Günışığında yönetim, XXI nci yüzyılın ilk çeyreğinin "Jön Türk'lerine. Filiz Kitapevi, İstanbul, 2004, s. 103.
[93] **Kaboğlu,** Özgürlükler Hukuku, s. 143.

ve hürriyetlerin tam olarak sağlanmadığı veya bunların kullanılmasını engelleyecek derecede sınırlandırıldığı bir yerde hukuk devleti vardır denemez. Hukuk devleti'nde kanunların anayasa uygunluğunun denetimi yapılmalıdır. Hukuk devleti'nde idarenin her türlü eylem ve işlemi kanunlarla düzenlenmelidir. İdare yaptığı tüm faaliyetlerde kanunlara riayet etmekle sorumlu ve yükümlü olup hukuk dışı hiçbir eylem ve işlemde bulunamaz. İdarenin her türlü davranışı yargı denetimi altında olmakla birlikte, idare işlem ve eylemleri neticesinde verdiği zararlardan sorumludur. Hukuk devleti'nde yargı organının bağımsızlığı ve hâkim teminatının sağlanmış olması son derece önemlidir. Mahkemelerin bağımsızlığı ile ifade edilen, hâkimlerin her çeşit baskı ve talimattan muaf olarak tamamen hukuka ve vicdani kanaatlerine göre adil ve objektif kararlar verilebilmesidir[94]. Hâkimler önündeki uyuşmazlık hakkında kararlarını hukuk yerine başka resmi veya gayriresmi kurumlardan aldıkları telkin veya emire göre veyahut davanın taraflarından herhangi birinin etkisi altında verir ise, o toplumun tümünde adalete olan güvenin zamanla azalacağını, aynı şekilde, temel hak ve hürriyetlerin, demokrasinin ve hukuk devletine müteallik değerlerin yok olmasına neden olacaktır[95].

Hukuk devleti ilkesinin gerçekleşmesi için gerekli olan tüm unsurları bünyesinde barındıran bir ülkenin, hukuk devleti niteliğinde olduğu söylenebilir. Bu unsurların hukuk devleti olma niteliğindeki bir ülkede her an aranılması gerekmektedir. Bu unsurlardan herhangi biri, belli bir zaman dilimi içerisinde işlemez hale gelir ise, o devlet hukuk devleti olma niteliğini kaybeder. Hukuk devleti olmanın devamı için, hukuk devleti olma unsurları mevcudiyetlerini kesintisiz olarak devam ettirmelidir.

1.6.1. Organizmacı (Biyolojik) Teori

Bu görüş Devlet'i, yaşayan bir varlığa, canlıya ya da organizmaya benzetmektedir. Devlet de tabii ve biyolojik kanunlara göre, diğer canlı yaratıklar gibi kendiliğinden meydana gelmiş büyüyen gelişen ve zamanla varlığını kaybeden bir organizmadır. Organik bir birlik olan devlet, tabiatın eseridir. Devlet insan

[94] **ÜNVER Yener,** "Yargı Bağımsızlığı Açısından Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu", İÜHFM, C:53, S.1 – 4, 1988 – 1990, ss. 153-196, s. 153.
[95] **Çeçen,** İnsan Hakları, s. 118; **Kaboğlu,** "Hukuk Devleti", s.144; **ÖZER Atilla,** Anayasa Hukuku Genel İlkeler, Turhan Basımevi, Ankara, 2005, s. 95.

tabiatının gelişmesinin sonucunda ortaya çıkmıştır[96]. Bu bakımdan Devlet düzeni de, tıpkı insan yaşamı gibi, aynı doğa kanunlarına ve biyolojik esaslara bağlı bulunmaktadır. insan, temel işlevlerini yeri ne getirmek için organlara sahiptir; aynı şekilde Devletin de temel görevlerini yerine getirecek organları mevcut bulunmaktadır[97].

Organizmacı teoriye göre, insan organizması ile devlet organizması arasında büyük benzerlik, hatta ayniyet vardır. İnsan kendisine varlık kazandıran hücrelerin ve organların bir araya gelmesinden kurulmuş ise, Devlet de benzer şekilde hücrelerin ve organların bir araya gelmesinden oluşmuştur[98]. "İnsan vücudunda organ ve fonksiyonlara tekabül eden organ ve fonksiyonlar benzer şekilde devlette de vardır. Örneğin, insandaki beslenme devlette üretim, insan vücudundaki sinirler, devlette haberleşme ve iletişim araçları, insan vücudundaki damarlar, devlette ulaşım yollarına, insan vücudundaki kan dolaşımı, devletteki mal ve para dolaşımına benzer"[99].

Organizmacı teori eski zamanlarda izlerini bulabileceğimiz bir kuram niteliği göstermektedir. İlk organizmacılar arasında Platon'u göstemek mümkündür. Orta Çağlar'da ise Marsilius Patavinus'da, İbn-i Haldun ve Salisbury'de organizmacı görüşle ilgili düşüncelere rastlanılmaktadır. Organizmacı görüş asıl, 19. ve 20. yüzyıllarda büyük bir önem ve gelişme kazanmıştır[100]. Organizmacı görüşün 19. yüzyıldaki ünlü temsilcisi Herbert Spencer, bireysel organizma ile sosyal organizma arasındaki benzerlikten hareketle, insan topluluklarının yapay olmadığını, bu toplulukların kendiliğinden ve doğal bir oluşuma sahip bulunduklarını ileri sürmüş, insan topluluklarının meydana gelmesinden sonra bunların belirli bir aşamaya vardıklarında, Devlet'in vücut bulmaya başladığına tanık olunduğunu iddia etmiştir. 20. yüzyıldaki savunucularından Fransız sosyolog Alfred Espinas'da da benzer

[96] **OKANDAN Recai Galip,** Umumi Amme Hukuku Dersleri, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1968, s. 51; **GÖZLER Kemal,** Anayasa Hukukunun Genel Teorisi I Cilt, Ekin Yayınevi, Bursa, 2011, s. 387.
[97] **ZABUNOĞLU Yahya Kazım,** Kamu Hukukuna Giriş, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1973, s. 59.
[98] **Zabunoğlu,** Kamu Hukukuna Giriş, s. 59- 60; **Gözler,** Anayasa Hukukunun Genel Teorisi I Cilt, s. 387.
[99] **ÖZÇELİK Ahmet Selçuk,** Esas Teşkilât Hukuku Dersleri Cilt I: Umumî Esaslar, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1982, s. 33; **Gözler,** Anayasa Hukukunun Genel Teorisi I Cilt, s. 387.
[100] **Zabunoğlu,** Kamu Hukukuna Giriş, s. 60.

görüşleri ileri sürmüştür[101]. Sosyal organizmalarla ve nihayet onun bir çeşidi olan Devlet'in sosyal yapısı ile insan organizması arasında kesin bir aynılık olduğundan bahisle, canlı organizmalar için geçerli belirlilikleri sosyal organizma ve devlet yapısına da aktarıp bunlara da uygulamaya kalkışmak, doğru ve tutarlı bir davranış sayılamaz[102].

1.6.2. Doğal (Tabii) Hukuk Teorisi

İnsan hakları alanındaki yaklaşımların gelişiminde çağlar boyunca var olan ve hâlen de varlığını sürdüren bilimsel tartışma, metafizik aşamayı temsil ettiği ileri sürülen doğal hukuk teorisi ile Rönesans'tan itibaren deneysel metoda dayalı pozitif evreyi ifade ettiği belirtilen hukuki pozitivizm arasında yapılmaktadır[103]. Doğal hukuk, temelleri en genel anlamda tabiatta yatan, kaynağı ampirik olarak (yasama organı, yargıç, toplum) teşhis edilemeyen hukuktur. "Olan" ile "olması gereken" arasındaki farkın reddidir. Doğal hukukun varlığının kendiliğinden hissedildiği, herhangi bir araca ve özellikle hiç bir normatif olguya başvurulmaksızın algılandığı, köklerinin fizik tabiatla insanın ortak tabiatını temsil eden tabii akılda yattığı ve dolayısı ile de doğal hukukun soyut ve evrensel olduğu iddiaları, pozitif hukuktan farklılığının doğal sonuçlarıdır. Doğal hukuk doktrini tarafından aynı bir bütünü oluşturdukları kabul edilen tabiat ve akıl, bu hukukun meşruiyetinin maddi (içe, içeriğe ilişkin) ölçütüdür[104].

Doğal hukuk anlayışında, bizatihi hukuk, adalet ile tanımlanır. Hukukun geçerliliğini kuran şey adalettir. Bu açıdan doğal hukuk teorisini "bir kanun, kanun olmak için adil olmak zorundadır" diyen bir anlayış olarak tanımlayabiliriz. Nitekim bu anlayış en güzel bir şekilde Aziz Augustinus tarafından ifade edilmiştir: Non esse lex quae justa non ferit (adil olmayan kanun, kanun değildir)[105]. Doğal hukuk normları zorla kabul ettirilmezler, oluşumları iradeden bağımsız, davranış modeli

---

[101] **Okandan,** Umumi Amme Hukuku Dersleri, s. 54-55; **Zabunoğlu,** Kamu Hukukuna Giriş, s. 60.

[102] **Zabunoğlu,** Kamu Hukukuna Giriş, s. 60; **Özçelik,** Esas Teşkilât Hukuku Dersleri Umumî Esaslar, s. 34; **Gözler,** Anayasa Hukukunun Genel Teorisi I Cilt, s. 388.

[103] **ÖĞÜTÇÜ Muhlis,** Doğal Hukuk ve Pozitif Hukuk Işığında İnsan Hakları Alanındaki Bazı Kavramlar, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C.7/Özel Sayı, 2005, ss. 555-616, s. 567.

[104] **KEYMAN Selahattin,** Tabii Hukuk Doktrinin Epistemolojik Tahlili, C. 47, S. 1-4, AÜHFD, Ankara, 1998, ss. 17-36, s. 17-18.

[105] **GÖZLER Kemal,** "Tabii Hukuk ve Hukuki Pozitivizme Göre Adalet Kavramı", Muhafazakar Düşünce, Yıl 4, Sayı 15, Kış 2008, ss. 77-90, s. 78.

şeklinde önermelerdir. Doğal hukuk normları emredici değildirler; yayım ve ilân edilmezler; buna karşılık insan bilgisinin konusu olup, akıl aracılığı ile öğrenilebilirler. Asıl işlevleri, müeyyide tehdidi ile iradeyi belli bir davranışa zorlamak değil de, insan hareketine bir nitelik, değer ve amaç kazandırmaktır[106].

İlk Çağda doğal hukuk, kendi isminden de anlaşılacağı üzere "doğa" kavramı üzerine kuruludur. İlk Çağ tabiî hukukçularına göre, hukukun geçerliliğinin kriteri olan adalet de doğaya (tabiata) uygunluk ile tanımlanır. Doğaya uygun olan şey adil; doğaya aykırı olan şey ise gayri adildir[107]. İlk Çağ doğal hukukçularına göre, hukuk ve adaletin kriteri olan "doğa (tabiat)"dan kastedilen şey, beşeri doğa değil, normal fiziki ve biyolojik doğadır. İlk çağ doğal hukuk teorisyenlerine göre, toplumsal düzen doğa düzenine uygun olmalıdır. Dolayısıyla insanların koyduğu kanun, biyolojik tabiatın koyduğu kanuna uygun olmalıdır. Orta çağda doğal hukuk, tanrısal iradeden kaynaklanan hukuk olarak tanımlanmıştır. Orta çağ doğal hukukçuları tabiatın, Tanrı tarafından yaratıldığı, tanrısal bir tabiat olduğu üzerinde durmuşlardır[108]. Orta çağ doğal hukukçuları göre, hukukun kaynağında tabiatı yaratan Tanrı bulunur Orta Çağ doğal hukukçuları, hukuktan, ilahî bir düzeni, Tanrı'nın emirlerinden oluşan dini anlamışlardır[109]. Aydınlanma döneminde doğal hukuk laikleşerek içerik değiştirmiştir. Bu dönemdeki doğal hukukçular, hukuku Tanrı'nın iradesinden bağımsız hale getirmeye çalışmışlardır. Onlara göre hukuk, Tanrı'dan değil, "akıl"dan kaynaklanır[110]. Ancak onların kastettiği bu "akıl", somut bir insanın aklı değil, genel soyut anlamda "beşeri akıl", diğer bir ifadeyle insanın "akli tabiatı"dır. Bu dönemdeki doğal hukuk anlayışına göre, hukukun yaratıcı kaynağı tüm insanları yöneten "tabiî akıl"dır; bu nedenle bu dönemdeki doğal hukuka, "akli (rasyonalist) doğal hukuk" da denir. Akli doğal hukukun en önemli temsilcisi

---

[106] **Keyman,** Tabii Hukuk Doktrinin Epistemolojik Tahlili, s. 19.

[107] **HİRŞ Ernest,** Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi Dersleri, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara, 2001, s. 76.

[108] **AĞAOĞULLARI Mehmet Ali/KÖKER Levent,** İmparatorluktan Tanrı Devletine, İmge Kitabevi, Ankara, 2004, s. 95-96.

[109] **Gözler,** Tabii Hukuk ve Hukuki Pozitivizme Göre Adalet Kavramı, s. 81-82.

[110] Renassiance döneminde feodal kurumlar, yerini merkezi iktidarlarlara bırakmıştır. Renaissence döneminde reform hareketleri ile yeni bir sürece girilmiş ve skolastik düşünme biçimi yavaş yavaş terk edilmeye başlanmıştır. Doğal hukuk düşüncesi giderek laikleşmiştir. Kilise iktidarının bu dönemlerdeki haksız uygulamaları karşısında doğal hukuk, Kilise otoritesini zayıflatmak ve merkezi iktidarların güçlendirilmesi amacıyla başvurulan savunma aracı olmuştur; **SABİNE George,** Siyasal Düşünceler Tarihi II, çev. Alp Öktem, Sevinç Matbaası, Ankara, 1969, s. 1 vd; **GÖKBERK Macit,** Felsefe Tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1990, s. 182.

Hollandalı Hugo Grotius (Huig der Groot) (1583-1645)'tur. Grotius'a göre, insanlarda akla göre yaşama içgüdüsü vardır. İşte bu içgüdü, hukukun kaynağıdır. Grotius'a göre, bütün insanlığı kapsayan ve değişmez bir takım doğal hukuk kuralları vardır. Bu hukuk kurallarının varlığı, insanların "akli tabiatı"ndan kaynaklanır[111].

İnsanların bir takım haklara doğuştan sahip olması sonucunda doğal hukuk ile bağlı olan ve gücü, doğal hukuktan kaynaklanan hak ve özgürlüklerle sınırlanan Devlet; kendisinin yaratmadığı, kendi varlığından önce ve üstün nitelikteki değerleri temsil eden doğal hakları ortadan kaldıramayacak; aksine bu hak ve özgürlükleri tanıyacaktır[112]. Hukukun idesi olan adaleti yansıtarak ona içerik kazandıran, bütün zamanlar ve toplumlar için geçerli "olması gereken"i temsil ettiği düşünülen doğal hukuk, pozitif hukukun dışında ve üstünde görülmüştür[113]. Geçerliğini, insanların güce dayalı keyfi iradesinden almayıp, kendi özvarlığından, eşyanın doğasından alan; nesnel, ebedi ve değişmez nitelikteki doğal hukuk, gerektiğinde, adil olmayan kanunlara karşı direnme hakkı gibi, uyuşmazlık içine girdiği pozitif hukukta yazılı olmayan doğal insan haklarına başvurmayı mümkün ve meşru görmektedir[114].

1.6.3. Kuvvetler Ayrılığı İlkesi

Kuvvetler ayrılığı ilkesi, klasik anlamda devletin yerine getirdiği üç işlevin birbirinden bağımsız erkler arasında paylaştırılmasını ve bunlar arasında bir denge ve denetleme sistemi kurulmasını öngörmektedir. Geniş anlamda ise devletin üstlendiği görevlerin sınıflandırılması ve bu sınıflandırmaya göre temel işlevlerin farklı organların eline teslim edilmesidir[115]. Soysal, kuvvetler ayrılığı ilkesini, yasama, yürütme ve yargı olarak tanımlanan kuvvetlerin değişik yollardan göreve gelen ve aralarında "fren ve denge mekanizması" bulunan farklı organlara verilmesi olarak tanımlanmıştır[116]. Özbudun göre ise; kuvvetler ayrılığı ilkesi, devlet iktidarının

[111] **Gözler,** Tabii Hukuk ve Hukuki Pozitivizme Göre Adalet Kavramı, s. 82-83.
[112] **Kapani,** Kamu Hürriyetleri, s. 31; **Akıllıoğlu,** İnsan Hakları Kavram, Kaynaklar ve Koruma Sistemleri, s. 38.
[113] **Aral,** Toplum ve Adaletli Yaşam, s. 198-200.
[114] **Aral,** Toplum ve Adaletli Yaşam, s. 200; **Öğütçü,** Doğal Hukuk ve Pozitif Hukuk Işığında İnsan Hakları Alanındaki Bazı Kavramlar, s. 576.
[115] **TEZİÇ Erdoğan,** Anayasa Hukuku, 14.Bası, Beta Basım, İstanbul, 2012, s. 417.
[116] **SOYSAL Mümtaz,** 100 Soruda Anayasanın Anlamı, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1990, s. 47.

hukuki anlamdaki işlevlerinin aralarında işbirliği olan farklı organlar tarafından yerine getirilmesidir[117].

Kuvvetler ayrılığı ilkesi, hukuk devletinin temel unsuru olmakla kalmaz, aynı zamanda diğer unsurların gerçekleşmesi için de zorunlu unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Hukuk devletinin unsurları olan yürütmenin ve yasamanın yargısal denetiminden ve/veya yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığından söz edebilmek için öncelikle ülkede kuvvetler ayrımının gerçekleşmiş olması gerekmektedir. Nitekim temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması da ancak kuvvetler ayrımı ile mümkündür[118]. Kuvvetler ayrılığı ilkesi, işlevsel olarak, devlet iktidarını sınırlandırmakta ve temel hak ve özgürlükleri güvence altına almaktadır. Bu ilke iktidarın tek bir elde toplanmasının önüne geçer. İktidarın yasama, yürütme ve yargı organları arasında dağıtılarak denge ve denetimin gerçekleşmesi sağlanmış olur. Devletin vazgeçilmez niteliği olan egemenlik unsurunun yasama, yürütme ve yargı organları tarafından temsil edilmesi ve kullanılması demokrasinin temeli olarak da kabul edilmektedir. Nitekim devletin temel yetkilerinin işlevsel olarak ayrılması sonucunda kuvvetler ayrılığı çağdaş anayasalarda bulunan bir temel kurum halini almıştır[119].

Devlet kudretini sınırlandırmaya yönelik çabaların tarihi ilkçağlara kadar uzanmakla birlikte hukuk devleti düşüncesinin gelişiminin en önemli aşamasını özgürlüğün, devletin amacı ve sınırı olduğu ve devlet otoritesinin kötüye kullanılmasına karşı bir garanti olarak kuvvetler ayrılığı prensibinin ön plana çıktığı 18. yüzyıl oluşturmaktadır[120]. Demokrasi kavramının Antik Yunan'da ortaya çıkışı ve gelişmesi, kuvvetler ayrılığı fikrini de bu dönemde bulmamızı sağlar. Kuvvetler ayrılığı teorisini kez tasvir eden ilk kişi Aristotales'tir. Aristo'nun bu görüşünün temelinde "danışılan ve yol gösteren", "yöneten", "yargılayan" güçleri birbirinden ayırması yatmaktadır. Ancak bu görüşün modern tahliller ile sadece dış görünüş

[117] **Özbudun,** Türk Anayasa Hukuku, s. 183.
[118] **Teziç,** Anayasa Hukuku, s. 463; **Gözler,** Anayasa Hukukunun Genel Teorisi, s. 538; **ŞEN Mahmut,** İdarenin Yargısal Denetiminin Sınırlarına İlişkin Modeller, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. XVII, Sa. 1-2, Y. 2013, ss. 1623-1641, s. 1624-1625.
[119] **Erdoğan,** Anayasa Hukuku, s. 68; **Özbudun,** Türk Anayasa Hukuku, s. 171.
[120] **ÖZKORKUT ÜNAL Nevin,** "1876 Anayasasının Hukuk Devleti Unsurları Açısından Osmanlı Devlet Anlayışına Getirdiği Yenilikler", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 2004, ss. 173-184, s. 173.

benzerliği vardır[121]. Aristo ile başlayan süreç, Jean Bodin ve John Locke'un düşünsel çabalarıyla ilerlemiştir. Jean Bodin aynı kişide yasa koyucu ve yargı rolünün toplanmasının sakıncalarını belirterek, yürütme ve yasama erkleri kralın elinde olmalı, ancak yargı iktidarı başka erklere verilmeli görüşünü ileri sürmüştür[122]. John Locke "Sivil Siyasal Yönetim Üzerine İki İnceleme" (1691) adlı kitabında kuvvetler ayrılığının bir özgürlük güvencesi olduğunu gündeme getirmiştir[123]. Locke'un kuvvetler ayrılığında yargı kuvveti muğlak bir nitelik göstermektedir. Düşünsel olarak öncelik, "yasaları yapanlar ile uygulayanların farklı kimseler olması gerektiğinden", yasama ve yürütme ayrımı öncelik kazanmıştır. Bu kuvvetlerin yanında "üçüncü kuvvet olarak dış politika sorunlarıyla ilgili olarak federatif kuvvet önerilmiştir"[124].

Kuvvetler ayrılığı fikri modern düşünce anlamında asıl yapısını Montesquieu tarafından "Kanunların Ruhu" eseriyle kazanmıştır. "Montesquieu, yasa yapma, yasayı uygulama ve yasaya göre ceza verme yetkilerinin yani üç kuvvetin ayrı toplumsal güçler tarafından paylaştırılmasını öne sürmüştür. Her ne kadar bu öneride yetkiler, demokratik cumhuriyetin varlığı için krala, soylulara ve halka verilmiş" olsa da önemli olan fikrin idealize edilmesidir[125]. Kuvvetler arasındaki dengenin kişilerin özgürlüklerini etkilediğini savunan Montesquieu; devletin yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerinin ayrılması gerektiğini belirterek bu üç organın, eşit olduğunu ve aralarında bir denge kurulması gerektiğini dile getirmiştir. Montesquieu'nun siyasal kuramı kuvvetler arası dengeye ve iktidarın iktidarla sınırlandırılmasına dayanır[126]. Kuvvetler ayrılığı özünde, aristokrasiyi krala karşı korumak için kurulmuş olsa da; "burjuva devrimleri başarıya ulaşınca Fransız ve Amerikan devletlerinin anayasalarına geçerek, varlığını çağdaş anayasalara kadar sürdürebilen bir anayasa

---

[121] **DOEHRİNG Karl,** Genel Devlet Kuramı, çev: Ahmet Mumcu, 4.Baskı, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2002, s. 201.
[122] **Teziç,** Anayasa Hukuku, s. 465.
[123] **Erdoğan,** Anayasa Hukuku, s. 68.
[124] **ŞENEL Alaeddin,** Siyasal Düşünceler Tarihi, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1997, s. 344-345.
[125] **KIŞLALI Ahmet Taner,** Siyasal Sistemler- Siyasal Çatışma ve Uzlaşma, İmge Kitabevi, Ankara, 1998, s. 201.
[126] **KUTLU Mustafa,** Kuvvetler Ayrılığı Temelleri Gelişimi Hukuk Devletinin Kökenleri, A.Ü.H.F. Kütüphanesi, Seçkin Yayınları, Ankara, 2001, s. 112.

ilkesi durumuna gelmiştir." Demokrasinin ve yönetim şekillerinin zamanın şartlarına uyarak yeni biçimler alması kuvvetler ayrılığı fikrinin özünü değiştirmemiştir[127].

Kuvvetler ayrılığı ilkesi, devlet iktidarının yasama, yürütme ve yargı işlevleri esas alınarak bölünüp dağıtılması sonucu, iktidar kullanımını farklılaştırarak, özünde salt siyasi güce karşı devlet iktidarının ayrı ellerde toplanması yoluyla, iktidarlar arasında dengeler kurup, bu şekilde siyasi iktidarın sınırlandırılmasını amaçlamaktadır[128]. Kuvvetler ayrılığı ilkesinde amaç mutlak iktidarların baskıcı yönetimine karşı kişi hürriyetlerini güvence altına almaktır[129]. Kuvvetler ayrılığı ilkesi demokrasinin çoğulculuk ilkesi ile de yakından ilgilidir. Kuvvetler ayrılığı ilkesi ile toplumda değişik çıkarları temsil eden farklı kişi veya grupların, seslerinin bastırılmasının önüne geçilerek, siyasal sürece katılımlarının sağlanmasına imkan tanınmaktadır[130].

[127] **Şenel,** Siyasal Düşünceler Tarihi, s. 355.
[128] **Kutlu,** Kuvvetler Ayrılığı Temelleri Gelişimi Hukuk Devletinin Kökenleri, s. 198.
[129] **Teziç,** Anayasa Hukuku, s. 466.
[130] **EREN Emrah Karaca,** Muhafazakar Siyaset Anlayışı ve Demokrasi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2012, s. 214-215.

2. HAK ARAMA HÜRRİYETİNİN TARİHSEL SÜRECİ

2.1. İlk ve Orta Çağdaki Gelişmeler

İnsan hakları insanlık tarihi kadar eski olmakla birlikte[131], insan haklarının korunması düşüncesi, insanlığın topluluk biçiminde yaşamaya başlaması ile anlam kazanmaya başlamıştır. İnsan hak ve özgürlükleri ile bunların korunmasına yönelik günümüz anlayışına, insanlığın ulaşması kolay olmamıştır. Gelinen şu anki nokta, insanlığın uzun süren uğraşları sonucunda kazanılmıştır[132]. İnsanlık bir düzen etrafında örgütlenmeye, yaşamaya başladığı günden itibaren, ilkelinden gelişmişine kadar bir takım hakların kabulü ile bunların korunması arayışı içinde olmuştur. Bu arayış insanlığa hukuk düzeni anlayışını getirmiştir. İnsanoğlu, sosyal hayat içinde varlığını sürdürebilmesi için hukuku vazgeçilmez kabul etmiştir[133].

İnsan hakları kavramı tedricen bir gelişim seyri izlemiş ve bu kavram her dönemde farklı şekillerde açıklanmaya çalışılmıştır. İnsan haklarının gelişim süreci beraberinde hak arama hürriyetinin gelişim sürecini de getirmiştir. Her dönemde düşünürlerin ve devlet adamlarının fikirlerinde insan haklarının yer aldığı görülmektedir[134]. Düşünürlerden Polybus ve Cicero egemen gücün keyfi uygulamalarına karşı çıkarak siyasi iktidarı sınırlandırma konusunda fikirler üretmişlerdir. Aynı dönemde, Çin'de Konfüçyüs tüm insanların eşit olduğunu, insanların bir arada yaşamasının ve toplumda adaletin sağlanmasının önemini vurgulamıştır[135]. Lüthem'e göre Eski Yunan'da vatandaşlar, kanun önünde eşittirler ancak bu eşitlik köle olmayan kişiler açısından söz konusudur[136]. Roma'da ise, konut dokunulmazlığı, kişisel hürriyet ve mülkiyete saygı gibi ilkeler benimsenmiştir. Bu

---

[131] **Kapani,** Kamu Hürriyetleri, s. 17.
[132] **ÜNAL Şeref,** Temel Hak ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku, Yetkin Yayınları, Ankara, 1997, s. 20.
[133] **STAMMLER Rudolf,** The Teori of Justice, translated by Husik Isaac, The Lawbook Exchange, Ltd., New Jersey, 2000, s. 23.
[134] **Gözübüyük /Gölcüklü,** Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, s. 4.
[135] **MUMCU Ahmet,** İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri, Savaş Yayınları, Ankara, 1992, s. 29; **Gemalmaz,** Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, s. 93-94.
[136] **LÜTEM İlhan**, "Ferdin Milletlerarası Himayesi", AÜHFD, (1952), C.9, S.1-2, ss. 68-125, s. 71.

dönemde henüz doğrudan hakkın unsurlarına ve hak arama hürriyetine ilişkin bir emare bulmak mümkün gözükmemektedir[137].

İlk ve Orta Çağlarda, insan hakları anlayışının farklı toplumlarda, farklı şekillerde bir çizgi izlediği söylenebilir. İlk ve Orta çağ dönemlerinde, temel hak ve hürriyetlerin tanınmayışı ile birlikte hak arama hürriyetinin önemli bir gelişme seyretmediği ifade edilebilir[138]. Bu çağlarda mevcut uygarlıkların kendine has özellikleri ve toplum yapıları olmakla birlikte hiçbirinde insan haklarının temelini oluşturan temel hak ve hürriyetler ile hak arama hürriyeti anlayışı tam olarak tanınmamıştı[139]. Temel hak ve özgürlüklerin fikri temellerinin ilk olarak antik Yunan site devletlerinde atıldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Yunan site devletlerinin çoğunda vatandaşlar doğrudan doğruya devlet yönetimine katılmaktaydı. Ancak hemen belirtmek gerekir ki, vatandaşların devlete karşı ileri sürebilecekleri herhangi bir hakları bulunmamaktaydı[140].

Eski Roma'da suçlar ve cezalar net ve açık bir şekilde tespit edilmiş değildi. Ayrıca ceza davalarına bakma hakkına sahip olan hâkim ve mahkemelerin yetkileri de kesin suretle belirlenmemişti. Eski Roma muhakeme yönteminde, tespit edilen günde belli bir ceza davasına bakmak için tayin olunan hâkim sanığı huzuruna çağırır açık bir şekilde sanık sorgusunu yapardı, tahkikat en az iki celsede olur, bundan birkaç gün geçtikten sonra muhakeme yapılırdı. Sanık mahkemeye beraberinde müşavirler ve yardımcılarda getirebilirdi, sanığın lehinde ve aleyhinde nutuklar söylenir ve daha sonra hâkim kararını verirdi. Şayet hâkim beraat kararı verirse, dava kapanmış demektedir. Karar mahkûmiyet ve verilen ceza da idam ise mahkûm, davanın yeniden görülmesi talebi ile bu konuda yetkili olan halk komitelerine

[137] **ÖZTÜRK Bahri / TEZCAN Durmuş / ERDEM Mustafa Ruhan/ SIRMA Özge / SAYGILAR F. Yasemin / ALAN Esra,** Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku Ders Kitabı, Ankara, 2009, s. 81; **KARAOSMANOĞLU Fatih,** İnsan Hakları, 2.Güncellenmiş Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2012, s. 80; **Kapani,** Kamu Hürriyetleri, s. 17.

[138] **Ünal**, Temel Hak ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku, s. 10-11.

[139] **Ünal,** Temel Hak ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku, s.10-11; **ÇETİN Onur,** Hak Arama Hürriyeti Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2007, s. 23.

[140] **Kapani**, Kamu Hürriyetleri, s. 18; **Ünal,** Temel Hak ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku, s. 11; **Çeçen,** İnsan Hakları, s. 23.

başvururdu. Roma'da halk komitelerinden biri tarafından tasdik edilmedikçe hiçbir vatandaşa ağır bir ceza uygulanamazdı[141].

Eski Yunan'da insan haklarının ve hak arama hürriyetinin ilk felsefi kaynağını, Kriton'lu Zenon'un kurucusu olduğu Stoa okulu oluşturmuştur. Stoacılar, siyasi otoritenin her şeyin üzerinde olmadığını, siyasi otoritenin koyduğu kanunların üzerinde bir tabii kanun bulunduğunu, insanların bu kanunu akıl yoluyla bulacaklarını söylemişlerdir[142]. Yunan site ve polis devletlerinden, ortaçağın, egemenliğin tanrıdan kaynaklandığı ve yine onun adına hükümdar tarafından kullanıldığı devlet modellerine uzanan süreçte, yönetim erkini elinde bulunduranlara karşı geliştirilen çeşitli tepkiler ve bu tepkiler sonucu ortaya çıkan metinler ilkin bu dönemlere tarihlenmektedir. Ancak bu dönemde temel hak ve hürriyetler ile hak arama hürriyeti kavramları, sadece belli bir sosyal statüde olanlar için söz konusu olabilmiş, tüm insanlığı kapsayacak şekilde evrensel söylemler geliştirememiştir[143].

Orta çağda, insan hakları konusunda önemli gelişmelerin olduğunu söylemek mümkün değildir. Orta çağda hak ve hürriyet anlayışında din olgusunun ağırlığı bulunmaktadır. Bu dönemde insan hakları dini hüviyete bürünmüş ve insan haklarının İlahi kanunlardan kaynaklandığı görüşü benimsenmiştir. Orta çağın sonları ile yeniçağın başlarında insanın doğuştan ve devredilmez haklara sahip olduğu anlayışı, insan haklarının anayasalarda yer almasıyla yerini pozitif hukuk alanına bırakmıştır[144].

İnsan, Tanrı'nın kendisine verdiği duyu, akıl ve duygu yeteneklerini kullanarak; toplumsal düzen arayışı içinde adalet denilen üstün değere yönelmenin, ulaşmanın yollarını bulma ve geliştirme çabasını sürekli gündeminde tutmuştur[145]. Bu nedenle de insan, tarih boyunca birey olarak kendisi için hep en iyi olanı aramış ve bu yönde

---

[141]"**ARSAL Sadri Maksudi**, Umumi Hukuk Tarihi, İstanbul, 1948, s. 267" aktaran, **Özmen Necmeddin,** Adil Yargılanma İlkesinin Gelişim Süreci ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Adil Yargılanma Hakkı, Yüksek Lisans Tezi Ankara 2007, s. 8.

[142] **Kapani,** Kamu Hürriyetleri, s. 19; **Ünal,** Temel Hak ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku, s. 13; **Çeçen,** İnsan Hakları, s. 23.

[143] **Gemalmaz**, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, s. 93-95; **Kalabalık,** İnsan hakları hukuku, s. 25.

[144] **Kapani,** Kamu Hürriyetleri, s.25; **Ünal,** Temel Hak ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku, s. 69.

[145] **Gemalmaz,** Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, s.7; **AŞÇIOĞLU Çetin,** "Adil Yargılanma Hakkı, Sanık Hakları ve İnfaz", Yeni Türkiye İnsan Hakları Özel Sayısı, C.II, Ankara 1998, ss. 925-935, s. 925.

de devlet ile insan arasındaki ilişkilerin düzenlenmesinin kaynakları olarak birçok teori ortaya atılmıştır. Söz konusu teoriler, bugünkü insan hakları sözleşmeleri ile oluşan ulusal üstü hukuk için de ilham kaynağı olmuştur[146].

İnsanların siyasal iktidarlar karşısında dokunulmaz ve vazgeçilmez haklara sahip olduğunu ortaya koyan bu düşüncenin ilk yazılı metinlerinin, insanlar için kişi hak ve özgürlüklerine ilişkin en önemli belge, "Manga Carta Libertatum" (İngiliz Büyük şartı) olmuştur. 1215 tarihinde kabul edilen "Magna Carta Libertatum" halka belli özgürlükler tanıyan bir belge olmaktan çok, dönemin siyasal iktidarını sınırlayan belge olarak önem taşır. 1627 tarihli Petition of Rights ve 1679 tarihli Habeas Corpus Act keyfi tutuklamaya karşı güvenceleri içeren belge olma özelliği taşımaktadır. Yargı güvencelerini içeren 1689 tarihi Bill of Rights (Haklar Yasası) ve 1701 tarihli "Act Of Settlement" le hak ve özgürlüklerin sınırlarının genişlediği görülmektedir. Bu metinler insan hakları ile ilgili belgeler olmalarının yanında sanığın tutukluluk halinin bir hâkim tarafından değerlendirilmesi, yasa önünde eşitlik, yargılanma hakkı, gibi adil yargılanma ilkelerine ilişkin de ilk insan hakları belgelerinden sayılırlar. Bu belgelerin ortak noktası, kişi hak ve özgürlüklerinin etkili bir biçimde güvence altına alınmasıdır[147].

2.1.1. Magna Carta Libertatum (Büyük Özgürlük Fermanı)

İnsan hak ve hürriyetlerinin, şüpheli ve sanık haklarının korunması, kişilere ceza kovuşturması sırasında bazı hak ve güvencelerin tanınması, ilk olarak Magna Carta'da düzenlenmiş olup, hukukun üstünlüğü ilkesinin yerleşmesinde etkin bir yeri olmuştur[148]. Orta çağda kralın yetkilerini kısıtlayan ve halkın hürriyetlerini artırmaya çalışan en önemli belge aksi yönde düşünen yazarlara ve doktrindeki tartışmalara rağmen, büyük bir çoğunluk tarafından insan hakları içeriğinde 1215 tarihli Magna Carta Libertatum'dur. Bu belge kral karşısında halkın temel hak ve hürriyetlerini genişleten ilk ve en önemli belgedir[149].

---

[146] **Özmen,** Adil Yargılanma İlkesinin Gelişim Süreci ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Adil Yargılanma Hakkı, s.10

[147] **AKIN F. İlhan,** "Kamu Hukuku", 7. Bası, Beta Yayınları, İstanbul, 1993, s. 285; **Çeçen,** İnsan Hakları, s. 11-38; **Kapani,** Kamu Hürriyetleri, s.41-42.

[148] **DONAY Süheyl,** İnsan Hakları Açısından Sanığın Hakları ve Türk Hukuku, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1982, s. 3.

[149] **AKAD Mehmet,** Genel Kamu Hukuku, Filiz Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul, 1997, s. 148; **Gemalmaz,** Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, s. 14.

Magna Carta'da, soylular ve özgür kişiler lehine, insan hak ve hürriyetlerine ilişkin hükümlere yer verilmiştir, böylece yargı faaliyeti kanunlara göre yapılacaktır. Soylular ve özgür kişilerin kanuni dayanak olmaksızın keyfi tutuklama ve cezalandırılmalarını önlemek için Magna Carta Libertatum'un 39. maddesi ile güvenlik ilkesi benimsenmiştir[150]. Gemalmaz' a göre ise Magna Carta kralın yetki ve erkini feodal aristokrasisinin çıkarlarını ifade eden istemlerle sınırlayan bir belge[151] olup, soylu ve aristokrat zümrenin istemlerini içermekle birlikte, geniş halk kesimlerinin istemlerini içerdiğini söylemek mümkün değildir.

İlk bakışta İngiltere'de bulunan feodal beylerin kendileri için düzenledikleri, bir başka deyişle kendileri gibi baronlardan oluşan bir mahkeme önünde yargılanmalarına olanak sağlama amacına hizmet eden ve bu sebeple dar ölçekli bir düzenleme gibi görünen belge, zamanla içerdiği feodal unsurların ötesine geçerek, krala karşı başarılı bir muhalefetin sembolü haline gelmiştir[152]. Mahkeme kararı bulunmadıkça tutuklama, hapis, sürgün, mal müsaderesi yapılamaması, cezaların suçun ağırlığı ile orantılı olması gibi bugün bile hemen hemen bütün modern ceza yasalarında bulunan ilkelere yer vermesi açısından Magna Carta'nın ayrı bir önemi bulunmaktadır[153].

Magna Carta Libertatum konumuz açısından önemli olan yargılamaya ilişkin hükümler de içermektedir[154].

---

[150] **CENTEL Nur,** Ceza Muhakemesi Hukukunda Tutuklama ve Yakalama, İstanbul, 1992, s. 12.

[151] **Gemalmaz,** Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, s. 23.

[152] **PLUCKNETT Theodore Frank Thomas**, A Concise History of Common Law, The Lawbook Exchange Ltd., 5. Edition, New Jersey 2001, s. 25.

[153] **KARAKOÇ Gökhan,** Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Adil Yargılanma Hakkı Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2010, s. 5.

[154] "Kontlar ve baronlar ancak kendi eşitleri tarafından verilen ve suçlarına orantılı olan para cezalarına çarptırılabileceklerdir (Bölüm 20).
Krallık yargıçlarının gördükleri davalara, hiçbir şerif, adli memur, memur ya da diğer bir memurumuz bakamayacaktır (Bölüm 24).
İleride hiçbir memur, bu amaç için inandırıcı tanıklar bulunmadıkça, sadece kendi açıklamasına dayanarak mahkeme önüne çıkmayacaktır (Bölüm 38).
Hiçbir özgür kişi, ülkenin yasaları ya da kendi eşitlerinin hukuka uygun kararı bulunmadıkça, yakalanmayacak, hapsedilmeyecek, mallarından ya da yasal haklarından yoksun bırakılmayacak ya da sürgüne gönderilmeyecek yahut herhangi bir biçimde kötü muamele görmeyecektir ve ne biz onun üzerine gideceğiz, ne de onun üzerine birilerini göndereceğiz (Bölüm 39).
Hakkı ya da adaleti hiç kimseye satmayacak, kimse için reddetmeyecek ya da geciktirmeyeceğiz (Bölüm 40).

Adil yargılanma hakkı açısından özellikle 24. bölüm dikkat çekicidir. Metinden anlaşılacağı üzere krallık yargıçları tarafından görülen davalara başka kimse bakamayacaktır. Magna Carta Libertatum, feodal sınıf bakımından özel bir yargılama getirirken, sıradan vatandaşlar memleketin kanunlarına göre yargılanma hakkını elde etmiştir. Bu durum, adil yargılanma hakkı bakımından önemli bir adımdır[155]. Bu belge zamanla öyle popüler olmuştur ki, yapılan analiz ve yorumlarla sonraki yüzyıllarda günün şartlarına ve ihtiyaçlarına göre ilham teşkil ederek geniş halk kitlelerinin hak arayışına dayanak teşkil etmiştir.

2.1.2. Köylülerin Mektupları[156]

16. yüzyılın ilk çeyreği Alman köylüleri açısından vergi yükünün artması ve korunmanın azalması sonucunu doğurmuştur. Luther'in Alman prenslerini kilise topraklarını zapt etmeye yönlendirmesi sonucu, Alman köylüleri kendileri içinde bir hak doğabileceği umuduyla kilise topraklarından ve soyluların mallarından pay verilmesini talep etmişlerdir[157].

Adalet arayışı, toplumsal hayat içinde yer ve zaman bakımından farklı ve değişik değer yargıları olarak ortaya çıkmıştır. Fakat günümüzde hem nitelik hem de yoğunluk olarak iyice derinleşen demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü inançları "adalet inanç ve değerinin" güncelleşmesi ve somutlaşmasını sağlamıştır[158].

Tarihte (1525) "köylülerin mektupları" olarak geçen ve toplam 12 maddeden ibaret belgenin 9. maddesinde köylülerin yargılanma ve cezalandırılmaya ilişkin talepleri yer almıştır[159].

Yargıç, bölge amiri, şerif ve diğer memurları, ülkenin yasalarını bilen ve bu yasalara tümüyle uyacak kişiler arasından atayacağız (Bölüm 45)."; **AKILLIOĞLU Tekin,** İnsan Hakları, AÜSBF İnsan Hakları Merkezi Yayınları No: 17, Ankara 1994 s. 122; **Gemalmaz,** Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, s. 11-14.

[155] **Akıllıoğlu,** İnsan Hakları, s. 122.

[156] Köylülerin Mektupları'nın tam metni için bkz. **MUSULİN Janko,** Hürriyet Bildirgeleri, çev: **Necmi Zeka** Belge Yayınları, İstanbul, 1983, s. 26-29.

[157] **Gemalmaz,** Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, s. 25-26.

[158] **Aşçıoğlu,** Adil Yargılanma Hakkı, Sanık Hakları ve infaz. Yeni Türkiye İnsan Hakları Özel Sayısı, s. 925; **TOKLU Erdinç,** Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Adil Yargılanma Hakkı, Yüksek lisans Tezi, Kocaeli 2001, s. 7; **Özmen,** Adil Yargılanma İlkesinin Gelişim Süreci ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Adil Yargılanma Hakkı, s. 10.

[159] "Bugün bize artık mevcut şartlara dayanılarak ceza verilmemektedir. Ama cezalandırılmamamızın sebebi, kimi zaman bize duyulan nefret, kimi zaman da bazı

Alman köyü mektupları, insanlığın, haklarının tanınması ve korunması hususunda verdiği mücadelenin bir örneği olarak tarihteki yerini almıştır. Madde metninden de anlaşılacağı üzere, mektubu kaleme alanlar kendilerine ceza verilirken yalnızca yasalara dayalı olarak hareket edileceğini ummaktadırlar. Otoritenin değil yasaların korumasını tercih etmektedirler[160].

2.1.3. Haklar Dilekçesi (Petition of Rights)[161]

İngiltere'de hak ve hürriyet belgelerinin ortaya çıkmasına neden olan siyasi çatışma kral ile parlamento arasında sürmeye devam etmiştir. Ancak kıta Avrupası'nda yaşanan mezhep çatışmaları pek görülmemiştir. Bununla birlikte İngiltere'de rönesans, reform ve inanç arasında yaygınlaşan "püritencilik"[162], hak ve hürriyetlerin gelişimde etkili olmuştur[163].

Haklar Dilekçesi (Petition of Rights) 7 Haziran 1628'de, İngiltere Kralı'nın parlamento ile girdiği mücadeleyi kaybetmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Bu mücadele, kralın parlamentonun onayı olmadan vergi toplamak istemesi, Fransa'ya karşı devam eden savaşı nihayetinde kaybetmesi ve parlamentoyu iki kez dağıtması dolayısıyla çıkmıştır. Nihayetinde bu mücadeleden başarıyla çıkan taraf parlamento olmuştur[164].

Parlamento, krala karşı mali konularda tavizkar tutum sergilese de Haklar Dilekçesi (Petition of Rights) ile kral, parlamentonun onayı olmaksızın hiç kimseye

---

insanların korunması ve bu korunmadan cesaret almalarıdır. Bundan böyle, bize ceza verilirken otoritelerin himayesinde olmaktan değil, yazılı yasalara dayanmaktan ve koşulları göz önünde tutmaktan hareket edileceğini tahmin ediyoruz."; **Gemalmaz,** Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, s. 15.

[160] **Gemalmaz,** Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, s. 16; **PURTAŞ Hüseyin,** Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Ve Ceza Muhakemesinde Adil Yargılanma Hakkı, s. 17.

[161] Haklar Dilekçesi'nin tam metni için bkz. **Musulin,** Hürriyet Bildirgeleri, s. 42-46.

[162] 16 ve 17.Yüzyıllarda İngiliz Kiliselerine karşı başlatılan reformist harekete karşı çıkan, kendini "saflığı" aramak olarak tanımlayan bir Protestan doktrin ve ibadet şeklidir. Bugün ABD'deki köktenci ve evanjelik Protestan mezhepleri Püritenlerin devamı sayılabilir; **WEBER Max,** Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu, çev: Prof. Dr. Milay Köktürk, Bilgesu Yayıncılık, Ankara, 2011, s. 92-93.

[163] **AKAD Mehmet/DİNÇKOL Bihterin Vural**, Genel Kamu Hukuku, Der Yayınları 9. Baskı, İstanbul, 2012, s. 236.

[164] **KIVANÇ Hüseyin,** Ben Devletim, BDS Yayınları, İstanbul, 1992, s. 407; **KAZIMLI Elnur,** Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Azerbaycan Anayasası, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara, 2004, s. 20.

vergi vermeye ya da para yardımında bulunmaya zorlanmayacağını güvence altına almıştır[165].

Haklar Dilekçesi (Petition of Rights) adlı belgede hak arama hürriyetine ilişkin olarak ülke yasalarına uygun hâkim kararı olmaksızın, kişiler mal ve can güvenliklerinden mahrum bırakılmayacak, yasal hüküm olmadan kişiler tutuklanmayacak, hürriyetlerinden mahrum edilmeyecek ve mallarına el konulmayacak[166] ifadeleri yer almıştır.

2.1.4. Habeas Corpus Act[167]

Kişi hak ve hürriyetleri ile kişi güvenliği hakkını kapsamlı olarak düzenleyen ilk belge Habeas Corpus Act'tır[168]. Kişi özgürlüğü ve güvenliğinin korunmasına yönelik hükümler içeren toplam 21 maddelik 1679 tarihli Habeas Corpus Act yargılamaya ilişkin hükümleri ile insan hakları hukukunun en önemli belgelerinden sayılmaktadır[169]. Kişi hürriyeti ve güvenliği konusunda, "habeas corpus güvencesi"nin hukuk literatürüne yerleşmesini sağlayan belgedir[170].

Habeas Corpus Act ile hürriyeti kısıtlayıcı işleme karşı hâkim incelemesi ve denetlemesi getirilmiş, hiç kimsenin hâkim kararı olmaksızın cezaevinde veya tutukevinde tutulamayacağı öngörülmüştür. Hürriyeti kısıtlanan kişi hakkında kısa süre içinde yargıç karşısına çıkarılmak zorunluluğu kabul edilmiş ve kişiye bu şekildeki bir hürriyeti kısıtlayıcı işlemin yasaya aykırılığını ileri sürebilmek için yargıca başvurabilmek hakkı tanınmıştır[171]. Kamu görevlilerinin keyfi uygulamalarına son vermek için metinde kişi hürriyetine ilişkin güvenceler yer almaktadır. Yargılamaya ilişkin bir takım hükümler getirilmiştir[172].

---

[165] **Akad/Dinçkol,** Genel Kamu Hukuku, s. 236.

[166] "Hiç kimse, bağlı olduğu hâkimin ülke yasalarına uygun bir kararı bulunmadıkça, mal ve can güvenliğinden yoksun bırakılmayacak, yasal bir hüküm olmadan kişiler tutuklanmayacak, hapsedilmeyecek, mallarına el konulmayacak ve miras haklarından mahrum bırakılmayacaktır." aktaran, **Akad/Dinçkol,** Genel Kamu Hukuku, s. 237.

[167] Habeas Corpus Act'in tam metni için bkz. **Musulin,** Hürriyet Bildirgeleri, s. 55-57.

[168] **Centel,** Ceza Muhakemesi Hukukunda Tutuklama ve Yakalama, s. 12; **Akad/Dinçkol,** Genel Kamu Hukuku, s. 237-238

[169] **Gemalmaz,** Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, s. 40.

[170] **Centel,** Ceza Muhakemesi Hukukunda Tutuklama ve Yakalama, s. 12.

[171] **KESKİN Serap,** "Kişi Özgürlüğü ve Güvenliği Hakkı", İnsan Hakları, Yapı Kredi Yayınları, 2000, s. 64.

[172] "Kişilerin yargıç kararı olmaksızın tutuklanmaları ve hapsedilmeleri yasaklanmıştır. Keyfi ve uzun süreli tutuklamalar yasaklanmış, tutuklu ya da gözaltında bulunan kişilerin bir

Habeas Corpus Act'in kaleme alındığı dönemde kişi hürriyetleri ve güvencesine getirdiği ilkeler karşısında, günümüz ceza yargılama sisteminde, yargı kararı olmaksızın[173] kişi hürriyetlerini kısıtlayan yasa metinlerinin evrensel kişi hak ve hürriyetleri çerçevesinde düzenlenmesi gerekmektedir.

2.1.5. Haklar Bildirisi (Bill of Rights)[174]

İngiliz Avam ve Lordlar Kamarasınca birlikte hazırlanan 1689 tarihli bildirinin kral tarafından kabul edilmesiyle, parlamento ve kral arasındaki bir anlaşma olma özelliği taşımaktadır. Bill of Rights içeriüi bakımından parlamentonun üstünlüğünü kurmaya yöneliktir[175]. Bill of Rights kişilerin yargılanması halinde, yargılamayı yapacak olanların yargılananla eşit statüde olmasını amaçlamıştır[176].

İngiliz Belgeleri genel olarak, kralın yetkilerini sınırlandırmak isteyen feodal aristokrasi ve burjuvazinin taleplerini yansıtmaktadır. Bu sebeple, kralın gücü karşısında söz konusu kesimlerin ana güvencesi, kendi sınıflarından olan hâkimlerin olmasıdır. Bill of Rights'ın kişi hürriyetlerinin gelişimine katkıda bulunduğu hususlar: Kralın özel yetkili yargı organı kurması yasaklanarak, parlamentonun onayı olmadan yasaları kaldırması önlenmiştir. Vatandaşların krala dilekçe verme hakkı getirilmekle birlikte bu hakkın kullanılmasından ötürü tutuklama ve kovuşturmaya uğraması yasaklanmıştır[177].

---

gün içinde yargıç önüne çıkarılması benimsenmiştir. Tutuksuz yargılama ve kefaletle salıverme şartları belirtilmiş, aynı zamanda yüksek miktarda kefalet istenmeyeceği kefaletle salıverilme isteği reddedildiği takdirde, red kararına karşı üst mahkemeye başvurabileceği hükme bağlanmıştır. Failin tutuklu olduğu durumlarda yargılama kısa sürede bitirilecek, tutuklunun yargıç önüne çıkarılmasını geciktiren görevlileri cezalandırılacaktır." aktaran, **GÜLTAŞ Veysel,** Geçmişten Günümüze İnsan Hakları, Bilge Yayınevi, Ankara, 2004, s. 41.

[173] 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu Madde 91/4.

[174] Haklar Bildirisi'nin tam metni için bkz. **Musulin,** Hürriyet Bildirgeleri, s. 59-62.

[175] **Akad/Dinçkol,** Genel Kamu Hukuku, s. 238.

[176] **Gemalmaz,** Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, s. 41.

[177] "Kralın parlamentonun onayı olmadan yasaları ve yasaların uygulanmasını askıya alması, özel yetkili yargı organı kurması yasalara aykırıdır. Kral sadece yasaların uygulayıcısıdır. Parlamentonun onayı olmadan tahtın yararına para toplamak, vergi koymak yasa dışıdır. Vatandaşların krala dilekçe verme hakkı vardır. Bu hakkın kullanılmasından ötürü tutuklama ve kovuşturma yapılamaz. Parlamento üyelerinin seçimi serbest olacak, Parlamentodaki tartışma ve görüşmeler mahkeme önünde suçlama konusu yapılamaz." aktaran, **Musulin,** Hürriyet Bildirgeleri, s. 59-62.

Bill of Rights ile günümüz anayasalarında yer alan "dilekçe hakkı"nın temelleri oluşturulmuş, çağdaş demokrasilerin benimsediği "yasama dokunulmazlığı" ilkesi benimsenmiştir[178].

2.1.6. İhanet Suçu Yargılaması Yasası (Treason Trials Act)

İhanet Suçu Yargılama Yasası/Treason Trials Act isimli belgede, ihanet suçu ile isnad edilen kişilerin bile eşit ve adil savunma hakkı ve olanağından yoksun bırakılmamaları düzenlenmiştir. Suçlanan kişilere, haklarındaki suçlamayı içeren iddianamenin, tanıkların isimleri hariç, tam bir metnini buna ilişkin yargılamadan en az beş gün önceden olmak üzere edinme ve bu yolla avukatları ile görüşerek onların hukuki yardımından yararlanabilme hakkı tanınmıştır[179].

Günümüz modern muhakeme yasalarının adil yargılanma ve hak arama hakkına ilişkin düzenlemelerine çok benzeyen bu metindeki "ihanet suçuyla suçlanan kişi" vurgusu, adil yargılanma hakkının daha çok hangi suçlamalarda ihlal edildiği konusunda bir fikir vermektedir. İktidarı elinde bulunduranların, ceza yargılaması hukuku ve ceza hukukunu kendi gibi düşünmeyenleri susturmak için kullanabildikleri düşünüldüğünde metindeki düzenleme ile neyin vurgulanmaya çalışıldığı daha net anlaşılacaktır[180].

2.1.7. Act of Settlement (Tac-ı Tevarüs Kanunu)

Act of Settlement, yargı bağımsızlığı ile ilgili olarak getirdiği düzenlemeler açısından önemlidir. Bu belgeyle yargıçların belirli bir maaş ile hukuka uygun hareket ettikleri sürece görevden azledilemeyecekleri ve görevden azletmenin yalnızca Parlamentonun iki kanadına yönelen istem üzerine Kral tarafından yapılabileceği kabul edilmiştir. 1701 tarihli Act of Settlement, Bill of Rights'da yer alan hakların tamamlayıcısı niteliğindedir. Bu düzenleme adil yargılanma ve hak

[178] **Akad/Dinçkol**, Genel Kamu Hukuku, s. 239.
[179] **Gemalmaz,** Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, s. 42.
[180] **SCHRODER Friedrich Christian/YENİSEY Feridun/PEUKERT Wolfgang,** Ceza Muhakemesinde "Fair Trial" ilkesi, İstanbul Barosu CMUK Uygulama Servisi Yayınları, İstanbul, 1999, s. 1-5.

arama hakkının önemli unsurlarından sayılan yargı bağımsızlığının önemli adımlarından birisidir[181].

2.2. Aydınlanma Dönemi Gelişmeleri

İnsan hak ve hürriyetleri kavramının, bugünküne yakın anlamıyla gündeme geldiği, bireyin doğuştan eşit ve devredilemez haklarla donatılmış olduğu yaklaşımının başladığı dönem ise 17. yüzyıla rastlamaktadır. Aydınlanma Çağı'nda, günümüzde dahi bazı ilkelerinin aynen benimsendiği adil yargılanma hakkı ve hak arama hürriyetinin güvenceleri önem kazanmıştır. Aydınlanmanın en önemli temsilcilerinden Rousseau, Beccaria, Voltaire, hem medeni hem ceza yargılamalarında duruşmaların sözlü ve aleni surette yapılması üzerinde durmuşlardır. Montesquieu'nun güçler ayrılığı kuramı, yargı bağımsızlığına yönelik atılan adımlardan biridir. Bu dönemden itibaren insan hakları, devlet ve uluslararası hukuk düzenlerinin bir parçası olarak algılanmıştır[182].

2.2.1. Virginia Haklar Bildirisi

Virginia Haklar Bildirgesi, hak arama hürriyeti ve adil yargılanma hakkına ilişkin birçok unsur içermektedir. Amerika'da bireylerin hak ve özgürlüklerini bir bütün olarak ilan eden ilk resmi insan hakları belgesi, 1776 tarihli bu bildiridir. Bildiride ifade özgürlüğü, yasaların geriye yürümezliği gibi temel haklar sayılmamakta ise de, doğuştan sahip olunan haklar, yani "doğal haklar" kavramına yaptığı vurgu sebebiyle oldukça önemli bir belgedir[183]. Bu bildiride, yargılama alanında önemli kararlar alınmıştır[184].

---

[181] **Gemalmaz,** Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, s. 42; **Akad/Dinçkol,** Genel Kamu Hukuku, s. 239.

[182] **KUİJER Martin,** The Blindfold of Lady Justice, Judicial Independence and Impartiality in Light of the Requirements of Article 6 ECHR, doctoral thesis, University of Leiden 2004, s. 205; **CENTEL Nur,** Ceza Muhakemesi Hukukunda Hâkimin Tarafsızlığı, İstanbul, 1996, s. 8; **Teziç,** Anayasa Hukuku, s. 410-411; **Öztürk/Tezcan/Erdem/Sırma/Saygılar/Alan,** Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 83.

[183] **Gültaş,** Geçmişten Günümüze İnsan Hakları, s. 46; **Akıllıoğlu,** İnsan Hakları, s. 122-123.

[184] "Belgeye göre bütün insanlar, eşit olarak hür ve bağımsızdırlar. Doğuştan bir takım hakları vardır ve bu haklardan yoksun bırakılamazlar (1. Madde).Yasama, yürütme ve yargı güçleri birbirinden ayrılmış ve belirlenmiştir (5. Madde). Ceza davalarında kişilerin kendisine yöneltilen suçlamaların sebep ve niteliğini öğrenmek, suçlayan ve tanıklarla yüzleştirilmek, lehine delil göstermek ve jüri önünde duruşmasının süratle yapılmasını isteme hakkı vardır (8. Madde). Keyfi arama ve yakalama kararları yasa dışıdır (10.

Virginia Haklar Bildirisi 16 maddeden oluşmakla birlikte özellikle 1, 5, 8 ve 10. maddeleri adil yargılanma ve hak arama hürriyetine ilişkin olup, anılan hakların bu günkü anlamda görünümü şeklinde olduğunu söylemek mümkündür[185].

2.2.2. İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi

Siyasi otorite ve yönetme erkine sınırsız, şartsız sahip bir kralın egemenliğinde, ayrıcalıklı soylular, yine çeşitli yetkileri ve ayrıcalıkları bulunan kilise mensupları, köylüler ve tüm bunların yanında devletin özellikle mali tüm yükünü çeken, zengin ve fakat hürriyetleri kısıtlı burjuva sınıfı, ekonomik krize giren Fransa'da 1789 yılında ihtilale neden olmuştur. Fransa'da halk, "soylular", "din adamları" ve "üçüncü sınıf (tiers)" olarak üç sınıfa ayrılmıştı. Üçüncü sınıf; tüccarlar, bankerler, esnaflar, zanaatkârlar, köylüler ve yoksullardan oluşmaktaydı. Soylular ve din adamları karşısında horlandıklarına inanan bu sınıf, hukukçuların da desteğini alarak bir meclis kurdular ve yeni bir anayasanın çalışmalarına başladılar. Kral ve soyluların, oluşturulan bu yeni meclisi dağıtmak amacıyla Paris'e gönderdiği askeri birliğin, oluşturdukları bu yeni meclise sahip çıkan halkla karşılaşması neticesinde iç savaş çıkmış, sonuçta Fransız Devrimi ile ortaya çıkan "İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi" 1789'da ilan edilmiştir. İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nin hürriyet anlayışı; "Başkalarına zarar vermeyecek her şeyi yapabilmek" olarak tanımlanmıştır. Bildiri; özgürlük, güvenlik, mülkiyet, baskıya karşı direnme, halk egemenliği, hukukun üstünlüğü, yasa önünde tüm vatandaşların eşitliği gibi insan haklarını düzenlemiştir. Bildiri hak arama hürriyeti ve adil yargılanma hakkı ile ilgili hükümleri de düzenleyerek güvence altına almıştır[186].

Madde)."; http://www.archives.gov/exhibits/charters/virginia_declaration_of_rights.html, (Erişim tarihi: 26.03.2017).

[185] **Gültaş,** Geçmişten Günümüze İnsan Hakları, s. 46.

[186] "Yasa, yalnız toplum için zararlı olan hareketleri yasaklayabilir. Yasa tarafından yasaklanmamış hiçbir şeyin yapılmasına engel olunamaz ve yasanın buyurmadığı bir şeyi yapmaya kimse zorlanamaz (5. Madde).

Hiç kimse, Kanunun belirlediği haller ve emrettiği şekiller dışında itham edilemez, tutulamaz ve tutuklanamaz. Keyfi emirlerin verilmesini isteyen, bu çeşit emirleri veren, yerine getiren ya da getirtenlerin cezalandırılması gerekir. Ancak Kanun gereğince çağrılan ya da yakalanan her yurttaş derhal itaat etmelidir; direnirse suçlu olur (7. Madde).

Kanun, ancak sıkı ve aşikar biçimde zorunlu cezalar koymalıdır. Bir kimse, ancak suçun işlenmesinden önce kabul ve ilan edilmiş olan ve usule göre uygulanan bir kanun gereğince cezalandırılabilir (8. Madde).

Herkes; suçlu olduğu anlaşılıncaya kadar masum sayıldığından, tutuklanması gerekiyorsa, ele geçirilmesini sağlamak için zorunlu olmayan her türlü davranışı, kanun ağır bir biçimde

Bildiride yalnız insanların doğuştan sahip oldukları doğal haklardan değil, bunların yanında ilk kez kişinin devlet yönetimine katılmasını sağlayan seçme ve seçilme hakkı gibi siyasi haklardan da söz etmiştir[187]. 1789 İnsan Hakları ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nin adil yargılanma ve hak arama hakkı bakımından önemi; güçlü bir krallık yönetimi sonrasında, "tutuklamanın yasal olması", "suç ve cezalarda yasallık", "Suçsuzluk karinesi" gibi hususları belirtmesidir. Ancak metinde ifade edilen bu hakların, uygulamada hemen ve etkili şekilde vücut bulduğunu söylemek pek mümkün değildir. 11 Eylül 1793 tarihli "Şüpheliler Kanunu" ve 10 Haziran 1974 kararnamesinde bu vücut bulamayış açıkça görülmektedir.

1791 tarihli Fransız Anayasası'nda hak arama hürriyeti ve adil yargılanma hakkının kapsamına dâhil olan unsurlar yer almaktadır. Fransız Anayasasının yargı erkini düzenlediği 1-27 maddeleri arasında, adil yargılanma hakkına ilişkin birçok hüküm bulunmaktadır. Diğer erklerin yargıya müdahale edememesi, doğal hâkim ilkesi, aleni yargılama ilkesi, bir avukatın hukuki yardımından yararlanma hakkı, yargıçların yanı sıra, savcıların da halk tarafından seçilmesi, bir suç nedeniyle birden fazla kez suçlanmama ilkesi (non bis in idem) gibi pek çok ilke ve hak 1791 Fransız Anayasası ile "anayasallaşmıştır"[188]. 1791 tarihli Fransız Anayasası'nın başlangıç hükümlerini 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi teşkil etmiştir. Bu gelişme sonrasında, anayasaları bir başlangıçla düzenleme düşüncesi gelişerek yaygınlaşmıştır[189].

3. HAK ARAMA HÜRRİYETİNİN EVRENSELLEŞME SÜRECİ

Yirminci yüzyılın başlarına kadar, kişiler hürriyetlerini uluslararası toplumun yardım ve katkısı olmaksızın, kendi çabalarıyla kazanmaya çalışmışlardır. Herhangi bir ülkede insan hakları çiğnendiği zaman, devletler topluluğu duyarsız değilse bile herhalde hareketsiz kalmıştır. Çünkü uluslararası hukukun, ilke olarak sadece

---

cezalandırmalıdır (9. Madde)."; **TANİLLİ Server,** Anayasalar ve Siyasal Belgeler, Cem Yayınevi, İstanbul, 1976, s. 452- 453; **Erdinç,** Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Adil Yargılanma Hakkı, s. 10.

[187] **Ünal**, Temel Hak ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku, s. 73.

[188] **Gemalmaz,** Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, s. 54.

[189] **ALDIKAÇTI Orhan,** Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası, İÜHF Yayını, İstanbul, 1982, s. 184.

devletlerarasındaki ilişkileri düzenlediği; devletlerle bunların vatandaşları arasındaki ilişkilere karışmaya hak ve yetkisi bulunmadığı inancı hâkim olmuştur[190].

İnsan hak ve hürriyetleri konusu, İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar iç hukuk sorunu olarak ele alınmıştır. Kişi ile devlet arasındaki ilişki sadece ulusal yetkiyi ilgilendiren bir konu olarak değerlendirilmiş, uluslararası hukukun tek hak süjesi devlet olmuştur[191].

Yirminci yüzyılda insan hakları alanında en önemli gelişme, kişilerin uluslararası hukuk öznesi olmaya başlamasıdır. İkici Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda insan hak ve hürriyetlerinin uluslararası alanda tanınması yolunda uluslararası örgütlerce girişimlerde bulunulmuş ve bu yönde sözleşmeler oluşturulmuştur. Bu süreçte insan haklarını iç hukuk sorunu olarak görme anlayışı geride bırakılıp, uluslararası alanda koruma ve denetim mekanizmaları geliştirilmiştir. Kişiler hak süjesi olmasının yanında, hakları çiğnendiği takdirde, uluslararası denetim mekanizmalarını harekete geçirebilen, haklarının korunmasını sağlayabilen birer süje haline gelmiştir[192].

3.1. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirisi[193]

BM Antlaşması'nın 1. maddesinde; Birleşmiş Milletler'in amaçları arasında "ırk, cinsiyet, dil veya din farkı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve ana hürriyetlerine karşı saygıyı geliştirerek ve teşvik ederek, milletlerarası işbirliğini gerçekleştirmek" ilkesi yer almıştır. Birleşmiş Milletler Antlaşması ile insan hakları ve temel özgürlükler ilk kez resmen uluslararası hukuk alanına çıkarılmıştır. Birleşmiş Milletler Örgütü bu doğrultuda üç aşamalı bir faaliyet programı öngörmüştür. Önce, insan haklarının evrensel boyutlarını saptayıp belirleyen bir bildiri hazırlanıp ilan edilecek; sonra, Taraf devletleri uluslararası düzeyde hukuken bağlayıcı sözleşmeler yapılacak ve nihayet bu uluslararası belgelerde öngörülen hak

---

[190] **ÇELİK Edip,** Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin Türk Hukukundaki Yeri ve Uygulaması, İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi, S. 1-3, 1998, ss. 47-56, s. 47.

[191] **MERAY Seha,** Devletler Hukukuna Giriş,1. Cilt, Ankara, 1968, s. 251; **Özmen,** Adil Yargılanma İlkesinin Gelişim Süreci ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Adil Yargılanma Hakkı, s. 16.

[192] **GÜLMEZ Mesut,** İnsan Haklarının Uluslararası Korunması, İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayını, Ankara, 1996, s. 1-3.

[193] Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonerinin resmi internet sitesindeki bilgiye göre, İHEB'nin metnine 365 değişik dilde ulaşılabilmektedir. bkz., http://www.unhchr.ch/udhr/navigate/alpha.htm. (Erişim tarihi; 01.04.2017).

ve özgürlüklerin uluslararası düzeyde de fiilen korunmasını sağlayacak mekanizmalar oluşturulacaktır[194]. 1946 yılında Birleşmiş Milletler örgütünün alt birimi olan Ekonomik ve Sosyal Konsey'e bağlı olarak "İnsan Hakları Komisyonu" kurulmuş ve bu Komisyon, insan haklarının tayin ve tespitine yönelik olarak çalışmalar yapmaya başlamıştır. Komisyon yürütmüş olduğu çalışmalar neticesinde hazırladığı tasarıyı Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na sunmuş ve 10 Aralık 1948 tarihinde İnsan Hakları Evrensel Bildirisi ilan edilmiştir.

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi[195], 10 Aralık 1948 günü Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nca kabul edilmiştir[196]. Oylamaya katılan BM üyesi 48 devletin temsilcileri "olumlu" oy vermiştir. Türkiye de, "olumlu" oy verenler arasındadır. Türkiye İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'ni 6 Nisan 1949 tarihinde Bakanlar Kurulu kararıyla benimsemiştir. Bildirge, 27 Mayıs 1949 tarihinden geçerli olmak üzere yürürlüğe girmiştir[197].

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, Birleşmiş Milletler Genel Kurulunca, oylama yapılmak suretiyle kabul edilmiş bir karar niteliğindedir. Burada mündemiç bulunan mana, söz konusu Bildiri'nin teknik manada bağlayıcı bir karar olmaktan çok "tavsiye" niteliğinde olduğudur. Bununla birlikte ifade etmek gerekir ki, 360 kadar dile çevrilmiş bulunan Evrensel Bildiri'nin dünya çapında ilgi uyandırdığı bir gerçektir. Bu Bildiri'de yer alan ilkelerin, Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nün 38'inci maddesinde yer alan "Hukukun, uygar uluslarca tanınmış, genel ilkeleri"nden olduğu veya uluslararası yapılageliş (teamül) hukukundan (m. 38, 1/b) sayılması gerektiği yolunda görüşlerle, Bildiri'ye hukuksal bağlayıcılık kazandırılmak istenildiği de görülmektedir[198].

Bildiri, insan hak ve özgürlüklerinin somut bir açıklığa kavuşması yönünde atılmış çok önemli ve etkili bir adımdır. Bu niteliği ile insan haklarına ilişkin olarak

---

[194] **Gözübüyük/Gölcüklü,** Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, s. 5; **Öztürk/Tezcan/Erdem/Sırma/Saygılar/Alan,** Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 85.

[195] Bazı yazarlar, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin adındaki İngilizce "Declaration" (Fransızca "Déclaration") sözcüğünü Türkçe'ye çevirirken "Bildiri" yerine "Bildirge"yi yeğlemektedirler.

[196] BM Genel Kurul karar sayısı 217 A (III).

[197] **Resmi Gazete,** 27.05.1949 tarih ve Sayı: 7217.

[198] **AYBAY Rona,** İnsan Hakları Evrensel Bildirisi ve Türkiye, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016, s. 1.

kendisini izleyen tüm uluslararası belgelerin, antlaşmaların, insan hakları bölgesel sözleşmelerinin kaynağını oluşturmuştur. Ayrıca Bildiri'de düzenlenen temel hak ve hürriyetlere ilişkin ilkelerin, birçok devletin anayasa ve yasalarında yer almasını sağlamıştır[199].

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, toplam 30 maddeden oluşan Bildiri'nin başlangıç kısmında, insanın zulüm ve baskıya karşı son çare olarak ayaklanmaya mecbur kalmaması için insan haklarının hukuk düzeni ile korunmasının temel bir gereklilik olması dileğini ilan eder. Bildiri'nin ilk 22 maddesinde başta yaşama hakkı olmak üzere, kişi güvenliği, işkence görmeme hakkı gibi klasik haklardan bahsedilir[200]. Bildiri'de hak arama hürriyeti ile adil yargılanma hakkına yönelik ilkeler benimsenmiştir[201].

Evrensel Bildiri'de yer alan 10. madde açıkça adil yargılanma hakkından bahsetmektedir. "Herkes, haklarının ve yükümlülüklerinin veya kendisine yöneltilen herhangi bir suçlamanın saptanmasında, tam bir eşitlikle davasının bağımsız ve tarafsız yargı mercileri tarafından adil ve aleni olarak muhakeme edilmesi hakkına sahiptir". Bildiri'nin 11/1. maddesinde "Hakkında suç isnadı bulunan bir kimse, savunması için gerekli bütün güvencelere sahip olarak aleni bir yargılama sonunda hukuka göre suçluluğu kanıtlanıncaya kadar suçsuz sayılır" denilmek suretiyle açıkça

---

[199] **Reisoğlu,** Uluslararası Boyutlarıyla İnsan Hakları, s. 9.

[200] **TARHANLI Turgut,** "Birleşmiş Milletler Örgütü ve İnsan Haklarının Korunmasına İlişkin Başlıca Usuller", İnsan Hakları, 1. Baskı, Ed. **Gökçen Alpkaya ve diğerleri,** Yapı Kredi Yayını, İstanbul, 2000, s. 414-415.

[201] "Hiç kimseye işkence yapılamaz; zalimce, insanlık dışı, onur kırıcı ceza verilemez veya davranışta bulunulamaz.(5. Madde). Herkes, nerede olursa olsun hukuk kişiliğinin tanınması hakkına sahiptir (6. Madde). Herkes yasa önünde eşittir ve ayrım gözetilmeksizin yasa tarafından eşit korunma hakkına sahiptir. Herkesin bu Bildiri'ye aykırı her türlü ayrım gözetici işlemlere ve ayrım kışkırtıcılığına karşı eşit korunma hakkı vardır (7. Madde). Herkesin anayasa veya yasa ile kendisine tanınmış olan temel haklarını çiğneyen işlemlere karşı yetkili ulusal mahkemeler önünde etkin bir yargı yoluna başvurma hakkı vardır (8. Madde). Hiç kimse keyfi olarak tutuklanamaz, alıkonulamaz ve sürgün edilemez (9. Madde). Herkes, haklarının ve yükümlülüklerinin veya kendisine yöneltilen herhangi bir suçlamanın saptanmasında, tam bir eşitlikle davasının bağımsız ve tarafsız bir mahkemece adil (düzgün) bir şekilde ve açık olarak görülmesi hakkına sahiptir (10. Madde). Herkes adil bir yargılama ile yasaya göre suçluluğu kanıtlanmadıkça suçsuz sayılır, Hiç kimse ulusal veya uluslararası hukuka göre suç sayılmayan fiil veya ihmallerden ötürü mahkum edilemez. Yine hiç kimseye, suçun işlendiği sırada uygulanmakta olan cezadan daha ağır bir ceza verilemez (11. Madde). Hiç kimsenin özel yaşamına, ailesine, konutuna ve haberleşmesine keyfi olarak karışılamaz, onur ve ününe saldırılamaz. Herkesin bu tür karışma ve saldırılara karşı yasal korunma hakkı vardır (12. Madde)."; Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirisi.

suçsuzluk karinesinden de bahsedilmiştir. Bildiri'nin 11/2. maddesinde ise suç ve cezanın geçmişe yürümezliği ilkesinden bahsedilmiştir[202].

3.2. Soykırım Suçunun Önlenmesine ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme

Aralık 1946 yılında BM Genel Kurulu'nun oybirliği ile kabul ettiği 96 (I) sayılı kararında; "Cinayet nasıl birey olarak insanların yaşam hakkının (rigth to life) inkârıysa, soykırım da bütün bir insan grubunun varoluş hakkının (right to existence) inkârıdır. Böylesine bir inkâr insanlığın tamir edilmeyecek şekilde vicdanını sarstığı gibi bu insan gruplarının insanlığa yaptığı kültürel ve diğer katkıları da en büyük bir biçimde zarara uğratır. Bu inkâr ahlak kanunları ile Birleşmiş Milletlerin ruhuna ve amaçlarına tamamıyla aykırıdır. Soykırım suçunun cezalandırılması uluslararası bir önemdedir." şeklindeki sonuç bildirgesi ile soykırım kavramı Birleşmiş Milletler nezdinde kabul görmüştür[203].

Soykırım Suçunun Önlenmesine ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme, Aralık 1948 tarihinde Paris'te toplanan Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 260 A (III) sayılı kararıyla kabul edilip, imza, onay ve katılıma açılmıştır. Sözleşme 13. maddeye uygun olarak 12 Ocak 1951 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye sözleşmeyi 23 Mart 1950'de onaylamıştır. 5630 Sayılı Onay Yasası 29 Mart 1950 gün ve 7469 Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır. Soykırım, Soykırım Suçunun Önlenmesine ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşmesi'nin 2. maddesinde tanımlanmış[204] ve hukuki kaynağını bu Sözleşmeden almıştır.

Bu tanım, herhangi bir değişiklik olmaksızın Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü (m. 4/2), Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü (m. 2/2) ve Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü'ne (m. 6) alınmıştır. Milletlerarası

---

[202] Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirisi tam metni için bkz. http://www.unhchr.ch/udhr/lang/trk.htm, (Erişim tarihi: 01.04.2017).

[203] **GÖKTEPEOĞLU Ercan,** Uluslararası Hukukta ve Türk Hukukunda Soykırım Suçu, TAAD, Yıl:5, Sayı:19 Ekim, 2014, s. 797-840, s. 800-801.

[204] "Bu sözleşmeye göre soykırımın anlamı, milli etnik, ırki veya dini bir grubu, sırf bu niteliği nedeniyle, kısmen veya tamamen, yok etmek kastıyla, aşağıda sayılan fiillerin işlenmesidir: a) Grup üyelerini öldürmek; b) Grup üyelerine ciddi, bedensel veya zihinsel zarar vermek; c) Bir grubun üyelerini, kasten, bunların fiziki olarak kısmen veya tamamen yok edilmesi sonucunu doğuracağı önceden hesaplanan yaşam koşulları altına sokmak; d) Grup içinde doğumları bilinçli olarak önlemeye yönelik tedbirler dayatmak; e) Gruba ait çocukları bir başka gruba zorla nakletmek."; http://www.uhdigm.adalet.gov.tr/sozlesmeler/coktaraflisoz/bm/bm_11.pdf, (Erişim tarihi: 03.04.2017).

mahkemeler içtihatlarında bu tanımı yorumlayarak sonuçlara varmışlardır. Roma'da imzalanan Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü de Sözleşmenin amaçlarının gerçekleştirilebilmesi adına önemli bir adımdır[205].

3.3. Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi

Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 16 Aralık 1966 tarihli ve 2200 A (XXI) sayılı Kararıyla kabul edilmiş ve imzaya, onaya ve katılıma açılmıştır. 23 Mart 1976 tarihinde yürürlüğe girmiştir[206]. Kişi temel hak ve hürriyetleri kapsamlı bir şekilde düzenlenmiştir. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirisi uluslararası hukuk anlamında bir anlaşma veya sözleşme kapsamında olmamasına karşılık, Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi, uluslararası hukukun güvencesi altındadır.

Sözleşmede temel hak ve hürriyetleri güvenceye alan başlıca hükümler; kanunsuz ceza olmaz ilkesi, işkence yasağı ilkesi, yaşama hakkı, hürriyet ve güvenlik hakkı, Özgürlüğünden yoksun kalanların hakları, adil yargılanma hakkıdır. Mahkemeler önünde yargılanma ile ilgili olarak yer alan temel hak ve hürriyetler başlıca; savunma hakkı ve kanun önünde eşitlik hakkıdır[207]. 15 Aralık 1989 kabul tarihli, 11 Temmuz 1991 yürürlük tarihli, Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi, İkinci Seçmeli Protokol ile ölüm cezasının kaldırılması amaçlanmıştır[208].

Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi ile amaçlanan, insan haklarının ulusal düzeyde olduğu kadar, bilhassa, uluslararası düzeyde de güvence altına alıp fiilen ve gerçekten korunmasını sağlamaktır[209]. Kişisel ve Siyasal Haklar

---

[205] **TOLUNER Sevin,** "Soykırım Nedir? Ne Değildir?" Konulu Konferansa Katkı, Milletlerarası Hukuk Açısından Türkiye'nin Bazı Dış Politika Sorunları, Beta Yayınları, İstanbul, 2004, s. 584.

[206] Türkiye Sözleşme'yi 15 Ağustos 2000 tarihinde imzalamıştır. Sözleşme'nin onaylanmasını uygun bulan 04.06.2003 tarih ve 4868 sayılı Kanun, 18.06.2003 tarih ve 25142 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Bakanlar Kurulu'nun 07.07.2003 tarih ve 2003 /5851 sayılı kararıyla Sözleşme'nin onaylanması kararlaştırılmış ve Sözleşme'nin resmi Türkçe çevirisi, 21.07. 2003 sayılı ve 25175 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Türkiye, onay belgelerini 15.09. 2003 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği'ne tevdi etmiş ve 49. madde uyarınca, Sözleşme Türkiye bakımından 23 Aralık 2003 tarihinden itibaren hüküm doğurmaya başlamıştır.

[207] http://www.uhdigm.adalet.gov.tr/sozlesmeler/coktaraflisoz/bm/bm_05.pdf, (Erişim tarihi: 03.04.2017).

[208] http://www.uhdigm.adalet.gov.tr/sozlesmeler/coktaraflisoz/bm/bm_06.pdf, (Erişim tarihi: 03.04.2017).

[209] **Gözübüyük/Gölcüklü,** Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, s. 5.

Uluslararası Sözleşmesi ve bağlı protokol ile getirilen en önemli yenilik; Sözleşmede yer alan insan haklarına, taraf devletlerce saygı gösterilip gösterilmediğini denetlemek amacıyla "İnsan Hakları Komitesi"nin kurulmasıdır[210].

3.4. Uluslararası Diğer Sözleşmeler

Devletlerin anayasa ve yasalarında yer alarak ulusal hukukta korunan insan hakları, artarak devam eden hak ve hürriyet mücadeleleri neticesinde evrenselleşerek uluslararası anlamda korunması anlayışı kabul edilmiştir. Devletler taraf olduğu uluslararası belge ve sözleşmeler yoluyla insan temel hak ve hürriyetlerini güvence altına almak istenmiştir. Bu kapsamda Birleşmiş Milletler, insan hakları alanında temel hak ve hürriyetlerin korunmasının sağlanması amacıyla pek çok sözleşme kabul etmiştir. Bu sözleşmelerden çalışmamızı ilgilendiren bir kısmı: İşkence ve Diğer Zalimane, Gayri İnsani veya Küçültücü Muamele Veya Cezaya Karşı Sözleşme, Ekonomik, Sosyal Ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi, Her Türlü Irk Ayrımcılığının Tasfiye Edilmesine Dair Uluslararası Sözleşme, Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Hakkında Sözleşme, Savaş Suçları ve İnsanlığa Karşı İşlenen Suçlarda Zamanaşımı Hükümlerinin Uygulanmamasına Dair Sözleşme, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeye Ek Çocuk Satışı, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisi İle İlgili Seçmeli Protokol, Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeye Ek Çocukların Silahlı Çatışmalara Dahil Olmamaları Konusundaki Seçmeli Protokol, Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme, Sözleşmelerde kabul edilen temel hak ve hürriyetlerin, oluşturulan komitelerle denetim ve devamlılığının etkin bir şekilde sağlanması insan temel hak ve hürriyetlerinin evrensel düzeyde korunması için elzemdir.

3.5. Avrupa Konseyi Statüsü

Avrupa Konseyi, İkinci Dünya Savaşından sonra Avrupa'da meydana gelen siyasal, toplumsal ve ekonomik çöküntüyü gidermek, siyasal birliği ve işbirliğini güçlendirmek amacıyla kurulmuştur. Başlıca amaçları; insan haklarını ve parlamenter demokrasi ilkelerini korumak ve yaşam kalitesini artırmak, üye devletlerin hukukun üstünlüğünü benimsemesi ve vatandaşların temel hak ve özgürlüklerden yararlanmasının güvence altına alınmasını sağlamaktır. Bu amaç yeni

[210] **PAZARCI Hüseyin,** Uluslararası Hukuk Dersleri, Turhan Kitapevi, Ankara, 2015, s. 203.

bir Avrupa kurulması düşüncesinin benimsenmesine yol açmıştır. BM, evrensel barışın imkânsızlığını bildiği için, ortak değerlere sahip bölgesel kuruluşlara ağırlık verilmesini teşvik etmiştir[211].

1948 yılında Hollanda'nın La Haye şehrinde "Avrupa Birliği" kurulması çağrısında bulunulmuş, "İnsan Hakları Temel Yasası"nın kaleme alınması ve bu yasanın uygulanmasını sağlamak üzere, aynı zamanda denetim yapmak üzere "İnsan Hakları Divanı"nın oluşturulması gerektiği belirtilmiştir. 5 Mayıs 1949 yılında on devletin katılımıyla "Avrupa Konseyi" doğmuştur. AİHS (Sözleşme) 3 Haziran 1949 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye, Avrupa Konseyi'ne 17 Aralık 1949 yılında üye olmuş, Sözleşme 13 Nisan 1950'de yürürlüğe girmiştir[212].

Avrupa Konseyi'nin en önemli organı Bakanlar Komitesidir. Bakanlar Komitesi, üye devletlerin dışişleri bakanları ve örgüt nezdinde çalışan daimi delegelerden oluşur. Delegelerden oluştuğu zaman "Delegeler Komitesi" adını alır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından verilen kararların da takibini yapan birimdir. Bakanlar Komitesinde alınan kararlar tavsiye kararları ya da sözleşmeler şeklinde ortaya çıkmaktadır. Konseyin müzakere ve danışma organı olarak çalışan ve üye ülkelerin ulusal parlamento temsilcilerinden oluşan parlamenterler meclisi ile konseyin görev alanına giren birçok müdürlüğü bünyesinde barındıran Genel Sekreterlik organlarından teşekküldür[213].

3.6. İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme

Uluslararası toplum insan hakları ile ilgili birçok uluslararası anlaşma ve sözleşme benimsemiştir. İnsan haklarının bölgesel korunmasında atılmış en önemli adım Avrupa Konseyi tarafından hazırlanan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)'dir[214]. Resmi başlığı, (Convention Européenne de sauvegarde des droits de l'homme et des libertés fondamentales; Convention for the protection of human rights and fundamental freedoms) İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Korumaya dair Avrupa Sözleşmesi'dir. Başlıktaki "korumak" sözcüğü (sauvegarde; protection),

---

[211] **Ünal,** Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, İnsan Haklarının Uluslararası İlkeleri, s. 40.
[212] Türkiye Sözleşmeye 13.04.1950 tarihinde katılmış ve 12.12.1949 tarihinde onaylamıştır. 5456 Sayılı Onay Kanunu 17.12.1949 tarih ve 7382 Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır.
[213] **Tezcan/Erdem/Sancakdar/Önok,** İnsan Hakları El Kitabı, s. 3.
[214] **Gözübüyük/Gölcüklü,** Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, s. 6; **Öztürk/Tezcan/Erdem/Sırma/Saygılar/Alan,** Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 86.

Sözleşmeye karakteristik özelliğini veren asıl fikri açıklamaktadır. Amaçlanan yalnızca insan haklarının ilan edilmesi değil, aynı zamanda bu haklara saygı duyulmasını sağlayacak araçların oluşturulmasıdır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni diğer insan hakları belgeleri ve uluslararası sözleşmelerden ayıran en önemli özellik, bölgesel çapta çok taraflı bir uluslararası sözleşme olarak, hem birçok temel insan hakkını ve özgürlüklerini düzenlemesi, hem de üye devletlerin bu haklara saygı göstermelerini güvence altına alan bir denetim mekanizması kurmasıdır[215]. Avrupa Konseyinin en önemli amacı insan haklarının korunması ve geliştirilmesidir. Avrupa Konseyi kuruluşundan hemen sonra Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin hazırlanması çalışmalarına başlamıştır. 4 Kasım 1950 tarihinde Roma'da imzalanan ve 3 Eylül 1952 tarihinde yürürlüğe giren Sözleşme Türkiye tarafından da 18 Mayıs 1954 tarihinde onaylanarak yürürlüğe girmiştir[216].

Sözleşmenin giriş kısmı ve 1. maddesinde Sözleşmeye üye devletler, insan hakları konusunda ortak bir anlayış ve ortaklaşa saygı esasını kabul ile kendi yetki alanları içinde bulunan herkese bu Sözleşme'nin birinci bölümünde açıklanan hakları tanıyacaklarını taahhüt etmişlerdir. Bu haklardan başlıcaları; yaşama hakkı, işkence yasağı, kölelik ve zorla çalıştırma yasağı, özgürlük ve güvenlik hakkı, adil yargılanma hakkı, suç ve cezada kanunilik hakkı, özel hayatı koruma hakkı, düşünceyi açıklama hakkı, gibi temel insan hakları ve özgürlükleri olarak belirtilebilir. Diğer uluslararası sözleşmelerden farklı olarak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, sadece vatandaş için değil sözleşmeye taraf olan devlet ülkesinde bulunan vatandaş ya da yabancı herkes için uygulanacaktır. Sözleşmenin 1. maddesi, taraf devletleri kendi yetki alanında bulunan herkes için sözleşmede belirtilen temel insanı hak ve hürriyetlerini uygulama yükümlülüğü altına sokmaktadır. Sözleşmedeki sınırlı sayıdaki hak ve özgürlükler ve bu hakların korunması için

---

[215] **PETTİTİ Louis-Edmond/DECAUX Emmanuel/IMBERT Pierre-Henri,** La Convention Européenne Des Droits De L'Homme, Commentaire article par article, 2me édition, Paris 1999, s. 239-240, aktaran, **ARTIK AKTEPE Sezin,** Medeni Usul Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı, Doktora Tezi, İstanbul, 2013, s. 22.

[216] Türkiye Sözleşme'yi 04.11.1950 tarihinde imzalamış ve 10.03.1954 tarihinde ihtirazi kayıtla onaylamıştır. 6366 Sayılı Onay Kanunu 19.03.1954 tarih ve 8662 Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır. Sözleşmeyi yeniden düzenleyen 11 Numaralı Protokol 11 Mayıs 1994 tarihinde imzaya açılmış ve 4. maddeye uygun olarak 01.11.1998 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye 11 Numaralı Ek Protokolü 11.05.1994 tarihinde imzalamış ve 14.05.1997 tarihinde onaylamıştır. 4255 Sayılı Onay Kanunu 22.05.1997 tarih ve 22996 Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır.

oluşturulan denetim mekanizmasının işleyişi ek protokoller ve divan içtihatları ile genişletilmiştir[217].

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, kişilere haklarını ihlal eden devlete karşı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvurabilme imkânını vermiştir. İnsan haklarının ihlal edilmesinden dolayı bir devletin uluslararası yargının önüne çıkarılması, uluslararası adaletin, ulusal adalete benzetilmesi ancak AİHS ile gerçekleşmiştir. Bunun sonucunda kişiler, uluslararası hukukta da hak sahibi durumuna gelmiş, uluslararası hukukun bir süjesi olmuştur[218]. Bireysel başvuru yolu ile kişi, Sözleşme'ye taraf devlete karşı etkin bir şekilde korunmaktadır.

Her sözleşmeci devlet, Sözleşme ile teminat altına alınan hak ve hürriyetlerin korunmasından sorumlu tutulmuştur. Devletler bu yükümlülüğü "ortak güvence" olarak da isimlendirilen "devlet başvurusu" mekanizması ile yerine getirmekle birlikte, gaye AİHS'ne saygı gösterilmesidir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin benimsediği sistemde insan haklarının iç hukuk tarafından korunması asıldır. Uluslararası koruma tali niteliktedir. Bu nedenle, bireyin Sözleşme'ce öngörülen güvenceden yararlanabilmesi için iç hukuk yollarının tüketilmesi gerekecektir. Sözleşme'nin öngördüğü koruma tamamlayıcı bir korumadır. Sözleşme karşılıklılık prensibine dayanmaz. Kişilere sağlanan temel hak ve özgürlüklerin sözleşmeci devletlerce çiğnenmesini, karşılıklılık koşulu aranmaksızın koruma amacına yönelik bir sözleşmedir. Sözleşme, taraf devletlerin imzaladığı diğer uluslararası sözleşmelerin uygulanmasına engel değildir. Kişi daha geniş haklar sağlayan diğer sözleşme hükümlerinin uygulanmasını da isteyebilirler. Sözleşme'nin uygulanması açısından vatandaşlık önemli değildir. Sözleşmede ki hak ve hürriyetleri "kendi yetki alanında bulunan herkese tanımak" zorundadır[219].

Sözleşme ulusal hukuku etkilemektedir ve Sözleşme'ye aykırı olan kanunların, Sözleşme'ye uygun bir duruma getirilmesi sonucunu doğurmaktadır. Sözleşme, AİHS'ne taraf olan devletlerin çoğunda, Anayasa ve/veya kanunlarındaki düzenlemeler ile ulusal hukukun parçası haline gelmiştir. Ulusal mahkemelerin bir olayda iç hukuk hükümlerini yorumlayıp verdikleri kararlar nedeniyle Avrupa İnsan

[217] **Tezcan/Erdem/Sancakdar/Önok,** İnsan Hakları El Kitabı, s. 66-67.
[218] **Gözübüyük/Gölcüklü,** Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, s. 10.
[219] **Gözübüyük/Gölcüklü,** Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, s. 11-12.

Hakları Mahkemesi (AİHM)'nin Sözleşme'ye aykırılık tespit etmesi, ihlallerin tekrarlanmaması için ulusal mahkemeleri içtihat değişikliğine zorlamaktadır[220].

3.6.1. Denetim Mekanizması

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde yer alan insan haklarının uygulanıp uygulanmadığının denetlenmesi sorumluluğu, 1954 yılında oluşturulan Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ve Avrupa İnsan Hakları Divanı'na verilmiştir. 1994 yılında imzaya açılan ve 1 Kasım 1998 yılında yürürlüğe giren 11 nolu Protokol ile bahsedilen bu iki organın yerini, tam zamanlı olarak çalışan tek bir Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi almıştır. Strazburg denetim mekanizmasının tek organlı hale getirilmesi ile başvuru yolunun basitleştirilmesi ve başvurulara ilişkin yargılama sürelerinin azaltılması amaçlamıştır. Ayrıca Bakanlar Komitesi'nin yargısal nitelikli işlevi de ortadan kaldırılmıştır. Yapılan yenilik, sistemin yargısal nitelik kazanması açısından önem taşımaktadır[221].

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin denetim mekanizması, kişilerin başvurusuna açık olan ve aleyhine ihlal kararı verilen devleti bağlayıcı kararlar verebilen bir yargılama aşamasına ve verilen ihlal kararlarının yerine getirilmesini denetleme yetkisine sahiptir. AİHM'nin kararlarının bağlayıcılığı ve uygulanmasını düzenleyen AİHS 46. maddeye göre, Sözleşmeci Taraflar, taraf oldukları davalarda, Mahkemenin kesinleşmiş kararlarına uymayı taahhüt ederler. Mahkemenin kesinleşmiş kararı, kararın uygulanmasını denetleyecek Bakanlar Komitesi'ne gönderilir[222].

3.7. İnsan Hakları ile Hak Arama Hürriyeti İlişkisi

İnsan hakları ile hak arama hürriyeti arasındaki ilişki için ilk olarak hak arama hürriyetinin insan haklarından birini oluşturduğu, onun parçası olduğu söylenebilir. Hak arama hürriyetinin insan haklarına nazaran daha dar anlama sahip olduğunu ve onun önemli bir yönünü teşkil ettiğini söyleyebiliriz. Hak arama hürriyetinin kendisi

---

[220] **DOĞRU Osman,** "İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarının İç Hukuklara Etkisi", Anayasa Yargısı Dergisi, Cilt:17, 2000, ss. 194-225, s. 219.

[221] **BIÇAK Vahit,** "Yeni Yapısıyla Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi", Liberal Düşünce Dergisi, Sayı:16, 2000, ss. 47-58, s. 48-49; **CENGİZ Serkan,** "AİHM Kararlarının İç Hukuka Etkisi", TBBD, S.79, Kasım-Aralık 2008, ss. 334-350, s. 347.

[222] **KILINÇ Bahadır,** Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının İnfazı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2006, s. 144.

de başlı başına bir insan hakkı niteliğini haizdir. Aynı sebeple, insan hakları için söz konusu olan unsurlar, hak arama hürriyeti için de muteberdir. Şayet bir kimse, anayasa veya kanunlarda düzenlenmiş bir hakkını kullanamaz veya kullanırken hukuka aykırı bir engelle karşılaşırsa bu kimse anayasal veya kanunu hakkının gerçekleştirilmesini talep edecektir. İşte bu talep, hak arama hürriyeti içinde mütalaa edilmektedir[223].

Hiç şüphe yok ki, vatandaşlarca talep edilen hak, hukuk kuralları ile sağlanmamış, dikkate alınmamış veya korumaktan aciz kalmışsa ortaya insan hakları talepleri çıkacaktır. Hak arama hürriyeti, bu nihai durumda ayrı bir insan hakkı olarak ortaya çıkmaktadır. Zira insan hakkı iddiası, haklar alanında başvurulacak son çaredir. Hakkını aramasına rağmen cevap alamayan bir kimse için en üstün ve en etkili tek yol insan haklarını dile getirmesidir. Bu bakımdan, insan hakları aynı zamanda hak arama faaliyetini de kendi içinde barındırmaktadır ve başvurulacak son yolun hak arama faaliyeti olduğu söylenebilir[224].

Hak arama hürriyeti salt bir muhakeme kuralı olmaktan öte, subjektif bir kamu hakkı[225] niteliğine sahiptir. Bu hakkın kullanılması da ancak tam ve etkin biçimde tanınmasıyla mümkün olabilir[226]. Hak arama yolunun fiilen veya hukuken, geçici veya kısmi kapatılması yahut kullanımı imkânsız kılacak ölçüde koşullara bağlanıp sınırlanması hak arama hürriyetini ihlal edecektir. Nitekim hak arama hürriyeti tüm yönleriyle incelenerek hakkın kapsamı geniş yorumlanmalıdır[227]. Aksine bir durum; soruşturma evresindeki şüphelinin hak arama hürriyetini, kovuşturma evresine kadar olan süreçte geçici veya kısmi de olsa engelleyecektir.

İnsan hakları düşüncesinin gelişimi ile insan onurunun üstün tutulması fikri savunma hakkı açısından da etkisini göstermiştir[228]. İnsan hakları, suç şüphesi altında

---

[223] **Uygun,** "İnsan Hakları Kuramı – İnsan Hakları", s. 15.
[224] **Çetin,** Hak Arama Hürriyeti, s. 32-33.
[225] Subjektif Kamu hakkı, "insan haklarının pozitif hukuka geçmiş olanları için kullanılmaktadır. İnsan haklarının devlet tarafından tanınmış ve pozitif hukuka girmiş olan bölümünü ifade eder. Bir hukuk kuralı, öncelikle kişinin menfaati için konulmuşsa sübjektif bir kamu hakkı olarak kabul edilir."; **GÖZLER Kemal,** Türk Anayasa Hukuku Dersleri, 21. Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa 2017, s. 207.
[226] **Kaboğlu,** Özgürlükler Hukuku, s. 86.
[227] **ÇELİK Adem,** Adil Yargılanma Hakkı (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukuku), 1. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2007, s. 50.
[228] **Öztürk/Tezcan/Erdem/Sırma/Saygılar/Alan,** Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 31.

bulunan kişilere karşı insan onuruna uygun davranma zorunluluğunu devlete yükler. Zira şüpheli ceza muhakemesinin objesi değil süjesidir. Ceza muhakemesinin süjesi olan şüphelinin yükümlülüklerinin yanı sıra hakları da bulunmaktadır. Bu kapsamda şüphelinin ceza muhakemesinin diğer hak ve yükümlülükleri bulunan süjeleri karşısındaki durumu, temel insan hakları ve savunma hakkı kavramları üzerinden değerlendirilmelidir[229].

[229] **YÜCE Turhan Tufan,** Ceza Hukukunda Hukuk Devleti Esasları, Atatürk Üniversitesi Basımevi, 1968, s. 31.

2. BÖLÜM

CEZA MUHAKEMESİ HUKUKUNDA ŞÜPHELİ HAKLARI

1. ŞÜPHELİ HAKLARI

1.1. Genel Olarak

Demokratik devletler hukuk devleti kavramını geniş yorumlayarak hak arama hürriyetini, adil yargılanma hakkını güvence altına almaya çalışmaktadırlar. Devlet mekanizmasının hukuksal güçle bağlılığı hukuk devleti kavramını oluşturmaktadır. Siyasi mekanizmalar yasaları oluştururken hakların kullanımına ilişkin garantileri sağlamalıdır. Ceza muhakemesine yön veren ilkeler farklılık göstermekle birlikte, ulusal hukuk dışında mevcut olan hukuk metinlerinde yazılı olan, ilkelerinde mevcudiyeti gözden kaçırılmamalıdır. Bu ilkelerin bazıları yargılamanın belirli evrelerinde geçerli olmakla birlikte bazıları ise yargılamanın tüm evrelerini ilgilendirmektedir[230].

Şüpheli hakları kavramı, Anayasa'nın[231] temel haklar ve ödevler başlıklı ikinci kısmının, kişi hak ve ödevleri başlıklı ikici bölümünde düzenlenmiştir. Hakların korunması ile ilgili hükümlerin düzenlendiği bu kısımda, hak arama hürriyeti, kanuni hâkim güvencesi, suç ve cezalara ilişkin esaslar ile temel hak ve hürriyetlerin korunması anayasa güvencesi altına alınmıştır. Çalışmanın bu bölümünde, düzenlemelerin ceza muhakemesi hukukuna yansımaları ele alınacaktır. Hak arama hürriyetinin temelini oluşturan, hak arama özgürlüğünün yargı organınca sağlanması anlayışı, Anayasa'nın 36. maddesi ile teminat altına alınmıştır. Anayasa'nın hak arama hürriyeti başlıklı 36. maddesindeki[232] düzenleme ile yargı mercileri önünde ne şekilde hak arama faaliyetinin uygulanacağı belirtilmektedir.

Ceza Muhakemesinde soruşturma evresinin süjesi olan şüphelinin, süjelik durumundan kaynaklanan birtakım hakları bulunmaktadır[233]. Bir suç şüphesi altında

---

[230] **Ünver/Hakeri,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 16-18.

[231] 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası; **Resmi Gazete,** 09.11.1982 tarih ve Sayı: 17863 (Mükerrer).

[232] **Anayasa Madde 36-** Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir. Hiçbir mahkeme görev ve yetkisi içindeki davaya bakmaktan kaçınamaz.

[233] **ŞAHİN Cumhur,** Ceza Muhakemesi Hukuku I, Seçkin Yayıncılık, 4. Baskı, Ankara, 2013, s. 154-155.

bulunan bireyin, o suçun faili olmayabileceği kuşkusunun her zaman ve her durumda gözetilmesi gerekliliği hukuk devleti olmanın gereğidir. Ceza davasında amaç, şüphe durumundaki olayın, kesinlik derecesinde ispatlanmasıdır. İspat yükü ise iddia makamınındır. İlk hareket noktası, toplumsal bir olgu olan suça karşı savaşın etkili silahlarla ve fakat dürüst yollardan yapılmasıdır[234].

Ceza soruşturması sırasında, şüpheli haklarının korunması ve bir takım hak ve güvencelerin tanınması insan hakları alanında ve uluslararası planda çok eski tarihlerden bu yana, çeşitli belgelerle düzenlenmiş bulunmaktadır[235]. Şüpheli haklarının, temel insan hakları arasında yer almasının nedeni, Devletin hukuka uygun yargılama yapma yükümlülüğünden kaynaklanmaktadır. Nitekim bu kişiler henüz suçluluğu kesin olarak saptanmamış kişiler olmalarından kaynaklanan suçsuzluk (masumiyet) karinesi ile adil yargılanma hakkına sahiptirler. Şüpheli açısından hak olan husus, işlemi yapanlar açısından yükümlülük olmaktadır. Bu sebeple soruşturma evresinde kamu gücünü kullanan mercilerin, yükümlülüklerini yerine getirebilmeleri için şüpheli haklarını güvence altına almak gerekir.

1.2. Haklarını ve İsnadı Öğrenme Hakkı

Şüpheliye hakları, soruşturma makamlarının suç isnadı teşkil eden işlem veya eylemler yaptığı andan itibaren bildirilmeye, anlatılmaya başlanacaktır[236]. Suçla itham edilen kişi, kendisine yöneltilen suçlamanın niteliğinden ve sebebinden en kısa süre içinde ve anladığı bir dilde ayrıntılı olarak haberdar edilmelidir. Ayrıntının derecesi her somut olaya göre değişmekle birlikte, fiili, hukuki hataya mahal bırakmayacak düzeyde olması gerekmektedir. Yapılan suçlamayla ilgili olarak şüpheliye verilecek bilgi, kendisinin, suç oluşturduğu ileri sürülen hangi eylemi sebebiyle itham edildiğinin ve bu fiilinin hukuki nitelemesinin ne olduğunu içerecektir.

Şüpheliye yüklenen suç isnadının bildirilmesinin, aleyhindeki delilleri kapsayıp kapsamadığı konusunda farklı iki görüş vardır. İlk görüş, şüpheliye aleyhindeki

[234] **SELÇUK Sami,** Adalet ve Yaşayan Hukuk, İmge Kitabevi, Ankara, 2009, s. 68.
[235] **ER Deniz Erol,** Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Hukukumuzda Sanık Hakları, Yetkin Yayınları, Ankara, 2002, s. 19.
[236] **Şahin,** Ceza Muhakemesi Hukuku I, s. 155.

delillerin bildirilmesi mecburiyetinin olmadığıdır[237]. Bu görüşü savunanların en önemli argümanı, soruşturmanın selameti açısından zorunlu olduğu durumlarda, suç isnadının temelini oluşturan aleyhte delillerin bildirilmesinin sakıncalı sonuçlar doğurabilecek olmasıdır. İkinci görüş ise adil yargılama hakkının bir gereği olarak, kişiye sadece işlediği suç hakkında değil, ithamın nedenleri, suçun niteliği ve ceza hukukundaki yeri hakkında da bilgi verilmesi gerektiğine ilişkindir[238].

Soruşturma evresinde CMK[239] m. 145 ve CMK m. 147/1-b hükümleri uyarınca şüpheli kendisine yöneltilen suçlamanın niteliğinden ve sebebinden haberdar edilir. İddianamenin unsurlarının düzenlendiği CMK'nın 170. maddesinde isnadın türü ve sebebi, suç delilleri, suçun işlendiği yer ve zamanın dikkate alındığı görülmektedir. Buna göre iddianamede, CMK m. 170/3/h hükmüne göre şüpheliye yüklenen suç ve uygulanması gereken kanun maddeleri ile CMK m. 170/3/i hükmüne göre suçun delilleri gösterilmelidir. CMK m. 174'de düzenlenen iddianamenin iadesi düzenlemesi ile iddianamenin, bu unsurların eksikliği dolayısıyla iadesi söz konusu olabilecektir[240].

1.2.1. Suçlamanın Niteliği ve Nedeninin Bildirilmesi

İsnadın bildirilmesi ilkesi, ceza muhakemesinin temel ilkelerindendir. Hakkındaki isnadı bilmeyen bir şüphelinin kendini savunması mümkün değildir ve kendini savunma imkânı tanınmaz ise, iddianın karşısında savunmaya yer verilmemiş demektir. Savunma olmazsa, çelişme yöntemi uygulanmaz, adil yargılanmadan söz edilemez[241]. İsnat edilen suçun bildirilmesinin amacı, şüphelinin savunma hakkını kullanabilmesi ile meramını anlatabilmesi hakkının sağlanmasıdır. Şüpheliyi belirsizlik içinde bırakarak kendini suçlamaya yarayacak bilgiler edinmek, suçların aydınlatılması bakımından amaca uygun düşebilir, fakat bu durumun hukuk devleti

---

[237] **SCHROEDER Friedrich Christian/YENİSEY Feridun/PEUKERT Wolfgang,** Ceza Muhakemesinde Fair Trial İlkesi; İstanbul Barosu CMUK Uygulama Servisi Yayınları, İstanbul, 1999, s. 17.

[238] **ÜNAL Şeref,** Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, İnsan Haklarının Uluslararası İlkeleri, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No: 89, TBMM Basımevi, Ankara, 2001, s. 193.

[239] 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu, **Resmi Gazete,** 17.12.2004 tarih ve Sayı: 25673.

[240] **ÇULHA Rifat/DEMİRDAĞ Fahrettin/NUHOĞLU Ayşe/OKTAR Salih/TEZCAN Durmuş,** Editör: Prof. Dr. Feridun Yenisey, Ceza Muhakemesi Hukuku Başvuru Kitabı, 3. Baskı, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, 2018, s. 185-186.

[241] **FEYZİOĞLU Metin,** Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 6/3-a Uyarınca İsnadın Bildirilmesi ve Türk Hukuku, s. 95.

ilkelerine bağlı olarak yürütülen ceza muhakemesinde yeri olamaz[242]. İfade ve sorgu işlemlerinde, şüpheliyi belirsizlikte bırakmak adına muhakeme konusu fiilin bütünlüğünün bozulması hukuk devleti ilkesine aykırılık teşkil edecektir. Suçlama konusunda şüpheliye verilecek bilgi, kendisinin hangi fiili nedeniyle suçlandığını ve bu fiilin hukuki nitelemesinin ne olduğunu içerecektir. Sonradan ortaya çıkan değişikliklerde dâhil olmak üzere ayrıntının derecesi her somut olayda değişebilmekle beraber, bunların hiçbir fiili yahut hukuki hataya yer vermeyecek şekilde olması gerekir[243].

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6/3-a maddesine göre, hakkında bir suç isnadı olan kişi kendisine yöneltilen suçlamanın niteliği ve sebebinden en kısa sürede, anladığı dilde ve ayrıntılı olarak haberdar edilme hakkına sahiptir. Bu hak, AİHS'nin 5/2 maddesinde yer alan "yakalanma, gözaltına alınma ve tutuklulukta haberdar edilme" hakkıyla örtüşmektedir. Aynı zamanda gözaltındaki kişinin yakalanmasına veya tutulmasına itiraz edebilmesini sağlaması açısından gereklidir. AİHS'nin 6/3-a maddesi, isnat ile karşı karşıya kalan kişinin, hakkındaki suç isnadına karşı savunma yapabilmesi için gerekli bilgiyi sağlamayı amaçlamaktadır. Şüpheliler hakkında işlem yapan soruşturma makamlarının neden kendi aleyhlerine işlem yaptığını bilmesini sağlasa da bu iki hak birbirinden farklılık arz eder. AİHS m. 6/3-a' de öngörülen düzenleme AİHS m. 5/2'den daha ayrıntılı ve kapsamlı bir bilgilendirme yükümlülüğü getirmektedir[244]. Zira AİHS'nin m. 5/2'deki hükmün amacı daha çok AİHS'nin m. 5/4' te öngörülen itiraz hakkının etkili bir şekilde kullanabilmesini sağlamaktır. Buna karşın AİHS'nin m. 6/3-a bendinde öngörülen aydınlatma yükümlülüğü daha çok sanığın etkili savunma yapmasını sağlamayı amaç edinmiştir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Murray-Birleşik Krallık kararında, bir yakalama tedbirinin sadece hangi yasa hükmü çerçevesinde gerçekleştirildiğinin belirtilmesinin etkili olmayacağını belirtmiştir[245]. AİHM, Fox Campbell ve Hartley-

[242] **Şahin,** Ceza Muhakemesi Hukuku I, s. 142.
[243] **Gözübüyük/Gölcüklü,** Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, s. 300.
[244] **TEZCAN Durmuş/ERDEM Mustafa Ruhan/SANCAKDAR Oğuz,** Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu, 2. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2004, s. 267; **Gözübüyük/Gölcüklü,** Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, s. 538.
[245] "Yakalama işlemini gerçekleştiren yetkili olan Onbaşı D.'nin, Bayan Murray'e yakalama işleminin 1978 tarihli Yasanın hangi maddesi kapsamında gerçekleştirildiği konusunda bilgi

Birleşik Krallık kararında, yakalanan kişilere verilecek bilginin basit, teknik olmayan ve anlayabileceği bir dille, hem fiilî hem de hukukî konularla ilgili olması gerektiği hükmüne varmıştır[246]. Diğer yandan, yakalanan kişiye verilecek bilginin belirli bir şekilde olması gerekmemektedir. Soruşturma amacıyla yöneltilen belirli sorular, söz konusu kişinin özgürlüğünden mahrum edilmesine ilişkin gerekçeler hakkında bilgi edinmesini sağlayabilir. Kişinin suçüstü yakalanmış olması da, diğer unsurlarla birlikte değerlendirildiğinde, bu kişinin kendisine isnat edilen suç hakkında yeterince bilgilendirildiğine işaret etmesine karşın fiilin hukuki nitelendirilmesi hususunda bilgilendirme yapılmak zorundadır[247].

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, isnat edilen suçun vasıflandırılmasına da önem atfederek, Sadak ve Diğerleri/Türkiye kararında, AİHS'nin m. 6/3-a kapsamının, isnat edilen ve suçlamanın temeli olan fiillerin yanı sıra bu fiillerin hukuki olarak nasıl nitelendirildiği konusunda da bilgilendirilme hakkını içerdiğini belirtmiştir[248]. Şüphelinin soruşturma evresine aktif biçimde katılabilmesi için, haklarının ne olduğunu bilmesi gerekmektedir. Bu haklarını bilmeyen şüphelinin, savunma hakkını etkin kullanabilmesi mümkün olamayacağından, nihayetinde adil yargılanma hakkı da ihlal edilmiş olacaktır. AİHS'nin 6/3-a maddesi uyarınca

---

verdiği bilinmektedir. Tek başına değerlendirildiği zaman, bu şekilde, yakalama işleminin hangi yasa hükmünden kaynaklandığının belirtilmiş olması, 5. Madde 2. fıkra amaçları doğrultusunda yeterli değildir."; **AİHM Murray/Birleşik Krallık,** 28.10.1994 tarihli, Başvuru No: 14310/88, Seri A No. 300-A, paragraf 76, aktaran, **DUTERTRE Gilles,** Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarından Örnekler, Avrupa Konseyi Yayınları, Almanya, 2003, s. 104.

[246] **AİHM, Fox Campbell ve Hartley/Birleşik Krallık,** 30.08.1990 tarihli, Başvuru No: 12244/86-12245/86-12383/86, Seri A No. 182, s. 19, paragraf 40: "5'inci madde 2'nci fıkra hükümlerinde, yakalanan herkesin hangi sebeple özgürlüğünden mahrum edildiğini öğrenmesi gerektiği şeklinde temel bir güvence bulunmaktadır. Bu hüküm, 5'inci maddenin ihtiva ettiği koruma anlayışının ayrılmaz bir parçasıdır: 2'nci fıkra hükümlerine göre, yakalanan herkese, basit, teknik olmayan ve anlayabileceği bir dille, yakalanmasına ilişkin temel hukukî ve fiilî gerekçelerin bildirilmesi şartı getirilmiş, bu sayede de yakalanan kişi uygun gördüğü takdirde, aynı madde 4'üncü fıkra hükümleri çerçevesinde yakalanmasının hukuka uygunluğu konusunda bir mahkemeye başvurabilmesine imkân sağlanmıştır (bkz. Van der Leer davası kararı, 21 Şubat 1990, Seri A No. 170, s. 13, paragraf 28)", aktaran, **Dutertre,** Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarından Örnekler, s. 104.

[247] **AİHM, Dikme/Türkiye,** 11.07.2000 tarihli, Başvuru No: 20869/92, aktaran, **Dutertre,** Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarından Örnekler, s. 104.

[248] **AİHM, Sadak ve Diğerleri/Türkiye,** 10.07.2001 tarihli, Başvuru No: 29900/96-29903/96, paragraf 48-52, 56-59: "[...] 6. Maddenin 3 (a) bendi, sanığa aynı zamanda yalnızca suçlamanın nedeni konusunda, yani işlemiş olduğu iddia edilen ve suçlamanın temeli olan fiiller konusunda değil, bu fiillerin hukuki olarak nasıl nitelendiği konusunda da ayrıntılı olarak bilgilendirilme hakkını verir (bkz. Pélissier ve Sassi-Fransa [Büyük Daire-BD], No. 25444/94, paragraf 51, ECHR (AİHM) 1999-III).", aktaran, **Dutertre,** Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarından Örnekler, s. 183.

"hakkında bir suç isnadı olan kişi kendisine yöneltilen suçlamanın mahiyet ve sebebinden en kısa bir zamanda, ayrıntılı bir şekilde haberdar edilme hakkı", AİHS 5/2 maddesinde yer alan "gözaltına alınma ve tutuklulukta haberdar edilme" hakkıyla örtüşmekle birlikte, AİHS m. 5/2 düzenlemesi AİHS m. 5/4'te öngörülen gözaltındaki kişinin yakalanmasına veya tutulmasına itiraz edebilme hakkının etkin biçimde kullanılabilmesine imkân sağlamaktadır. AİHS 6/3-a maddesi ise isnat ile karşı karşıya kalan şüphelinin, hakkındaki suç isnadına karşı savunma yapabilmesi için gerekli bilgiyi sağlamayı amaçlamaktadır.

1.2.2. Suçlamanın Kısa Süre İçinde Bildirilmesi

Bildirimin ne zaman yapıldığının varsayılabileceği her zaman aynı şekilde yorumlanmamaktadır, fakat genel olarak bunun; isnadın bildirilmesi veya hemen bundan sonraki zaman, soruşturmanın başlangıcı veya belirli bir kişi aleyhine açık resmi şüpheye yol açan diğer bazı duruşma hazırlıkları ile aynı zamana rastladığı kabul edilmektedir. Eğer şüpheli kimsenin, kendisinin usulî haklarının icrasını kötüye kullanılmasıyla araştırmaları başka bir biçimde yönlendireceği biçiminde sakıncalı bir durum ortaya çıkarsa, bildirim daha sonraya kalabilir[249].

Kişi yakalandığı anda yakalanma sebebine ilişkin en kısa zamanda bilgilendirilmeli[250], öte taraftan yakalanmasına dair esaslı gerekçelere ilişkin yeterli ve anlaşılır bilgilendirmenin ise soruşturmanın özelliğine göre değerlendirilmesi gerekmektedir[251]. AİHM, davanın şartları itibarıyla başvuru sahiplerinin,

---

[249] **Kaya,** İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında Soruşturma Evresinde Adil Yargılanma Hakkı, s. 188.

[250] **AİHM, Akbay ve diğerleri/Türkiye,** 02.10.2001 tarihli, Başvuru No: 32598, aktaran, **Tezcan/Erdem/Sancakdar,** Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu, s. 360; **Murray/Birleşik Krallık,** 28.10.1994 tarihli, Başvuru No: 14310/88, paragraf 78; **CENGİZ Serkan/DEMİRAĞ Fahrettin/ERGÜL Teoman/MCBRİDE Jeremy/TEZCAN Durmuş,** Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Ceza Yargılaması Kurum ve Kavramları, Şen Matbaa, Ankara, 2008, s. 27; **Dikme/Türkiye,** 11.07.2000 tarihli, Başvuru No: 20869/92, paragraf 56; **H.B./İsviçre,** 05.04.2001 tarihli, Başvuru No: 26899/95, paragraf 44-49, aktaran, **Dutertre,** Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarından Örnekler, s. 104-105.

[251] **AİHM, Fox Campbell ve Hartley/Birleşik Krallık,** "5'inci madde 2'nci fıkra hükümlerinde, yakalanan herkesin bunun sebebini öğrenmesi gerektiği şeklinde temel bir güvence bulunmaktadır. Bu bilginin "en kısa zamanda" (İngilizce: "promptly", Fransızca: "dans le plus court délai") verilmesi gerekmesine rağmen, tümüyle, yakalama anında yakalama işlemini gerçekleştiren yetkili tarafından bu bilginin verilmesi zorunluluğu vardır denilemez. Verilen bilginin içeriğinin yeterli olup olmadığı ve en kısa süre içinde bu bilginin verilip verilmediği, her davanın özelliklerine göre değerlendirilmelidir.", aktaran, **Dutertre,** Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarından Örnekler, s. 105; **Deweer/Belçika,**

yakalanmalarından birkaç saat sonra ifadeleri alınırken yakalanma sebepleri hakkında en geç bu aşamaya kadar bilgilendirmenin yapılmış olması gerektiği kanaatindedir. Dolayısıyla, AİHS 5/2 maddesinde öngörülen şartların yerine getirildiğine hükmetmiştir. AİHS, şüphelinin suçlamadan haberdar olmasını belli bir şekle bağlamamıştır. Önemli olan seçilen bildirimin şeklinin bu amaca uygun olmasıdır[252].

1.2.3. Suçlamanın Ayrıntılı Bildirilmesi

Şüpheliye, içeriksel olarak yalnızca kendisine atılı eylem hakkında bilgi verilmesinin yanı sıra; şüphelinin bu suçlamanın hukuksal nitelendirilmesi hakkında da bilgilendirilmesi gerekmektedir. "Ayrıntılı olarak" kavramından, şüphelinin, hakkındaki suçlamaya temel olan maddi vakıalar ve isnadın dayandığı temel deliller hakkında bilgilendirilmesi gerektiği anlaşılmalıdır[253]. Ayrıntıların hangi seviyede olması gerektiği şartlara göre değişse de, şüpheli her halükarda bir savunma hazırlayabilmek için hakkındaki isnatların ne olduğuna dair yeterli bilgiye sahip olmalıdır[254]. Bildirim, şüphelinin ne ile suçlandığını ve hangi konuda ifade vereceğini veya sorgulanacağını açıkça bilebileceği ve nasıl bir suçlama karşısında olduğunu gayet açık olarak anlayabileceği şekilde yapılmalıdır. CMK m. 147/1-b'de "Kendisine yüklenen suç anlatılır" ifadesi kullanılmıştır. Anlatmak, bildirmeye göre daha kapsamlıdır ve olayla ilgili açıklayıcı bazı bilgilerin de verilmesini zorunlu kılar[255]. AİHS m. 6/3-a'da yer alan "ayrıntılı olarak" ifadesi uyarınca şüphelinin suçlamadan haberdar edilme hakkı, AİHS'nin 5/2 maddesi uyarınca kendisine yöneltilen suçlamalar hakkında bilgi edinme hakkına nazaran daha belirli ve daha

---

27.02.1980, Seri A No. 35, s. 30-31, paragraf 56; **Artico/İtalya,** 13.05.1980, Seri A No. 37, s. 15, paragraf 32; **Goddi/İtalya,** 09.04.1984, Seri A No. 76, s. 11, paragraf 28; **Colozza/İtalya,** 12.02.1985 tarhli, Seri A No. 89, s. 14, paragraf 26; **Pélissier ve Sassi/Fransa,** 25.03.1999 tarihli, Başvuru No: 25444/94; **Dallos/Macaristan,** 01.03.2001 tarihli, Başvuru No: 29082/95, aktaran, **Dutertre,** Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarından Örnekler, s. 183-184.

[252] **AİHM, Fox Campbell ve Hartley/Birleşik Krallık,** aktaran, **Dutertre,** Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarından Örnekler, s. 105.

[253] **İNCEOĞLU Sibel,** İnsan Hakları Sözleşmesi Ve Anayasa "Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Kapsamında Bir İnceleme", Tıpkı 3. Baskı, Beta Basım, İstanbul, 2013, s. 261.

[254] **HARRİS David/O'Boyle Michael/BATES Ed/ BUCKLEY Carla,** Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku, çev: Mehveş Bingöllü Kılcı ve Ulaş Karan, Avrupa Konseyi, Şen Matbaa, Ankara, 2013, s. 311.

[255] **Şahin,** Ceza Muhakemesi Hukuku I, s. 142.

ayrıntılı olmalıdır[256]. AİHM'nin içtihatları ile de ortaya koyduğu üzere, şüpheli kimse daha önceden suçlamanın tür ve nedeni hakkında bilgilendirilmiş olsa dahi, iddianamenin ona ayrıca bildirilmesi gereklidir. İddiname daha önceki bildirimlerden farklı fiili ve hukuki unsurlar içermese dahi bildirimin yapılması gerekmektedir[257].

1.2.4. Suçlamanın Şüpheliye Anladığı Dilde Bildirimi

Şüphelinin, isnadın yapıldığı dili anlayıp anlamadığı konusunda tereddüt edilmesini gerektiren sebepler varsa, AİHS 6/3-a maddesini ihlal etmemek üzere, isnadın, şüphelinin belirttiği anladığı dilde yapılması gerekmektedir[258]. AİHS 6/3-a maddesi, AİHS 5/2. maddesindeki gözaltına alınan kimseler için öngörülen, "yakalama nedenleri ve hakkındaki her türlü suçlamanın en kısa zamanda anladığı bir dilde kendisine bildirilmesi" güvencesi ile benzerlikler göstermektedir. Ancak her iki hükmün de, kişinin devlet güçlerinin neden kendisine karşı hareket ettiğini bilme meşru talebine dayandığı iddia edilebilirse de, AİHS 5/2 maddesi, yakalanan veya tutuklanan kimsenin tutulmasının hukukiliğini sorgulayabilmesini güvence altına alırken, AİHS 6/3-a maddesindeki bilgilendirme hakkı, kişinin savunmasını hazırlayabilmesi için bir güvencedir[259]. AİHS m. 6/3-a ile amaçlanan, şüphelinin hakkında yapılan isnadı doğru bir şekilde öğrenme ve savunmasını hazırlama imkânına sahip olmasıdır. Suçlama şüpheliye anladığı dilde bildirilmediğinde, şüphelinin savunma hakkını kullanabilmesi mümkün olmayacaktır[260]. Hükmün amacı, şüphelinin kendini etkili ve yararlı şekilde savunabilmesini sağlamaktır.

---

[256] **Harris/O'Boyle/Bates/Buckley,** Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku, s. 312; **İnceoğlu,** İnsan Hakları Sözleşmesi Ve Anayasa, s. 261.

[257] **AİHM, Mattoccia/İtalya,** 25.07.2000 tarihli, Başvuru No: 23969/94, paragraf 71, aktaran, **Cengiz/Demirdağ/Ergül/Mcbride/Tezcan,** Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Ceza Yargılaması Kurum ve Kavramları, s. 171; **AMBOS Kai,** Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Yargılama Hakları, Silahların Eşitliği, Çelişmeli Önsoruşturma ve AİHS m. 6, çev: Yener Ünver, Karşılaştırmalı Güncel Ceza Hukuku Serisi: 3, Adil Yargılanma Hakkı ve Ceza Hukuku, Prof. Dr. Nurullah Kunter'e Armağan, Proje Yöneticisi: Prof. Dr. Kayıhan İçel, Yayına Hazırlayan: Doç. Dr. Yener Ünver, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2004, ss. 15-64, s. 29.

[258] **FEYZİOĞLU Metin,** "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 6/3-a Uyarınca İsnadın Bildirilmesi ve Türk Hukuku" Adil Yargılanma Hakkı, IGUL Global Hukuk Eğitimi, Yayın No: 4, Yayına Hazırlayan: Prof. Dr. Feridun Yenisey, Nergiz Yayınları, İstanbul, 2004, s. 97.

[259] **İnceoğlu,** İnsan Hakları Sözleşmesi Ve Anayasa, s. 261.

[260] **TÜSİAD,** AİHS ve Adil Yargılanma İlkesi Işığında Hukuk Devleti ve Yargı Reformu: Anayasa Hukuku, İdare Hukuku ve Ceza Hukuku Açısından, İstanbul, 2003, s. 155.

AİHS'nin m. 6/3-a hükmü, AİHS m. 6/3-b hükmü ile de bağlantılıdır[261]. Soruşturma makamları, şüpheliye verilen bilginin dilini anlamadığını ve yeterince hâkim olmadığını anladıklarında, verilen bilgi anladığı bir dile çevrilmelidir. Söz konusu hak, savunmanın bütününe ait olduğu için eğer verilen bilgi şüphelinin veya şüphelinin dilini bilen müdafinin bildiği bir dilde ise AİHS 6/3-a maddesine uyum sağlanmış olur[262]. Şüpheliye, ceza yargılamasının başlatıldığına ilişkin resmi tebligatın ve gerekirse tutuklama emrinin çevirisini gerektirir. Bildirimde uyulması zorunlu bir şekil yoktur; yazılı veya sözlü yapılabilir. Bildirimin, iddianamenin tebliği suretiyle de yapılması mümkündür[263]. AİHM Broziecek- İtalya davasında, Çek asıllı Alman vatandaşı olan başvuranın, "savcılığın İtalyanca yaptığı tebligatı anlayamadığını ve anadili veya Birleşmiş Milletler'in resmi dillerinden birinde tebligat yapılması talebini açıkça mahkemeye bildirmesine rağmen, bildiği dilde tebligat yapılmamasını, bilgilendirilme hakkının ihlali" olduğuna karar vermiştir[264]. Ancak iddianame evrakının tamamının çeviri zorunluluğu sınırlıdır. İddianamenin içeriği hakkında yeterli bilgiye sahip olduğunun anlaşılması durumunda da çeviri zorunlu değildir[265]. Önemli olan, isnadın, şüpheliye anladığı bir dilde yapılmasıdır. Birden çok dil bilen bir şüpheli söz konusu olduğunda isnadın hangi dilde bildirileceğine, bildirimi yapan makam karar verecektir[266]. AİHM, Kamasinski-Avusturya davası kararında, mahkemede konuşulan dili anlayan şüpheliye, iddianamenin yazılı tercümesinin yapılmamasının bilgilendirilme hakkının ihlaline sebep olmayacağını belirtmiştir[267].

---

[261] **Gözübüyük/Gölcüklü,** Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, s. 300.
[262] **Harris/O'Boyle/Bates/Buckley,** Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku, s. 312.
[263] **Feyzioğlu,** Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 6/3-a Uyarınca İsnadın Bildirilmesi ve Türk Hukuku, s. 104.
[264] **Dutertre,** Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarından Örnekler, s. 183.
[265] **GRABENWARTER Christoph,** Yargılama Güvenceleri- Adil Yargılanma Hakkı (İHAS Md. 6), çev: Osman Can, Karşılaştırmalı Güncel Ceza Hukuku Serisi: 3, Adil Yargılanma Hakkı ve Ceza Hukuku, Prof. Dr. Nurullah Kunter'e Armağan, Proje Yöneticisi: Prof. Dr. Kayıhan İçel, Yayına Hazırlayan: Doç. Dr. Yener Ünver, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2004, ss. 181-244, s. 232.
[266] **Feyzioğlu,** Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 6/3-a Uyarınca İsnadın Bildirilmesi ve Türk Hukuku, s. 108.
[267] **AİHM, Kamasinski/Avusturya,** 19.12.1989 tarihli Başvuru No: 9783/82, Seri A No. 168, s. 36-37, paragraf 79, aktaran, **Dutertre,** Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarından Örnekler, s. 182-183.

1.2.5. Yakalamada Bilgilendirme

Anayasanın m. 19/1'e hükmü uyarınca yakalanan veya tutuklanan kişilere, yakalama veya tutuklama sebepleri ve haklarındaki iddialar herhalde yazılı ve bunun hemen mümkün olmaması halinde sözlü olarak derhal bildirilir. Kişinin yakalandığı veya tutuklandığı, yakınlarına derhal bildirilir. Bilgilendirme, isnadın, yakalama ve gözaltına almanın maddi ve hukuki temellerini açıkça içermelidir[268]. Bilgilendirmenin amacı suç isnadı altındaki şüpheliye hak arama yollarını açmaktır. CMK m. 95'deki düzenlemeye göre: Şüpheli yakalandığında, gözaltına alındığında veya gözaltı süresi uzatıldığında, bir yakınına gecikmeksizin haber verilir. Yakalanan veya gözaltına alınan yabancı ise, yazılı olarak karşı çıkmaması halinde, vatandaşı olduğu devletin konsolosluğuna bildirilir (CMK m. 95/1-2). Yakalanan kişinin yakınlarından istediğine yakalandığı derhal bildirilir hükmü (CMK m. 147/1-d) ile şüpheli haklarının korunması ve şüpheliye yönelik yapılan işlemlere karşı, hukuki itiraz hakkının sağlanması amaçlanmıştır. Keza kanuna uygun düzenleme YGİY[269] madde 6/4'de yer bulmuştur. Buna göre, yakalanan kişiye, suç ayrımı gözetilmeksizin yakalama sebebi ve hakkındaki iddialar ile susma ve müdafiden yararlanma, yakalanmaya itiraz etme hakları herhâlde yazılı, bunun hemen mümkün olmaması hâlinde sözlü olarak derhâl bildirilir. İsnadın niteliği ve sebebi hakkında mümkün olduğunca erken bir zaman diliminde haberdar olma hakkı, bir kimseye kendisinin maddi olarak şüpheli olduğu bildirilir bildirilmez doğmaktadır[270]. Silahların eşitliği ilkesi çerçevesinde, şüpheli kimse başlangıçtan itibaren yeterli ve geniş kapsamlı bilgilendirilme ile sonrasında telafi edilemez bilgi gizlemelerinin önüne geçilecektir. Böylece soruşturma makamlarıyla karşı karşıya kalmanın da önüne geçilecektir. Bu nedenle bildirim yükümlülüğü davanın açılması ile değil, bir kişiye maddi olarak şüpheli olduğu bildirildiği anda doğmaktadır[271].

---

[268] **Soyaslan,** Adil Yargılanma Hakkı ve Türk Ceza Yargılaması, s. 294.
[269] Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği, **Resmi Gazete,** 01.10.1998 tarih ve Sayı: 23480.
[270] **Kaya,** Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında Soruşturma Evresinde Adil Yargılanma Hakkı, s. 183.
[271] **Ambos,** Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Yargılama Hakları, Silahların Eşitliği, Çelişmeli Önsoruşturma ve AİHS m.6, s. 28.

1.3. Suçsuzluk (Masumiyet) Karinesi

Suçsuzluk karinesi, bir suçtan dolayı soruşturulan/kovuşturulan kişinin, suçluluğu kesinleşmiş mahkeme kararıyla sabit olmadıkça suçlu sayılmamasını ifade eder[272]. Masumluk karinesi olarak da adlandırılan, ancak Anayasaya uygun bir ifadeyle, suçsuzluk karinesi olarak ifade edilen bu kavram, Kıta Avrupa'sına 26 Ağustos 1789 tarihli Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi ile hukuken ayak basmıştır[273]. Bu ilke, ilk olarak 1789 tarihli İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nin 9. maddesi[274] ile düzenleme bulmuştur. Sonrasında 1948 tarihli Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi madde 11/1[275]'de, 1950 tarihli AİHS madde 6/2'de[276], 1966 tarihli Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi madde 14/2[277]'de düzenlenmiştir[278]. Anayasa'nın madde 38/4 hükmünde ise suçluluğu hükmen sabit oluncaya kadar, kimsenin suçlu sayılmayacağı düzenlenmektedir. Ayrıca suçsuzluk karinesi, Anayasanın "temel hak ve hürriyetlerin kullanılmasının durdurulması" kenar başlıklı 15/4. maddesinde, savaş, seferberlik, sıkıyönetim veya olağanüstü hallerde dahi dokunulması mümkün olmayan çekirdek haklar kategorisinde yer almaktadır[279].

---

[272] **DÖNMEZER Sulhi,** Suçsuzluk Karinesi Üzerine Düşünceler, Prof. Dr. Nurullah Kunter'e Armağan, İstanbul, 1998, s. 67; **ÜZÜLMEZ İbrahim,** Türk Hukukunda Suçsuzluk Karinesi ve Sonuçları, TBB Dergisi, Sayı 58, 2005, ss. 41-72, s. 42.

[273] **FEYZİOĞLU Metin,** "Suçsuzluk Karinesi: Kavram Hakkında Genel Bilgiler Ve İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi", AÜHFD, C. 48, 1999/1-4, ss. 135-163, s. 135.

[274] **İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi Madde 9-** Her insan suçlu olduğuna karar verilinceye kadar masum sayılacağından, tutuklanmasının zorunlu olduğuna karar verildiğinde, yakalanması için zorunlu olmayan her türlü sert davranış yasa tarafından ağır biçimde cezalandırılmalıdır.

[275] **İnsan Hakları Evrensel Bildirisi Madde 11/1-** Kendisine bir suç yüklenen herkes, savunması için gerekli olan tüm güvencelerin tanındığı açık bir yargılama sonunda, yasaya göre suçlu olduğu saptanmadıkça, suçsuz sayılır.

[276] **AİHS Madde 6/2-** Bir suç ile itham edilen herkes, suçluluğu yasal olarak sabit oluncaya kadar masum sayılır.

[277] **Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi Madde 14/2-** Hakkında bir suç isnadı bulunan bir kimse, hukuka göre suçluluğu kanıtlanıncaya kadar masum sayılma hakkına sahiptir.

[278] **GROPP Walter,** Masumiyet Karinesinin Ceza Muhakemesini Sınırlayıcı Etkisi, çev: Osman İsfen, Karşılaştırmalı Güncel Ceza Hukuku Serisi: 3, Adil Yargılanma Hakkı ve Ceza Hukuku, Prof. Dr. Nurullah Kunter'e Armağan, Proje Yöneticisi: Prof. Dr. Kayıhan İçel, Yayına Hazırlayan: Doç. Dr. Yener Ünver, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2004, ss. 319-334, s. 319.

[279] **Feyzioğlu,** "Suçsuzluk Karinesi: Kavram Hakkında Genel Bilgiler Ve İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi", s. 136.

Suçsuzluk karinesinde[280], gerçeğe uygun ya da sabit olduğu kabul edilen bir olaydan, başka bir olayın varlığı sonucuna ulaşılması söz konusu değildir. Suçsuzluk karinesi kişinin suçsuz olduğunun varsayılmasından ibaret bir temel haktır[281].

Suçsuzluk karinesinin geçerliliği konusunda herhangi bir tartışma yokken, muhteviyatı bakımından halen belirsizlik yaşanmaktadır. Suç genel teorisi açısından "kusursuzluk karinesi" anlamında kusurlulukla değil, hukuka aykırı ve genelde kusurlu olan, şüphelinin fiili ile bağlantısı bulunmaktadır. Diğer yandan soruşturma ve kovuşturma organlarının, şüphelinin suçsuzluğundan yola çıkmak ve ona her bakımdan suçsuz gibi muamelede bulunmak mecburiyetinde olmadıkları da açıktır. Aksi takdirde, suçsuzluk karinesi, gerçeğin araştırılması zorunluluğunu ikileme[282] sürüklerdi[283]. Suçsuzluk karinesinin görevi, yargılama organlarının müdahalelerini sınırlamak, şüpheli olan kişiyi bu organların üstün hâkimiyetine karşı korumak "sınırlayıcı fonksiyon" olarak görülmektedir. Ancak bu anlayış suçsuzluk karinesinin etkisini soyut ve prensip olarak tanımlamış olur[284].

Suçsuzluk karinesinin psikolojik görünümüne bakıldığında, Sax'a göre; faillik şüphesi ne kadar kuvvetli olup, failin suçundan emin olmada yoğunlaşırsa, suçsuzluk karinesi de o kadar zayıflar, sonunda failin suçundan emin olunmasında nihayet bulur. Suçsuzluk karinesi normatif kavram olarak, faillik şüphesinin kuvvetliliğine veya hâkimin suçluluktan emin olmasına bağlı olmaksızın etkisini gösterir.

---

[280] **Karine:** "Gerçeğe uygun kabul edilen bir olay veya olaylar bütününden yola çıkılarak, diğer bir olayın varlığına dair karar vermeyi gerektiren bir kurala dayanılarak yapılan işleme, karine denilir. Hukuki veya fiili olsun karine, ispat faaliyeti sırasında başvurulan bir işlemdir. Varlığı bilinen bir olgudan varlığı bilinmeyen bir olgu hakkında çıkarılan sonuçtur." (Bkz. Black, ss. 1067-1068; McCormick. s. 578 vd.; Dando. ss. 190-191; ayrıca bkz. Varga/Szajer, s. 170; Cross. ss. 109-1 10; Taşpınar, s. 533; Kummer, Art. 8, N. 317; Egger, Art. 8, N. 22; Hausheer/Jaun, Art. 8, 9, 10 ZGB, N. 65;Guggenbühl, s. 3; Rosenberg/Schwab/Gottwald, s. 630; Üstündağ, s. 608; Umar, Hususi Hukukta Karineler, s. 181; Kuru, s. 2012; Kuru/Arslan/Yılmaz, s. 380; Taşpınar, Fiili Karineler, 534; Atalay, s. 46; Pekcanıtez/Atalay/Özekes, s. 434; Topuz, s. 50; Özdiler Küçük, s. 38-39; Başözen, s. 65; Zevkliler/Acabey/Gökyayla, s. 177. Karine konusunda farklı tanımlar için bkz.: Koçhisarlıoğlu, s. 273.), aktaran, **Feyzioğlu,** "Suçsuzluk Karinesi: Kavram Hakkında Genel Bilgiler Ve İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi", s. 138-139.

[281] **Feyzioğlu,** "Suçsuzluk Karinesi: Kavram Hakkında Genel Bilgiler Ve İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi", s. 139.

[282] **Graf zu Dohna,** İzam edici formülü: "Şüpheliyi hak etmediği bir hapis cezasından korumak için kendisi hakkında dava görülür; bu davayı görebilmek için şüpheli tutuklanır."

[283] **Gropp,** Masumiyet Karinesinin Ceza Muhakemesini Sınırlayıcı Etkisi, s. 320.

[284] **Gropp,** Masumiyet Karinesinin Ceza Muhakemesini Sınırlayıcı Etkisi, s. 320.

Karinenin aksi, şekli olarak suçun veya suçluluğun tespitiyle ispat edilmiş olur[285]. Suçsuzluk karinesi, soruşturma evresinde özel bir öneme sahiptir. Ceza muhakemesinin başında suçsuzluk karinesi çok kuvvetlidir, fakat muhakeme ilerledikçe, delillerin gittikçe kuvvetlenmesi neticesinde suçsuzluk karinesi gittikçe zayıflar ne nihayet suç ispat edildiği zaman, suçsuzluk karinesi ortadan kalkar[286].

Suçsuzluk karinesinin ceza muhakemesindeki görünümü, şüpheliye, sadece suçu sabit olan kimselerde izin verildiği ölçüde muamele etmeyi ve haklı bir neden bulunmadan, kendisine, şüphesiz bir kişiye kıyasla, farklı şekilde muamele etmeyi yasaklar. Bu yaklaşım tutuklama müessesesinin yapısı açısından özel bir önem taşır; tutuklama, hürriyeti bağlayıcı cezadan net bir şekilde ayrılmalıdır. Tutuklama konusunda karar verirken, tutuklama gerekçesinde, hükmedilmesi beklenen ceza süresi ile bağlantı kurulması uygun bir yaklaşım olmayacaktır[287]. Koruma tedbiri olarak tutuklamaya maruz kalan şüphelinin, hakkında kuvvetli suç şüphesi bulunsa da hala suçsuzluk karinesinden yararlanması gerektiği göz ardı edilmemelidir. Tutuklama süresinin uzunluğu, şüpheli açısından itham edilen suçun ispatlandığı düşüncesi ile nihai karardan önce icra edilen ceza tehlikesi olmaktan çıkarılmalıdır. Soruşturma evresinde tutuklama ve tutukluluk üst sınırı, soyut, itham edilen suçla bağlantı kurmadan, soruşturmanın karmaşıklığı ve zorluğuna bağlı kalmaksızın tespit edilmelidir. Tutuklama süresi; asıl maksada uygun kriterler ışığında belirlenmeli, şüphelinin insani menfaatleri gözetilerek, hukuki barışı koruyan, muhakemenin dürüst ve adil yürümesini temin edecek nitelikte olmalıdır[288].

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6/2 maddesinde açıkça bir suçla itham edilen herkesin yasalara göre suçluluğu ispat edilene dek masum kabul edileceği belirtilmektedir. Bu görüş bütün hukuk devletlerince kabul görmüştür. AİHM, Lutz-Almanya kararında, diğer hususların yanı sıra, "bir suç ile itham edilen kişi" kavramını da yorumlamıştır. AİHM, AİHS 6. maddesinin diğer bölümlerinde de kullanılmış olan ve kendisinin daha önce yorumlamış olduğu "suç" ("criminal charge") ve "bir suç ile itham edilen" terimlerine yaklaşımını izah etmiştir[289]. AİHM

[285] **Gropp,** Masumiyet Karinesinin Ceza Muhakemesini Sınırlayıcı Etkisi, s. 321-333.
[286] **Schroeder,** Ceza Muhakemesinde "Fair Trail" İlkesi Adil Yargılanma Hakkı, s. 151.
[287] **Schroeder,** Ceza Muhakemesinde "Fair Trial" İlkesi, s. 30.
[288] **Gropp,** Masumiyet Karinesinin Ceza Muhakemesini Sınırlayıcı Etkisi, s. 323-327.
[289] **AİHM, Lutz/Almanya,** 25.08.1987 tarihli, Seri A No. 123, s. 22, paragraf 52: "Mahkeme böylece, 6'ncı maddenin üç fıkrasının (madde 6-1, 6-2 ve 6-3) "suç" (İngilizce'de "criminal

suçun cezai niteliğini saptarken olağan ilkelerini uygulamaktadır. AİHS'nin 6/2 maddesi, yargılamanın sonucu ne olursa olsun, sadece isnadın esasının incelenmesini değil, ceza davasının bütününü düzenlemektedir. AİHM, Minelli-İsviçre davası kararında, gazetedeki bir yazıda özel hukuk temelinde hakaretten açılmış olan bu davada yargılamanın cezai bir nitelik taşıdığına hükmetmiştir. Bu ilke, Sözleşme tarafından cezai kabul edilen hukuk davaları niteliğindeki, örneğin mesleki disiplin yargılamaları için de geçerlidir[290].

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, AİHS'ndeki suç isnadı kavramının özerk bir kavram olduğunu, taraf devletlerin iç hukuktaki tarifi ile kendini bağlı saymadığını belirtmiştir[291]. Taraf devletlerin iç hukuk mevzuatının suç saydığı fiil, AİHS uygulamasında da suçtur. Ancak ulusal mevzuatın suç olarak nitelemediği bir fiil, AİHS anlamında suç oluşturabilmekte ve AİHS m. 6'nın uygulama alanına girebilmektedir[292]. AİHM suç isnadının AİHS kapsamındaki özerk anlamından yola

---

charge", Fransızca'da "accusation en matière pénale") ve "bir suç ile itham edilen" (İngilizce'de "charged with criminal offence", Fransızca'da "accusé d'une infraction") terimlerini kullanırken bütünüyle aynı durumları kasdettiği anlayışıyla hareket etmiştir. Daha önce 6. Madde 2. fıkraya (madde 6-2) ilişkin olarak da iç hukuk bakımından yadsınmaz biçimde ceza davası ile ilgili bir bağlamda olmakla beraber benzer bir yaklaşım benimsemiştir (bkz. 26 Mart 1982 tarihli Adolf davası kararı, Seri A No. 49, s. 15, paragraf 30 ve 25 Mart 1983 tarihli Minelli davası kararı, Seri A No. 62, s. 15, paragraf 27)", aktaran, **Dutertre,** Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarından Örnekler, s. 177-178.

[290] **AİHM, Minelli/İsviçre,** 25.03.1983 tarihli, Seri A, No. 62, s. 15, paragraf 28, aktaran, **Dutertre,** Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarından Örnekler, s. 178.

[291] "AİHS, kamu yararının koruyucuları olarak Devletlerin görevlerini yerine getirirken ceza hukuku ile disiplin hukuku arasında ayırım yapmalarına ve belirli şartlara tabi olarak aralarına çizgi çekmelerine izin vermektedir. Eğer taraf devletler kendi takdirleri ile bir suçu ceza alanı içinde değil, disiplin alanı olarak sınıflandırabilselerdi ya da hem disiplin alanına hem de cezai alana ait bir suçu ceza hukuku yerine disiplin hukuku düzeyinde soruşturabilselerdi, AİHS 6. maddenin asli koşullarının uygulaması devletlerin ulusal iradeleri karşısında fer'i nitelikte olacaktı. Bu kapsamda bir serbestiyet Sözleşme ile uyumlu olmayan sonuçlara neden olabilecekti. Bu nedenle AİHM, kendisini, disiplin (nitelemesinin) hukuka aykırı bir biçimde ceza alanına tecavüz edip etmediği konusunu incelemede yetkili görmektedir. Engel ve diğerleri Hollanda, paragraf 81; AİHM, AİHS'nin 6/1. maddesindeki "isnat" terimini biçimsel olmaktan çok maddi anlamıyla ele almak durumundadır. Deweer v. Belçika - 6903/75 (27.02. 1980) "Devletin mevzuatı tabi ki ilgilidir, ancak Başvurucu hakkında bir "suç isnadı" bulunup bulunmadığı belirlenirken sadece bir başlangıç noktası olmaktan öte gidemez. Demokratik bir toplumda adil yargılanma hakkının işgal ettiği öncelikli mevki, AİHS 6. maddede geçen "isnat" kavramına "biçimsel" olmaktan çok "maddi" bir anlam kazandırmaktadır; bu durum, AİHS 6. madde anlamında bir "isnat" bulunup bulunmadığını belirlemek için, AİHM'i görünenlerin ardına bakmaya ve söz konusu usul hakkındaki gerçekleri incelemeye zorlamaktadır. Başvurucunun iç hukuk kurallarına göre durumu, AİHS 6. maddesinin amacı ve gayesi ışığında incelenmelidir." Adolf v. Avusturya - 8269/78 (26.03. 1982). Minelli v. İsviçre - 8660/79 (25.03.1983)", aktaran, **BAŞARAN Başar,** Adil Yargılanma Hakkı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007, s. 48.

[292] **İnceoğlu,** İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı, s. 84.

çıkarak, bazı kriterler belirlemiştir. AİHM, kararlarıyla bu kriterleri geliştirerek, AİHS 6. madde anlamında bir suç isnadına ilişkin bir yargılama yapılıp yapılmadığını üç unsura bakarak değerlendirmektedir: ilk unsur suçun iç hukuktaki tasnifi, ikinci unsur suçun niteliği, üçüncü unsur ise öngörülen cezanın niteliği ve ağırlığıdır[293]. AİHM, suçun niteliğini değerlendirirken söz konusu suçun AİHS'ne taraf diğer devletlerin büyük çoğunluğunda nasıl değerlendirildiğini, söz konusu suçun ceza hukukunda yer alan suçlarla benzerliğini, uygulanan usullerin özelliklerini ve bu usullerin ceza hukuku alanındaki yargısal usullerle benzerliğini veya bağlantısını, suçun sadece belirli bir topluluğa yönelik mi yoksa genel olarak bağlayıcı, herkesi etkileyen bir niteliği mi olduğu kriterlerini dikkate almaktadır. AİHM, cezanın niteliği ve ağırlığı kriterini iki şekilde değerlendirmektedir. İlki cezanın niteliği ve amacı, ikincisi de cezanın ağırlığıdır. Cezanın niteliği ve amacı açısından, cezaların verilişindeki amaç özellikle dikkate alınmaktadır. AİHM'ne göre, ceza verilirken caydırıcılık ve cezalandırıcılık ön plana çıkmaktadır[294]. AİHM'ne göre, bir isnadın varlığı konusunda önemli olan konu, suçlamanın şekil veya zamanı veya suçlayan makamın sıfatı değil, içeriğidir[295]. AİHM, AİHS m. 6/1'de yer alan "isnat" kavramını, yetkili makam tarafından bir kişiye suç işlediğine dair iddia içeren resmi bir bildirim yapılması olarak tanımlamakla birlikte, isnadın, bazen, böyle bir iddiayı içeren ve şüphelinin durumunu önemli ölçüde etkileyen diğer müeyyideler, kararlar ve tedbirler biçiminde de ortaya çıkabileceğini belirtmiştir[296].

---

[293] **Gözübüyük/Gölcüklü,** Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, s. 248-249; **İnceoğlu,** İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı, s. 84-85; "İlk kıstas, ulusal hukuk kapsamında suçun yasal anlamda sınıflandırılması; ikincisi suçun asıl mahiyeti ve üçüncü ise ilgili kişinin maruz kalması olası cezanın ağırlık derecesidir. İkinci ve üçüncü kıstaslar, birbirinin alternatifi olup; birlikte uygulanması gerekli değildir. Ancak, bu durum, her kıstasın ayrı analizinin cezai suçlamanın var olup olmadığı hakkında net bir sonuç vermesinin mümkün olmadığı durumlarda kıstasların birlikte kullanılması gerektiği yaklaşımını ortadan kaldırmaz. (Jussila / Finlandiya [BD], no. 73053/01, §§ 30-31, AİHM2006-XIV; ve Ezeh ve Connors / Birleşik Krallık [BD], nos. 39665/98 ve 40086/98, §§ 82-86, AİHM 2003-X)."; **AİHM, Glantz/Finlandiya,** 20.05.2014 tarihli, Başvuru No: 37394/11, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{"fulltext":["Glantz"], (Erişim tarihi: 17.07.2018).

[294] **İnceoğlu,** İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı, s. 86-92.

[295] **Gözübüyük/Gölcüklü,** Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, s. 247.

[296] **İnceoğlu,** İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı, s. 100.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, suçluluğun kanuni açıdan ispat ediliş yöntemini, her taraf devletin iç hukukuna bırakmıştır[297]. Suçsuzluk karinesi, şüpheli/sanığa tanınan bir güvencedir. Soruşturma evresi suç ithamı ile başlayıp iddianamenin kabulüne kadar geçen süreci ifade ettiğine göre, suçsuzluk karinesinin başlangıcını da buradan başlatıp, hak ihlali olup olmadığının varlığını değerlendirmek gerekir. Bu karine uyarınca ceza davalarında ispat yükümlülüğü iddia makamına aittir. Kural olarak şüpheli suçsuzluğunu ispatla yükümlü değildir. İspat yükü kural olarak daima iddia makamındadır ve şüphenin daima sanık lehine sonuç doğurması gerekir[298]. Suçsuzluk karinesi yönünden iddia makamının özel bir konumu vardır ve esasında bu karinenin tek istisnasını oluşturur. Çünkü ceza yargılamasında iddia makamı, bir kişiye suç isnat etmek ve kişiyi suç işlediği iddiasıyla mahkemeye çıkarmak rolünü üstlenmiştir. Şüpheliye suçlamalar yöneltmeksizin bu işlevini gerçekleştirmesi mümkün değildir[299].

Suçsuzluk karinesinde yükümlülük yargı organları ve nihai olarak devlete aittir. Bu yükümlülük yargı organları ve devletin, suç ithamı altındaki şüpheliyi, üçüncü kişilerin etkisinden korumayı da kapsamaktadır. CMK'nın 157. maddesinde, savunma hakkına zarar verilmemek şartıyla soruşturma evresindeki usul işlemlerinin gizli olduğu hükmü ile şüphelinin suçsuzluk hakkı korunmuştur. Üçüncü kişilerin etkisinden koruma anlayışında, en önemli yükümlülük kanaatimizce basın organları karşısında şüphelinin haklarıdır. Suçsuzluk karinesi basın özgürlüğü karşısında hassas bir durumdadır[300]. Devletin ceza davasının medyaca üretilmiş ve bunun sonucunda kamuoyunda oluşmuş mevcut ön yargılar etkisinde kalınan ortamda meydana gelmemesi konusunda sorumlu bir bilgi politikası yürütmesi yanında kanunlarla, basın ve medya haberciliğinin ön yargıların oluşmasını engelleyecek bir sorumluluğu bulunmaktadır. Bu sorumluluğun gereğini temel hakların korunması yükümlülüğünü idrak etmekle yerine getirebilir[301]. Medyanın bir suç veya şüpheli

---

[297] **Teczan/Erdem/Sancakdar,** Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu, s. 206.
[298] **Grabenwarter,** Yargılanma Güvenceleri-Adil Yargılanma Hakkı, s. 242.
[299] **Kaya,** İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında Soruşturma Evresinde Adil Yargılanma Hakkı, s. 166.
[300] **PETERS Anne,** Adil Yargılanma (m. 6. f. 1 ve 2), çev: Mahmut Koca, Karşılaştırmalı Güncel Ceza Hukuku Serisi: 3, Adil Yargılanma Hakkı ve Ceza Hukuku, Prof. Dr. Nurullah Kunter'e Armağan, Proje Yöneticisi: Prof. Dr. Kayıhan İçel, Yayına Hazırlayan: Doç. Dr. Yener Ünver, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2004, ss. 121-128, s. 127.
[301] **Grabenwarter,** Yargılanma Güvenceleri-Adil Yargılanma Hakkı, s.244

hakkında istediği her şeyi yayınlaması sorunlara yol açar. Kamuoyunda önemli cezai yargılamalarda medya, kendi haber verme hakkını sağlamak amacıyla şüphelinin adil yargılanma hakkına müdahale edebilir ve medyanın yargısız infazı ortaya çıkabilir. Medyada yer almak soruşturmaya bağlı olmaksızın, geniş kapsamlı bir suçluluk algısı yaratarak, kişilerin itibarını olumsuz etkileyebilecektir[302].

Soruşturma safhası için özellikle, soruşturmayla görevli kişilerin yargılama sonuçlarından önce şüpheli hakkında suçlu ya da suçsuz şeklinde açıklama yapmamaları anlamına gelmektedir. Kamu görevlileri, medya ya da diğer güçlü sosyal grupların davanın esası hakkında açıklamalar yapmak suretiyle sonucunu etkileyecek haberler vermelerini önlemekle yükümlüdürler[303]. AİHM, Allenet de Ribemont-Fransa[304] davasında, suçsuzluk karinesinin sadece bir yargıç veya mahkeme tarafından değil, başka kamu makamları tarafından da çiğnenebileceğini kabul etmiştir. Suçsuzluk karinesi kapsamında, suçluluğu ispatlanmadan şüphelinin peşinen suçlu olduğunun ifade edilmesini ya da devam etmekte olan yargılama hakkında, siyasetçiler ve kamu görevlileri tarafından, kamuoyunu şüphelinin suçlu olduğunu inandırmaya yönelik açıklama yapmasını ve böylece yetkili mahkemenin dava ile ilgili kanaatini etkileme girişimlerinin önlenmesi gerekmektedir[305]. Ancak kamu görevlilerinin, halkı ceza yargılamaları hakkında bilgilendirmesi, bunu yaparken şüphelinin adını vermeleri, şüphelinin gözaltına alındığını veya itirafta

---

[302] **PALM Elisabeth,** "AİHM Kararları ve AB Düzenlemeleri Işığında Basın Özgürlüğü, Adil Yargılanma Hakkı, Soruşturma ve Yargılama" adlı tebliğ, Çağdaş Demokrasilerde Yargı ve Medya İlişkileri, Uluslararası Sempozyum, Türkiye Adalet Akademisi Yayınları, No:11, Editör: Dr. Yalçın Şahinkaya, Ankara, 2011, ss. 11-26, s. 26.

[303] **Uluslararası Af Örgütü,** Adil Yargılanma Hakkı, çev: **Fadıl Ahmet Tamer/Erol Kaplan,** I. Baskı, İstanbul, 2000, s. 181.

[304] **AİHM, Allenet de Ribemont/Fransa,** 10.02.1995 tarihli, Seri A, No. 308, s. 16-17, paragraf 36-37 ve 41: "Üst düzey polis amirleri tarafından basın toplantısı yapıldığında, Bay Allenet de Ribemont polis tarafından henüz gözaltına alınmıştı. Her ne kadar o anda uluslararası bir cinayete yardım ve yataklıkla itham edilmemiş olsa bile polis tarafından gözaltına alınması ve gözaltında tutulması, Paris sorgu yargıcının birkaç gün önce başlatmış olduğu soruşturma kapsamındaydı ve bu durum kendisini madde 6/2 çerçevesinde "bir suç ile itham edilen" bir kişi haline getiriyordu. AİHM (basın toplantısı sırasında) Fransız polisinin en üst rütbeli bazı görevlilerinin Bay Allenet de Ribemont'dan, hiçbir kayıt ya da kısıtlama getirmeksizin, bir cinayetin azmettiricilerinden biri, dolayısıyla da o cinayetin suç ortağı olarak söz ettiklerini hatırlatır. Bu bariz biçimde başvurucunun suçlu olduğuna dair bir beyandır. Bu beyan, öncelikle, kamuoyunun bu kişinin suçlu olduğuna inanmasına katkıda bulunmuştur; ayrıca, yetkili yargı merci'nin gerçekleri değerlendirmesi konusunda bir önyargı yaratmıştır. Dolayısıyla, madde 6/2 hükümleri ihlal edilmiştir.", aktaran, **Dutertre,** Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarından Örnekler, s. 178.

[305] **Teczan/Erdem/Sancakdar,** Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu, s. 251.

bulunduğunu belirtmeleri, bu kişinin suçluluğuna dair bir beyanda bulunulmadıkça, suçsuzluk karinesini ihlal etmiş olmaz[306]. Türk hukukunda suçsuzluk karinesini korumaya yönelik, Türk Ceza Kanunu[307] (TCK) m. 285 hükmü uyarınca soruşturmanın gizliliğini ihlal fiili ile TCK m. 277 hükmü uyarınca yargı görevi yapanı, bilirkişiyi veya tanığı etkilemeye teşebbüs fiili müeyyide altına almıştır.

1.3.1. Yüklenen Suç Hakkında Açıklamada Bulunmama (Susma) ve Kendini Suçlamama Hakkı

Susma ve kendini suçlamama hakkı AİHS m. 6/1'de zımnen ifade edilmektedir. Bu hak adil yargılanmanın esaslı bir parçasını oluşturmaktadır[308]. Şüpheliye tanınan susma hakkı "insanlık onuruna saygı" ilkesinin gereğidir. Şüphelinin iradesine rağmen, ifade vermeye zorlamak, işkence veya kötü muameleye yol açacağından, şüphelinin insanlık onurunu ihlal edecektir[309]. Susma hakkının özü, soruşturma/yargılama makamlarının suç isnadı altındaki kişinin iradesine karşı zorlama ve baskı yoluyla elde edilen delillere dayanmasını engellemektir. Susma ve kendini suçlamama hakkının anlamı, şüphelinin/sanığın "özgür iradesinin" korunmasıdır[310]. Susma hakkı, savunma hakkının bir uzantısı olup işlevsel açıdan savunma hakkından ayrılamayacak bir haktır. Susma ve kendi kendini suçlamama hakkı, kişinin kendini suçlayan bir pozisyona sokulmamasını veya buna zorlanmamasını ifade eder. Susma hakkının, iki yönü bulunmaktadır. İlki, kişinin kendini suçlayıcı ifade ve/veya belgeleri yetkili makama vermeme hakkını içerir. İkincisi ise, kişinin sessiz kalma durumunun o kişi aleyhinde delil olarak kabul edilmemesine ilişkindir[311]. AİHM, şüpheli/sanığın susmasından negatif bir sonuç

---

[306] **Uluslararası Af Örgütü,** Adil Yargılanma Hakkı, s. 181.
[307] 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu, **Resmi Gazete,** 12.10.2004 tarih ve Sayı: 25611.
[308] **Centel/Zafer,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 170.
[309] **DEMİRBAŞ Timur,** Soruşturma Evresinde Şüphelinin İfadesinin Alınması, 3. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2013, s. 135.
[310] **Peters,** Adil Yargılanma, s. 125; Bu durumda susma hakkının şüphelinin/sanığın iradesi ile özdeşleştirilmesi bağlamında şüphelinin/sanığın iradesinden bağımsız olarak alınan tükürüğün, kanın, idrarın ve vücut dokularının susma hakkına aykırılık oluşturmayacağının nemo tenetur ilkesinin ratiosundan çıkarılabileceği ve bu işlemlerin meşru olduğu savunulmaktadır; **Demirbaş,** Soruşturma Evresinde Şüphelinin İfadesinin Alınması, s. 139-140.
[311] **Centel/Zafer,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 170- 171; **İnceoğlu,** İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı, s. 262; Susmanın hukuki sonuçları için bkz., **İnceoğlu,** İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı, s. 271; **LADEWIG Hans Meyer,** Adil Yargılanma Hakkı-I çev: Özlem Yenerer/Çakmut, Karşılaştırmalı Güncel Ceza Hukuku Serisi: 3, Adil Yargılanma Hakkı ve Ceza Hukuku,

çıkarılmasının meşruluğuna ilişkin[312] Murray-Birleşik Krallık davasında, susma hakkının mutlak olmadığına karar vermiştir[313].

Anayasa m. 38/5 düzenlemesine göre, hiç kimse kendisini suçlayan bir beyanda bulunmaya veya kendisini suçlayan delil göstermeye zorlanamaz. Bu yönde CMK m. 147/1-e göre de yüklenen suç hakkında açıklamada bulunmama hakkı vardır. Bu hak soruşturma organlarıyla muhtemel ilk teması olacak şüpheli açısından çok önemlidir[314]. Ceza muhakemesinde kişinin, kendi mahkûmiyetine yardımcı olmama, kendi aleyhine izahat ve delil vermeme hakkı vardır. Bu kapsamda kişinin kendi kendini suçlayıcı bir duruma düşmesini önlemek için susma hakkı ve ilişkili bulunduğu haklar korunmaktadır[315]. Susma hakkı, şüphelinin sadece ifade vermek

---

Prof. Dr. Nurullah Kunter'e Armağan, Proje Yöneticisi: Prof. Dr. Kayıhan İçel, Yayına Hazırlayan: Doç. Dr. Yener Ünver, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2004, ss. 245-264, s. 261-262.

[312] "Şüpheli veya sanığın bir ceza tehdidi ile konuşturulması mümkün olmamakla birlikte, susmasından onun aleyhine sonuçlar çıkarılacağı konusunda uyarılmasının mümkün olduğu; Savcılığın sunduğu güçlü ve açıklanmaya muhtaç deliller olmasına rağmen, sanık susmaya devam ediyorsa bu delillerin değerlendirilmesi aşamasında sanığın suçlu olduğu izlenimine ulaşılabileceği; Şüpheli veya sanığın susmasının onun mahkumiyetinin tek dayanağı olamayacağı, mahkumiyet kararının başka delillerle de desteklenmesi gerektiği; Susma hakkını kullanan sanığın mahkumiyetine hükmedilmesi durumunda, mahkemenin gerekçelerinin detaylı olması gerektiği, sanığın bu konuda yeterince aydınlatılmış olması ve kararın bir üst mahkeme tarafından tekrar incelenmesi gibi güvencelerin bulunması gerektiği belirtilmiştir."; **ALTUNKAŞ Aysun,** "Adil Yargılanma Hakkı İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi İçtihatları ve Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü Işığında", Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Yıl: 2007, S:1, İstanbul, ss. 59-104, s. 79.

[313] **Peters,** Adil Yargılanma, s. 126; "Tutuklanarak IRA'ya üye olmakla suçlanan Murray davada susmuştur. Kuzey İrlanda Delil Yasası'na göre de onun susmasından negatif sonuç çıkarmak mümkündür. AİHM bu konuda susma hakkı ve kendini itham etmeden korumanın adil yargılanma hakkının düzenlendiği 6. maddenin özü olduğunu ve bir mahkumiyeti yalnızca sanığın susmasına dayandırmanın adil yargılanma hakkı ile bağdaşmayacağını ancak diğer taraftan sanığın bir açıklamasından sonra susmasının deliller içine katılmamasını istemesi yönünde de ayrıcalık talep edilemeyeceğini ve susma hakkının mutlak olmadığını ifade etmektedir. Susmadan negatif sonuç çıkarılmasının gerekip gerekmediği ise somut koşullara göre belirlenmelidir denilmektedir. Bu ilke Averill Birleşik/Krallık davası'nda şu şekilde uygulanmıştır. Maskeli iki kişinin bir otoyu çalarak Garvagh'a giderken iki kişiyi öldürmeleri olayında maskeler ve eldivenlerin otomobilde bulunmaları üzerine şikayetçi Bay Averill kasten adam öldürme şüphesi ile tutuklanır. Bay Averill'de maskenin yüzünde bıraktığı izler ve eldivenler bulunur. Bay Averill susmasından negatif bir sonuç çıkarılacağı konusunda bilgilendirilmesine rağmen ilk 36 saatlik sorgulama esnasında hiçbir açıklamada bulunmaz. Daha sonra şapka ve eldivenleri koyun kırpılması dolayısıyle taşındığını söyler. Hakim önceki susmasından negatif sonuç çıkarmıştır. AİHM tüm şartların yeniden dikkate alınması konusu üzerinde ısrarla durmuş ve bir mahkumiyetin yalnızca susmaya dayandırılamayacağını belirtmiştir. Ancak somut olayda susmaya dayanan negatif çıkarsamalar çok sayıda da başka deliller bulunduğu için adil yargılanma hakkının ihlalini oluşturmadıkları kabul edilmiştir."; **AİHM, Murray/Birleşik Krallık.**

[314] **Şahin,** Ceza Muhakemesi Hukuku I, s. 158.

[315] **İnceoğlu,** İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı, s. 271.

isteyip istememesi bakımından öte, ne zaman ve nasıl ifade vereceği kararında da serbest olması, isterse müdafine danışması, susmak ya da konuşmak konusunda ona göre hareket etmesi, isterse soruşturma evresinde susup kovuşturma evresinde konuşmasıdır[316]. Susma ve kendini suçlamama hakkının istisnasını ise, kimliği ile ilgili bilgileri doğru cevaplama[317] ve kendiliğinden yapılan açıklamalar[318] oluşturur.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne göre, AİHS'nin 6. maddesinde yer alan susma hakkının özel olarak belirtilmemesine karşın, kollukta ifade alınması esnasında susma hakkının ve kendini suçlamama hakkının Sözleşmenin 6. maddesindeki adil yargılanma kavramının merkezinde bulunan genellikle tanınmış uluslararası standartlar olduklarından şüphe edilemez[319]. İfade veya sorgusunun savunmasına hizmet ettiğinin şüpheli tarafından açıkça idrak edilemediği ve kendi lehine delil olabilecek olup, soruşturma organlarının elinde bulunmayan, başkaca bir suretle de lehine kullanılması mümkün olmayacak durumlarda, kendini savunmaktan vazgeçmesinin doğurabileceği sakıncalardan haberdar edilmesi gerekebilir. Bu husus hiçbir suretle, şüphelinin müdafi yardımından faydalanma hakkının ihlaline yönelik olamayacağı gibi, özgür iradesini etkileyici, tehdit, kanuna aykırı vaatte bulunma, hukuka aykırı tarzda müdahale sınırına varmamalıdır. Çünkü hiç kimse kendi ceza soruşturma ve kovuşturmasına kendi fiiliyle katılmakla yükümlü değildir[320].

1.3.2. Şüpheden Sanık Yararlanır İlkesi

Genelde adil yargılanma hakkının özelde suçsuzluk (masumiyet) karinesinin vazgeçilmez unsurlarından biridir. Suçsuzluk karinesinin en önemli gereklerinden

---

[316] **Şahin,** Ceza Muhakemesi Hukuku I, s. 159-161.

[317] **CMK Madde 147/1-a-** Şüpheli veya sanığın kimliği saptanır. Şüpheli veya sanık, kimliğine ilişkin soruları doğru olarak cevaplandırmakla yükümlüdür; Bu noktada, "Miranda Kuralı"na da değinmek gerekir. ABD'de 1965 yılına verilen bir yargı kararına dayanan kural, yakalanan kişiye güvenlik görevlilerinin haklarını hatırlatmasını öngörmektedir. Kolluk şüpheliyi yakaladığı anda ona susma hakkının olduğunu ya da söyleyeceği şeylerin aleyhinde delil olarak kullanılabileceğini hatırlatmak zorundadır. Buna göre, başlangıç şüphesi üzerine sorulan sorularda, Miranda Kuralı geçerli değildir, ancak şüpheli kimliğine ilişkin soruları doğru olarak cevaplandırmakla yükümlüdür; **YENİSEY Feridun/NUHOĞLU Ayşe,** Ceza Muhakemesi Hukuku, 5. Baskı, Seçkin Yayınları, İstanbul, 2017, s. 563; **AYDIN KAN Çağrı,** Adil Yargılanmanın Bir Unsuru Olarak "Susma Hakkı", TBB Dergisi 2010 (91), ss. 146-180, s. 175.

[318] **Yenisey/Nuhoğlu,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 562.

[319] **Uluslararası Af Örgütü,** Adil Yargılanma Hakkı, s. 127.

[320] **Şahin,** Ceza Muhakemesi Hukuku I, s. 159.

biri olan şüpheden sanık yararlanır (in dubio pro reo) ilkesi[321], ceza muhakemesi hukukunun evrensel nitelikteki önemli ilkelerinden biridir[322]. Nitekim üzerinde yoğunlaşan suç şüphesi nedeniyle, suçluluğundan şüphe edilen, ancak buna rağmen muhakemenin başından beri suçsuz sayılan sanık, bu şüphe bertaraf edilmedikçe de suçsuz kalmaya devam edecektir. AİHS'nin 6/2. maddesinin doğal bir sonucu olan şüpheden sanık yararlanır ilkesi, iç hukukta CMK'nın 223/2-e maddesinde "Yüklenen suçun sanık tarafından işlendiğinin sabit olmaması" halinde de beraat kararı verileceğinin ifade edilmesiyle açıkça düzenleme altına alınmıştır. Yüklenen suçun sanık tarafından işlendiğinin sabit olmaması demek, sanığın o suçu işleyip işlemediği konusundaki şüphenin yenilememesi nedeniyle, sanığın suçunun ispat edilememesi demektir[323]. Ceza muhakemesinde, eylemi şüpheli/sanığın gerçekleştirip gerçekleştirmediği konusunda vicdani kanaate varılamıyorsa ve eylemi şüpheli/sanığın gerçekleştirmiş bulunduğu, delillere dayanarak vicdani kanaat ile söylenemiyorsa, "şüpheden sanık yararlanır" ilkesi gereği şüpheli/sanığın o fiili gerçekleştirmediği kabul edilir. Zira ihtimali düşüncelerden aleyhe sonuçlar çıkarılamaz[324]. Şüpheden sanık yararlanır ilkesine göre, sadece kusurlu sanık cezalandırılabilir (kusur ilkesi) ve kusur sanığa usulüne uygun bir muhakemede izafe edilmelidir (hukuk devleti ilkesi)[325]. Bu kapsamda şüpheden sanık yararlanır ilkesi, hem maddi ceza hukukuna hem de ceza muhakemesi hukukuna ilişkin karaktere sahiptir[326]. CMK m. 172/1 düzenlemesine göre, Cumhuriyet savcısı, soruşturma evresi sonunda, yeterli şüphe oluşturacak delil elde edilememesi durumunda kovuşturmaya yer olmadığına karar verecektir. Şüpheli, suçsuzluğunu ispatlamakla

---

[321] "Şüpheden sanığın yararlandırılmasının felsefi temelleri Romalılar'ın "Bir masum mahkûm edileceğine birkaç suçlu cezasız kalsın" özdeyişine kadar götürmek mümkündür. Söz konusu özdeyiş zamanın eğilimlerine göre, bir masuma on, yüz ya da bin suçluya kadar değiştirilmiştir."; **FEYZİOĞLU Metin,** Ceza Muhakemesinde Vicdani Kanaat, Yetkin Yayınları, Ankara, 2002, s. 197.

[322] **Feyzioğlu,** "Suçsuzluk Karinesi: Kavram Hakkında Genel Bilgiler Ve İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi", s. 139; **TOROSLU Nevzat/FEYZİOĞLU Metin,** Ceza Muhakemesi Hukuku 15. Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara, 2016, s. 177; **Centel/Zafer,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 767; **Ünver/Hakeri,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 67.

[323] **Feyzioğlu,** Ceza Muhakemesinde Vicdani Kanaat, s. 197-198.

[324] **EREM Faruk,** Ceza Usulü Hukuku, 5. Bası, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1978, s. 161.

[325] **DOĞAN Koray,** Ceza Muhakemesinde Belirsizlik Kuşkudan Sanık Yararlanır İlkesi, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2016, s. 186.

[326] **Doğan,** Ceza Muhakemesinde Belirsizlik Kuşkudan Sanık Yararlanır İlkesi, s. 186 vd.

yükümlü değildir[327] ilkesinin sonucu olarak, iddianın ispatlanamaması durumunda dava beraatle sonuçlanır. Şüpheden sanık yararlanır ilkesi daima şüpheli/sanık lehine olup, onun ancak ispat edilen hususlardan sorumlu tutulabileceği anlamına gelmektedir[328]. Suçsuzluk diğer bir ifadeyle masumiyet karinesi, suç işlediğine dair kesinleşmiş bir yargı kararı bulunmayan kişinin suçlu olarak kabul edilmemesini güvence altına alır. Dolayısıyla, kişinin suçsuzluğu "asıl" olup o kişinin suçluluğunun ispat yükü iddia makamı üzerindedir; yoksa kendisinin suçsuz olduğuna dair ispat yükü o kişinin kendisine yüklenemez[329]. Ayrıca suçluluğu kesin hükümle sabit oluncaya dek hiç kimse, yargılama makamları ve kamu otoriteleri tarafından suçlu olarak nitelendirilemez veya suçlu muamelesine maruz bırakılamaz[330]. Toplumu oluşturan her bir bireyin bir gün suç şüphesi altında kalabilecek olması olasılığından dolayı, masumiyet karinesinin yalnızca şüpheli/sanık lehine değil toplumun genel menfaati lehine olduğu dikkate alınmalı ve hâkimin hükmüne esas aldığı tüm sebeplerin her türlü şüphe unsurundan arındırılmış[331] olması gerekmektedir[332]. Şüpheden sanık yararlanır ilkesinde yenilmesi gereken şüphe, her türlü şüphe olmayıp akla ve mantığa uygun gerekçelere dayanan şüphedir[333]. Muhakemenin sonunda, ortada şüphe kalmışsa, ancak bu şüpheler sanığın mahkûmiyetine yeterli gelmiyorsa, delillerin, mantığın ve akıl yürütmenin gösterdiği gerçek, sanığın mahkûm olmasına yetecek bir kanaate

---

[327] "AİHM, ceza yargılamasında masumiyet karinesini korumak adına iddia makamını ispat yükü altında bırakmaktadır."; **AİHM, Capeau/Belçika,** 13.01.2005 tarihli, Başvuru No: 42914/98; **Barbera Messeque ve Jabardo/İspanya,** 06.12.1988 tarihli, Başvuru No: 10590/83, https://hudoc.echr.coe.int/tur, (Erişim tarihi: 10.05.2018).

[328] **KUNTER Nurullah/YENİSEY Feridun,** Muhakeme Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku, 13. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2004, s. 548-549.

[329] **Centel/Zafer,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 768; İspat yüküne ilişkin farklı kanaatte olanlar hakkında bkz. **BİRTEK Fatih,** Ceza Muhakemesinde Delil ve İspat, 1. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2016, s. 423-425.

[330] **AyM, Kürşat Eyol,** 13.06.2013 tarihli, Başvuru No: 2012/665, http://www.anayasa.gov.tr/icsayfalar/kararlar/kbb.html, (Erişim tarihi: 18.09.2017).

[331] "Ceza muhakemesinde, sanığın yüklenen suçu işlediği basit veya güçlü ihtimallere, çelişkili tanık veya mağdur beyanlarına ya da soyut iddia ve varsayımlara dayandırılamaz. Aksi halde yüksek de olsa bir ihtimale veya şüpheye dayanılarak sanığı mahkûm etmek, ceza muhakemesinin en önemli amacı olan maddi gerçeğe ulaşmadan hüküm vermek olacağı gibi, aynı zamanda şüpheden sanık yararlanır ilkesine de aykırılık oluşturacaktır"; **YCGK,** 09.11.2010 tarihli, 2010/8-134 E., 2010/217 K.; **YCGK,** 09.11.2010 tarihli, 2010/8-134 E., 2010/217 K.; **Yargıtay 14. CD,** 30.06.2014 tarihli, 2012/11463 E., 2104/8940 K., sayılı kararı, https://emsal.yargitay.gov.tr/, (Erişim tarihi: 10.05.2018).

[332] **BOZDAĞ Ahmet/SARIUSTA Kader,** Ceza Yargılamasında Mağdurun Beyanı ve Delil Değeri, İnÜHFD- Cilt:8 Sayı:2 Yıl 2017, ss. 573-602, s. 594.

[333] **Feyzioğlu,** Ceza Muhakemesinde Vicdani Kanaat, s. 197.

ulaşmaya yetmiyorsa beraat kararı verilmek zorundadır[334]. Şüpheden sanık yararlanır ilkesi yalnızca beraat kararıyla sınırlı olarak ele alınmamalıdır. Örneğin hafifletici nedenin var olup olmadığı konusunda şüphe ortadan kalkmamışsa, hafifletici nedenin var olduğu kabul edilerek sanığa uygulanmalıdır. Hafifletici sebeplerin varlığı hususunda şüphe duyulması dışında cezalandırma şartları ile ilgili olarak şüphe bulunması halinde de sanık lehine sanık lehine yorumlanmasının ilke kapsamında olduğu kabul edilmektedir[335].

Ceza muhakemesinde amaç, maddi gerçeğe hukuka uygun biçimde ulaşmaktır. Soruşturma evresinde de bir yargılama faaliyeti yürütülür ve bu faaliyet, ceza yargılamasında tarafların ve yargılama makamlarının ortak bir ürünüdür. Gerçeği temsil ettiği sonucuna varılan her türlü bulgu, delil niteliğini kazanır. İsnadın ispatlanması bir muhakeme faaliyetidir ve şüphe yenilerek, maddi gerçeğe ulaşılır[336]. Şüpheli/sanığın suçluluğunu ispat, iddia eden makama ait olup, iddia makamı bunu belirleyecek bütün suç unsurlarını ispat etmekle yükümlüdür. Kural olarak şüpheli/sanığın suçsuzluğunu ispat etmekle yükümlü tutulamaması gerekir[337]. İspat yükü genel olarak savcılık makamında olsa da, bazı durumlarda şüpheli/sanık savunmasını temellendirmek istediğinde bu yük şüpheli/sanığa geçebilir. AİHS'nin 6/2. maddesi, şüpheli/sanığın aleyhine olan olguların aydınlatılmasını ya da hukuki karinelerin kabulünü yasaklamamaktadır. Ancak; devletler bu karineleri davanın konusunun önemini dikkate alarak ve savunma hakkını koruyarak makul sınırlar içinde tutmak zorundadırlar[338].

---

[334] **KURŞUN Günal,** Ceza Muhakemesinde Hüküm, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara, 2011, s. 166.

[335] **Feyzioğlu,** Ceza Muhakemesinde Vicdani Kanaat, s. 197; **TOZMAN Önder,** Suçsuzluk Karinesi: Türk Hukukundaki Sonuçları. Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 11 (3-4), 2007, ss. 315-353, s. 328.

[336] **İPEKÇİOĞLU Pervin Aksoy,** Gözaltında Alınan İfadenin Önemi ve Delil Değeri, AÜHFD, 2008, C.57, S.3, ss. 51-82, s. 58.

[337] **EVİK Vesile Sonay,** Ceza ve Ceza Yargılaması Hukuku Bağlamında Adil Yargılanma Hakkı, Karşılaştırmalı Güncel Ceza Hukuku Serisi: 3, Prof. Dr. Nurullah Kunter'e Armağan, Proje Yöneticisi: Prof. Dr. Kayıhan İçel, Yayına Hazırlayan: Doç. Dr. Yener Ünver, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2004, ss. 283-308, s. 302.

[338] **Harris/O'Boyle/Bates/Buckley,** Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku, s. 304.

1.4. Savunma Hakkı

Savunma hakkı, kişi özgürlüğünün bir uzantısı ve bu özgürlüğüne duyulan saygının ifadesidir[339]. Savunma hakkı ile adil yargılanma güvencesinin kişilere sağlanması amaçlanmıştır. Şüpheli/sanığın ceza yargılaması süjesi olarak en önemli hakkı, savunma hakkıdır. Hatta denilebilir ki, şüpheli/sanığın tüm hakları, üst kavram olan "savunma hakkı" içinde toplanabilir[340]. Savunma hakkı kapsamında şüpheli/sanık, savunma araçlarını ve kendi savunmasının kapsamını kendi iradesiyle özgürce belirleyebilmelidir[341]. Yargılama makamları önünde ve belli bir amaçla, bir suçlamadan kurtulmak için kullanılan söz ve düşünce özgürlüğü, savunma hakkıdır[342]. Savunma, ceza muhakemesinin iddia ve yargılama süjeleri ile birlikte hukuka uygun maddi gerçeğe ulaşma amacının vazgeçilmez unsurudur. Anayasa Mahkemesi içtihatlarında belirtildiği üzere savunma hakkı, Anayasa'nın "Kişinin Hakları ve Ödevleri"ni öngören ikinci bölümünde yer alan, temel haklardandır. Hem uygulamada hem hukuk öğretisinde savunma hakkının önemi ve yeri tartışılmaz yüceliktedir; zira evrensel nitelikte olması hasebiyle insanlığın ortak değerlerinden biri olarak görülmektedir. Felsefi ve hukuksal özellikleri ve muhtevası dikkate alındığında adalet kavramı ile yargılama işlevinin, birbirini tamamlayan iddia, savunma ve karar üçlüsünden meydana gelen yargı ile hayat bulduğu ortaya çıkmaktadır. Savunmanın tam olarak yapılmasında kamu yararı vardır ve savunma, sonuçta kararın doğru olarak verilmesini sağlar. Bu da ceza adaletinin hakkıyla gerçekleşmesine yardımcı olur. Devletin temelinin adalet olduğunu bir kez daha doğrular[343].

Savunma hakkının dar ve geniş anlamda olmak üzere iki anlamı vardır[344]. "Dar anlamda savunma hakkı" şüphelinin kendisine yöneltilen isnada, cevap verme hakkı, üzerine atılan suçu işlemediğini, fiilin hukuka aykırı olmadığını, yasal sebeplerle

---

[339] **AKILIOĞLU Tekin,** Yönetim Önünde Savunma Hakları, TODAİE Yayınları, No 206, Ankara, 1983, s. 81.
[340] **KUNTER Nurullah/YENİSEY Feridun,** Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku (Özet Kitap), Arıkan Basım, İstanbul, 2005, s. 423.
[341] **ZAFER Hamide,** Savunma Hakkı ve Sınırları, Prof. Dr. Nur CENTEL'e Armağan, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, Cilt:19, Sayı: 2, 2013, ss. 507-540, s. 508.
[342] **CENTEL Nur,** Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafi, İstanbul, 1984, s. 11.
[343] **AyM,** 24.03.1999 Resmi Gazete tarihli, 1997/41 E., 1998/47 K., sayılı kararı, http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/6d3332d3-d9fb-4547-ab1c-b14b26879fb4?excludeGerekce=False&wordsOnly=False (Erişim tarihi: 21.09.2017).
[344] **Zafer,** Savunma Hakkı ve Sınırları, s. 509-510.

cezalandırılmaması gerektiğini veya iddia edildiğinden daha az cezayı hak ettiğini ileri sürmesi olarak ifade edilebilir[345]. "Geniş anlamda savunma hakkı"[346] insan hakları kavramı içinde yer alan, hukukun kişilere tanıdığı ve koruduğu yetki olarak ifade edilen, kendi varlığına yöneltilen eylem ve işlemlere karşı kendisini korumak için yasal yollara başvurmasına veya yasal imkânlardan faydalanmasına[347] olanak sağlayan bir haktır. Hak olarak ifade edilen yetkinin kullanımı ya da bir hakka yapılan saldırıyı önleme geniş anlamda savunma hakkının kapsamını oluşturmaktadır[348]. Bir başka tanıma göre geniş anlamda savunma, şüpheli/sanığın temel hakları idrak edebilmesi için muhakemeye aktif olarak katılma, sorular sorma, itirazda bulunma, açıklamalar yapma, işlemlerde hazır bulma ve dilekçeler verme şeklinde gerçekleştirdiği haktır[349].

Savunma, maddi ve hukuki savunma şeklinde de sınıflandırılabilir. Maddi veya fiili savunma, bir fiilin gerçekten işlenip işlenmediğine ilişkin savunma olup, bu tür savunmayı, şüpheli/sanık kendisi de yapabilir. Maddi/fiili savunma hakkı, kural olarak şüpheli/sanığa ait bir hak olduğundan bireyseldir. Müdafi maddi savunma yapamaz[350]. Hukuki savunma ise, eylemin hukuk kuralları karşısındaki durumuna ilişkin savunmadır. Şüpheli/sanığın kendi kendisini savunmasına bireysel savunma, müdafi aracılığıyla savunulmasına ise kollektif savunma adı verilir[351].

Savunma hakkı, İHEB, 8, 9, 10 ve 11. maddelerinde, MSHS, 14/3. maddesinde, AİHS 6. maddesinde ve Anayasa'nın 36. maddesi ile temel hak olarak düzenlenmiştir. Ancak savunma hakkı unsurlarının, belirtilen maddelerle sınırlı olmadığı da vurgulanmıştır. Ceza Muhakemesi Hukuku anlamında savunma, şüpheli/sanığın yararına yürütülen, fiili ve hukuki açıdan korumayı amaçlayan

---

[345] **KİBAR Recep,** Türk Hukukunda Sanık Hakları, Yetkin Yayınları, Ankara, 1997, s. 51; **Zafer,** Savunma Hakkı ve Sınırları, s. 509.

[346] "Şüpheli/sanığın bütün hakları geniş anlamda savunma hakkı kavramı altında toplanabilir. Savunma hakkı, şüpheli/sanığın birçok hakkını içeren temel bir haktır. Örneğin işkence görmeme hakkı, keyfi tutuklanmama hakkı, bağımsız ve tarafsız bir mahkemede aleni olarak yargılanma hakkı geniş anlamda savunma hakkı ile ilgili olan haklardır ve hukuk devletinin değerler sisteminde yer alırlar.", aktaran, **Centel/Zafer,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 155; **Zafer,** Savunma Hakkı ve Sınırları, s. 510.

[347] **Zafer,** Savunma Hakkı ve Sınırları, s. 510.

[348] **HAFIZOĞULLARI Zeki,** "Genel Çizgileri İle Savunma Hakkı," Ankara Barosu Dergisi, 1994, S.1, ss. 20-40, s. 21.

[349] **Demirbaş,** Soruşturma Evresinde Şüphelinin İfadesinin Alınması, s. 76.

[350] **Zafer,** Savunma Hakkı ve Sınırları, s. 512.

[351] **Zafer,** Savunma Hakkı ve Sınırları, s. 510; **Centel/Zafer,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 155.

faaliyettir[352]. Ceza muhakemesinde maddi gerçeğe ulaşılabilmesi ancak suç isnadı altındaki kişiye etkin bir savunma yapma imkânının tanınmasıyla mümkündür[353].

1.4.1. Kendi Kendini Savunma Hakkı

Şüpheliyi muhakeme objesi olarak güçlü devlet müdahalelerine karşı korumak, diğer yandan muhakeme süjesi olarak yerini garanti etmek için bir dizi koruma ve katılma hakları mevcuttur[354]. Şüpheli/sanığın ceza muhakemesi süjesi olarak en önemli hakkı, savunma hakkıdır[355]. Ceza muhakemesinde savunma hakkının icrası, devlet, toplum ve bireyler için en az iddia ve yargılama faaliyetlerinin icrası kadar önemli bir muhakeme faaliyetidir[356]. Bu kapsamda savunmayı güçlü kılmak amacıyla savunma, bireysel ve kollektif savunma olarak iki boyutlu düzenlenmiştir[357]. Hakkında bir suç isnadı bulunan herkes, kendini bizzat savunma hakkına sahiptir[358]. Ceza muhakemesi makamları önünde, suç ithamından kurtulmak amacı güden söz ve düşüncelerin ifade edilebilmesi özgürlüğü, savunma hakkıdır[359]. Savunma hakkı, özünde düşünce özgürlüğünün[360] bir uzantısıdır[361]. Şüphelinin/sanığın derdini anlatabilmesini, ne istediğini söyleyebilmesini, gereği gibi dinlenilmeden mahkûm edilmemesini, öne sürülen iddiaları ve aleyhine olan delilleri çürütebilmesini ve bu sayede muhakemenin gidişine etki edebilmesini ifade eden

---

[352] **Kibar,** Türk Hukukunda Sanık Hakları, s. 51.
[353] **Zafer,** Savunma Hakkı ve Sınırları, s. 515.
[354] **ESER Albin,** "Alman ve Türk Ceza Muhakemesi Hukukunda Sanığın Hukuki Durumu", (çev: Nur Centel) Yargıtay Dergisi, 1990, S.3, ss. 313-338, s. 318; **Demirbaş,** Soruşturma Evresinde Şüphelinin İfadesinin Alınması, s. 76.
[355] **Kunter/Yenisey,** Muhakeme Hukuku Dalı Olarak "Ceza Muhakemesi Hukuku", s. 423.
[356] **Eser,** "Alman ve Türk Ceza Muhakemesi Hukukunda Sanığın Hukuki Durumu", (Centel), s. 326.
[357] Bireysel savunma makamını bizzat işgal eden Şüpheli/sanık, savunma hakkı kapsamında susma hakkını kullanabilir (Anayasa m. 38/5; CMK m.147/1-e), hem fiili olarak hem de hukuki olarak kendisini savunabilir (CMK m. 147/1-f), lehine olan delillerin toplanmasını talep edebilir (CMK m. 147/1-f), tanık dinlenmesini talep edebilir, bilirkişi atanmasını talep edebilir (CMK m. 63/1), müdafi talebinde bulunabilir (CMK m. 149,150), makul sürede yargılanmayı talep edebilir (CMK m. 190); **BOZDAĞ Ahmet,** Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafii, Adalet Yayınları, Ankara, 2014, s. 9; **İnceoğlu,** İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı, s. 223.
[358] **Uluslararası Af Örgütü,** Adil Yargılanma Hakkı, s. 208.
[359] **Centel,** Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafi, s. 11; **Eser,** "Alman ve Türk Ceza Muhakemesi Hukukunda Sanığın Hukuki Durumu", (Centel), s. 326.
[360] Çatışan çıkarlar arasındaki bir mücadelenin ürünü olan ceza yargılaması otoriter olmayan rejimler açısından söz ve düşünce özgürlüğünün uygulanma biçimidir; **Centel,** Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafi, s. 10vd; **Zafer,** Savunma Hakkı ve Sınırları, s. 515-516.
[361] **Zafer,** Savunma Hakkı ve Sınırları, s. 516.

ilkeye, kendi kendini savunma (meram anlatma ilkesi) denilir[362]. Kişisel savunma da denilen kendi kendini savunma, şüpheli/sanığın bir müdafiinin yardımından yararlanmaksızın, yaptığı savunmadır[363]. Savunma hakkı isnadın yöneltildiği yerde başlamalıdır. Bu kapsamda savunmayı mutlak anlamda yer bakımından yargı organları huzurunda yapılması anlayışı, savunma hakkı kavramının daraltılması sonucunu doğurabilecektir. Şüpheli savunma hakkını, kendisine yöneltilen ithamdan haberdar olduğu anda kullanabilmelidir. İddiaya, iddianın muhatabının cevap vermesi gerekir. Bu noktada, maddi savunma hakkı kural olarak şüpheli/sanığa ait bir hak olduğundan, müdafi savunma hakkını kullanamayacaktır. Bu nedenle şüpheli/sanığın bireysel savunma hakkı olması zaruridir. Hukuki savunma ise bireysel olabileceği gibi kollektif de olabilir. Şüpheli/sanık tarafından yapılabileceği gibi müdafi tarafından da yapılabilir[364]. Bu kapsamda şüpheli/sanık savunmasını kendi veya müdafi yardımı ile yapmayı seçme özgürlüğüne sahiptir.

Şüpheli müdafi yardımı almaksızın, kendi başına veya kanuni temsilcisi (şüpheli/sanık adına ve sadece onun yararına) aracılığıyla[365] savunma hakkını kullanabilir[366]. Kendi kendini savunma hakkı, kişinin bir müdafiden faydalandığı hallerde de söz konusudur. Müdafi ve şüpheli/sanık savunmayı birlikte teşkil eden ama farklı süjelikleri bulunan bireylerdir. Şüphelinin müdafi yardımından faydalanması, kendi savunmasını yapmaktan tamamen vazgeçtiği anlamına gelmemektedir. Şüphelinin savunmasını yapma bakımından kendi kendini savunmasına da imkân verilir. Şüpheli sorgu hakkını bizatihi kullanma hakkına sahiptir[367].

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi m. 6/3-c uyarınca bir suç ile itham edilen herkes kendisini bizzat savunmak hakkına sahiptir[368]. Şüpheli/sanığın bu hakkını

---

[362] **Öztürk/Erdem,** Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 179.
[363] **Evik,** Ceza ve Ceza Yargılaması Hukuku Bağlamında Adil Yargılanma Hakkı, s. 304.
[364] **Zafer,** Savunma Hakkı ve Sınırları, s. 512.
[365] Centel'e göre, "ceza muhakemesinde Cumhuriyet savcısının ve mahkemenin maddi gerçeğe ulaşmak için şüpheli ve sanığın lehine olan delilleri toplaması da bireysel savunma olarak kabul edilmelidir.", **Centel,** Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafi, s. 3.
[366] **Yenisey/Nuhoğlu,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 181; **Evik,** Ceza ve Ceza Yargılaması Hukuku Bağlamında Adil Yargılanma Hakkı, s. 304.
[367] **Centel,** Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafi, s. 12-13.
[368] **AİHS Madde 6/3-c-** Kendisini bizzat savunmak veya seçeceği bir müdafinin yardımından yararlanmak; eğer avukat tutmak için gerekli maddî olanaklardan yoksun ise ve adaletin yerine gelmesi için gerekli görüldüğünde, resen atanacak bir avukatın yardımından ücretsiz olarak yararlanabilmek.

somut ve gerçekçi kullanabilmesi için savunmasını hazırlayabilecek gerekli zaman ve kolaylıklara sahip olması gerekir (AİHS m. 6/2-b). Anayasanın 36. maddesi uyarınca da suç ile itham edilen herkes savunma hakkına sahip olup, bu hakkını bizzat kullanabileceği gibi dilerse müdafi yardımı ile de kullanabilir.

Bir suç isnadı ile karşı karşıya kalan bireyin kendisini bizzat veya müdafii yardımı ile savunma hakkı, adil yargılanma hakkının temelini oluşturan savunma hakkı ile sıkı sıkıya bağlı ve onun doğal bir sonucudur. AİHM, hakkın amacını "genel bir üst kavram olan adil yargılanma güvencesini kişilere sağlamak" şeklinde tanımlamıştır[369]. AİHM, AİHS'nin m. 6/3-c düzenlemesinde, şüpheli/sanığa kendi savunmasının güvence altına alınacağı yöntemi belirleme hakkını vermediğini; kendini bizatihi mi, yoksa belirli şartların oluşması halinde adli yardım kanalıyla görevlendirilecek biri aracılığıyla mı savunacağını belirleme yetkisinin ilgili devletin iç hukuktaki düzenlemelerine göre olacağını belirtmiştir[370]. Kendi kendini savunma hakkı mutlak değildir. Özellikle suçların ciddi nitelikte olduğu ve ulusal mevzuatın kişinin avukatla temsilini zorunlu kıldığı hallerde, soruşturma makamları şüphelinin bu haktan yaralanma talebini reddedebilir[371].

Yargıtay Ceza Genel Kurulu'nun 15.3.2005 tarih ve 2005/9-20 E., 2005/27 K. sayılı kararında, AİHS'nin adil yargılanma haklarının asgari şartlarını gösteren 6/3-c maddesi ile Anayasanın savunma hakkını güvence altına alan 36. maddesinde, şüpheli/sanığın, "kendi kendisini savunma hakkı" bulunduğu belirtilmiştir[372].

---

[369] **AİHM, Daud/Portekiz,** 21.04.1998 tarihli, Başvuru No: 22600/93, Paragraf 33, https://hudoc.echr.coe.int/tur, (Erişim tarihi: 15.05.2018).

[370] AİHM'nin "Kendi kendini savunma hakkı" kapsamında, **Medenica/İsviçre** davası kararı, 14 Haziran 2001, Başvuru No. 20491/92, paragraf 53-60; **Pobornikoff/Avusturya** davası kararı, 3 Ekim 2000, Başvuru No. 28501/95; **Cooke/Avusturya** davası kararı, 8 Şubat 2000, Başvuru No. 25878/94; **Prinz/Avusturya** davası kararı, 8 Şubat 2000, Başvuru No. 23867/94," kararları incelenebilir.; bkz. **Dutertre,** Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarından Örnekler, s. 188.

[371] **VİTKAUSKAS Dovydas/DİKOV Grigoriy,** "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Adil Yargılanma Hakkının Korunması," Avrupa Konseyi İnsan Hakları El Kitapları, çev: **Serkan Cengiz,** Avrupa Konseyi Strazburg, 2012, s. 99-100.

[372] "Savunma hakkı Anayasamızın 36. maddesinde güvence altına alınarak; herkesin meşru vasıta ve yollardan yararlanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma hakkına sahip olduğu belirtilmiştir. Sanık bu hakkını bizzat kullanabileceği gibi dilerse vekâleten görevlendireceği avukatı yahut seçeceği müdafi ile de kullanabilir. Sanığın duruşmada hazır bulunması ve sorgusunun yapılması, "yargılamanın yüze karşı olması, "savunma hakkının kısıtlanamayacağı" ve "cezanın kişiselleştirilmesi" ilkelerinin doğal bir sonucudur. Yasa koyucu somut gerçeğin ortaya çıkarılması, savunma olanağının sağlanması, cezaların kişiselleştirilmesi için sanığın sorgusunun yapılmasını zorunlu

Savunma hakkı temel hak ve özgürlükler arasında yer aldığından sınırlandırılması da sıkı koşullara bağlanmıştır. Savunma hakkı ancak Anayasanın 13 ve 15. maddelerinde gösterilen nedenlerde ve sadece yasayla sınırlandırılabilir. Anayasanın 13. maddesine göre: hakka getirilecek sınırlamalar Anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve laik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz. Bu haliyle hakkın koruma altına alındığını söylemek mümkündür. Anayasanın 15. maddesinde ise, savaş, seferberlik veya olağanüstü hallerde, milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler ihlal edilmemek kaydıyla, durumun gerektirdiği ölçüde temel hak ve hürriyetlerin kullanılması kısmen veya tamamen durdurulabilir veya bunlar için Anayasada öngörülen güvencelere aykırı tedbirler alınabilir[373]. Bir görüşe göre, Anayasanın 15. maddesi uyarınca da savunma hakkının durdurulması mümkün değildir. Özbudun'a göre, Anayasanın 15. maddesi milletlerarası hukuktan doğan yükümlülüklerin ihlal edilmeme kaydı, ölçülülük ilkesi ve maddenin 2. fıkrasında[374] sayılan hak ve ilkelerden oluşan çekirdek alana dokunma yasağı, düzenlemeleri çerçevesinde savunma hakkının kullanımının durdurulması mümkün gözükmemektedir[375].

1.4.2. Dosyayı İnceleme ve Örnek Alma Hakkı

Şüphelinin dosyayı inceleme hakkı, soruşturma dosyasını inceleme ve soruşturma dosyasından suret alabilme imkânına sahip olmasıdır. AİHS m. 5/4 hükmü yakalanarak veya tutuklanarak özgürlüğü kısıtlanan kişilere, tutulma işleminin hukuka uygun olup olmadığının hızlı biçimde incelenmesini ve eğer özgürlüğün kısıtlanması hukuka aykırı ise mahkemeden serbest bırakılmayı talep

---

kılmıştır. Nitekim Devletimizin de kabul ettiği İnsan Haklan Avrupa sözleşmesinin dürüst yargılanma haklarının asgari şartlarını gösteren 6. maddesinin (3-c) bendinde de; sanığın, müdafi tayin etme yetkisi ile belli şartlarla ücretsiz müdafiden yararlanabilme hakkı dışında, "kendi kendisini savunma hakkı" bulunduğu belirtilmiştir."; **YCGK,** 15.3.2005 tarihli, 2005/9-20 E., 2005/27 K. sayılı kararı http://emsal.yargitay.gov.tr/BilgiBankasiIstemciWeb/GelismisDokumanAraServlet, (Erişim tarihi: 21.09.2017).

[373] **GÖZLER Kemal,** Anayasa Hukukunun Genel Teorisi II Cilt, Ekin Yayınevi, Bursa, 2011.

[374] **Anayasa Madde 15/2-** Birinci fıkrada belirlenen durumlarda da, savaş hukukuna uygun fiiller sonucu meydana gelen ölümler dışında, kişinin yaşama hakkına, maddi ve manevi varlığının bütünlüğüne dokunulamaz; kimse din, vicdan, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz ve bunlardan dolayı suçlanamaz; suç ve cezalar geçmişe yürütülemez; suçluluğu mahkeme kararı ile saptanıncaya kadar kimse suçlu sayılamaz.

[375] **ÖZBUDUN Ergun,** Türk Anayasa Hukuku, 17. Basım, Yetkin yayınları, İstanbul, 2017.

etme[376] hakkı vermiştir[377]. AİHS m. 5/4 uyarınca yapılacak olan yargısal inceleme silahların eşitliği ilkesinin gereği olarak, tarafların bulunduğu oturumda, yüze karşı yapılmalıdır[378]. AİHS m. 6/3-b hükmü uyarınca, bir suç ile itham edilen herkes savunmasını hazırlamak için gerekli kolaylıklara sahiptir. AİHS 6/3-b maddesi savcılık ile savunma arasındaki silahların eşitliği ilkesini sağlamayı amaçlamaktadır[379]. Bu kapsamda şüphelinin dosyada yer alan, sorgu yoluyla ya da devlet gücü kullanılarak yapılmış diğer araştırmalar veya adli tıp incelemeleri sonucu elde edilmiş belgeler ve diğer deliller, devletin sahip olduğu ve savunmanın büyük ihtimalle sahip olamayacağı kaynaklarla soruşturmaların sonuçlarına, ceza muhakemesinin her aşamasında ulaşabilmesi gerekir[380]. AİHS m. 6/3-c hükmü ile de şüphelinin savunmasını bizzat yapma hakkı vardır. Anayasanın 19/8. maddesi uyarınca, hürriyeti kısıtlanan kişi, kısa sürede durumu hakkında karar verilmesini ve bu kısıtlamanın kanuna aykırılığı halinde serbest bırakılmasını, yetkili bir yargı merciinden isteme hakkına sahiptir[381]. Anayasanın 36. maddesi herkesin, meşru vasıta ve yollardan yararlanarak yargı mercileri önünde savunma hakkına sahip olduğunu hüküm altına almıştır. Şüphelinin soruşturma dosyasını inceleme ve örnek alma hakkı ceza muhakemesi süjesi olarak savunma hakkının kullanabilmesinin gereği olup, silahların eşitliği ilkesinin soruşturma evresindeki görünüm şekillerinden

---

[376] "Yakalanan bir kimseye, yakalanmasının temel maddi ve hukuki sebepleri teknik olmayan ve anlayabileceği basit bir dilde açıklanmalı ve böylece kişi, eğer uygun görürse, yakalanmasının Sözleşme'nin 5. maddesinin 4 numaralı fıkrası kapsamında kanuna uygunluğuna itiraz etmek üzere mahkemeye başvurma imkânına sahip olabilmelidir. Sözleşme'nin 5. maddesinin 2 numaralı fıkrası, verilen bilgilerin yakalanan kişiye isnat edilen suçların tam bir listesini içermesini gerektirmemektedir"; **AİHM, Bordovskiy/Rusya,** Başvuru No: 49491/99, 08.02.2005, § 56; **Nowak/Ukrayna,** Başvuru No: 60846/10, 31.03.2011, § 63, aktaran, **KAPLAN Recep/TURAN Hüseyin/ŞİMŞEK Aydın,** Bireysel Başvuru "Kişi Hürriyeti ve Güvenliği Hakkı" Seçme Kararlar, Epemat Yayın, Ankara, 2016, s. 506.

[377] **ATAÇ Asiye Selcen,** "Müdafiin Soruşturma Dosyasını İnceleme Yetkisi (CMK m. 153)", Ceza Yargılama Hukukunda Son Gelişmeler Sempozyumu, Editörler: Prof. Dr. Süheyl DONAY/Yrd. Doç. Dr. Aysun ALTUNKAŞ, Seçkin Yayınları, Ankara, 2016, ss. 93-108, s. 105-106.

[378] **Ataç,** Müdafiin Soruşturma Dosyasını İnceleme Yetkisi, s. 106.

[379] **Demirbaş,** Soruşturma Evresinde Şüphelinin İfadesinin Alınması, s. 175.

[380] **Harris/O'Boyle/Bates/Buckley,** Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku, s. 315.

[381] "Anayasa Mahkemesi, hürriyeti kısıtlanan kişi, kısa sürede durumu hakkında karar verilmesini ve bu kısıtlamanın kanuna aykırılığı hâlinde hemen serbest bırakılmasını sağlamak amacıyla yetkili bir yargı merciine başvurma hakkına sahip olduğu, fıkrada öngörülen bu prosedürde adil yargılanma hakkının bütün güvencelerini sağlamak mümkün olmadığı, ancak iddia edilen tutmanın koşullarına uygun somut güvencelerin yargısal nitelikli bir kararla sağlanması gerektiğini belirtmiştir.", **AyM, Mehmet Haberal,** 4.12.2013 tarihli, Başvuru No: 2012/849, par. 122- 123, http://www.anayasa.gov.tr/icsayfalar/kararlar/kbb.html, (Erişim tarihi: 21.09.2017).

biridir[382]. CMK m. 153[383] ile şüpheli/sanık müdafine tanınan bu hakkın, soruşturmanın bizatihi süjesi olan şüpheli açısından da evleviyetle uygulanacak bir hak olduğuna şüphe yoktur. Eğer şüphelinin bir müdafi yoksa kendisi kişisel olarak dosyayı inceleyebilir[384]. Şüpheli, ilke olarak bizzat dosyaya bakmak zorunda olduğu için, her halükarda dosyayı incelemede ilk planda bir şüpheli hakkı söz konusu olmaktadır. Şüpheli kural olarak vakıaları tanır ve böylece dosya içeriğini en iyi biçimde düzenleyebilir[385]. Soruşturma dosyasını inceleyen şüpheli, suç isnadını detayları ile öğrenme, lehe olan delillerin toplanmasını talep etme, yakalama ve tutuklamaya etkin bir şekilde itiraz etme ve böylelikle savunma hakkını kullanabilme imkânına sahip olacaktır[386]. CMK m. 153'ün lafzi yorumunu dikkate alan görüş, şüphelinin savunma hakkını kısıtlayacaktır[387]. Bu kapsamda soruşturma evresinde soruşturma dosyasının, müdafii bulunmayan şüpheliye karşı gizlenmesi, bu evrede kanuni yollara başvurma hakkını ihlal edecektir. Kanuni yollara şahsen başvuru hakkının kullanılabilmesi için, müdafi bulunsun veya bulunmasın, tutuklu şüpheliye dosya içeriğinin hiçbir kısıtlama olmaksızın incelettirilmesi ve örnek verilmesi gerekir[388]. Bölge Adliye ve Adlî Yargı İlk Derece Mahkemeleri İle Cumhuriyet Başsavcılıkları İdarî Ve Yazı İşleri Hizmetlerinin Yürütülmesine Dair Yönetmelik'in[389] soruşturma evrakının incelenmesi ve örnek alınması başlıklı m. 137 hükmü uyarınca da şüpheli ve müdafii soruşturma evresinde dosya içeriğini inceleyebilir ve istediği belgelerin bir örneğini harçsız olarak alabilir. Soruşturma evresi, muhakeme hukuku gerekçeleri ve şüphelinin suçsuzluk (masumiyet) karinesini korumak amacıyla gizlidir. Gizlilik temelde şüpheliye karşı olmakla üçüncü kişiler ve kamuoyu bakımından da geçerlidir[390]. Ancak bu gizlilik ilkesi basının haber verme hakkıyla çelişen biçimde uygulanamaz[391]. CMK'nın 157.

[382] **Ataç,** Müdafiin Soruşturma Dosyasını İnceleme Yetkisi, s. 93.
[383] **CMK Madde 153/1-** Müdafi, soruşturma evresinde dosya içeriğini inceleyebilir ve istediği belgelerin bir örneğini harçsız olarak alabilir.
[384] **AİHM, Foucher/Fransa,** 18.03.1997 tarihli, Başvuru No: 22209/93; **Demirbaş,** Soruşturma Evresinde Şüphelinin İfadesinin Alınması, s. 175.
[385] **Ambos,** Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Yargılama Hakları, Silahların Eşitliği, Çelişmeli Önsoruşturma ve AİHS m.6, s. 31.
[386] **Ataç,** Müdafiin Soruşturma Dosyasını İnceleme Yetkisi, s. 93.
[387] **Öztürk/Tezcan/Erdem/Sırma/Saygılar/Alan,** Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 239; **Demirbaş,** Soruşturma Evresinde Şüphelinin İfadesinin Alınması, s. 191.
[388] **Centel/Zafer,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 104.
[389] **Resmi Gazete,** 06.08.2015 tarih ve Sayı: 29437.
[390] **Yenisey/Nuhoğlu,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 579.
[391] **Yenisey/Nuhoğlu,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 579; **Ataç,** Müdafiin Soruşturma Dosyasını İnceleme Yetkisi, s. 94.

maddesinde soruşturma evresinin kanunun başka hüküm koyduğu haller saklı kalmak ve savunma haklarına zarar vermemek kaydıyla gizli olduğunu hüküm altına almaktadır. Bu gizlilik dâhili ve harici gizlilik olarak iki anlamda incelenebilir[392]. Dâhili gizlilik soruşturma işlemlerinde ilgililerinden başkasının hazır bulunmamasını ifade ederken, harici gizlilik ise soruşturma aşamasındaki faaliyetlerin kamuya açıklanamaması ve yayınlanamaması ifade eder[393]. CMK m. 153'te hüküm altına alınan dosyayı inceleme yetkisi dâhili gizliliğin bir uzantısıdır. Şüpheli hem muhakeme objesi hem de muhakeme süjesi olarak ilgili kişilerden biridir. Dosyaya dâhil olmayan üçüncü bir kişi değildir. Bu sebep ve savunma hakkına tanınan bir yetkinin gereği olarak, dosyanın soruşturma aşamasında incelenmesi, bir takım bilgi ve belgeleri öğrenmesi ile dosyadan suret alması gizliliği ihlal etmeyecektir[394]. Şüphelinin soruşturma dosyasını inceleme hakkı kabul görmekle birlikte, bu hakkın önemi gereği yönetmelik yerine yasa ile düzenlenerek güvenceye alınması yerinde olacaktır[395].

Şüphelinin soruşturma dosyasından evrak sureti alması, hakkındaki isnadın detaylarını, lehine ve aleyhine olan hususları öğrenmesi, savunma hakkını etkin biçimde kullanması açısından önem arz etmektedir. Şüpheli etkili bir savunmayı, kendisine yönelik suçlamayı ve bu suçlamanın dayanağını, dosya içeriğini ve delilleri bildiği takdirde yapabilir. Şüphelinin kendisini etkin biçimde savunması ve hukuksal dinlenme hakkının gerçekleşmesi bakımından dosya inceleme hakkının olabildiğince erken sağlanmasını vazgeçilmez kılmaktadır[396].

Şüphelinin dosyayı inceleyememesi, bireysel savunma hakkının, lehine olanları ileri sürme, aleyhine olanları çürütme, soruşturma evresinde yakalama ve gözaltı işlemlerine karşı kişisel olarak sulh ceza hâkimine başvuruda bulunma, tutuklamaya

---

[392] **OKUYUCU-ERGÜN Güneş,** Soruşturmanın Gizliliği, AÜHFD, 59 (2) 2010, ss. 243-275, s. 249.

[393] **Okuyucu-Ergün,** Soruşturmanın Gizliliği, s. 249-250; **GÜR Necip Taha,** "Müdafinin Dosyayı İnceleme Hak ve Yetkisi", İstanbul Barosu Dergisi, Cilt: 86, Mart-Nisan 2012, ss. 208-219, s. 208 vd.

[394] **Centel/Zafer,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 104.

[395] **Centel/Zafer,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 104; **Okuyucu- Ergün,** Soruşturmanın Gizliliği, s. 257.

[396] **ERDEM M. Ruhan,** AİHM Kararları Işığında Tutuklu Sanık Bakımından Hazırlık Soruşturması Dosyasını İnceleme Hakkı, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, (DEHFD)Yıl: 2004, C. 6, Sy.1, ss. 67-112, s. 68.

şahsen itiraz etme hakkının gereği gibi kullanılmasını engeller[397]. Şüphelinin savunma hakkı çerçevesinde, kendisini temize çıkarabilmesi veya cezasını azaltabilmesi ancak, toplanan bilgi ve belgelere erişiminin sağlanması ile mümkündür. Bu belgeler arasında, şüphelinin suçlandığı eylemlere ilişkin bilgi ve belgelerin yanı sıra, suçlamaya dayanak teşkil eden tanık ifadelerinin güvenilirliğini içeren belgelerin de olması gereklidir[398]. Öğretide CMK m. 135/7 (İletişimin denetlenmesi), CMK m. 139/3'te (Gizli soruşturmacı görevlendirilmesi) yer alan gizlilik düzenlemesine ilişkin hükümlerin, işlemde ve evrakta gizlilik kapsamında olduğu, bu koruma tedbirlerine ilişkin gizliliğinin kanundan kaynaklandığı ifade edilmektedir[399]. Bu düzenlemelerin CMK m. 153/1'de yer alan şüpheli ve müdafiin soruşturma dosyasını inceleme yetkisinin istisnasını oluşturduğu belirtilmektedir[400]. Bir diğer görüş ise, CMK m. 135/7 (İletişimin denetlenmesi), CMK m. 139/3'te (Gizli soruşturmacı görevlendirilmesi) yer alan gizlilik düzenlemesinin, CMK m. 153'deki düzenlemenin kovuşturma evresiyle ilgili bir istisna olarak kabul edilmesi gerektiğini ileri sürmektedir[401].

Şüphelinin soruşturma evresinde dosyanın tamamını inceleme ve dosyadan örnek alma yetkisine sahip olması genel kural olmakla birlikte, kanunda düzenlenmiş bazı istisnai durumlarda şüphelinin dosyayı inceleme yetkisi kısmen sınırlandırılabilmektedir. CMK m. 153/2 hükmü uyarınca şüpheli ve müdafinin dosyayı inceleme ve/veya belgelerden örnek alma hakkı, soruşturmanın amacını tehlikeye düşürebilecek ise kısıtlanabilmektedir. Kısıtlama kararı ancak CMK m. 153/2'de yer alan katalog suçlarla ilgili soruşturma kapsamında verilebilir. Bu suçlar dışında yürütülen bir soruşturmada, soruşturmanın amacını tehlikeye düşürebileceği gerekçesiyle, hâkim kararıyla soruşturma dosyasının incelenmesi ve örnek alınmasına kısıtlama getirilemez[402]. Şüpheli veya müdafiinin dosya inceleme hakkı, Cumhuriyet savcısının istemi üzerine, sulh ceza hâkiminin kararıyla kısıtlanabilir. Şüphelinin dosyayı inceleme ve örnek alma yetkisi sadece soruşturma evresinde

[397] **Centel/Zafer,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 181-182.
[398] **Harris/O'Boyle/Bates/Buckley,** Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku, s. 314.
[399] **Centel/Zafer,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 205-206; **Ataç,** Müdafiin Soruşturma Dosyasını İnceleme Yetkisi, s. 100.
[400] **Centel/Zafer,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 205-206.
[401] **Ünver/Hakeri,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 226.
[402] **Centel/Zafer,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 208-209; **Ataç,** Müdafiin Soruşturma Dosyasını İnceleme Yetkisi, s. 103.

sınırlandırılabilir[403]. Bu sınırlandırma, kovuşturma evresi için ve kovuşturma evresine geçilmemiş olsa dahi soruşturmanın sona ermesi halinde geçerli değildir[404]. CMK m. 153/2 uyarınca verilen kısıtlama kararına ilişkin azami bir süre belirtilmemiş olması, Anayasa'nın 13. maddesi ile hüküm altına alınan temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırmasındaki ölçülülük ilkesine[405] aykırılık teşkil etmektedir[406]. Ölçülülük ilkesine göre özgürlük kural, sınırlama ise istisnadır. CMK m. 153/2 hükmü uyarınca soruşturma dosyasında kısıtlama kararının ne kadar süre ile verilebileceğine ilişkin bir düzenleme bulunmamaktadır. Süreye bağlı olmayan ve kovuşturma evresine ve kovuşturma evresine geçilmemiş olsa dahi soruşturmanın sona ermesine kadar sürebilecek olan bu kısıtlama ölçülülük ilkesine aykırılık oluşturup, Anayasa'nın m. 36 ile güvence altına alınan savunma hakkının da özünü ihlal edici niteliktedir[407].

Ceza Muhakemesi Kanunu m. 153/2 düzenlemesinde "soruşturmanın amacının tehlikeye düşmesinden" bahsedilmiş ancak soruşturmanın ne zaman ve hangi hallerde tehlikeye düşeceğine ilişkin bir bilgiye yer verilmemiştir. Bu kapsamda "soruşturmanın amacının tehlikeye düşmesi", izaha muhtaç soyut bir kavramdır. Bu nedenle, soruşturmanın amacının tehlikeye düşmesinden ne anlaşılması gerektiği, hangi hallerde ve ne zaman soruşturmanın amacının tehlikeye düşeceği her somut olayda ayrı ayrı yargı organlarınca belirlenmelidir[408]. Kast edilen tehlike, soyut tehlike olmayıp, somut tehlikenin var olmasıdır[409]. Bu kapsamda da sulh ceza hâkiminin kısıtlama konusundaki kararı, CMK'nın 34. maddesi gereğince gerekçeli olmalıdır. Bu gerekçe sözde bir gerekçe, kanundaki ifadelere aynı şekilde yer veren

---

[403] **Bozdağ,** Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafii, s. 132.

[404] **CMK Madde 153'ün gerekçesi-** "Soruşturma evresinin sona erdiği hususunda Cumhuriyet savcısı tarafından verilen kararın dosyaya kaydolunduğu tarihten itibaren henüz iddianame yazılmış bulunmasa da müdafi bütün dosyayı incelemek hakkına sahiptir."

[405] "Ölçülülük İlkesi: Sınırlama amacı ile bu amaca yönelik sınırlayıcı araç arasındaki mantıksal ilişkiyi esas alan ve birbirine bağlı elverişlilik, gereklilik ve orantılılık olmak üzere üç alt ilkeyi kapsayan bir kavramdır."; **Ataç,** Müdafiin Soruşturma Dosyasını İnceleme Yetkisi, s. 104.

[406] **FEYZİOĞLU Metin,** 6572 sayılı Hâkimler ve Savcılar Kanunu İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un 44. maddesi ile Ceza Muhakemesi Kanunu'nun "Müdafiin Dosyayı İnceleme Yetkisi başlıklı 153. Maddesinde Yapılan Değişikliğe İlişkin Türkiye Barolar Birliği Kamuoyu Duyurusu", https://www.barobirlik.org.tr, (Erişim tarihi: 15.05.2018); **Ataç,** Müdafiin Soruşturma Dosyasını İnceleme Yetkisi, s. 104.

[407] **Ataç,** Müdafiin Soruşturma Dosyasını İnceleme Yetkisi, s. 105.

[408] **Bozdağ,** Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafii, s. 132.

[409] **Centel/Zafer,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 209.

matbu bir gerekçe olmamalıdır. Dosya muhtevasının incelenmesinin yahut belge örneklerinin alınmasının nasıl ve hangi sebeplerle soruşturmayı tehlikeye düşüreceği, belirti niteliğinde de olsa somut delillerle destekli gerekçe ile ortaya konmalıdır. Bu sebeple, salt dosya muhtevasının incelenmesinin veya belge örneklerinin alınmasının soruşturmanın amacını tehlikeye düşüreceğine müteallik verilen ve hiçbir somut delil içermeyen kısıtlama kararını, gerekçeli karar olarak nitelendirmek mümkün değildir[410]. Bu kapsamda belirli bazı bilgilerin gizli tutulması da dâhil olmak üzere, etkili bir adli soruşturmanın zorunluluğu kabul edilmeli, ancak; bu meşru amaç, savunma haklarının özünün zedelenmesi sonucuna yol açmamalıdır[411].

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, cezada etkin bir soruşturma zorunluluğunu kabul etmektedir. Soruşturmada elde edilen bir kısım bilgiler, delilleri karartmak ve bu yolla yargının işleyişini zora sokmasını engellemek için şüpheliden gizli tutulabilir. Ancak, bu haklı amaç, savunma hakkının özüne zarar verici nitelikte sınırlandırılması suretiyle yapılamaz. Özellikle şüphelinin, özgürlüğünün kısıtlandığı hallerin hukuka uygunluğunun değerlendirilmesi açısından önem taşıyan bilgilere şüphelinin veya müdafinin ulaşabilmesi gerekir[412]. Bu noktada tutuklama kararına dayanak teşkil eden gerekçelere ilişkin dosya içeriği savunma makamını teşkil eden şüpheli/müdafiye inceletilmek zorundadır. Ancak bu şekilde adil yargılanma hakkının gözetilmesi mümkün olacaktır. Gizlilik kararı kapsamında savunma makamına açılmayan dosya içeriği, verilecek bir tutuklama kararına temel teşkil edemeyecektir[413].

Silahların eşitliği ilkesi, ceza muhakemesindeki taraflar açısından hakkaniyete uygun bir denge sağlanmasını amaçlamanın yanı sıra şüphelinin aleyhine hukuki bir

---

[410] **Okuyucu-Ergün,** Soruşturmanın Gizliliği, s. 252-253.

[411] **Ambos,** Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Yargılama Hakları, Silahların Eşitliği, Çelişmeli Önsoruşturma ve AİHS m.6, s. 56.

[412] **KÜHNE Hans-Hainer/ESER R.,** Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Tutuklama Konusundaki Yargısı- 2000 ve 2001 Yıllarındaki Gelişim Üzerine Bir İnceleme, çev: Oğuz Şimşek, Karşılaştırmalı Güncel Ceza Hukuku Serisi: 3, Adil Yargılanma Hakkı Ve Ceza Hukuku, Prof. Dr. Nurullah Kunter'e Armağan, Proje Yöneticisi: Prof. Dr. Kayıhan İçel, Yayına Hazırlayan: Doç. Dr. Yener Ünver, Seçkin Yayınevi, Ankara, ss. 153-180, s. 175.

[413] **Centel/Zafer,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 205; "AİHM 30.03.1989 tarihli Lamy/Belçika kararı ile 13.02.2001 tarihli Schöps, Leitzow, Garcia Alvas/Almanya kararları örnek içtihat niteliğindedir. (Alman CMK m. 147/2)", aktaran, **Ünver/Hakeri,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 224.

durum oluşturulmamasını da kapsar[414]. AİHS'nde, silahların eşitliği ilkesi doğrudan yer almamaktadır. Adil yargılanma koşullarını düzenleyen AİHS m. 6/1 hükmündeki "hakkaniyete uygun" yargılama kavramı, AİHM'nin yorumları sonucunda silahların eşitliği ilkesinin hukuksal temelini oluşturmuştur[415]. Silahların eşitliği ilkesi başlangıçta iddia ve savunma makamı arasında biçimsel usuli eşitlik şeklinde anlaşılmıştır[416]. Esas olan iddia ve savunma makamları için geçerli usuli imkânların birbirleriyle dengeli olması, dengenin birisi aleyhine bozulmamasıdır. Yetkiler arasında eşitlik değil, karşılıklılık bulunmasıdır[417]. AİHM, silahların eşitliği ilkesini, AİHS'ni geliştirici yorumuyla "bir tarafın olayı diğer tarafa karşı kendisini olumsuz bir duruma sokmayacak koşullar altında açıklayabilmesi zorunluluğu"nu ifade eder şekilde tanımlamaya başlanmıştır[418]. Bu noktada AİHM, şüpheli ve müdafiin dosya içeriğini incelemekten mahrum bırakılmasını silahların eşitliği ilkesinin ihlali olarak değerlendirmektedir[419]. Soruşturma evresinde silahların eşitliği ilkesi çerçevesinde şüpheli, haklarının öğretilmesini isteme, sorguda hazır bulunma ve soruşturma dosyasını inceleme hakkına sahiptir[420].

Çelişmeli yargılama ilkesi silahların eşitliği ilkesiyle yakından ilişkili ve birbirini tamamlar niteliktedir[421]. Bu ilkenin ihlali savunma aleyhine dengeyi bozabilecektir[422]. Çelişmeli yargılama ilkesi, hakkında kollektif hüküm verilecek veya muhakeme yapılacak tüm kişilerin düşüncelerini karşılıklı olarak bilmesi ve açıklamasını sağlar. Böylelikle, muhakemenin tüm süjeleri birbirlerinin fikirlerini öğrenecek ve birlikte düşünme imkânına kavuşacaktır. İşte, bu imkânı sağlayan sisteme, "çelişme" denir. Çelişme, çoğunlukla zannedildiği gibi bir çekişme, mücadele veya çelişiklik değil; aksine, fikir alışverişidir. Çelişme adeta bir

---

414 **ÖZBEK Veli Özer/DOĞAN Koray/BACAKSIZ Pınar/TEPE İlker,** Ceza Muhakemesi Hukuku, Seçkin Yayıncılık, 8. Baskı, Ankara, 2016, s. 60; **İnceoğlu,** İnsan Hakları Sözleşmesi Ve Anayasa, s. 239; **Ataç,** Müdafiin Soruşturma Dosyasını İnceleme Yetkisi, s. 105.

415 **İnceoğlu,** İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı, s. 220.

416 **Ambos,** Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Yargılama Hakları, Silahların Eşitliği, Çelişmeli Önsoruşturma ve AİHS m.6, s. 23-24.

417 **Centel/Zafer,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 230.

418 **Ambos,** Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Yargılama Hakları, Silahların Eşitliği, Çelişmeli Önsoruşturma ve AİHS m.6, s. 23-24.

419 **Ataç,** Müdafiin Soruşturma Dosyasını İnceleme Yetkisi, s. 105.

420 **Ambos,** Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Yargılama Hakları, Silahların Eşitliği, Çelişmeli Önsoruşturma ve AİHS m.6, s. 48.

421 **Ataç,** Müdafiin Soruşturma Dosyasını İnceleme Yetkisi, s. 105.

422 **İnceoğlu,** İnsan Hakları Sözleşmesi Ve Anayasa, s. 242.

"kolokyum"; diğer bir söyleyişle karşılıklı görüşlerin iki veya daha fazla kişilerce ortaya konması olarak tanımlamıştır[423]. Böylelikle, bütün süjeler birbirlerinin fikirlerini öğrenerek hep birlikte düşüneceklerdir[424]. Çelişmeli yargılama ilkesinin esası, diğer tarafın dosyada yer alan mütalaa ve görüşlerin farkında olması ve onlar hakkında yorum yapmaya gerçekten imkânı olması temeline dayanır[425].

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, şüpheli ve müdafiin dosya içeriğini incelemekten mahrum bırakılmasını silahların eşitliği ilkesinin ihlali olarak değerlendirmektedir. Ancak yargılama sürecinde giderilmek kaydıyla bir takım kısıtlamalar getirilmesini hak ihlali olarak görmemiştir[426]. AİHM, Gorny v. Poland davasında ise kamu menfaati adına verilen gizlilik kararlarının meşruiyeti tartışılmıştır. Mahkeme, kamu yararına devletlerin belli dosyalara gizlilik sağlayabileceğini ve şüpheli/sanığın kendisinin veya müdafinin bu dosyalara erişemeyebileceğine hükmetmekle, belli dosyalarda gizlilik kararı alınabileceğini belirtmiştir. Ancak mahkeme bu tip gizlilik kararlarının ancak istisnai durumlarda kullanılabileceğinin ve istisnanın kural haline gelmemesi gerektiğinin altını çizmiştir. Mahkeme, bu gizlilik halinden dolayı savunmanın önemli derecede zedelendiği ve gizlilik kararının meşru bir neden bulunmadan verilmesi durumunda silahların eşitliği ilkesine aykırılık teşkil edeceğini belirtmiştir[427]. AİHM, tutuklama işlemiyle sonuçlanan durumlarda Cumhuriyet savcısı veya sorgu hâkiminin ifade alması sırasında kişiye suçlamaya ilişkin temel deliller açıklanmış, erişimi kısıtlanan belgelerin içeriğine ilişkin sorular sorulmuş ve şüphelinin tutukluluk kararına yönelik itirazında bu belgelerin içeriğine atıfta bulunmuş olması durumunda, tutukluluğa temel teşkil eden belgelere erişiminin olduğuna, içerikleri hakkında yeterli bilgiye sahip olunduğuna ve bu nedenle de tutukluluk hâlinin gerekçelerine yeterli biçimde

---

[423] **Kunter/Yenisey,** Muhakeme Hukuku Dalı Olarak "Ceza Muhakemesi Hukuku", s. 40.
[424] **Yenisey/Nuhoğlu,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 770.
[425] **Gözübüyük/Gölcüklü,** Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, s. 264; **İnceoğlu,** AİHM Kararlarında Adil Yargılanma, s. 249.
[426] **AİHM, A. ve diğerleri/Birleşik Krallık,** 18.02.2009, B. No: 3455/05, paragraf 61 "Millî güvenlik, suçların araştırılmasına ilişkin polisiye yöntemlerin gizli kalma gerekliliği ya da üçüncü bir kişinin temel haklarının ve kamu düzeninin korunması için gerektiği ölçüde çelişmeli dava hakkı kısıtlanabilir. Bununla birlikte savunmanın haklarının kısıtlanmasıyla sebep olunan zorlukların yargılama sırasında yeteri kadar giderilmesi gerekmektedir."; https://hudoc.echr.coe.int/tur, (Erişim tarihi: 22.09.2017).
[427] **AİHM, Gorny v. Poland,** 08.06.2010 tarihli, Başvuru No: 50399/07, https://hudoc.echr.coe.int/tur, (Erişim tarihi: 22.09.2017).

itiraz etme imkânına sahip olduğunu belirtmektedir[428]. Bu kapsamda dosyada salt gizlilik kararının varlığı, dosyayı inceleme hakkının ihlali anlamına gelmeyip, şüphelinin belgelerin içeriği hakkında yeterli bilgiye sahip olduğu kabul edilebilir[429].

Anayasa Mahkemesi, silahların eşitliği ilkesinin davanın taraflarının usuli haklar bakımından aynı koşullara tabi tutulması ve taraflardan birinin diğerine göre daha zayıf bir duruma düşürülmeksizin iddia ve savunmalarını makul bir şekilde dile getirme fırsatına sahip olması anlamına geldiğini belirtmektedir. Çelişmeli yargılama ilkesi taraflara dava malzemesi hakkında bilgi sahibi olma ve yorum yapma hakkının tanınmasını ve bu nedenle tarafların yargılamanın bütününe aktif olarak katılması gerektiğini ifade etmiştir[430]. Anayasa Mahkemesi, tutukluluk hâlinin devamının veya serbest bırakılma taleplerinin incelenmesinde, silahların eşitliği ve çelişmeli yargı ilkelerine riayet edilmesi gerektiğini belirtmiştir[431].

Şüphelinin soruşturma evresinde soruşturma dosyasını inceleme ve örnek alma yetkisinin hâkim kararıyla sınırlandırılması mutlak olmayıp, sadece soruşturma dosyasındaki bazı belgelerle sınırlıdır. Dolayısıyla hâkim kararıyla dahi şüphelinin soruşturma dosyasındaki bazı belgeleri incelemesi ve örnek alma yetkisi

---

[428] **AİHM, Ceviz/Türkiye,** 17.07.2012 tarihli, Başvuru No: 8140/08, § 43 https://hudoc.echr.coe.int/tur, (Erişim tarihi: 22.09.2017).

[429] **Aym, Firas Aslan ve Hebat Aslan,** 21.11.2013tarihli, Başvuru No: 2012/1158; **AyM, Hidayet Karaca,** 14.07.2015 tarihli, Başvuru No: 2015/144, aktaran, **Kaplan/Turan/Şimşek,** "Kişi Hürriyeti Ve Güvenliği Hakkı", s. 60-63. ve 505-507.

[430] "Silahların eşitliği ilkesi, davanın taraflarının usuli haklar bakımından aynı koşullara tabi tutulması ve taraflardan birinin diğerine göre daha zayıf bir duruma düşürülmeksizin iddia ve savunmalarını makul bir şekilde mahkeme önünde dile getirme fırsatına sahip olması anlamına gelmektedir. Taraflardan birine tanınıp diğerine tanınmayan avantajın, fiilen olumsuz bir sonuç doğurduğuna dair delil bulunmasa da silahların eşitliği ilkesi ihlal edilmiş sayılır. Soruşturma evresinin başından sonuna kadar bütün bilgi ve belgelere sahip olan, bizzat veya emrindeki adli kolluk marifetiyle araştırma yapabilen iddia makamına karşı, savunma makamının evrak inceleme hakkı, gerecek anlamda bir savunma için vazgeçilemez bir haktır. Çelişmeli yargılama ilkesi ise taraflara dava malzemesi hakkında bilgi sahibi olma ve yorum yapma hakkının tanınmasını ve bu nedenle tarafların yargılamanın bütününe aktif olarak katılmasını gerektirmektedir. Bu anlamda, şüphelinin/müdafiinin dinlenilmemesi, delillere karşı çıkma imkanı verilmemesi, yargılama faaliyetinin hakkaniyete aykırı hale gelmesine neden olabilecektir. Çelişmeli yargılama ilkesi, silahların eşitliği ilkesi ile yakından ilişkili olup bu iki ilke birbirini tamamlar niteliktedir. Zira çelişmeli yargılama ilkesinin ihlal edilmesi durumunda, davasını savunabilmesi açısından taraflar arasındaki denge bozulacaktır."; **AyM, Bülent Karataş,** 26.6.2014 tarihli, Başvuru No: 2013/6428, §§ 70,71, http://www.anayasa.gov.tr/icsayfalar/kararlar/kbb.html, (Erişim tarihi: 21.09.2017); **İnceoğlu,** İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı, s. 249.

[431] **AyM, Hikmet Yaygın,** 30.12.2014 tarihli, Başvuru No: 2013/1279, http://www.anayasa.gov.tr/icsayfalar/kararlar/kbb.html, (Erişim tarihi: 21.09.2017); Benzer yönde, **AİHM, Altınok/Türkiye,** 29.11.2011 tarihli, Başvuru No: 31610/08 paragraf 45, aktaran, **Kaplan/Turan/Şimşek,** "Kişi Hürriyeti Ve Güvenliği Hakkı", s. 61.

sınırlandırılamaz[432]. CMK m. 153/3 hükmü uyarınca şüphelinin soruşturma dosyasında bulunan, ifadesini veya sorgusunu içeren tutanakları, bilirkişi raporlarını ve hazır bulunmaya yetkili olduğu diğer adli işlemlere ilişkin tutanakları inceleme ve örnek alma yetkisi, hâkim kararıyla dahi sınırlandırılamaz. Cumhuriyet savcısının, şüpheli/müdafiin dosyayı inceleme ve örnek alma yetkisinin sınırlandırmasını hâkimden talep etmesi halinde, hâkim kararını verene kadar tüm dosyanın ve eğer hâkim sınırlandırma kararı vermişse karardan sonra sınırlandırmanın kapsamı dışında tutulan belgelerin ayrı bir dosya ile şüpheli/müdafiin incelemesine ve örnek almasına tahsis edilmesi gerekir[433]. CMK m. 153/3 düzenlemesinde belirtilen belgelerin incelemesine ve örnek almasına engel olunması mümkün değildir.

1.4.3. Lehine Delilleri İleri Sürme ve Toplanmasını İsteme Hakkı

"Kişilerin Lekelenmeme Hakkı" ile "Eksiksiz soruşturma ve Tek Celsede Duruşma" prensipleri uyarınca, şüphelinin lehine olan delillerin de toplanması ve şüpheli haklarının korunması gerekmektedir[434]. Savunma hakkının tam bir şekilde sağlanabilmesi içinde şüphelinin lehine olan delillerin toplanması gerekmektedir. Savunma hakkını kullanacak olan şüphelinin, kendi lehinde her türlü delili ileri sürebilme hakkı vardır. İddia makamının şüpheli aleyhine olan delillerin yanı sıra şüpheli lehine olan delilleri de toplaması gerekmektedir. CMK m. 160/2 düzenlemesi, Cumhuriyet savcısına şüphelinin aleyhine olan delillerin yanı sıra lehine olan delilleri de toplama görevi vermiştir. CMK'nın 170/2 maddesi ise delil niteliğini taşıyan ve hukuka uygun bulunan delillerin, kamu davasının açılması bakımından yeterli şüphe oluşturup oluşturmadığının savcılık makamınca takdir edilerek iddianame düzenlenmesini hüküm altına almıştır[435]. CMK m. 170/2 hükmü uyarınca "toplanan deliller" terimi ile kastedilen, soruşturma evresinde elde edilen ve delil niteliği taşıyıp, hukuka aykırı bulunmayan delillerdir. Bu kapsamda şüphelinin lehine olan hususları ileri sürme hakkının, savcılık makamınca delil niteliği olmayan

---

[432] **Centel/Zafer,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 209; **Bozdağ,** Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafii, s. 134.
[433] **Bozdağ,** Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafii, s. 134-135.
[434] **Yargıtay 13. CD.,** 02.02.2012 tarihli, 2011/27923 E., 2012/2008 K., sayılı kararı, http://emsal.yargitay.gov.tr/BilgiBankasiIstemciWeb/GelismisDokumanAraServlet, (Erişim tarihi: 04.10.2017).
[435] **Yenisey/Nuhoğlu,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 691; **Ünver/Hakeri,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 497.

ve/veya hukuka aykırı yöntemlerle elde edilmiş delillere dayanılarak yapılan hukuki işlemlere, etkin bir şekilde itiraz etme hakkını da içereceği kanaatindeyiz[436].

Ceza Muhakemesi Kanunu m. 147/1-f hükmü uyarınca şüpheli, somut delillerin toplanmasını isteme, aleyhine olan delilere itiraz etme ve lehine olan delilleri ileri sürme hakkına sahiptir. Bu kapsamda şüpheli soruşturma aşamasında, savunma hakkının bir parçası olan suçsuzluğunu kanıtlamak için lehine delillerin toplanmasını Cumhuriyet savcısı ve sulh ceza hâkimliğinden isteme hakkına sahiptir. Suçluluğu mahkeme kararı ile sabit oluncaya kadar herkes suçsuzdur (masumdur) temel ilkesi gereğince, şüpheliye tanınan bu hak büyük önem arz etmektedir. CMK m. 160/2 hükmü uyarınca Cumhuriyet savcısı, şüphelinin lehine ve aleyhine olan delilleri toplayarak muhafaza altına almakla ve şüphelinin haklarını korumakla yükümlüdür. Böylece Cumhuriyet savcısının görevi maddî gerçeğin araştırılması ve adil bir yargılamanın yapılabilmesi ile şüphelinin haklarının korunmasıdır[437]. Savcılık makamı, şüphelinin haklarını korumak, lehine olan delilleri toplamak ve muhafaza altına almakla yükümlüdür. Savcılık makamına kanuni düzenleme ile yüklenen bu yükümlüğünün yerine getirilmesini, şüpheli veya müdafii de bizzat savcılık makamından talep edebilecektir. Şüphelinin bu hakkı, savcılık makamının sınırsız takdir hakkı kapsamında değerlendirilmemelidir. Şüpheli, savcılık makamı ve sulh ceza hâkiminden lehine olan delilerin toplanmasını ve muhafaza altına alınmasını isteyebilme hakkını etkin bir şekilde kullanabilmelidir. Usulüne uygun bir şekilde toplanmayıp muhafaza altına alınmayan deliller, ceza yargılamasının nihai amacı olan hukuka uygun maddi gerçeğin ortaya çıkarılmasını imkânsız hale getirebilecektir. Şüphelinin soruşturma evresi ve nihayetinde ilk savunması kabul edilen sulh ceza hâkimliğindeki sorgusunda, olay tanığının, olay bilirkişisinin dinlenilmesini, keşif yapılmasını isteyebilme hakkını etkin kullanabilmesi, savunma hakkının ve dürüst yargılanma ilkesinin zorunlu bir gereğidir. Şüphelinin bu hakkı etkin bir şekilde kullanmasının, savcılık makamı ve sulh ceza hâkimliği tarafından ihlal edilmesi durumunda, şüpheli dürüst ve adil yargılanma hakkına aykırı olarak, kamu davasında sanık durumuna evrilecektir. Bununla birlikte ölçülülük ilkesine aykırı bir şekilde alıkonulma, adli kontrol altına alınma ve tutuklama kararı ile karşı

---

[436] **YCGK,** 03.07.2007 tarihli, 2007/5.MD-23 E., 2007/167 K., sayılı kararı, http://emsal.yargitay.gov.tr/BilgiBankasiIstemciWeb/GelismisDokumanAraServlet, (Erişim tarihi: 04.10.2017).

[437] **Ünver/Hakeri,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 494.

karşıya kalabilecektir. Bu çerçevede şüphelinin lehine delillerin toplanmasını istemesine ilişkin hakkı hatırlatılmalı ve kullanılması etkinleştirilmelidir.

Ceza Muhakemesi Kanunu m. 170/2 hükmü uyarınca, Cumhuriyet savcısı suç şüphesiyle başlattığı soruşturma sonucunda elde ettiği delilleri bir değerlendirmeye tabi tutacak ve "toplanan delillerin suçun işlendiği hususunda yeterli şüphe oluşturması" durumunda iddianame düzenleyecektir. Cumhuriyet savcısının iddianame düzenlemek için yeterli şüphe nedenlerinin bulunup bulunmadığını takdir etme ve bu maksatla delilleri bir değerlendirmeye tabi tutma yetkisi bulunmaktadır[438]. Cumhuriyet savcısının toplanan delilleri değerlendirebilmesi ve nihayetinde şüpheliye atfedilen eylemin hukuki nitelendirmesini adil yargılanma ilkesine uygun olarak yapabilmesi için, şüphelinin lehine olan delilleri de değerlendirmeye tabi tutması gerekmektedir. Kaldı ki kamu davası açılması için yeterli şüphenin oluşup oluşmadığının değerlendirilmesinde, açılan davanın mahkûmiyetle sonuçlanması ihtimalinin ağır basması ölçütünden yararlanılması[439] karşısında, şüphelinin lehine olan delilerin toplanıp delil değerlendirmesi yapılmadan iddianame düzenlenmesi, şüpheliyi haksız yere davaya maruz bırakarak adil yargılanma hakkı kapsamında savunma hakkının ihlali ile sonuçlanan bir hukuki işlem olacaktır.

Yargıtay, soruşturma evresi sonunda Cumhuriyet savcısının mevcut delillerle yaptığı değerlendirmeye göre; sanığın mahkûm olma olasılığı, beraat etme olasılığından daha kuvvetli ise kamu davası açılması için yeterli şüphe bulunduğunu kabul etmektedir. Bununla birlikte kamu davası açılması için yeterli şüphe oluşturacak delil elde edilememesi veya kovuşturma olanağının bulunmaması halinde ise kovuşturmaya yer olmadığına dair karar verilmesi gerektiğini belirtmiştir[440].

---

[438] **Şahin,** Ceza Muhakemesi Hukuku I, s. 127; **KOCA Mahmut,** Ceza Muhakemesi Hukukunda Deliller, Ceza Hukuku Dergisi (CHD), S.2, Aralık, 2006, ss. 207-225, s. 222.

[439] **CMK Madde 174/1-a-** "170 inci maddeye aykırı olarak düzenlenen"; **CMK 174/1-b-** "Suçun sübûtuna etki edeceği mutlak sayılan mevcut bir delil toplanmadan düzenlenen"; **KUNTER Nurullah/YENİSEY Feridun/NUHOĞLU Ayşe,** Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku, Beta Yayınevi, 18. Baskı, İstanbul, 2010, s. 1228; **TURHAN Faruk,** Ceza Muhakemesi Hukuku, Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 2006, s. 321; **ÇOLAK Haluk/TAŞKIN Mustafa**, Ceza Muhakemesi Kanunu Şerhi, 2.Bası, 2007, s. 833.

[440] "Cumhuriyet savcısının kovuşturmaya yer olmadığına karar vermesi durumu, 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanununun "Kovuşturmaya yer olmadığına dair karar" başlıklı 172. maddesinde düzenlenmiş olup, maddeye göre; kovuşturmaya yer olmadığına dair kararın,

Cumhuriyet savcılarının makul sürede bütün delilleri toplamaları, sadece mahkûmiyetle sonuçlanacağını değerlendirdikleri hususları dava konusu yapmaları, beraatle sonuçlanacağını değerlendirdikleri eylemleri dava konusu yapmamaları, yani bir nev'i filtre görevi yapmaları gerekir. Soruşturma evresinde şüphelinin ifadesi toplanması gereken en önemli delillerden biri olarak kabul edilmektedir. Bu suretle şüphelinin lehine olan delilleri ileri sürme ve toplanılmasını isteme hakkı etkin bir şekilde kullanılabilecektir[441]. Ancak uygulamada şüphelinin kendisi savunma ve lehine delilleri ileri sürme imkânına sahip olmadan, sulh ceza hâkimliği tarafından dosya üzerinden, şüphelinin adli kontrol altına alınmasına karar verilmektedir. CMK m. 109/1 hükmü karşısında tutuklama sebeplerinin varlığının değerlendirilmesi gereken adli kontrol altına alma kararında, şüphelinin meramını anlatma, savunma hakkını kullanabilme ve lehine olan delilleri ileri sürme hakkının açıkça ihlal edildiği görülmektedir. Şüpheli lehine olan delilleri toplamadan ve bu delileri değerlendirilmeye tabi tutmadan, hukuka aykırı şekilde verilen adli kontrol kararına uymama sonucu, şüphelinin kısmen kısıtlanan özgürlük hakkı, CMK m. 112/1 hükmü uyarınca tutuklama ile tamamen ortadan kalkacaktır. Tutuklama kararı ile sonuçlanabilecek yaptırım karşısında, şüphelinin lehine olan delilleri ileri sürme ve toplanmasını isteme hakkını etkin bir şekilde kullanmasının önemi anlaşılacaktır.

Anayasa Mahkemesi şüphelinin lehine olan delilleri ileri sürme ve toplanmasını isteme hakkını, yargılamanın bütünlüğü içerisinde değerlendirerek bu hakkın ihlalini yargılamanın tamamının adil olup olmadığının değerlendirilmesi ile sınırlı tutmuştur. Belirli bir davaya ilişkin olarak delilleri değerlendirme ve ileri sürülmek istenen delilin davayla ilgili olup olmadığına karar verme yetkisi esasen

---

kamu davası açılması için yeterli şüphe oluşturacak delil elde edilememesi veya kovuşturma olanağının bulunmaması halinde verilebileceği anlaşılmaktadır. Soruşturma evresi sonunda Cumhuriyet savcısının mevcut delillerle yaptığı değerlendirmeye göre; sanığın mahkûm olma olasılığı, beraat etme olasılığından daha kuvvetli ise kamu davası açılması için yeterli şüphe bulunduğu kabul edilmelidir. Anılan maddenin ikinci fıkrasına göre; yeni delil ortaya çıkmadıkça, aynı fiilden dolayı kamu davası açılamaz. Buna göre, kovuşturmaya yer olmadığına karar verildiği sırada dosyada mevcut olmayan, mevcut olmakla birlikte varlığı bilinmeyen, sonradan elde edilen veya dosyada bulunmakla birlikte hiçbir biçimde değerlendirilmeyen delilin, yeni bir delil olarak kabulü mümkündür."; **Yargıtay 11. CD.,** 14.06.2010 tarihli, 2009/16787 E., 2010/7000 K., sayılı kararı, http://emsal.yargitay.gov.tr/BilgiBankasiIstemciWeb/GelismisDokumanAraServlet, (Erişim tarihi: 04.10.2017).

[441] **Yargıtay 2. CD.,** 12.12.2016 tarihli, 2016/19587 E., 2016/16819 K., sayılı kararı, http://emsal.yargitay.gov.tr/BilgiBankasiIstemciWeb/GelismisDokumanAraServlet, (Erişim tarihi: 04.10.2017).

derece mahkemelerine aittir. Mevcut yargılamada ileri sürülen delilin geçerli olup olmadığını ve delil sunma ve inceleme yöntemlerinin yasaya uygun olup olmadığını denetlemek Anayasa Mahkemesi'nin görevi kapsamında olmayıp, Mahkemenin görevi başvuru konusu yargılamanın bütünlüğü içinde adil olup olmadığının değerlendirilmesidir[442].

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarında AİHS'nin koruması altında bulunan hak ve özgürlükler ihlal edilmedikçe ulusal bir mahkemenin olaylara ya da hukuka ilişkin yaptığı hataları inceleme görevinin bulunmadığını belirtmiştir. AİHS'nin m. 6 hükmü adil yargılanma hakkını güvence altına almakla beraber bu maddenin öncelikli olarak ulusal hukuk bağlamında düzenlenmesi gereken bir konu olan delillerin kabul edilebilirliğine ilişkin bir kural ortaya koymadığını belirtmektedir. AİHM delillerin toplanma şekli de dâhil olmak üzere yargılamanın bütün olarak adil olup olmadığını inceleme konusu yapmaktadır[443]. AİHM, bariz bir şekilde keyfi olmadıkça, belirli bir kanıt türünün iç hukuk açısından hukuka aykırı olarak elde edilmiş kanıtlar da dâhil olmak üzere kabul edilebilir olup olmadığına veya aslında bireylerin suçlu olup olmadığına karar vermenin kendi görevi olmadığını kararlarında ifade etmektedir. Bu çerçevede kanıtların elde edilme yöntemi de dâhil olmak üzere yargılamanın bir bütün olarak adil olup olmadığını ve AİHS'ndeki bir hakkın ihlali söz konusu ise tespit edilen ihlalin niteliğini inceleme konusu yapmaktadır[444]. Görüldüğü üzere Anayasa Mahkemesi, AİHM kararlarına da dayanarak şüphelinin lehe delil ileri sürme ve toplanmasını isteme hakkını, ulusal hukuk düzleminde esas derece mahkemesinin yetki alanında görmektedir. Bu kapsamdaki hak ihlallerini ise yargılamanın bütünlüğü içinde Anayasa ve AİHS hükümlerini ihlal edip etmediğini incelemekle sınırlı olarak tespit etmektedir. Yüksek Mahkemelerin bu yaklaşımı, şüphelinin soruşturma aşmasında lehe delilleri ileri sürme ve toplanmasını isteme hakkını etkin bir şekilde kullanmasını güçleştirmektedir.

---

[442] **AyM, Muhittin Kaya,** 04.12.2013 tarihli, Başvuru No: 2013/1213, http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/BireyselKarar/Content/1ffccbc6-1dc7-4de8-95aa-50fa25992078, (Erişim tarihi: 05.10.2017).

[443] **AİHM, Desde/Türkiye,** 01.02.2011 tarihli, Başvuru No: 23909/03, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{"itemid":["001-125821"]}, (Erişim tarihi: 05.10.2017).

[444] **AİHM, Desde/Türkiye; Khodorkovskiy ve Lebedev/Rusya,** 25.07.2013 tarihli, Başvuru No: 11082/06, 13772/05, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{"itemid":["001-173358"]}, (Erişim tarihi: 05.10.2017).

1.5. Tercümandan Yararlanma Hakkı

Ceza Muhakemesi sürecinde şüphelinin temel amaçlarından biri de kendisini ifade etmek suretiyle, muhakeme süjeleri tarafından duyulmasını sağlamaktır. Kuşkusuz kişinin kendisini en iyi şekilde ve etkili bir biçimde ifade etmesi konuştuğu dil ile mümkün olur. Dolayısıyla yargılama sürecindeki süjenin kendi meramını veya durumunu kendi diliyle anlatabilmesi gerekir[445]. Öte taraftan, aynı kişinin dilini bilmediği veya anlayamadığı kolluk görevlileri tarafından gözaltında ifadesinin alınması aşamasında ve bir mahkemenin önünde ikame itham veya suçlamaları anlayabilmesi gerekir. Zira anlayamadığı bir dille kendisine yöneltilen itham veya suçlamaları anlamayan kişinin bunlara karşı beyanda bulunmak suretiyle kendisini etkili bir şekilde savunması da beklenemez. Bu husus AİHS 5/2. maddesinde yakalanan kişiye hakkındaki isnadın anladığı bir dilde bildirilmesi zorunluluğunun öngörülmesi ile açıkça belirlenmiştir. Bu aşamada, adil yargılanmanın sağlanabilmesi için bu kişinin kendi dilini bilen bir tercümandan yararlandırılması gündeme gelir[446]. Gerçekten de, mahkeme dilini bilen ve anlayan bir tercümanın üstleneceği tercümanlık göreviyle mahkeme dilini anlayamayan kişinin aydınlatılması ve aynı zamanda mahkeme huzurunda dinlenebilmesi mümkün olur. Burada tercümanın üstlendiği vazifenin, adil yargılanma hakkının sağlanmasına yönelik olduğu açıktır. AİHS, m. 6/3-a hükmüne göre herkes kendisine yöneltilen suçlamanın niteliği ve nedeninden en kısa zamanda, anladığı bir dilde ve ayrıntılı olarak haber edilmek hakkına sahiptir[447].

Tercüman yardımından ücretsiz yararlanma hakkı, ceza muhakemesi sürecinde yargılama dilini anlamayan veya konuşamayan şüphelinin kendini etkili bir şekilde savunmasına imkân vermek amacına hizmet ettiği için adil yargılanma hakkının ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır. Bu nedenledir ki, AİHS'nin m. 6/3-e

---

[445] **ÖNCÜ Mehmet,** AİHS'nin 6/3-e Hükmü Anlamında Tercüman Yardımından Yararlanma Hakkı, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Hakan PEKCANITEZ'e Armağan C. 16, Özel Sayı 2014 (Basım Yılı: 2015), ss. 4457-4495, s. 4457.

[446] **Gözübüyük/Gölcüklü,** Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, s. 311.

[447] **ERMAN R. Barış,** "Ceza Muhakemesinde Şüpheli ve Sanığın Çevirmenden Ücretsiz Yararlanma Hakkı ve Anadilde Savunma İmkanı", Prof. Dr. Feridun Yenisey'e Armağan, Cilt I, Beta, İstanbul, 2014, s. 1239-1241.

bendinde, mahkeme dilini anlayamayan veya konuşamayan kişinin bir tercümanın yardımından ücretsiz yararlandırılması gerektiği öngörülmüştür[448].

Tercümandan yararlanma hakkının iki önemli boyutu olduğu görülür. Bunlardan ilki yargılama dilini yeteri kadar anlamayan veya bilmeyen kişinin tercümandan yararlanmasını sağlamakla onun yargılama süresince kendisini ifade edebilmesini ve savunma yapmasını mümkün kılmaktır. İkinci boyutu ise, salt yargılama dilini bilmemek veya anlamamak kişiye yüklenebilecek bir külfet olmadığından tercümandan yararlanmanın ücretsiz olmasıdır. CMK tercümandan ücretsiz yararlanma ile ilgili 202. maddesine 2013 yılında eklenen 4 ve 5. fıkralar[449] ile bir üçüncü boyuttan da söz edebilmek mümkün hale gelmiştir. Zira değişiklik ile getirilen bu ek fıkralar ile Türkçe bilmesine ve anlamasına rağmen sanığa yargılamanın belirli aşamalarında kendisini daha iyi ifade edeceği başka bir dilde, tercümanlık hizmetinin bedelini ödemesi şartıyla savunmasını yapabilme imkânı verilmektedir; meğer ki sanık tarafından kullanılan bu imkân, yargılamanın sürüncemede bırakılması amacını taşısın. Böylece, 2013 değişikliği ile anadilde savunma yapma imkânının yargılamanın sınırlı bir aşaması için getirildiğini söylemek mümkündür[450].

---

[448] **Tezcan/Erdem/Sancakdar,** Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu, s. 217.

[449] **CMK Madde 202-** (1) Sanık veya mağdur, meramını anlatabilecek ölçüde Türkçe bilmiyorsa; mahkeme tarafından atanan tercüman aracılığıyla duruşmadaki iddia ve savunmaya ilişkin esaslı noktalar tercüme edilir. (2) Engelli olan sanığa veya mağdura, duruşmadaki iddia ve savunmaya ilişkin esaslı noktalar, anlayabilecekleri biçimde anlatılır. (3) Birinci ve ikinci fıkra hükümleri, soruşturma evresinde dinlenen şüpheli, mağdur veya tanıklar hakkında da uygulanır. Bu evrede tercüman, hâkim veya Cumhuriyet savcısı tarafından atanır. (4) (Ek: 24/1/2013-6411/ 1 md.) Ayrıca sanık; (1) a) İddianamenin anlatılması, b) Esas hakkındaki mütalaanın verilmesi, üzerine sözlü savunmasını, kendisini daha iyi ifade edebileceğini beyan ettiği başka bir dilde yapabilir. Bu durumda tercüme hizmetleri, beşinci fıkra uyarınca oluşturulan listeden, sanığın seçeceği tercüman tarafından yerine getirilir. Bu tercümanın giderleri Devlet Hazinesince karşılanmaz. Bu imkân, yargılamanın sürüncemede bırakılması amacına yönelik olarak kötüye kullanılamaz. (5) (Ek: 24/1/2013-6411/ 1 md.) Tercümanlar, il adlî yargı adalet komisyonlarınca her yıl düzenlenen listede yer alan kişiler arasından seçilirler. Cumhuriyet savcıları ve hâkimler yalnız bulundukları il bakımından oluşturulmuş listelerden değil, diğer illerde oluşturulmuş listelerden de tercüman seçebilirler. Bu listelerin düzenlenmesine ilişkin usul ve esaslar yönetmelikle belirlenir; 24.01.2013 tarih ve 6411 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu İle Ceza Ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunun 1. Maddesi, Resmi Gazete, 31.01.2013 tarih ve Sayı: 28545.

[450] **ŞAHİN Cumhur/ GÖKTÜRK Neslihan,** Ceza Muhakemesi Hukuku- II, Ankara, 2015, s. 125 vd.

Öncelikle belirtmek gerekir ki, tercümandan ücretsiz yararlanma hakkı ile ilgili Anayasa'da doğrudan bir hüküm yer almamaktadır. Bununla birlikte, aşağıda da açıklanacağı üzere tercümandan ücretsiz yararlanma hakkının Anayasanın 36. maddesinde düzenleme bulan adil yargılanma hakkı ile çok sıkı bir ilişkisi vardır. Anayasa m. 3[451] hükmü uyarınca, devletin resmî dili Türkçedir. Dolayısıyla, Anayasa gereğince Türk mahkemelerindeki yargılama dili de Türkçe olmaktadır[452]. Bu yüzden Türkçeyi anlayamayan veya konuşamayan kişilerin beyanlarının Türkçeye veya Türkçeden yabancı dile ya da sağır veya dilsizin anlayacağı şekle çevrilmesi gerekmektedir[453].

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi m. 6/3-e hükmü uyarınca bir suç ile itham edilen herkes mahkemede kullanılan dili anlamadığı veya konuşmadığı takdirde bir tercümanın yardımından ücretsiz yararlanma hakkına sahiptir. Kuşkusuz bu bendin, (a) bendinde öngörülen, kendisine yöneltilen suçlamadan en kısa zamanda, anladığı bir dille ve ayrıntılı olarak haberdar edilmek hükmü ile sıkı bir ilişkisi vardır. Ayrıca belirtmek gerekir ki, yargılama sürecinde kullanılan dilin anlaşılmaması veya konuşulmaması hasebiyle yargılananlar açısından dil sorununa dayalı olarak ortaya çıkabilecek eşitsizliği önlemeyi amaçlayan tercümandan ücretsiz yararlanma kuralı, AİHS'nin 14. maddesinde düzenlenen ayrımcılık yasağını güçlendirmektedir[454].

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi m. 5/2 hükmü uyarınca, özgürlüğünden yoksun bırakılan kişi şayet kolluk görevlilerinin dilini konuşamıyor veya anlayamıyorsa kendisine tercüman atanarak yakalama nedenlerinin ve suçlamaların o kişiye bildirilmesinin, AİHS'nin 5. maddesinin sağladığı güvence kapsamında olduğunu vurgulamak gerekir. Aynı şekilde, Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 14/3-f maddesinde de, hakkında bir suç isnadı bulunan bir kimsenin bu isnadın karara bağlanmasında mahkemede konuşulan dili anlamıyor veya konuşamıyorsa, bir çevirmenin yardımından ücretsiz yararlanabileceği öngörülmüştür.

---

[451] **Anayasa Madde 3-** Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür. Dili Türkçedir.

[452] **TAŞDEMİR Kubilay / ÖZKEPİR Ramazan,** Ceza Muhakemesi Kanunu Şerhi, Cilt-1, 4. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara 2010, s. 833.

[453] **TEZCAN Durmuş,** Tercümandan Yararlanma Hakkı, Cemal Mıhçıoğlu'na Armağan, AÜSBFD, C. 52, Ocak Aralık 1997, No.1-4, ss. 693-700, s. 695.

[454] **Tezcan,** Tercümandan Yararlanma Hakkı, s. 694.

Türk mevzuatı açısından tercümandan ücretsiz yararlanma hakkının temel düzenlemesi CMK'nın 202. maddesidir[455]. 24.01.2013 tarihli 6411 sayılı Kanun[456] ile 202. maddeye 4 ve 5. fıkralar eklenmiştir. İfade etmek gerekir ki, 6411 sayılı Kanun ile CMK'nın 202. maddesine eklenen 4 ve 5 numaraları fıkraların Anayasa'ya aykırılığı iddiasıyla Anayasa Mahkemesi'ne itiraz yoluna gidilmiştir. İtiraz başvuruları, itiraz konusu kuralla tek resmi dil uygulamasından sapılacağı, Devlet'in egemenlik yetkisinin, bu yetkinin kullanılma biçiminin ve Anayasa'nın bağlayıcılığı ilkelerinin zedeleneceği, bireyler arasında "hakkını kullanabilen ve kullanamayan" şeklinde eşitsizlik yaratılacağı, milli dayanışma ve toplumsal huzurun zarar göreceği, Anayasa'nın Başlangıç kısmında ifade edilen temel ilkelerden sapılacağı, tercüme hakkının Hazine tarafından ödenmemesi, tercümanı seçme hakkının sanığa verilmesi ve dosyayı sürüncemede bırakacak davranışları belirleme konusunda hâkime yetki tanıması nedeniyle hakkın kullanımına engel olunacağı gerekçelerine dayanmaktadır[457]. Anayasa Mahkemesi kararında, sanığın duruşmanın sadece belirli bir aşamasında kullanabildiği, kendisini daha iyi ifade edebileceğini beyan ettiği başka bir dilde savunma yapma imkânının, Türkçe dışında başka bir resmi dilin kabul edildiği ya da resmi dil kuralının ihlal edildiği şeklinde yorumlanamayacağını belirtmiştir. Sanığın soruşturma ve kovuşturma evrelerinde kendisine tanınan hakları kullanarak ceza muhakemesinin aktif süjesi olduğu, maddi gerçeğe ulaşmada savunmanın önemi konusunda hiçbir kuşkunun bulunmadığı, bu öneme uygun olarak, kişinin kendisini en doğru şekilde savunabilmesine imkân tanıyan bir düzenlemenin, yargılamanın hukuka uygun ve adil biçimde gerçekleşmesine katkı sağlayacağını belirtmiştir. Mahkeme kanunda öngörülen düzenleme ile birlikte bir tercümanın yardımından faydalanma hakkının kapsamında doğrudan farklı bir dilde savunma yapabilme hakkından bahsetmemekle birlikte, farklı bir dilde savunma yapmayı tercümandan faydalanma hakkının kapsamını genişleten bir imkân olarak

[455] İlk üç fıkra için hazırlanan Hükümet Tasarısı Gerekçesi şöyledir: "Madde, Tasarının kabul etmiş bulunduğu, mağdurun korunması ilkesine de yer vermek suretiyle savunma hakkını pekiştirmek amacını vurgulamaktadır. Böylece Türkçe bilmeyen sanığa ve mağdura, bir eşitlik içinde dosya içeriğinin savunma için gerekli ve yararlı olan kısımlarının, bunların dillerine bir tercüman tarafından çevrilerek anlatılması kabul edilmiştir. Sağır ve dilsiz olan sanığa veya suç mağduruna yapılacak açıklamalar yazı ile bildirilecek, adı geçenler okumayı bilmiyorsa 58. maddede yemin bakımından kullanılan usul ve araçlara başvurulacaktır."

[456] **Resmi Gazete,** 31.01.2013tarih ve Sayı: 28545

[457] **AyM,** 29.01.2014 tarihli, 2013/30 E., 2014/13 K., sayılı kararı.

kabul etmiş; düzenlemeyi anayasa aykırı bulmayarak, itiraza konu kanun hükmünün Anayasa'nın 2., 3. ve 36. maddelerine aykırı olmadığı sonucuna ulaşmıştır[458].

Ceza Muhakemesi Kanunu'nun m. 324/5 hükmü uyarınca, Türkçe bilmeyen ya da engelli olan şüpheli için görevlendirilen tercümanın giderleri, yargılama gideri sayılmayıp, Devlet Hazinesince karşılanacaktır. Konu ile ilgili anılması gereken bir diğer düzenleme, YGİY m. 12/d-6 hükmündeki düzenlemedir. Buna göre; tutulacak gözaltı kaydında, ifade alma sırasında tercüman temin edilip edilmediği ve temin edilmişse tercümanın ismi ve imzasının yer alması gerekmektedir. Bu başlık altında yer verilmesi lüzumlu olan bir diğer yönetmelik ise, Ceza Muhakemesi Kanununa Göre Tercüman Listelerinin Düzenlenmesi Hakkında Yönetmelik'tir[459]. Bu Yönetmelik ile soruşturma veya kovuşturma evresinde meramını anlatabilecek ölçüde Türkçe bilmeyen ya da engeli bulunan şüpheli/sanığın iddia veya savunmaya

---

[458] "İtiraz konusu kuralda ise Türkçe konuşabilen ve anlayabilen kişilerin, kendilerini daha iyi ifade edebilecekleri bir dilde savunma yapmalarına imkân tanımaktadır. Tutanakların yine Türkçe yazıldığı ve duruşmaların Türkçe yönetildiği hususu da dikkate alındığında, sanığın duruşmanın sadece belirli bir aşamasında kullanabildiği bu imkân, Türkçe dışında başka bir resmi dilin kabul edildiği ya da resmi dil kuralının ihlal edildiği şeklinde yorumlanamaz. Diğer taraftan, ceza muhakemesinin gayesi maddi gerçeği araştırmaktır. Ceza muhakemesi hukukunda maddi gerçeğe ulaşma iddia, savunma ve yargılama makamlarının yargılama sürecine birlikte katılmalarıyla gerçekleşir. Sanık da soruşturma ve kovuşturma evrelerinde kendisine tanınan haklar ile diyalektik yargılamanın gerçekleşmesine katkıda bulunarak adil bir hükme ulaşılmasını sağlayan ceza muhakemesinin aktif süjelerinden birisidir. Maddi gerçeğe ulaşmada savunmanın önemi konusunda hiçbir kuşku bulunmamaktadır. Bu öneme uygun olarak, kişinin kendisini en doğru şekilde savunabilmesine imkân tanıyan bir düzenlemenin, yargılamanın hukuka uygun ve adil biçimde gerçekleşmesine katkı sağlayacağı açıktır. Kanun koyucu, toplumun taleplerine, taraf olunan ikili ya da uluslararası antlaşmalara veya hukukun evrensel ilkelerine uygun olarak ceza yargılaması alanında ihtiyaç duyulan düzenlemelere gitmek konusunda takdir hakkına sahiptir. Bu takdir hakkı kullanılırken, doğal olarak kabul edilen kuralın ilgili olduğu siyasi ve toplumsal koşullar göz önünde tutulur. Bu bağlamda kanun koyucu, verilen imkânının ceza yargılamasının belirli aşamalarında kullanılabilmesini, tercümanın sanık tarafından seçilebilmesini öngörebilir.
İtiraz konusu kural, uluslararası belgelerde temel hak ve özgürlükler alanında kabul edilmiş olan asgari ilkelere uygun şekilde düzenlenmiştir. Kural, yargılama yapılan ülkenin kullandığı dili konuşamayan ve anlayamayanlar için, temel hak ve özgürlükler alanında taraf olunan uluslararası sözleşmelerde kabul edilen "tercüman yardımından ücretsiz olarak yararlanma hakkı"nın kapsamını, "farklı bir dilde savunma yapabilme" yönünden duruşmanın belirli aşamalarında sanığın kullanabileceği bir imkân olarak genişletmektedir. Bu imkân, uluslararası sözleşmelerde kabul edilen "zorunlu tercüme" niteliğini taşımadığından, verilen tercüme hizmetinin bedelini karşılamak konusunda Devlet Hazinesinin yükümlendirilmesi beklenemez. Bu nedenlerle kuralın hukuk devleti ilkesine ve adil yargılanma hakkına aykırı bir yönü de bulunmamaktadır."; **AyM,** 29.01.2014 tarihli, 2013/30, E., 2014/13 K., sayılı kararı, http://www.anayasa.gov.tr/, (Erişim tarihi: 26.09.2017).

[459] **Resmi Gazete,** 05.03.2013 tarih ve Sayı: 28578.

ilişkin beyanlarının ve kovuşturma evresinde sanığın daha iyi ifade edebileceğini beyan ettiği başka bir dilde yapacağı sözlü savunmasının Türkçeye çevrilmesi için oluşturulacak tercüman listelerine ilişkin usul ve esaslar düzenlenmektedir.

1.5.1. Kişiler Bakımından

Bir tercümanın yardımından ücretsiz yararlanacak kişiler, "meramını anlatabilecek ölçüde Türkçe bilmeyen" sanık, mağdur, engelli (sağır ve dilsizler) ve tanıklardır. Maddenin lafzından da açıkça anlaşılacağı üzere, bu kural sadece yabancıları değil ve fakat Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olsa dahi Türkçeyi yeteri kadar konuşamayan veya anlayamayan kişileri de kapsamaktadır[460]. Diğer bir ifadeyle, tercümandan ücretsiz yararlanma hakkından Türk uyruğunda bulunduğu halde çeşitli nedenlerle yeterli Türkçe öğrenememiş ve Türkçeyi yeteri kadar anlayamayan Türk vatandaşları da yararlanabilecektir; çünkü önemli olan, şüpheli/sanığın savunmasını gereken ölçüde ortaya koyabilmesi ve savunma hakkının kullanılmasıdır[461]. Ancak, mahkemede konuşulan dili yeterli düzeyde anlayan kişinin bu dili siyasal nedenlerden dolayı reddetmesi durumunda ücretsiz bir tercüman talep etme hakkı da bulunmayacaktır[462]. Öte yandan bu kişi, CMK 202/4. maddesi uyarınca ücretini kendisi ödemek, yargılamanın sadece belirli aşamasında olmak ve yargılamayı sürüncemede bırakmamak kaydıyla tercümandan yararlanma imkânını kullanabilir.

Özbek'e göre, CMK madde 202'nin ilk fıkrasında "tanık" ifadesi geçmemesine rağmen, Türkçe bilmeyen veya anlamayan tanıkların da tercüman vasıtasıyla dinlenmesi gerekmektedir; zira tanık beyanlarının delil olarak kabul edilebilmesi için mahkemede tartışılabilir olması; tartışılabilir olması için de anlaşılabilir olması gerekmektedir[463]. Her ne kadar söz konusu maddenin ilk fıkrasında "tanık"lara yer verilmemişse de CMK m. 202/3 ve m. 324 hükümleri incelendiğinde açıkça anlaşılmaktadır ki tercümandan ücretsiz yararlanacak kişiler arasında tanıklar da yer almaktadır. CMK m. 202/3 hükmünde birinci ve ikinci fıkra hükümlerinin diğerlerinden başka tanıklar için de uygulanacağı; CMK m. 324'ün hükmünde ise

[460] **Taşdemir/Özkepir,** Ceza Muhakemesi Kanunu Şerhi, s. 834.
[461] **MALKOÇ İsmail/YÜKSEKTEPE Mert,** Açıklamalar ve Yorumlarla 5271 Sayılı Yeni Ceza Muhakemesi Kanunu, I. Cilt, Malkoç Kitabevi, Ankara 2008, s. 1091.
[462] **Grabenwarter,** Yargılanma Güvenceleri-Adil Yargılanma Hakkı, s. 204-241.
[463] **ÖZBEK Veli Özer,** Yeni Ceza Muhakemesi Anlamı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2005, s. 812.

tanıklar için görevlendirilen tercüman giderlerinin yargılama giderleri arasında sayılmayacağı öngörülmüştür. Burada hemen belirtmek gerekir ki, Malkoç ve Yüksektepe'ye göre, tanıkla ilgili müdahale isabetli olmamıştır. Çünkü tanığa, iddia ve savunmaya ilişkin hususların tercüme edilmesi gerekmemektedir ve dolayısıyla bu hükmü sadece, tanığın tercüman aracılığı ile dinlenmesi şeklinde anlamak gerekmektedir. CMK bakımından şüphelinin "meramını anlatabilecek ölçüde" Türkçe bilmemesi halinde tercüman bulundurulması zorunlu hale getirilmiştir. Burada meramını anlatmak, günlük ihtiyaçlar bakımından söz konusu olmayıp dava ve savunmalar bakımından gerekli olan derecede anlayabilme ve konuşabilme kabiliyetidir[464]. Meramını anlatacak ölçüde Türkçe bilmemeyi, AİHS'nin 6/3-e maddesinde öngörüldüğü biçimde duruşmada kullanılan dili anlamama veya konuşamama şeklinde anlamak gerekir. Kişi meramını anlatacak ölçüde Türkçe bilmekle birlikte iddia ve savunma açısından önem taşıyan hukuki terimleri anlamıyor olabilir[465]. Özbek'e göre, önemli olan sanık veya mağdurun meramını anlatıp anlatmaması değildir; AİHS'nde belirtildiği üzere duruşmada konuşulan dilin anlaşılmaması ve konuşulamaması önemli olandır. Bunlar birbirinden farklı kriterlerdir; bir kişi pekâlâ meramını anlatabilecek şekilde Türkçe biliyor olabilir ancak bu duruşmada konuşulan dilin anlaşılması için yeterli olmayabilir[466].

Yargıtay Ceza Genel Kurulu bir kararında, AİHS ve CMK'nın tercüman görevlendirilmesi konusunu savunma hakkı çerçevesinde ele aldığını, ücretsiz tercüman görevlendirilmesi için, kişinin yargılamanın yapıldığı ülkenin vatandaşı veya yabancı olması ölçütünü değil "duruşmada kullanılan dili anlamaması veya konuşamaması"nı esas alındığını belirtmiştir. Dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmakla birlikte meramını anlatacak ölçüde Türkçe bilmeyen şüpheli veya sanıklara tercüman görevlendirilmesi savunma hakkının kullanılması açısından zorunlu iken, ülkemiz vatandaşı olmasa bile savunmasını yapabilecek derecede ve yeterlilikte Türkçe bilen şüpheli veya sanıklara tercüman görevlendirilmesi zorunluluğu bulunmadığı tespitinde bulunmuştur[467].

---

[464] **Malkoç/Yüksektepe,** Ceza Muhakemesi Kanunu, s. 1091.
[465] **PARLAR Ali/HATİPOĞLU Muzaffer,** 5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu Yorumu ve İlgili Mevzuat, I Cilt, Ankara, 2008, s. 1052.
[466] **Özbek,** Yeni Ceza Muhakemesi Anlamı, s. 813.
[467] "AİHS'nin 6. maddesinin 3/e bendinde; "Her sanık ezcümle: ...e) Duruşmada kullanılan dili anlamadığı veya konuşamadığı takdirde bir tercümanın yardımından meccanen

Burada dikkat edilmesi gereken önemli bir husus vardır ki; o da şüphelinin anladığı dile ne derecede hakim olduğunun ya da söz konusu dili ne derece bildiğinin tespitine ilişkindir. Karakehya'ya göre; tercüman atanırken göz önünde bulundurulacak dilde, şüphelinin kendisine yapılan isnatları doğru şekilde anlayabilmesi ve savunmasını etkin olarak yapabilmesi gereklidir. Aksi halde, az veya orta derecede bildiği bir dilde sanığa tayin edilecek tercümanın, ona istenilen biçimde yardımcı olmayacağı ve dolayısıyla böylesi bir tercüman ile şüphelinin savunma hakkını gerektiği biçimde kullanamayacağı şüphe götürmemektedir. Bu sebeple bu şekilde uygulamalar, savunma hakkını önemli derecede kısıtlayacak ve şüphelinin adil yargılanma hakkı ihlal edilmiş olacaktır[468]. Son olarak belirtmek gerekir ki, Türkçe bilmeyen veya anlayamayan şüphelinin müdafisi, şüphelinin dilini ve ayrıca çok iyi Türkçe bilse bile bu durum tercüman bulundurma zorunluluğunu ortadan kaldırmaz[469].

---

faydalanmak, ...haklarına sahiptir," 5271 sayılı CYY'nin "Tercüman Bulundurulacak Haller" başlıklı 202. maddesinin birinci fıkrasında; "Sanık veya mağdur, meramını anlatabilecek ölçüde Türkçe bilmiyorsa; mahkeme tarafından atanan tercüman aracılığıyla duruşmadaki iddia ve savunmaya ilişkin esaslı noktalar tercüme edilir," "Yargılama Giderleri" başlıklı 324. maddesinin 5. fıkrasında; "Türkçe bilmeyen ya da engelli olan şüpheli, sanık, mağdur veya tanık için görevlendirilen tercümanın giderleri, yargılama gideri sayılmaz ve bu giderler Devlet Hazinesi'nce karşılanır," Şeklinde düzenlemeler yer almaktadır. Gerek Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi gerekse 5271 sayılı CYY, tercüman görevlendirilmesi konusunu savunma hakkı çerçevesinde ele almıştır. Buna göre, ücretsiz olarak tercüman görevlendirilmesi için AİHS, kişinin yargılamanın yapıldığı ülkenin vatandaşı veya yabancı olması ölçütünü değil "duruşmada kullanılan dili anlamaması veya konuşamaması"nı esas alırken, Ceza Yargılaması Yasası da aynı yaklaşımla, kişinin "meramını anlatabilecek derecede Türkçe bilmemesini" gerekli görmüştür. Bunun sonucu olarak Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmakla birlikte meramını anlatacak ölçüde Türkçe bilmeyen şüpheli veya sanıklara tercüman görevlendirilmesi savunma hakkının kullanılması açısından zorunlu iken, ülkemiz vatandaşı olmasa bile savunmasını yapabilecek derecede ve yeterlilikte Türkçe bilen şüpheli veya sanıklara tercüman görevlendirilmesi zorunluluğu bulunmamaktadır. Soruşturma veya kovuşturma sırasında çeşitli adli makamlar önünde yapılan işlemlerde, Türkçe bildiği hususu hiçbir kuşkuya yer vermeyecek biçimde anlaşılan şüpheli veya sanıkların daha sonradan Türkçe bilmediklerini ileriye sürerek tercüman görevlendirilmesini istemeleri halinde bu kişilerin AİHS ve CYY bağlamında tercüman yardımından yararlanma hakları bulunmadığı gibi bu tür davranışların savunma hakkının kötüye kullanılması kapsamında değerlendirilmesi gerektiği açıktır. Nitekim Yargıtay Özel Dairelerinin uygulamaları da bu doğrultudadır. (Yargıtay 9. Ceza Dairesi'nin 23.06.2011 gün ve 3883-3498 ile Yargıtay 5. Ceza Dairesi'nin 13.06.2011 gün ve 3885- 4674 sayılı kararları)"; **YCGK,** 11.10.2011 tarihli, 2011/10-182 E., 2011/204 K., sayılı kararı, Kazancı İçtihat Bilgi Bankası, http://www.kazanci.com (Erişim tarihi: 26.09.2017).

[468] **Karakehya,** Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. Maddesi (Adil Yargılanma Hakkı) Bağlamında Ceza Muhakemesinde Duruşma, s. 117.

[469] **Tezcan,** Tercümandan Yararlanma Hakkı, s. 696; **Parlar/Hatipoğlu,** 5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu Yorumu ve İlgili Mevzuat, s. 1050.

1.5.2. Zaman Bakımından

Tercüman yardımının ne zaman başlayacağı önemli bir husustur. Yukarıda da belirtildiği üzere, AİHS'nin kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkını düzenleyen 5. maddesinde yakalama işlemi sırasında yakalama nedenlerinin ve isnadın yakalanan kişinin anladığı bir dilde açıklanması gerekmektedir. Şayet, yakalanan kişi işlemin yapıldığı dili anlamıyorsa bir tercümanın yardımıyla yakalama nedeninin ve isnadın açıklanması gerekecektir. Bu aşamada belirtmek gerekir ki, AİHS'ne göre yakalama işlemi yürütülmekte olan bir soruşturma veya kovuşturmadan bağımsızdır ve bu sebeple kişinin özgürlüğünü kısıtlayan sınır dışı edilmeye yönelik idari işlemler gibi işlemler de AİHS 5. madde kapsamındadır[470]. Söz gelimi, Polonya'ya giderken sınırda yakalanan Fransız vatandaşı Ladent'e, yakalama nedenleri Lehçe olarak anlatılmış ve 10 günlük gözaltı süresince anladığı bir dilde niçin özgürlüğünden yoksun kaldığı açıklanmamıştır. Başvurucunun Lehçe anlamadığını ve kendisinin anladığı bir dilde tutuklama nedenleri ile isnatlar hakkında bilgilendirilmediğini göz önüne alan Mahkeme, AİHS'nin 5/2 maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir[471].

Öte yandan Mahkeme, başvurucuya tutuklama nedenleri açıklanırken tercümanın bulunmamasına rağmen eğer başvurucu kolluk görevlileri ile bir diyalog kurabiliyor, kendisine söylenenler ile kendisinden beklenenleri anlamakta zorluk çekmiyorsa AİHS'nin 5/2 maddesinde öngörülen gereksinimlerin yerine getirildiğini ve dolayısıyla mezkûr hükmün ihlal edilmediğine karar vermektedir[472].

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6/3-e hükmünde "duruşmada kullanılan dil"den bahsetmektedir. Sadece lafzi yoruma bağlı kalınırsa, tercümandan ücretsiz yararlanma hakkının kovuşturma evresinde geçerli olduğu sonuca ulaşılacaktır. Ancak bu hak, AİHM içtihatlarıyla soruşturma evresini kapsar şekilde genişlemiştir. Her ne kadar Komisyon tarafından başlangıçta verilen kararlarda, söz konusu hakkın sadece kovuşturma aşamasına ilişkin olduğu kabul ediliyorduysa da, mahkeme daha sonra bu görüşünü değiştirmiştir[473]. Gerçekten de AİHM, AİHS 6. maddesinde

---

[470] **Erman,** Ceza Muhakemesinde Şüpheli ve Sanığın Çevirmenden Ücretsiz Yararlanma Hakkı ve Anadilde Savunma İmkanı, s. 1238-1239.
[471] **AİHM, Ladent/Polonya Kararı,** 18.03.2008 tarihli, Başvuru No: 11036/03, par. 63-66.
[472] **AİHM, Galliani/Romanya Kararı,** 10.06.2008 tarihli, Başvuru No: 69273/01, par. 54-55.
[473] **Karakehya,** Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. Maddesi (Adil Yargılanma Hakkı) Bağlamında Ceza Muhakemesinde Duruşma, s. 116.

güvence altına alınan mahkeme önünde adil yargılanma hakkının, soruşturma evresinde (duruşma öncesi süreçte) uygulanamayacağı anlamına gelmediğini belirtmiştir[474]. Nitekim AİHM Kamasinski/Avusturya kararında da ücretsiz tercümandan yararlanma hakkı, sadece duruşma sırasında verilen sözlü beyanlara değil, belgelere ve soruşturma aşamasındaki işlemlere de uygulanmalıdır tespitinde bulunmuştur[475].

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Amer/Türkiye kararı, AİHS'nin lafzını yorum yoluyla hak lehine genişlettiği bir örnektir. İşlemlerin yapılmakta olduğu dili konuşabilen ve anlayabilen şüphelinin, yazılı olan beyanları okuyamaması durumunda da çeviriden yararlanma hakkının kapsamına girdiği belirlenerek, klasik tercüman faaliyetinin de ötesine geçilmiştir[476]. Yine, tercümandan yararlanma talebinin bulunmamasının, mercilerin bu konuyu resen araştırma yükümlülüğünü ortadan kaldırmadığı ve şüphe halinde hakkın sağlanmasının gerektiği yolunda daha önceden bulunan kararlarla yaratılan içtihat pekiştirilmiştir.

Ceza Muhakemesi Kanunu'na göre de tercüman yardımından ücretsiz yararlanma hakkı, savunma hakkının ve savunma hazırlamak için yeterli zaman ve kolaylıklardan yararlanma hakkının bütünleyici bir parçasıdır. Bu hak, polis sorgusu hazırlık araştırması ve soruşturması dâhil ceza yargılamasının bütün aşamalarında uygulanır[477]. Gerçekten de CMK 202/3. madde gereği bu hükümler, soruşturma evresinde dinlenen şüpheli, mağdur veya tanıklar hakkında da uygulanır. CMK'da ise söz konusu hak duruşma ile sınırlı tutulmamış ve soruşturma evresinde de tercüman atacağını hükme bağlanmıştır[478]. Soruşturma evresinde tercüman yargıç

---

[474] "AİHS'nin 6. maddesinin öncelikli amacı her ne kadar herhangi bir suç ithamı belirleme yetkisine sahip bir mahkeme önünde adil yargılanma hakkının güvence altına alınması ise de, bu durum maddenin soruşturma aşamasında (duruşma öncesi süreçte) uygulanmayacağı anlamına gelmemektedir. Bu nedenle, 6'ıncı madde ve özellikle bunun 3'üncü bendi, bir dava mahkeme önüne gelmeden önce bu maddenin hükümlerine aykırılık dolayısıyla adil yargılamanın ciddi bir şekilde zarar görmesi halinde de uygulama alanı bulabilir."; **AİHM, Salduz/Türkiye Kararı,** 27.11.2008 tarihli, Başvuru No:36391/02, par. 50.

[475] **AİHM, Kamasinski/Avusturya Kararı,** 19.12.1989 tarihli, Başvuru No:9783/82, par. 74

[476] **Erman,** Ceza Muhakemesinde Şüpheli ve Sanığın Çevirmenden Ücretsiz Yararlanma Hakkı ve Anadilde Savunma İmkanı, s. 1243.

[477] **SOYASLAN Doğan,** Adil Yargılanma Hakkı ve Türk Ceza Yargılaması, Feridun Yenisey, Adil Yargılanma Hakkı, Nergiz Yayınları, İstanbul 2004, ss. 291-304, s. 297.

[478] **ÖZTÜRK Bahri,** Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2009, s.149; **Parlar/Hatipoğlu,** 5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu Yorumu ve İlgili Mevzuat, s. 1052; **YAŞAR Osman,** Uygulamalı ve Yorumlu Ceza Muhakemesi Kanunu, 7. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2017, s. 1741.

veya Cumhuriyet savcısı tarafından atanır (CMK m. 202/3). Ayrıca CMK'nın 147. maddesi uyarınca şüpheli veya sanığa suçlama yöneltildiği zaman veya yargılamanın başında bilgi verilmesini sağlamak için yapılan suçlama ile ilgili bilginin sanığın anladığı bir dilde olması gerekir.

Bu aşamada, YGİY'ne değinmek yerinde olacaktır. Nitekim söz konusu Yönetmelik'in 12/d-6 maddesine göre, tutulacak gözaltı kaydında, ifade alma sırasında tercüman temin edilip edilmediği ve temin edilmişse tercümanın ismi ve imzasının yer alması gerektiğini düzenlendiği hatırlatılmalıdır.

Son olarak konuyu bir de CMK m. 202/4 hükmü uyarınca ele almak gerekir. Söz konusu hükümde sadece sanıktan söz edilmesi ve tercümandan ücretsiz yararlanma hakkının sadece ilk iki fıkraya özgü kabul edilmesinin bir sonucu olarak bu imkândan soruşturma evresinde yararlanılamayacaktır. Gerçekten de Türkçe bilen ve anlayabilen bir kişinin kendisini daha rahat ifade edebileceği bir dilde savunma yapma imkânı, soruşturma evresi ile savunmanın her anında değil sadece iddianameden sonraki sanık savunmasında ve esas hakkında mütalaanın ardından gelen esas hakkında savunmada geçerli olacaktır[479].

1.5.3. Ücretsiz Olması

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde 1978 tarihinde görülen davaya konu uyuşmazlıkta, bir Türk vatandaşının da aralarında bulunduğu üç yabancı uyruklu kişinin ücretsiz tercüman hakkı tartışılmıştır. Almanya'daki İngiliz kuvvetleri üyelerinden G.W. Leudicke trafik yasasına aykırı davranmaktan Mayıs 1972 tarihinde Bielefeld Eyalet Mahkemesince belirli bir para cezasına ve buna ek olarak tercüman ücreti de dâhil olmak üzere mahkeme giderlerini ödemeye mahkûm olmuştur. Tercüman ücretinin kendisinden alınmasına karşı yaptığı bütün başvuruların sonuçsuz kalması üzerine G.W. Luedicke söz konusunu giderlerin tümünü ödemiştir[480]. Berlin'deki bir gece kulübünde karıştığı kavgada adam yaralama fiilinden suçlu bulunan M. Belkacem ise hapis cezasının yanında tercüman ücreti de dâhil olmak üzere mahkeme giderlerini ödemeye mahkûm edilmiştir. Belkacem tercüman ücretinin kendisine ödetilmesine itiraz etmişse de bir sonuç elde

[479] **Erman,** Ceza Muhakemesinde Şüpheli ve Sanığın Çevirmenden Ücretsiz Yararlanma Hakkı ve Anadilde Savunma İmkanı, s. 1273.
[480] **AİHM, Luedicke, Belkacem, Koç/Almanya,** 28.11.1978 tarihli, Başvuru No: 6210/73, 6877/75, 7132/75, par. 15-18; https://hudoc.echr.coe.int/tur, (Erişim tarihi: 01.10.2017).

edememiştir. Türk uyruklu A. Koç ise yine adam dövme ve yaralama fiillerden bir yıl hapis cezasına ve tercüman giderleri dışında diğer mahkeme giderlerini ödemeye mahkûm edilmiş; savcılığın başvurusu ile tercüman giderlerinin kendisine yükletilmesinin talep edilmesine rağmen maddi durumu göz önüne alınarak bu gider Koç'dan tahsil edilmemiştir.

Başvurular hakkında, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu Alman mahkemelerinin başvuruculaların tercüman ücretleri ödemeye mahkûm etmesi ile AİHS'nin 6/3-e maddesini ihlal etmiş olduklarına ve ayrıca G.W. Luedicke ve M. Belkacem'e karşı AİHS'nin 14. maddesine aykırı bir ayırımın yapıldığına karar vermiştir. Komisyon'un bu kararına karşı Federal Alman Hükümeti olayı Avrupa İnsan Hakları Divanı'na taşımıştır. Hükümet, AİHS m. 6/3-e maddesinin tercüman kullanmaktan kaynaklanan giderlerden sanığı muaf tutarken bir kez suçlu bulunan sanığın bu giderleri yüklenmesini engellemediğini iddia etmiştir. Bu iddiaya karşı Divan, ücretsiz (fratuitemen/free) teriminin açık ve kesin bir anlamı olduğunu; bu terimin şartlı bir ödemeyi, geçici bir bağışıklığı veya geri bıraktırmayı ve fakat tercüman giderlerini ödeme yükümünden kesin bir bağışıklığı amaçladığını belirtmiştir[481].

Alman Hükümeti'nin bir diğer iddiası ise, söz konusu hükmün cezayı gerektiren bir suçla itham edilen kişilere hakkaniyet ilkeleri uyarınca bir duruşma imkânı yaratmaktır; fakat bir kez mahkûmiyet kesinleştikten sonra, hakkaniyetin sağlanmasının zorunlu olduğu bir duruşma artık mevcut değildir ve bu yüzden mahkûm olan bir kişiden tercüman giderlerini istemeye hiçbir engel bulunmamaktadır. Bu iddia Divan tarafından, hükümetin yaptığı yorumun sonradan mahkûm olacak bütün sanıkların söz konusu hükümden yararlanmasını engelleyeceği, duruşma dilini konuşamayan veya anlamayan sanığın, bu dili bilen bir sanığa göre dezavantajlı bir konuma düşeceği, hakkaniyete uygun bir duruşma hakkının tehlikeye gireceği gerekçeleriyle reddedilmiştir. Sonuç olarak, AİHM Alman mahkemelerince verilen kararların AİHS'nin m. 6/3-e hükmünü ihlal ettiğine karar vermiştir[482]. Yine başka bir kararında AİHM, yargılama sonucunun ne

[481] **AİHM, Luedicke, Belkacem Koç/Almanya Kararı,** par. 40.
[482] **AİHM, Luedicke, Belkacem Koç/Almanya Kararı,** par. 50.

olacağına bakılmaksızın, çeviri masraflarının yargılama sonucunda resmi makamlarca alınamayacağına karar vermiştir[483].

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin bu kararı Yargıtay'ın içtihatlarına yansımış olup Yüksek Mahkeme bir kararında[484], AİHS m. 6/3 hükmü uyarınca Türkçe bilmeyen sanığa sağlanan tercüman için ödenecek ücretin mahkûmiyet halinde dahi sanığa yükletilemeyeceği tespitinde bulunmuştur. CMK m. 324/5'te yer alan düzenlemeler buyurucu nitelikte olduğundan bunlara uygun işlem yapılması zorunludur ve bunlara uyulmaması mutlak bozma nedeni olacaktır[485]. CMK m. 202/4 hükmü uyarınca sanık mahkeme dilini bilmesine ve anlamasına rağmen tercüman hizmetinden yararlanmak isterse söz konusu tercüman hizmet bedelini kendisini karşılamak zorundadır. Ayrıca ilgili Yönetmeliğin 12. maddesine göre de bu durumdaki sanığın tercüman giderleri Devlet hazinesince karşılanmayacaktır.

1.5.4. Tercüme Edilecek Şeyler

Mülga CMUK bakımından tercüman aracılığıyla Cumhuriyet savcısının ve müdafiin son iddia ve müdafaalarının neticelerinin sanığa anlatılması yeterli iken; 5271 saylı CMK'nda mahkeme tarafından atanan tercüman aracılığıyla duruşmadaki iddia ve savunmaya ilişkin esaslı noktaların tercüme edilmesinden söz edilmektedir[486]. CMK m. 202/2 hükmü uyarınca engelli olan sanık veya mağdura duruşmadaki iddia ve savunmaya ilişkin esaslı noktalar, anlayabilecekleri şekilde

---

[483] **AİHM, Isyar/Bulgaristan,** 20.11.2008 tarihli, Başvuru No: 391/03, par. 46-49, aktaran, **Vitkauskas/Dikov,** Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Adil Yargılanma Hakkının Korunması, s. 114.

[484] **Yargıtay 7. CD.,** 24.06.2003 tarihli, 2003/2478 E., 2003/5303 K., sayılı kararı, Kazancı İçtihat Bilgi Bankası, http://www.kazanci.com (Erişim tarihi: 27.09.2017).

[485] **Malkoç/Yüksektepe,** Açıklamalar ve Yorumlarla 5271 Sayılı Yeni Ceza Muhakemesi Kanunu, I. Cilt, s. 1092; "Türkçe bilmeyen İran uyruklu sanık için görevlendirilen tercümanın giderlerinin CMK m. 324/5 maddesine göre yargılama gideri sayılmayacağı ve Devlet Hazinesinden karşılanması yerine sanıktan tahsiline karar verilmesi, SONUÇ: Bozmayı gerektirmiş, sanık müdafiinin temyiz itirazı bu itibarla yerinde görülmüş olduğundan, diğer yönleri incelenmeyen hükmün açıklanan sebeplerle tebliğnameye kısmen uygun olarak BOZULMASINA, temyiz harcının istenmesi halinde iadesine, 14.09.2011 tarihinde oybirliğiyle karar verildi."; **Yargıtay, 13. CD.,** 14.09.2011 tarihli, 2011/2140 E., 2011/850 K., sayılı kararı, Kazancı İçtihat Bilgi Bankası, http://www.kazanci.com (Erişim tarihi: 27.09.2017).

[486] **Özbek,** Yeni Ceza Muhakemesi Anlamı, s. 813; **Parlar/Hatipoğlu,** 5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu Yorumu ve İlgili Mevzuat, s. 1052.

anlatılır. Bu imkân, CMUK'ta sadece sanığa tanınmışken; CMK'nda ise bu imkân mağdura da tanınmaktadır[487].

Esaslı konulardan ne anlaşılması gerektiği konusunda Kanun'da bir açıklık yoktur. Ancak bu kavramın adil yargılanma hakkı gereği mümkün oldukça geniş yorumlanması gerekir. Bu konuda AİHM'ne göre, tercümandan yararlanma hakkı şüpheli/sanığı suçlayan tüm belgelerin tercüme edilmesi[488] yükümlülüğünü de içerir[489]. Son olarak özetle söylenebilir ki, ücretsiz tercümenin yargılamanın adilliğini temin edecek yeterlikte olması zorunludur[490].

1.5.5. Tercüman Bakımından

Tercüman, bir dili öbür dile çeviren kişidir. CMK m. 56'da ve m. 202'de sözü edilen "tercüman", yabancı dil konusunda ve okuyup yazması olmayan sağır-dilsiz sanık, mağdur veya tanığın ifadelerinin alınmasında ve diğer işlemlerde hâkime ve Cumhuriyet savcısına yardımcı olan bir bilirkişi sayılabilir[491].

Malkoç ve Yüksektepe'ye göre, tercümanlara dair CMK'nda özel düzenleme bulunmadığından bunlara ilişkin olarak tanık ve bilirkişiler için düzenlenen hükümler kıyas yoluyla uygulanacaktır[492]. Nitekim Yargıtay, bu tür kişiler için tercüman-bilirkişi nitelemesini kullanmaktadır[493]. Zira tercümanlar yabancı dilden yapılacak çeviriler konusunda uzman olup bilirkişi konumundadırlar. Tercümanın, sanığın

---

[487] **Özbek,** Yeni Ceza Muhakemesi Anlamı, s. 813.
[488] "AİHS'nin 6/3-e hükmü, muhakemedeki bütün yazılı delillerin ve resmi belgelerin yazılı tercümesini gerektirmez. Sağlanan tercüman yardımı sanığın aleyhindeki dava hakkında bilgi sahibi olmasını, kendisini savunabilmesini ve bilhassa mahkeme önünde olayları kendi bakış açısından ileri sürmesine elverişli olmalıdır."; **AİHM, Kamasinski/Avusturya Kararı,** par. 74.
[489] **Özbek,** Yeni Ceza Muhakemesi Anlamı, s. 813; **Parlar/Hatipoğlu,** 5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu Yorumu ve İlgili Mevzuat, s. 1052.
[490] **AİHM, Cuscani/Birleşik Krallık,** 24.09.2002 tarihli, Başvuru No: 32771/96, par. 38-40.
[491] **Parlar/Hatipoğlu,** 5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu Yorumu ve İlgili Mevzuat, s. 1050.
[492] **Malkoç/Yüksektepe,** Açıklamalar ve Yorumlarla 5271 Sayılı Yeni Ceza Muhakemesi Kanunu, I. Cilt, s. 1092; **Parlar/Hatipoğlu,** 5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu Yorumu ve İlgili Mevzuat, s. 1050; **Yaşar,** Uygulamalı ve Yorumlu Ceza Muhakemesi Kanunu, s. 1741.
[493] **Parlar/Hatipoğlu,** 5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu Yorumu ve İlgili Mevzuat, s. 1050; **Yargıtay 1. CD.,** 22.09.1992 tarihli, 1992/1780 E., 1992/1918 K., sayılı kararı, Kazancı İçtihat Bilgi Bankası, http://www.kazanci.com (Erişim tarihi: 27.09.2017).

kendisi aleyhindeki iddiaları bilmesi ve mahkeme önünde olayları kendi anlatımıyla aktararak kendisini savunabilmesini sağlamak bakımından yeterli olması gerekir[494].

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi X./Avusturya kararında savunma hakkı kapsamında zorunlu müdafinin mahkeme ve isnad dilini anlayıp anlayamaması durumunda başvuran ve avukatı arasındaki yanlış anlaşılmalar sonucu savunmanın hazırlanmasının daha zorlaştığını dikkate almıştır ve bu durumu AİHS m. 6/3-e kapsamında değerlendirmiştir. Bununla beraber, bu durumdan ülke uygulamasına göre, mahkemenin tayin ettiği müdafiin belirlenmesinde belirli dil gerekliliklerinin dikkate alındığını ifade etmiştir. AİHM kendi dilini iyi bilen başka bir avukat tutmak veya ücretini ödeyeceği bir tercüman istemenin başvurana düştüğünü belirtmiştir. Savunma avukatı ve/veya tercüman için ödeyecek yeterli parası olmaması durumunda, ücretsiz adli yardım talebinde bulunabileceği tespitinde bulunmuştur. Ücretsiz adli yardımın, tercüman hizmetini kapsayacak şekilde genişletilebileceğini belirtmiştir[495].

Belirtilen tercümeyi yapacak olan tercüman bilirkişi niteliğinde olduğundan görevini yapmadan önce yemin ettirilmelidir[496]. Yeminin yerine getirilmemesi bozmayı gerektirir[497]. Nitekim bir kararında Yargıtay, Türkçe bilmeyen sanığa tayin

---

[494] **Malkoç/Yüksektepe,** Açıklamalar ve Yorumlarla 5271 Sayılı Yeni Ceza Muhakemesi Kanunu, I. Cilt, s. 1092.

[495] "Başvuran kendi dilini konuşmayan savunma avukatı ile iletişim kurabilmek için bir tercümanın yardımından para ödemeksizin yararlanmasının sağlanmadığı konusunda şikayetçi olmuştur. Esasında, 6/3-e maddesi, sadece sanık ve hâkim arasındaki ilişkiler için geçerlidir... Bu davanın koşulları altında, Komisyon, başvuran ve avukatı arasındaki yanlış anlaşılmalar sonucu savunmanın hazırlanmasının daha zorlaştığını göz ardı edemez. Bununla beraber, bu durumdan başvuran sorumlu tutulmalıdır; Fransızca'yı iyi bilen başka bir avukat tutmak veya ücretini ödeyeceği bir tercüman istemek başvurana düşmekteydi. Savunma avukatı ve/veya tercüman için ödeyecek yeterli parası olmaması durumunda, ücretsiz adli yardım talebinde bulunabilirdi. Komisyon, bu hususta, Avusturya'nın uygulamasına göre, mahkemenin tayin ettiği savunma müdafiin belirlenmesinde belirli dil gerekliliklerinin dikkate alındığını kaydetmiştir. Ayrıca, ücretsiz adli yardım, tercüman hizmetini kapsayacak şekilde genişletilebilir."; **X./Avusturya,** 29.05.1975 tarihli, Başvuru No: 6185/73, DR 2, 68, aktaran, **Tezcan/Erdem/Sancakdar,** Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu, s. 273.

[496] **Yenisey/Nuhoğlu,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 743; **Yaşar,** Uygulamalı ve Yorumlu Ceza Muhakemesi Kanunu, s. 1740; **Malkoç/Yüksektepe,** Açıklamalar ve Yorumlarla 5271 Sayılı Yeni Ceza Muhakemesi Kanunu, I. Cilt, s. 1092.

[497] **Yaşar,** Uygulamalı ve Yorumlu Ceza Muhakemesi Kanunu, s. 1741; **Malkoç/Yüksektepe,** Açıklamalar ve Yorumlarla 5271 Sayılı Yeni Ceza Muhakemesi Kanunu, I. Cilt, s. 1092.

edilen tercüman bilirkişinin, yemininin yaptırılmamasını bozma sebebi kabul etmiştir[498].

6411 sayılı Kanun ile CMK m. 202'ye eklenen 5. fıkra uyarınca tercüman olarak görev alacak kişilerin resmi sicile kaydolması zorunludur. Tercüman listesine girmek isteyen kişilerin taşımaları gereken koşullar, Ceza Muhakemesi Kanununa Göre Tercüman Listelerinin Düzenlenmesi Hakkında Yönetmelik'in 6. maddesinde belirlenmiştir. Buna göre tercümanın; Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olması; başvuru tarihinde fiil ehliyetine sahip olması, en az ilkokul mezunu olması; başvuru tarihinde onsekiz yaşını tamamlamış olması; belirli suçlardan hükümlü olmaması veya hakkında hükmün açıklanmasının geri bırakılmasına karar verilmemiş olması[499]; disiplin yönünden meslekten men ya da memuriyetten çıkarılmamış veya sanat icrasından yasaklanmamış olması; komisyonunun bağlı bulunduğu il çevresinde oturması veya bir mesleki faaliyeti icra etmesi; başka bir komisyonun listesine kayıtlı olmaması gerekmektedir. Bu şartlar arasında tercüman olarak atanacak kişinin tercüme yapacağı dili ve Türkçeyi bilme koşulunun aranmamış olması dikkat çekicidir[500].

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Kamasinski/Avusturya kararında, tercüman ihtiyacı karşısında yetkili makamların söz konusu yükümlülüğü, pratik ve etkili olması amacıyla, tercüman tayin edilmesi ile sınırlı olmayıp, tercüme hizmetinin yeterliliğine ilişkin müteakip kontrolü de kapsayabileceğini belirtmiştir. AİHM alınan bütün ifadelere dayanarak, Kamasinski'nin yetersiz tercüme nedeniyle hakkında verilmekte olan ifadeleri anlayamadığının veya kendi adına sanıkların sorgulanmasını veya çapraz sorgulanmasını sağlayamadığının doğrulanmadığı kararını vermiştir[501].

---

[498] **Yaşar,** Uygulamalı ve Yorumlu Ceza Muhakemesi Kanunu, s. 1740.

[499] **Yönetmelik Madde 6/1-d-** Affa uğramış ya da ertelenmiş olsalar bile Devlete ve adliyeye karşı işlenen suçlar, 12.04.1991 tarihli ve 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanununda yer alan suçlar ile basit ve nitelikli zimmet, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, güveni kötüye kullanma, hileli iflâs veya kaçakçılık, resmî ihale ve alım satımlara fesat karıştırma suçlarından hükümlü olmaması veya hakkında hükmün açıklanmasının geri bırakılmasına karar verilmemiş olması.

[500] **Erman,** Ceza Muhakemesinde Şüpheli ve Sanığın Çevirmenden Ücretsiz Yararlanma Hakkı ve Anadilde Savunma İmkanı, s. 1277.

[501] "AİHS 6/3-e maddesi tarafından güvence altına alınan hak ihtiyacı karşısında… yetkili makamların söz konusu yükümlülüğü, pratik ve etkili olması amacıyla, tercüman tayin edilmesi ile sınırlı olmayıp, ilgili dava koşullarında bu konuya dikkat çekilmesi halinde bir

Tercümanın mahkemenin dilini bilmeyen veya anlayamayan kişinin anadilini bilmesi gerekip gerekmediği irdelenmelidir. AİHS'nin m. 6/3-e maddesi zorunlu olarak şüpheli/sanığın ana dilini bilen bir tercümanın atanmasını gerektirmemektedir. Bununla birlikte, şüpheli/sanığın ana dilini bilen bir tercümanın atanması daha uygundur ve adil yargılanma hakkının yerine getirilmesini en üst düzeyde temin eden bir uygulama olacaktır. Öte yandan, özellikle fazla yaygın olmayan diller bakımından ana dilde tercüman tayini her zaman mümkün olmamaktadır. Bu nedenle sanığın anadilinde olmasa da en azından iyi derecede bildiği başka bir dilde tercüman atanması daha isabetli olacaktır[502].

6411 sayılı Kanun[503] ile gelen değişiklik öncesinde tercümanlık hizmetinin kimi zaman mübaşir tarafından da yapıldığı görülmektedir. Zira Yargıtay'ın bir kararına yansıdığı şekliyle mübaşirin tercümanlık yaptığı anlaşılmaktadır. Yargıtay'ın söz konusu kararda, mübaşirin tercümanlık yapıp yapamayacağı hususuna değinmeksizin yemin verilmemesi üzerinden bir değerlendirme yapmış olması ilginçtir[504].

Yargı mercileri veya suçtan dolayı kanunen soruşturma yapmak ve yemin altında tanık dinlemek yetkisine sahip bulunan kişi veya kurul tarafından görevlendirilen tercümanın ifade veya belgeleri gerçeğe aykırı olarak tercüme etmesi TCK m. 276[505] hükmü uyarınca suç olarak tanımlanmıştır. Gerçeğe aykırı çeviri yapma, doğru olmayanı doğru imiş gibi gösterme veya aksettirmedir. Bu suç, soyut tehlike suçu niteliğinde olup, gerçeğe aykırı olarak tercüme edilen ifade veya belgelerin hükmü veya yargı mercilerinin kararını etkileyip etkilemediği yani zararlı bir sonuç doğurup doğurmadığı önem taşımaz. Tercümelerin gerçeğe aykırı olması nedeniyle yargı

---

dereceye kadar sunulan tercüme hizmetinin yeterliliğine ilişkin müteakip kontrolü de kapsayabilir."; **AİHM, Kamasinski/Avusturya Kararı,** par. 74, 83.

[502] **Karakehya,** Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. Maddesi (Adil Yargılanma Hakkı) Bağlamında Ceza Muhakemesinde Duruşma, s. 117.

[503] 6411 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, **Resmi Gazete,** 31.01.2013 tarih ve Sayı: 28545.

[504] **Yargıtay 1. CD.,** 16.02.1998 tarihli, 1997/3681 E., 1998/93 K., sayılı kararı, aktaran, **Yaşar,** Uygulamalı ve Yorumlu Ceza Muhakemesi Kanunu, s. 1748; **Yargıtay 1. CD.,** 27.09.2004 tarihli, 2004/1818 E., 2004/3143 K., sayılı kararı,

[505] **TCK Madde 276-** Yargı mercileri veya suçtan dolayı kanunen soruşturma yapmak veya yemin altında tanık dinlemek yetkisine sahip bulunan kişi veya kurul tarafından görevlendirilen bilirkişinin gerçeğe aykırı mütalaada bulunması halinde, üç yıldan yedi yıla kadar hapis cezasına hükmolunur. (2) Birinci fıkrada belirtilen kişi veya kurullar tarafından görevlendirilen tercümanın ifade veya belgeleri gerçeğe aykırı olarak tercüme etmesi halinde, birinci fıkra hükmü uygulanır.

mercileri veya soruşturma mercilerini yanlış yola saptırma tehlikesi doğurma olasılığının varlığı TCK'nın 276. maddesinde düzenlen suçun oluşması için yeterlidir[506].

1.6. Müdafiden Yararlanma Hakkı

Ceza muhakemesinde şüpheli ve sanığın en temel hakkı savunma hakkıdır[507]. Savunma hakkı, adil yargılanma hakkının güvencesi ve hukuk devleti ilkesinin zorunlu gereği olan bir haktır. Bu hakkın ceza muhakemesinde etkin bir şekilde kullanılması büyük önemi haizdir[508]. Müdafiden yararlanma hakkı, savunma hakkının etkin bir şekilde kullanılmasından ayrı düşünülemez[509]. Savunma şüpheli tarafından bireysel savunma kapsamında, maddi olayın izah edilmesi şeklinde gerçekleşebileceği gibi, toplumsal savunma makamını temsil eden müdafi tarafından hukuki savunma şeklinde de gerçekleşebilecektir. Şüpheli AİHS m. 6/3-c hükmü uyarınca seçeceği bir müdafinin yardımından yararlanma, avukat tutmak için gerekli maddî imkândan yoksun ise ve adaletin yerine gelmesi için gerekli görüldüğünde, resen atanacak bir avukatın yardımından ücretsiz olarak yararlanabilmek hakkına sahiptir. Bu kapsamda şüpheli kendi seçeceği bir müdafiden yararlanabileceği gibi, yargılamanın her aşamasında, maddi olanaklardan yoksun ve adaletin selameti gerektiriyorsa mahkeme tarafından görevlendirilecek bir müdafiin yardımından da ücretsiz olarak yararlanma hakkına sahip olacaktır. AİHS müdafiin yardımından yararlanma hakkının, kapsamı ve bu hakkın sağlanma usulünü taraf devletlere bırakmıştır. AİHM, müdafiden yararlanma hakkının ihlal edilip edilmediğini, iç hukukta seçilen yöntemin ve düzenlemenin müdafiin yardımından gerektiği şekilde yararlanıp yararlanmadığı ve adil yargılanma hakkının gerekleriyle bağdaşıp bağdaşmadığını, inceleyerek tespit etmektedir[510]. AİHM müdafiden yararlanma

---

[506] **Parlar/Hatipoğlu,** 5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu Yorumu ve İlgili Mevzuat, s. 1051.
[507] **Toroslu/Feyzioğlu,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 132.
[508] **YÜKSEL Göksel,** "5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu Çerçevesinde Müdafi", Hukuk Gündemi Dergisi, S. 13, 2010, ss. 51-59, s. 52.
[509] **ARSLAN Çetin,** "Hukuk Devletinde Müdafi Görevlendirmesi". İn: Ankara Barosu Uluslararası Hukuk Kurultayı, C. 3, Ankara, 10-14 Ocak 2012, ss. 194-227, s. 198; **Öztürk/Erdem,** Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 350.
[510] **Gözübüyük/Gölcüklü,** Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulanması, s. 303; **İnceoğlu,** İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı, s. 33; **DOĞRU Osman,** "İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesine Göre Savunma Hakkı", Hukuk ve Adalet Eleştirel Hukuk Dergisi, S. 9, 2007, s. 330.

hakkının, John Murray-Birleşik Krallık davası kararında polis soruşturmasının başında devreye girebileceğini belirtmiştir[511].

Anayasa m. 36 hükmü uyarınca herkes yargı mercileri önünde savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir. Anayasa'nın bu hükmünde müdafi ve müdafiden yararlanma kavramları doğrudan bulunmamakla birlikte, savunma hakkının meşru her türlü vasıta ve yollardan faydalanılarak yapılabileceğinin düzenlenmiş olması, müdafiden yararlanma hakkının da kabul edildiği anlamına gelmektedir[512]. Anayasa Mahkemesi 36. maddenin, müdafi yardımından yararlanma hakkını da içerdiği noktasında kuşku duymamaktadır[513]. Bu kapsamda şüpheli hakkında yürütülen soruşturmada müdafi bulundurulması mümkün olduğu üzere, bazı hallerde müdafiin varlığının zorunluluğu kabul edilmiştir.

Ceza muhakemesi mevzuatında, şüphelinin soruşturma evresinin her aşamasında müdafiinin yardımından yararlanma hakkına sahip olduğu ve ayrıca müdafiden yararlanma hakkı şüpheli için temel bir hak olduğundan, bu hakkın varlığının soruşturma işlemlerinde şüpheliye hatırlatılmasının zorunlu olduğu açıkça düzenlenmiştir. Ancak bu şekilde adil bir yargılama yapılabilecektir[514]. Şüphelinin müdafiden yararlanma hakkı kendisine tanınmış bir hak olduğu için, yasanın

---

[511] **AİHM, John Murray/Birleşik Krallık,** "6. Madde özellikle 3. fıkrası bir dava yargı aşamasına gelmeden önce, özellikle, eğer bu hükümlere (madde 6-3) başta uyulmamasından dolayı daha sonradan yargılamanın hakkaniyetine ciddi ölçüde gölge düşebilecek durumlarda uygulama alanı bulur (24.11.1993 tarihli Imbrioscia-İsviçre, Seri A No. 275). Ulusal yasalar sanığın polis soruşturması aşamalarındaki davranışlarına, daha sonra ceza yargılaması sırasındaki savunmasına etkili olabilecek bazı sonuçlar atfedebilirler. Bu koşullarda, 6. madde (madde 6) normal olarak sanığın daha polis soruşturmasının başlangıç aşamalarından itibaren bir avukatın yardımından yararlanmasına izin verilmesini gerektirecektir. Ancak, AİHS'te açıkça ifade edilmeyen bu hak doğru nedenlerle sınırlamalara tabi tutulabilir. Her bir durumda, sorulacak soru, sınırlamanın yargılamanın bütünü açısından sanığı adil bir yargılamadan yoksun bırakıp bırakmadığıdır.", aktaran, **Dutertre,** Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarından Örnekler, s. 185.

[512] **Centel/Zafer,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 189-190.

[513] "Anayasa'nın "Hak arama hürriyeti" başlığını taşıyan 36. maddesine 3.10.2001 günlü, 4709 sayılı Kanun ile "adil yargılanma" ibaresinin eklenmesine ilişkin gerekçede, taraf olduğumuz uluslararası sözleşmelerce de güvence altına alınan adil yargılanma hakkının madde metnine dâhil edildiği vurgulanmıştır. Anılan sözleşmelerden Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile bunun uygulanmasına ilişkin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatlarında, adil yargılanma hakkı kapsamında suç isnat edilen kişinin "müdafi yardımından yararlanma hakkı" da yer almaktadır. Dolayısıyla suç isnadı altındaki kişinin müdafi yardımından yararlanma hakkının, Anayasa'nın 36. maddesi kapsamında korunan bir hak olduğu kuşkusuzdur."; **AyM,** 04.07.2013 tarihli, 2012/100 E., 2013/84 K., sayılı kararı, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/08/20130802-20.htm, (Erişim tarihi: 01.10.2017).

[514] **Özbek/Doğan/Bacaksız/Tepe,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 67.

öngördüğü zorunlu müdafilik dışındaki hallerde, şüphelinin müdafi seçme hakkına karışılmamalı ve bu hak sınırlandırılmamalıdır[515]. Bu kapsamda, müdafiin varlığının zorunlu kılmadığı hallerde, müdafi yardımından yararlanılmaması mümkün ise de, şüpheliye müdafiin hukuki yardımından yararlanma hakkının bulduğunun hatırlatılması ve şüphelinin bu hakkını kullanmak istemesi halinde, müdafiin hazır bulundurulması adil bir yargılamanın gereğidir[516]. Müdafi tayini, henüz soruşturmada müdafiin hatası dolayısıyla kovuşturma makamları ile arasında telafi edilemez dengesizliklere yol açmadan değerlendirilmelidir. Müdafiinin katılımı yargının yararına olduğundan kollukta ve sorgu hâkimliğinde savunma hakkının kullanılabilmesi gerekir[517]. Şüphelinin ifadesinin alınması veya sorgusunun yapılması esnasında müdafiin yanında olma ve hukuki yardımda bulunma hakkının engellenmesi halinde, bu şekilde elde edilen deliller hukuka aykırı nitelik taşıyacaktır[518].

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi bu hususta cezai yargılama öncesi yapılan soruşturma evresinin öneminin altını çizmektedir. Bu aşamada elde edilen deliller, yargılama sırasında söz konusu suçun hangi çerçeve kapsamında ele alınacağını belirlemektedir[519]. AİHM, bombalama suçundan gözaltına alınan başvurucunun karakola getirildiğinde müdafi istemesine rağmen müdafi ile görüştürülmeden polis tarafından ifade vermesi için altı kez sorguya alınmasından sonra, henüz müdafi gelmeden suçu ikrar eden uzun bir ifadesinin alınması ve toplam 48 saat avukatla görüştürülmemesini, bu ifadelerin iddianameye ve mahkûmiyete temel oluşturmasını

---

[515] **EREM Faruk,** Diyalektik Açıdan Ceza Yargılaması Hukuku, 6. Baskı, Ankara, Işın Yayıncılık, 1986, s. 173.

[516] **Şahin,** CMK Gazi Şerhi, s. 482.

[517] **Ambos,** Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Yargılama Hakları, Silahların Eşitliği, Çelişmeli Önsoruşturma ve AİHS m.6, s. 34-35.

[518] **ŞEN Ersan,** Türk Ceza Yargılaması Hukuku'nda Hukuka Aykırı Deliller Sorunu, Beta Yayınları, İstanbul 1998, s. 68; "AİHM adil yargılanma hakkının yeterince "uygulanabilir ve etkili" olabilmesi için, AİHS 6. maddenin 1. paragrafı uyarınca, kural olarak, her davanın kendine has koşulları ışığında bu hakkın kısıtlanması için zorunlu sebepler olmadıkça, şüpheliye, polis tarafından ilk kez sorgulanmasından itibaren müdafiye erişim hakkı sağlanmasının gerekli olduğu görüşündedir. Avukat erişiminin sağlanmamasına istisnai olarak zorunlu sebeplerin gerekçe gösterilmesi durumunda bile, böylesi bir kısıtlama, gerekçesi ne olursa olsun, sanığın 6. madde tarafından güvence altına alınan haklarına halel getirmemelidir. Müdafi erişimi sağlanmayan sanığa, polis soruşturması sırasında suçlayıcı ifadeler kullanılması durumunda, prensip olarak, sanığın haklarına telafi edilemeyecek şekilde zarar gelir. (Salduz/Türkiye Kararı, 27.11.2008; Elçi ve Diğerleri/Türkiye Kararı, 16.07.2009).", aktaran, **Bozdağ,** Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafii, s. 81.

[519] **AİHM, Can/Avusturya,** 30.09.1985 tarihli, Başvuru No: 9300/81, https://hudoc.echr.coe.int/tur, (Erişim tarihi: 05.10.2017).

AİHS m. 6/3-c bağlamında, adil yargılanma hakkının ihlalini oluşturacağı tespitinde bulunmuştur[520].

Ceza muhakemesi hukukunda müdafiin yardımından yararlanmak, temel bir hak olarak düzenlenmiştir[521]. Şüpheli özgür iradesiyle müdafiin yardımından yararlanma hakkında karar verebilme hakkına sahiptir[522]. Ceza muhakemesinde müdafiin yardımından yararlanmak kural olarak zorunlu değil, ihtiyaridir. Adil yargılamanın gerektirdiği istisnai durumlarda, müdafiden yararlanmak bir zorunluluk olarak düzenlenmiştir[523]. Sadece avukat ücretini ödeme imkânına sahip kişiler, kendilerini temsil edecek avukatı seçme hakkına sahiptirler[524]. Bununla birlikte yetkili makamlarca yakalanan, alıkonan, tutuklanan şüpheli, gizlilik içinde, müdafi ile görüşme imkân ve hakkına sahiptir.

1.6.1. İhtiyari Müdafilik

Ceza muhakemesinin müdafi olmadan yürütülebilmesinin mümkün olduğu, müdafiin yardımından yararlanıp yararlanmamanın şüphelinin takdirine bırakıldığı, müdafilik türü ihtiyari müdafiliktir[525]. Ceza Muhakemesi Kanunu'na göre şüpheli soruşturmanın her aşamasında bir veya birden fazla müdafiin yardımından yararlanabilir; kanunî temsilcisi varsa, o da şüpheliye müdafi seçebilir (CMK m. 149/1). Şüphelinin, müdafi seçme hakkının bulunduğu ve onun hukukî yardımından yararlanabileceği, müdafiin ifade veya sorgusunda hazır bulunabileceği, müdafi seçecek durumda olmadığını ve bir müdafiin yardımından faydalanmak istediğini beyan etmesi halinde, kendisine baro tarafından bir müdafi görevlendirilir (CMK m. 147/1- c). Şüpheli isterse soruşturmanın her aşamasında kendisi için bir müdafi seçebilir. Şüpheli tarafından müdafiin seçilmesi de herhangi bir onaya tabi

---

[520] **AİHM, Magee/Birleşik Krallık,** 06.06.2000 tarihli, Başvuru No: 28135/95; **Averill/Birleşik Krallık**, 06.06.2000 tarihli, Başvuru No: 36408/97, https://hudoc.echr.coe.int/, (Erişim tarihi: 05.10.2017); **Bozdağ,** Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafii, s. 80-81.

[521] **Bkz. CMK madde 150'nin gerekçesi** "Ceza davasında bir avukattan yararlanılabilmesinin temel bir hak olup ancak bunun sağlanmasının ülkenin koşullarıyla doğru orantılı olduğu belirtilmiştir."

[522] **Bozdağ,** Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafii, s. 82.

[523] **Arslan,** Hukuk Devletinde Müdafi Görevlendirmesi, s. 196.

[524] **Vitkauskas/Dikov,** Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Adil Yargılanma Hakkının Korunması, s. 101.

[525] **Centel,** Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafi, s. 43; **Bozdağ,** Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafii, s. 82.

değildir[526]. Müdafiden yararlanma hakkının, kanun dışında hiçbir kişi veya merci tarafından sınırlandırılması ve engellenmesi mümkün değildir[527]. Kendisine müdafi seçmek isteyen şüpheli, yeterli maddi imkânının olmaması durumunda, barodan kendisine bir müdafi görevlendirilmesini isteme hakkına sahiptir. Müdafiin yardımından yararlanmak istemeyen şüpheli, kendi savunmasını yapma ve hukuki haklarını ileri sürme hakkına sahiptir.

Şüphelinin kanuni temsilcisi varsa ve bu kanuni temsilci tarafından hukuki yardımından faydalanılmak için bir müdafi seçimi yapılmadığı durumda, şüphelinin savunma hakkını etkin bir şekilde kullandığını söylemek mümkün değildir. Bu kapsamda CMK m. 150/1 gereğince, şüphelinin müdafi seçebilecek durumda olmadığını beyan etmesi ve istemi halinde bir müdafi görevlendirilecektir. Bu noktada kısıtlılık haline konu sebebe göre CMK m. 150/2 hükmü uyarınca kendisini savunamayacak derecede malul olması üzerine istemi aranmaksızın bir müdafi görevlendirilmesi yapılmalıdır.

Ceza Muhakemesi Kanunu m. 149/1'e göre şüpheli soruşturmanın her aşamasında bir veya birden fazla müdafi seçme hakkına sahiptir. Şüpheli ve kanuni temsilci tarafından seçilen avukat hem de baro tarafından görevlendirilen avukat, müdafi olarak isimlendirilmektedir. Ancak seçilen müdafi ile görevlendirilen müdafi, görev ve yetkileri ile görevinin sona ermesi bakımından bazı farklılıklar içermektedir.

1.6.1.1. İhtiyari Müdafiin Şüpheli veya Kanuni Temsilcisi Tarafından Seçilmesi

Ceza muhakemesinde esas olan, müdafi yardımından yararlanmak isteyen şüphelinin, kendi müdafisini özgür iradesiyle seçmesidir[528]. Mevzuatta, seçilecek müdafiin avukat olması şartı dışında herhangi bir şart aranmamaktadır. Şüpheli Türkiye'deki herhangi bir baroya kayıtlı olan avukat veya avukatları kendisine müdafi olarak seçme konusunda özgürdür. Müdafiin, şüpheli tarafından seçildiği hallerde, şüpheli ile müdafi arasında müdafilik ilişkisi, Avukatlık Kanunu (Av. K.) m. 163/1'e göre, avukatlık sözleşmesiyle kurulur. Avukatlık sözleşmesi, müdafiin

[526] **Centel,** Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafi, s. 93.
[527] **ZAFER Hamide,** Faile Yardım Suçu ve Müdafiin Bu Suçtan Sorumluluğu, 1. Baskı, İstanbul, Beta Yayınları, 2004, s. 291.
[528] **Bozdağ,** Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafii, s. 84.

müdafilik görevinin gerektirdiği tüm görevleri yapmayı, şüphelinin de bu hizmet karşılığında belirli bir ücret ödemeyi üstlendiği özel hukuk sözleşmesidir. Şüpheli ile müdafi arasında yapılacak avukatlık sözleşmesinin şekline ilişkin, CMK ve Av. K.'nda herhangi bir geçerlilik şartı bulunmamaktadır. Şüpheli ile müdafi arasında yapılacak avukatlık sözleşmesi, sözlü veya yazılı şekilde yapılabilir[529]. Avukatın, müdafilik yetkilerini kullanması ve görevlerini yerine getirmesi için yetkili mercilere avukatlık kimliğini ibraz etmesi yeterlidir. Mevzuattaki düzenlemelerinde bu yönde olduğu görülecektir. CMK m. 154/1 hükmü uyarınca şüpheli, vekâletname aranmaksızın müdafii ile her zaman, konuşulanları başkalarının duyamayacağı bir ortamda görüşebilir. Av. K. m. 46/2 düzenlemesinde ise avukatın vekâletname olmaksızın dava ve takip dosyalarını inceleyebileceği güvence altına alınmıştır. Bu inceleme isteğinin ilgililerce yerine getirilmesi zorunludur. Bölge Adliye ve Adlî Yargı İlk Derece Mahkemeleri İle Cumhuriyet Başsavcılıkları İdarî ve Yazı İşleri Hizmetlerinin Yürütülmesine Dair Yönetmelik m. 137/2 hükmü uyarınca da müdafii soruşturma evresinde dosya içeriğini inceleyebilir ve istediği belgelerin bir örneğini harçsız olarak alabilir. Ceza muhakemesi hukukunda, müdafi bu yetkilerini kullanmak için şüpheli ile avukatlık sözleşmesi kurmak zorunda değildir.

Şüpheli tarafından seçilen müdafiin görevi, seçildiği anda başlamakla birlikte, müdafiye haber verilmeksizin ifade alma ve sorgu işlemi yapılamaz. Ceza muhakemesinde, şüpheli ile müdafi arasında yapılacak avukatlık sözleşmesinin herhangi bir merciin kabulüne bağlı olmadığı genel kuralına karşın müdafiin bazı yetki ve görevlerini yerine getirebilmesi için yetkili mercilere yazılı bir avukatlık sözleşmesi sunma zorunluluğu bulunmaktadır[530]. Müdafiin, müdafi olduğunu ispat mecburiyeti istisna, ispat etme yükümlülüğünün olmaması asıldır[531].

---

[529] **KOCAĞLU Sinan,** Müdafi, 3. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2017, s. 113.

[530] Müdafiin, başvurulan kanun yollarından vazgeçebilmesi için özel vekâletname ibraz edilmesi gerekmektedir (CMK m. 266/2). Yargı organları, emniyet makamları, diğer kamu kurum ve kuruluşları ile kamu iktisadi teşebbüsleri, özel ve kamuya ait bankalar, noterler, sigorta şirketleri ve vakıflar müdafiin gerek duyduğu bilgi ve belgeleri incelemesine sunmakla yükümlüdür. Müdafiin, incelemesine sunulan bu belgelerden örnek alabilmesi için vekâletname ibraz etmesi gerekmektedir (Av. K. m. 2/3). Müdafiin, Bilgi Edinme Hakkı Kanunu kapsamında, sadece istihbarata ilişkin bilgi veya belgelere ilişkin konularda bilgi edinme başvurusunda bulunurken özel vekâletname ibraz etmesi gerekmektedir (Resmi Gazete, 27.04.2004 tarih ve Sayı: 25445, Bilgi Edinme Hakkı Kanununun Uygulanmasına İlişkin Esas ve Usuller Hakkında Yönetmelik m. 29/2-a).

[531] **Yenisey/Nuhoğlu,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 194; **Kocaoğlu,** Müdafi, s. 115.

Ceza Muhakemesi Kanunu m. 149/1 düzenlemesine göre, şüphelinin kanuni temsilcisi varsa, kanuni temsilci de şüpheli bir veya birden fazla müdafi seçebilir. Kanuni temsilciler, Medeni Kanun'da veli, vasi ve kayyım olarak düzenlenmiştir. Kanuni temsilcinin yönetimi altında olan kişiler, kendilerini borç altına koyacak hukuki işlemleri hiç ya da tek başlarına yapamayacağından, bu kişiler kendilerine borçlandırıcı nitelikteki bir hukuki işlem olan avukatlık sözleşmesi ile müdafi seçmeleri, hukuken mümkün olmayacaktır[532]. Müdafi seçme ehliyetine sahip olmayan şüphelinin kanuni temsilcisi, şüpheliye müdafi seçme hakkına ve yetkisine sahiptir[533]. CMK'nda kanuni temsilcinin müdafi seçme usul ve esası konusunda bir düzenleme bulunmamaktadır. Kanuni temsilci müdafi seçimi konusunda oldukça geniş bir serbestiye sahiptir. Bu kapsamda kanuni temsilci, müdafi seçip seçmemek ve seçilecek müdafiin kim olacağı konusunda şüphelinin iradesi ile bağlı değildir. Kanuni temsilcinin bu hususstaki kararı da herhangi bir merciin izin veya onayına bağlı değildir. Şüpheli, kanuni temsilci tarafından seçilen müdafiin görevine son veremez[534].

Şüpheli veya kanuni temsilcisi, hiçbir merciin izin ve onayına tabi olmaksızın ceza muhakemesinin ve onun bir evresi olan soruşturma evresinin her aşamasında, maddi imkânları elverdiği ölçüde iradi olarak seçeceği bir avukatı, hukuki yardımından faydalanmak üzere müdafi olarak görevlendirebilecektir.

1.6.1.2. İhtiyari Müdafinin Görevlendirilmesi

Müdafiin yardımından yararlanmak istemesine rağmen ekonomik veya diğer sebeplerle müdafi seçemeyecek durumda olduğunu beyan eden şüpheliye ceza muhakemesi hukukumuza göre, devlet tarafından ücretsiz müdafi görevlendirilmesi kabul edilmiştir[535]. CMK m. 147/1-c hükmü uyarınca, şüpheliye müdafi seçme hakkının bulunduğu, müdafiin hukuki yardımından yararlanabileceği, ifade veya sorgusunda hazır bulunabileceği, müdafi seçecek durumda olmadığı ve bir müdafi yardımından faydalanmak istediğinde, baro tarafından bir müdafi görevlendirileceği

[532] **ÇINAR Ali Rıza,** "Ceza Yargılamasında Müdafiin Görevlendirilmesi", Yargıtay Dergisi, S. 100, Yıl 26, 1975, ss. 84-123, s. 92.
[533] **Kunter/Yenisey,** Muhakeme Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 214.
[534] **Kunter/Yenisey,** Muhakeme Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 214; **Bozdağ,** Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafii, s. 88-89.
[535] **Kunter/Yenisey/Nuhoğlu,** Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 411; **Arslan,** Hukuk Devletinde Müdafi Görevlendirmesi, s. 202.

bildirilir. CMK m. 150/1 düzenlemesinde ise, şüpheli kendisine bir müdafi seçme, müdafi seçebilecek durumda olmadığı durumda ise, müdafi görevlendirilmesini isteme hakkı vardır. Mevzuattaki bu düzenlemeler ile hukuk ve sosyal devlet olmanın gereği olarak, savunma hakkının etkin bir şekilde kullanılmasının sağlanması, bireysel savunmadan kaynaklanabilecek muhtemel hak kayıplarının önlenmesi amaçlanmıştır[536].

Bu kapsamda CMK m. 156 düzenlemesine göre müdafi seçecek durumda olmadığını ve kendisine müdafi görevlendirilmesini istediğini beyan eden şüpheliye, soruşturma aşamasında ifade alan merciin veya sorguyu yapan hâkimin talebi üzerine soruşturmanın yürütüldüğü yer barosu tarafından bir müdafi görevlendirilmesi zorunludur. Şüpheli soruşturmanın her aşamasında müdafi görevlendirilmesini talep etme hakkına sahip olduğundan, müdafi talep etmediğini beyan eden şüpheli, daha sonra kararını değiştirerek, kendisine müdafi görevlendirilmesini talep edebilir. Bu durumda talep eden şüpheliye, müdafi görevlendirilmesi zorunludur[537].

İfade alacak mercilerin, sorguyu yapacak hâkimin ve müdafi talep edilen baronun müdafiin atanıp atanmayacağı konusunda takdir yetkisi bulunmamaktadır[538]. Şüphelinin müdafi talep etmesine rağmen kolluk, savcılık veya sulh ceza hâkimi tarafından barodan müdafi talep edilmemesi veya yetkili merciler tarafından barodan müdafi görevlendirilmesi talep edilmesine rağmen, baro tarafından haklı bir mazeret olmadan müdafi görevlendirilmemesi savunma hakkının kısıtlanması ve aynı zamanda TCK'nın 257. maddesinde düzenlenmiş olan görevi kötüye kullanma suçunu oluşturacaktır[539].

Şüphelinin müdafi yardımından yararlanmak istediğini ve kendisine bir müdafi atanmasını talep etmesi halinde baro tarafından müdafi görevlendirilmesi zorunluluğu, doğrudan bir zorunluluk olmayıp, müdafii zorunlu müdafii haline

---

[536] **Çelik,** Adil Yargılanma Hakkı, s. 155.

[537] **ÖZTÜRK Bahri/TEZCAN Durmuş/ERDEM Mustafa Ruhan/SIRMA Özge/SAYGILAR KIRIT Yasemin F./ÖZAYDIN Özdem/ALAN AKCAN Esra/ERDEM Efser,** Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku, 5. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2013, s. 252.

[538] **Kocaoğlu,** Müdafi, s. 136; **Çınar,** Ceza Yargılamasında Müdafiin Görevlendirilmesi, s. 102.

[539] **Bozdağ,** Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafii, s. 91.

getirmez. Bu kapsamda baro tarafından görevlendirilen müdafi, ihtiyari müdafidir[540]. Görevlendirilmiş ihtiyari müdafii şüphelinin bizzat seçme, kabul etmeme, göreve başlamasında izin veya onay verme ve azletme hakkı bulunmamaktadır. Bununla birlikte, görevlendirilmiş ihtiyari müdafiin, görevi, CMK m. 156/3 hükmü uyarınca, şüpheli kendisine sonradan müdafi seçmesi halinde sona erer. Yine görevlendirilmiş ihtiyari müdafiin, görevini gereği gibi yapmaması veya haklı sebeplerin varlığı halinde, şüphelinin talebi üzerine Cumhuriyet savcısı veya hâkim tarafından görevlendirilmiş ihtiyari müdafiin, görevden alınarak yerine başka bir müdafiin görevlendirilmesine karar verilebilir (CMK m. 151/1). Soruşturma safhasında görevini yapmayan müdafii görevden alıp yerine derhal yeni müdafi görevlendirilmesine karar verme yetkisi Cumhuriyet savcısı veya sulh ceza hâkimine ait olan ve kullanılması zorunlu olan bir yetkidir. Kanun koyucu, görevlendirilmiş ihtiyari müdafi ile görevlendirilmiş zorunlu müdafi arasında herhangi bir fark öngörmemiş ve müdafiin görevini yapmaması halinde nasıl hareket edileceğini aynı şekilde düzenlemiştir. Şüphelinin görevini yapmayan, görevlendirilmiş ihtiyari müdafii azlememesi karşısında, görevini yapmayan müdafiin yerine başka bir müdafiin savcı veya hâkim tarafından görevlendirilmesinin zorunlu olması savunma hakkı ve adil yargılanma açısından büyük önem arz etmektedir. Kaldı ki AİHM[541]

[540] **Arslan,** Hukuk Devletinde Müdafi Görevlendirmesi, s.216; **YCGK,** 11.10.2011 tarihli, 2011/10-82 E., 2011/204 K., sayılı kararı, https://emsal.yargitay.gov.tr/, (Erişim tarihi: 01.10.2017).

[541] **AİHM, Kamasinski/Avusturya kararı,** "Kuşkusuz adli yardım yoluyla bir savunma avukatının tayini tek başına 6. Maddenin 3-c bendinin gereklerine uyma sorununu mutlaka çözmüş demek değildir. Mahkeme'nin 13 Mayıs 1980 tarihli Artico davası kararında belirtmiş olduğu gibi: " AİHS hakları kuramsal veya hayali değil, uygulanabilir ve etkin tarzda güvence altına almayı amaçlamıştır.... Tayin kendi başına etkili bir yardım sağlamaz, zira adli yardım amaçlarıyla tayin edilen avukat vefat edebilir, ciddi biçimde hastalanabilir, uzunca bir dönem boyunca görevini yapmasına engeller çıkabilir veya bu görevleri yapmaktan kaçınabilir. Durumdan haberdar oldukları takdirde, yetkili merciler ya bu şahsın yerine başkasını tayin etmeli, ya da onu görevlerini yerine getirmeye zorlamalıdır" (Seri A No. 37, s. 16, paragraf 33). Ne var ki, "Devlet, adli yardım amacıyla tayin edilmiş olan avukatın her tür hatasından sorumlu tutulamaz." (a.g.y., s. 18, paragraf 36). Avukatlık mesleğinin Devlet'ten bağımsızlığı dolayısıyla, avukat ister bir adli yardım programı çerçevesinde atanmış olsun, ister kişisel olarak tayin edilmiş olsun, savunmanın yürütülmesi esas olarak sanık ile avukatı arasında bir meseledir. ...6. Maddenin 3-c bendi çerçevesinde, yetkili ulusal merciler ancak adli yardım yoluyla tayin edilmiş avukatın bu işi yapamadığı açıkça belliyse veya başka bir yoldan dikkatleri yeterince çekildiyse müdahale etmek yükümlülüğü altındadır.", aktaran, **Dutertre,** Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarından Örnekler, s. 187.

de seçilen ve görevlendirilen müdafiin görevini yapmamasından dolayı savunma hakkının kısıtlanmasından, taraf devletleri sorumlu tutmaktadır[542].

Görevlendirilmiş müdafiliğin söz konusu olduğu hallerde şüphelinin kendisine atanacak müdafii seçme hakkı bulunmamaktadır. Karakehya'ya göre koşulların oluşturulması hedeflenerek ileride şüpheli ve sanığa görevlendirilmiş müdafii seçme hakkının tanınması, sosyal hukuk devleti ilkesinin daha da güçlenmesini sağlayacaktır[543]. Yargıtay Ceza Genel Kurulu ise, maddi gücü olan şüpheli müdafii serbestçe tayin edebiliyor ise maddi gücü olmayan şüpheli de aynı şekilde müdafisini serbestçe belirleyebilmeli, en azından kendisine tayin edilen müdafii beğenmediğinde değiştirme hakkının bulunması gerektiğini belirtmiştir. Görevlendirilmiş müdafii beğenmediği takdirde bu müdafiin değiştirilmesini isteme hakkına sahip bulunmayan şüphelinin, savunma hakkını tam anlamıyla kullanılabileceğini düşünmekte olası değildir[544].

Adli yardım sonucu atanacak müdafi seçimi esas olarak devletin takdirinde ise de sanığın talepleri de dikkate alınmalıdır. AİHM, sanığın taleplerini dikkate almaları gerektiğini belirtmiş; ancak adaletin yararının başka bir çözüm gerektirdiğinin ilgili ve yeterli sebeplerle açıklandığı durumlarda, bu taleplerin göz önüne alınmayabileceğine hükmetmiştir[545]. AİHM Mayzit-Rusya kararında, müdafi ile şüpheli/sanık arasındaki güven ilişkisinin önemine rağmen kişinin kendi müdafisini seçme hakkını mutlak bir hak olarak kabul etmediğini belirtmiştir. Adli yardımın söz konusu olduğu ve adaletin selametinin şüpheli/sanığın mahkemeler tarafından görevlendirilecek müdafiler tarafından savunulmasını gerektirdiği durumlarda, bu hak bir takım zaruri kısıtlamalara tabi tutulacaktır. Ulusal mahkemeler konuyla ilgili ve yeterli gerekçelerin adaletin selameti gereği müdafi tayin edilmesini gerektirdiği durumlarda şüpheli/sanığın müdafi seçimi hususundaki arzularını dikkate almayacaktır[546]. AİHM, Berlinski-Polonya kararında, müdafi tutmak için maddi

---

[542] **Bozdağ,** Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafii, s. 97.

[543] **KARAKEHYA Hakan/ARABACI Murat,** "Ceza Muhakemesinde Müdafiin Önemi, Hukuki Statüsü Ve Müdafiliğe İlişkin Problemler, TAAD, Yıl:6, Sayı: 22 Temmuz 2015, ss. 59-89, s. 83-84.

[544] **YCGK,** 18.03.2008 tarihli, 2008/9-7 E., 2008/56 K., sayılı kararı, https://emsal.yargitay.gov.tr/, (Erişim tarihi: 01.10.2017).

[545] **Harris/O'Boyle/Bates/Buckley,** Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku, s. 322.

[546] **AİHM, Mayzit/Rusya,** 20.01.2005 tarihli, Başvuru No: 63378/00, aktaran, **Cengiz/Demirdağ/Ergül/Mcbride/Tezcan,** Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Ceza Yargılaması Kurum ve Kavramları, s. 180.

imkânları olmayan ve müdafi talepleri reddedilen başvurucuların bir yıldan fazla süre ile hukuki yardımdan mahrum kaldıklarını, bu süre içinde pek çok hukuki işlemin yanında, başvurucuların sorgu ve tıbbi incelemeden geçirilme işlemlerinin de yapıldığını belirtmiştir. Soruşturma ve yargılama sırasında başvurucuların savunma haklarının kısıtlanmasını haklı çıkaracak hiçbir gerekçe bulunamamıştır. AİHM suç isnat edilen şahıslara, ceza yargılaması yapan makamların adil yargılanma prensibi gereği ücretsiz müdafi tayin etmesi gerektiğini belirtmiştir[547]. Belirtmekte fayda var ki mevcut mevzuatımıza göre, ihtiyari müdafi yardımından yararlanma hakkı, kesin olarak ücret ödemekten kurtulma anlamına gelmemektedir. Yargılama masraflarını ödeme yükümlülüğünden muaf tutulmanın şartı, şüphelinin bu talepte bulunduğu anda maddi imkânının bulunmamasına bağlıdır.

Bununla birlikte 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu (TMK)[548] m. 15 hükmü uyarınca, terörle mücadelede görev alan, madde metninde sayılı görevliler ile bu amaçla görevlendirilmiş diğer personelin, bu görevlerinin ifasından doğduğu iddia edilen suçlardan dolayı yapılan soruşturma ve kovuşturmalar sebebiyle belirleyeceği en fazla üç avukatın ücreti, ilgili kuruluşların bütçelerine konulacak ödenekten karşılanır. Avukatların ücretlerinin ödenmesine ilişkin esas ve usuller, Milli Savunma ve İçişleri Bakanlıklarınca müştereken çıkarılacak yönetmelikle[549] düzenlenir. Görevlerinin ifasından dolayı, şüpheli konumundaki kamu görevlileri istediği avukatlardan en fazla üç tanesini bizzat kendisi müdafi olarak özgürce seçme hakkına sahiptir. Kamu görevlisinin seçtiği en fazla üç müdafiin ücreti, avukatlık ücret tarifesine bağlı olmaksızın kamu görevlisinin bağlı olduğu kuruluşların bütçelerine konulacak ödenekten karşılanacaktır. Bu düzenleme ile ilgili kamu görevlilerine tanınan, görevlendirilecek müdafii seçme hakkının, soruşturma ve kovuşturmayı tehlikeye düşürmeyecek, hakkın kötüye kullanılmasının da önüne geçecek şekilde soruşturma aşamasında Cumhuriyet savcısı veya sorguyu yapan sulh ceza hâkimi gerekçeli ve somut sebeplerle reddetmediği takdirde, her şüphelinin görevlendirilecek müdafii seçme hakkının etkili savunma ve adil yargılanma hakkı

[547] **Kaya,** İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında Soruşturma Evresinde Adil Yargılanma Hakkı, s. 215.
[548] **Resmi Gazete,** 12.04.1991 tarih ve Sayı: 20843 Mükerrer.
[549] Bkz. Terörle Mücadelede Görev Alan Personelin, Bu Görevlerinin İfasından Doğduğu İddia Edilen Suçlardan Dolayı Yapılan Soruşturma Ve Kovuşturmalarda Müdafi Olarak Belirlediği Avukat Veya Avukatların Ücretlerinin Ödenme Usul Ve Esaslarına Dair Yönetmelik, **Resmi Gazete,** 26.10.2008 tarih ve Sayı: 26768.

gereğince yasal bir düzenleme ile sağlanması gerektiği kanaatindeyiz. TMK m. 15 hükmü uyarınca ilgili kamu görevlisi suçlu bulunsa dahi, seçtiği müdafinin ücretinin, ilgili kuruluşların bütçelerine konulacak ödenekten karşılanacaktır. Bu düzenleme kamu görevlisini, görevin ifasında hukuk zemininden ayrılmasını kolaylaştırarak, hukuk dışı keyfi uygulamalara yol açmasına etken olabilecektir.

Görevlendirilmiş ihtiyari müdafinin görev süresi ve görev süresinin sona ermesi; soruşturma aşamasında baro tarafından görevlendirilen ihtiyari müdafiin görevi, soruşturma aşamasının sonunda kendiliğinden sona erer. Ceza Muhakemesi Kanunu Gereğince Müdafi ve Vekillerin Görevlendirilmeleri ile Yapılacak Ödemelerin Usul ve Esaslarına İlişkin Yönetmelik[550] m. 7/1-a hükmü uyarınca soruşturma evresinde; kovuşturmaya yer olmadığına dair kararın kesinleşmesi, yetkisizlik veya görevsizlik kararı, kamu davası açılması halinde ise iddianamenin kabulü kararı ile sona erer. Bununla birlikte soruşturma sonucunda şüpheli hakkında kovuşturma açılmışsa, Yönetmeliğin m. 6/1 düzenlemesi ile soruşturma evresinde görev yapan müdafi engel bulunmadığı takdirde kovuşturma evresinde de öncelikle görevlendirilir. Bu düzenlemeler ile müdafinin görev süresi ve görev süresinin sona ermesi, yasal zemine kavuşturularak keyfiliğin önlenmesi amaçlanmıştır.

1.6.2. Zorunlu Müdafilik

Zorunlu müdafilik, müdafiye tanınan toplumsal savunma makamı olması ve müdafiin hukuki statüsünden kaynaklanan bir durumdur[551]. Zorunlu müdafilik, soruşturma aşamasında şüphelinin ruhsal ve fiziksel durumu ile isnat edilen suçun ciddiliği ve kişisel savunmanın özellikle desteklenmesini gerektiren hususi hallerde, şüphelinin bir müdafi ile savunulmasının zorunlu tutulmasıdır[552]. Zorunlu müdafilik de savunulma ihtiyacı şüphelinin iradesine bırakılmamakla, şüphelinin iradesine bağlı olmaksızın yapılan bir savunma söz konusudur[553]. Zorunlu müdafiliği gerektiren durumlarda, şüpheli kendisine müdafi görevlendirilmesini istemez ve/veya karşı çıksa da şüpheliye re'sen müdafi görevlendirilir[554]. Zorunlu müdafilik ile özelinde savunma hakkının, genelinde ise adil bir muhakemenin sağlanması amaç

[550] **Resmi Gazete,** 02.03.2007 tarih ve Sayı: 26450.
[551] **Centel/Zafer,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 188-189.
[552] **Zafer,** Faile Yardım Suçu ve Müdafiin Bu Suçtan Sorumluluğu, s. 292.
[553] **Centel,** Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafi, s. 14.
[554] **Arslan,** Hukuk Devletinde Müdafi Görevlendirmesi, s. 217.

edinilmiştir. AİHM adil bir muhakeme için zorunlu müdafiliği, davanın karmaşıklığı, isnat edilen suçun ciddiliği, karşı karşıya kalınan cezanın ağırlığı ile şüphelinin kişisel durumu kriterlerini göz önüne alarak belirlemektedir[555]. Kanunun öngördüğü hallerde, zorunlu müdafilik kapsamında seçilen veya görevlendirilen, toplumsal savunma makamını temsil eden müdafie "zorunlu müdafi" denilmektedir[556]. Zorunlu müdafiliğin uygulandığı hallerde, seçilen veya görevlendirilen müdafi hazır bulunmadan ifade alma, sorguya çekme ve savunma alma gibi işlemler yapılamaz. Nitekim şüphelinin aktif olarak katıldığı tüm soruşturma işlemlerinde zorunlu müdafiin hazır bulunması gerekir[557].

Toplumsal savunmanın ceza muhakemesindeki öneminin artması ve anlaşılmaya başlanması, adaletin zorunlu kıldığı hususi durumlarda müdafiin yardımından yararlanma bir zorunluluk olarak düzenlenmiştir[558]. Ceza muhakemesi hukukunda kural olarak ihtiyari müdafilik sistemi benimsenmiştir. Ancak suçun ciddiliği, cezanın ağırlığı, şüphelinin fiziki, biyolojik ve zihinsel engellerinin varlığı ile adaletin zorunlu kıldığı istisnai ve sınırlı hallerde, şüphelinin müdafii bulunmuyor ise zorunlu müdafilik kabul edilmiştir[559]. Müdafiliğin kamu hizmeti niteliği, ülke sınırları içerisinde bulunan herkesin toplumsal savunma makamının faaliyetlerinden gerektiğince ve ihtiyacı olduğunda faydalanmasını gerektirir. Zorunlu müdafiliğin, anayasal dayanağını Anayasa'nın 36. maddesinde öngörülen, hak arama hürriyeti içerisinde yer alan, herkesin müdafiden yararlanma hakkına sahip olduğu hükmü çerçevesinde tanımlamak gerekir[560].

1.6.2.1. Zorunlu Müdafiliğin Şartları

Öncelikle zorunlu müdafilik için şüphelinin görevi devam eden seçilmiş veya görevlendirilmiş bir müdafiinin bulunmaması gerekir. Zorunlu müdafilik CMK'nda

[555] **İnceoğlu,** İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı, s. 332.
[556] **Kunter/Yenisey/Nuhoğlu,** Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku s. 261; **Centel/Zafer,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 199-200.
[557] **Bozdağ,** Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafii, s. 99.
[558] **TOSUN Öztekin,** Türk Suç Muhakemeleri Hukuku Dersleri, C. 1, 4. Baskı, Acar Matbaacılık, İstanbul 1984, s. 596-597.
[559] **Çınar,** Ceza Yargılamasında Müdafiin Görevlendirilmesi s. 102; **SOYASLAN Doğan,** Ceza Muhakemesi Hukuku, Yetkin Yayınları, Ankara, 2007, s. 190.
[560] **Erem,** Diyalektik Açıdan Ceza Yargılaması Hukuku, s. 178.

sınırlı sayıda ve sayma yöntemi ile farklı maddelerinde düzenleme alanı bulmuştur. CMK'nda düzenlenen zorunlu müdafiliğin şartları şunlardır[561].

Ceza Muhakemesi Kanunu m. 150/2 hükmü uyarınca, müdafii bulunmayan şüphelinin çocuk[562] olması halinde ayırt etme ve davranışlarını yönlendirme yeteneklerinin hiç gelişmediği ya da yeterince gelişmediği kabul edilmektedir. Çocukların eylem ve işlemlerinin hukuki sonuçlarını algılayabilecek durumda olmadığı, etkin bir savunma ve adil bir yargılama yapılması ve neticede maddi gerçeğin hukuka uygun bir şekilde ortaya çıkartılabilmesi için bireysel savunmanın müdafiin hukuki yardımından yararlanmak suretiyle etkinleştirilmesini, müdafii olmayan çocuklara talebi aranmaksızın her türlü suç şüphesiyle yapılan soruşturma aşamasında, zorunlu müdafi görevlendirilmesi kabul edilmiştir[563].

Ceza Muhakemesi Kanunu m. 150/2 hükmü uyarınca, kendisini savunamayacak derecede malul veya sağır ve dilsiz olanlara istemi aranmaksızın bir müdafi görevlendirilir. Kendini savunamayacak kadar malul olanlar ile sağır ve dilsizlerin de çocuklar gibi kendilerini yeterince savunamayacakları kabul edildiğinden, bunlar için de talep aranmaksızın soruşturmanın her aşamasında zorunlu müdafi görevlendirilmesi kabul edilmiştir[564]. Kendisini savunamayacak derecede malul kişi[565] ile kast edilen şüphelinin fiziksel veya akli engelinin yeterli savunma yapamayacak durumda olmasıdır. Şüphelinin akıl hastalığı, ileri derecede yaşlılık, okuyup yazmasının olmaması gibi durumların varlığı halinde, müdafiin hukuki yardımından faydalanması zorunludur. Düzenleme ile amaçlanan, bireysel savunmanın müdafiin hukuki yardımından yararlanılmak suretiyle etkinleştirilmesidir. Etkin savunma ve adil yargılanma hakkı gereği çocuk, kendini savunamayacak derecede malul veya sağır ve dilsiz olan şüphelinin yapacağı bireysel

---

[561] **Bozdağ,** Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafii, s. 101.
[562] **TCK Madde 6/1-b-** Çocuk deyiminden; henüz onsekiz yaşını doldurmamış kişi; **Resmi Gazete,** 03.07.2005 tarih ve Sayı: 25876, 5395 sayılı **Çocuk Koruma Kanunu (ÇKK) Madde 3/1-a-** Daha erken yaşta ergin olsa bile, on sekiz yaşını doldurmamış kişi "Çocuk" olarak nitelendirilmektedir.
[563] **Bozdağ,** Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafii, s. 101.
[564] **Karakehya,** Ceza Muhakemesinde Zorunlu Müdafilik, s. 425; **Soyaslan,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 191.
[565] **Yargıtay 9. CD.,** 10.10.2011 tarihli, 2009/16167 E., 2011/27810 K., sayılı kararı, http://proxy2.marmara-elibrary.com/MuseSessionID=0212o5h1k/MuseProtocol, (Erişim tarihi: 14.10.2017).

savunmanın, müdafiin yardımı ile etkinleştirilmesi devletin pozitif yükümlülüğüdür[566].

Ceza Muhakemesi Kanunu m. 150/3 hükmü uyarınca şüphelinin, alt sınırı beş yıldan fazla hapis cezasını gerektiren suçlardan dolayı yapılan soruşturmada bir müdafii bulunmazsa istemi aranmaksızın müdafi görevlendirilir. Bu hükümle kanun koyucu, ağır suç ithamı altında olan şüphelinin soruşturmanın her aşamasında muhakkak bir müdafi tarafından savunulması zorunluluğunu getirmiştir[567]. AİHM, annesini öldürmek suçundan dolayı ölüm cezası almış başvuranla ilgili zorunlu müdafilik kararında: Mesleki eğitimi olmayan ve düşük gelirli bir ortamdan gelen başvuranın, ölüm cezası alma olasılığının olduğu cezai yargılama sırasında "müdafi yardımı talep etmemesinin doğurabileceği sonuçları makul olarak değerlendirebileceği" düşünülemeyeceği tespitinde bulunmuştur. Kuşkusuz, başvuranın karşılaştığı güçlüklerin bilincinde olan ulusal makamlar, başvuranın re'sen tayin edilen müdafiiden ücretsiz olarak temsil edilmesini istemesinin mümkün olduğunu bilmesi için daha aktif bir tutum edinmiş olsalardı, savunma hakkının etkili kullanılmasındaki engeller aşılabilirdi. Ancak ulusal makamlar bu konuda pasif kalmış ve böylece adil yargılamayı sağlama yükümlülüklerini yerine getirmemişlerdir. AİHM, başvuranın aldığı cezanın ciddiyet seviyesini dikkate alarak, hukuki menfaatlerin, adil yargılanmadan faydalanması için başvuranın, aleyhindeki cezai yargılama çerçevesinde ücretsiz adli yardımdan faydalanması gerektirdiğine kanaat getirmektedir[568].

Şüphelinin aynı anda birden fazla suç şüphesiyle yargılandığı durumlarda, zorunlu müdafi gerekip gerekmediğinin tespiti için her suç için öngörülen hapis cezası süresinin alt sınırının beş yıldan fazla olup olmadığının ayrı ayrı değerlendirilmesi gerekir. Suçlar için öngörülen ceza süreleri toplanmaz. Suçların alt sınırlarının toplamı beş yıldan fazla hapis cezasını gerektiriyor ise de zorunlu müdafilik söz konusu olmayacaktır[569]. Centel/Zafer'e göre, şüpheliye isnat edilen suçun cezasının alt sınırı esas alınarak zorunlu müdafilik düzenlenmesi

---

[566] **Kocaoğlu,** Müdafi, s. 127; **Bozdağ,** Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafii, s. 101-102.
[567] **Soyaslan,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 188; **Donay,** İnsan Hakları Açısından Sanığın Hakları ve Türk Hukuku, s. 172.
[568] **AİHM, Talat Tunç/Türkiye,** 27.03.2007 tarihli, Başvuru No: 32432/96, aktaran, **Cengiz/Demirağ/Ergül/Mcbride/Tezcan,** Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Ceza Yargılaması Kurum ve Kavramları, s. 176.
[569] **Soyaslan,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 191.

eşitliksizliklere sebebiyet verebilecektir. Zorunlu müdafi bulunması gereken şüphelinin, soruşturma sırasında fiilin hukuki nitelemesinin değişmesi nedeniyle belirli bir safhaya kadar müdafisiz yargılanmasına yol açabilecektir[570]. Anayasa Mahkemesi ise CMK'ndaki genel uygulamanın "isteğe bağlı müdafilik" sistemine dayandırıldığını, "Zorunlu müdafiliğin" ise istisna olarak düzenlendiğini, CMK m. 149, m. 150/1 düzenlemelerinin şüpheli veya sanığın müdafi yardımından faydalanma hakkını hüküm altına aldığını; dolayısıyla CMK m. 150/3'ün bir yargılama faaliyeti içerisinde bulunan kişinin bizzat savunma yapması veya istediği bir avukat yardımından yararlanma haklarının elinden alınmadığının, bu nedenle düzenleme ile savunma hakkının özünün zedelendiği ve kullanılamaz hale geldiği iddialarını yerinde görmediğini belirtmiştir[571].

Ceza Muhakemesi Kanunu m. 74/1, m. 74/2 hükümleri uyarınca, fiili işlediği yolunda kuvvetli şüphe bulunan şüphelinin akıl hastası olup olmadığını, akıl hastası ise ne zamandan beri hasta olduğunu ve bunun, şüphelinin davranışları üzerindeki etkilerini saptamak için; uzman hekimin önerisi üzerine, cumhuriyet savcısının ve müdafiin dinlenmesinden sonra resmi bir sağlık kurumunda gözlem altına alınmasına, soruşturma evresinde sulh ceza hâkimi, tarafından karar verilebilir. Gözlem altına alınmasına karar verileceği zaman müdafi bulunması zorunludur.

Ceza Muhakemesi Kanunu m. 91/7 hükmü uyarınca, gözaltına alınan kişi bırakılmazsa, en geç bu süreler sonunda sulh ceza hâkimi önündeki sorgusunda müdafii de hazır bulunur.

Ceza Muhakemesi Kanunu m. 101/3 hükmü uyarınca, şüpheli, tutuklanmasının istemi halinde, kendisinin seçeceği veya baro tarafından görevlendirilecek bir müdafiin yardımından yararlanma hakkına sahiptir. Soruşturma aşamasında şüphelinin, tutuklanmasının talep edilmesi halinde, sorgu sırasında müdafi görevlendirilmesi zorunludur[572].

---

[570] **Centel/Zafer,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 200.

[571] **AyM,** 12.03.2009 tarihli, 2007/14 E., 2009/48 K., sayılı kararı, http://proxy2.marmara-elibrary.com/MuseSessionID=0212o5h1k/MuseProtocol=http, (Erişim tarihi: 14.10.2017).

[572] AİHM'e göre, "… Özgürlükten yoksun bırakmanın muhtemel olduğu bir durumda (şüpheli veya sanığın tutuklanması ihtimalinin olduğu durumda), adaletin selameti, müdafi ile temsil edilmeyi zorunlu kılar"; **Benham/Birleşik Krallık,** 10.06.1996 tarihli, Başvuru No: 19380/92, aktaran, **Cengiz/Demirağ/Ergül/Mcbride/Tezcan,** Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Ceza Yargılaması Kurum ve Kavramları, s. 178-179.

Şüpheli veya kanuni temsilcisi tarafından CMK 149. maddeye göre seçilen veya CMK 150. maddeye göre görevlendirilen müdafiin, CMK m. 151/3[573] kapsamında, CMK 151/4.[574] maddesince Cumhuriyet savcısının yasaklamaya ilişkin talebine binaen hâkim veya mahkeme kararıyla yasaklanması halinde, CMK 151/5.[575] maddesi gereğince müdafi bulunması zorunludur.

Ceza Muhakemesi Kanunu m. 150'de 5560 sayılı Kanun[576]'un 21. maddesi ile 06.12.2006 tarihinde yapılan değişiklikle 'üst sınır" ibaresinin "alt sınır" şeklinde düzenlemesi ile zorunlu müdafiliğin kapsamı ve uygulanabilirliği daraltılmıştır[577]. CMK'nda düzenleme alanı bulan zorunlu müdafi görevlendirilmesini gerektiren hallerin sınırlı sayıda olduğu ve bu durumun savunma hakkının etkin kullanılması bakımından yetersiz olduğu ortadadır[578]. Bununla birlikte zorunlu müdafilik gerektiren hususlar ile talep edilmesi halinde baro tarafından ihtiyari müdafi görevlendirilmesinin zorunlu olduğuna ilişkin düzenleme birlikte değerlendirildiğinde, ceza muhakemesinde müdafiin yardımından yararlanmanın kural haline geldiği söylenebilir[579]. Öğretide Yurtcan ceza muhakemesinde müdafiin yardımından yararlanma hakkının istisna değil kural haline geldiğini ifade etmiştir[580]. Centel/Zafer şüpheliye isnat edilen suçun cezasını esas alarak bir zorunlu müdafilik

---

[573] **CMK Madde 151/3-** 149 uncu maddeye göre seçilen veya 150 nci maddeye göre görevlendirilen ve Türk Ceza Kanununun 220 ve 314 üncü maddesinde sayılan suçlar ile terör suçlarından şüpheli, sanık veya hükümlü olanların müdafilik veya vekillik görevini üstlenen avukat, hakkında bu fıkrada sayılan suçlar nedeniyle soruşturma ya da kovuşturma bulunması halinde müdafilik veya vekillik görevini üstlenmekten yasaklanabilir.

[574] **CMK Madde 151/4-** Cumhuriyet savcısının yasaklamaya ilişkin talebi hakkında, hâkim veya mahkeme tarafından gecikmeksizin karar verilir. Bu kararlara karşı itiraz edilebilir. İtiraz sonucunda yasaklama kararının kaldırılması halinde avukat görevini devam ettirir. Müdafilik görevinden yasaklama kararı, avukat hakkındaki soruşturma veya kovuşturma konusu suçla sınırlı olmak üzere, bir yıl süre ile verilebilir. Ancak, soruşturma veya kovuşturmanın niteliği itibariyle bu süreler altı aydan fazla olmamak üzere en fazla iki defa uzatılabilir. Soruşturma sonunda kovuşturmaya yer olmadığına dair karar verilmesi veya kovuşturma sonunda mahkûmiyet dışında bir karar verilmesi halinde, kesinleşmesi beklenmeksizin yasaklama kararı kendiliğinden kalkar.

[575] **CMK Madde 151/5-** Görevden yasaklama kararı, şüpheli, sanık veya hükümlü ile yeni bir müdafi görevlendirilmesi için derhal ilgili baro başkanlığına bildirilir.

[576] 5560 sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun, **Resmi Gazete,** 19.12.2006 tarih ve Sayı: 26381.

[577] **Centel/Zafer,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 199-200; **Bozdağ,** Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafii, s. 100-101; **Soyaslan,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 190. **Çınar,** Ceza Yargılamasında Müdafiin Görevlendirilmesi, s. 102.

[578] **Kocaoğlu,** Müdafi, s. 130.

[579] **Arslan,** Hukuk Devletinde Müdafi Görevlendirmesi s. 207; **Kunter/Yenisey/Nuhoğlu,** Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 414.

[580] **Yurtcan,** CMK Şerhi, s. 366.

hali yaratılmasının uygulamada eşitsizlik yaratacağını, soruşturma veya kovuşturma evrelerinde fiilin hukuki nitelemesinin yeni deliller bulunması veya makam değişikliği dolayısıyla değişebileceğini ve bu nitelemelere bağlı olarak şüphelinin zorunlu müdafiden yararlanma hakkının doğabileceğini veya ortadan kalkabileceğini ifade etmişlerdir[581]. Bozdağ ise CMK'nda sayılan zorunlu müdafilik gerektiren hallere, "davanın karışık olması veya şüpheli/sanığın kendi haklarını savunamayacak kadar bilgisiz, eğitimsiz olması" halinin de eklenmesinin gerektiğini belirtmiştir[582]. Kanaatimizce de ceza muhakemesi kanununda yapılacak yeni düzenlemeler ile isnat edilen suçun cezasının esas alınmadığı zorunlu müdafilik hallerinin genişletilmesi yerinde olacaktır.

Erem ise ceza muhakemesinde özellikle Ağır Ceza Mahkemesinin görev alanına giren suçlamalarda, şüpheli/sanığın her halükarda müdafiinin bulunmasının, çağdaş ceza adaleti anlayışının gereği olduğu, şüpheli/sanığın imkânları mevcut olmakla birlikte, herhangi bir sebeple kendisine müdafi tayin etmemiş ise ücreti kendisinden alınmak suretiyle müdafi görevlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir[583]. Bu görüşü benimseyenler; suç isnadı ile karşı karşıya kalan kişilerin, iradesine bakılmaksızın muhakkak müdafi yardımından yararlanması gerektiğini ileri sürmektedirler. Bu kapsamda CMK'nda düzenlenen zorunlu müdafiliği gerektiren bir suçlama yöneltilmeyen şüpheli, maddi imkânı olmakla birlikte müdafi yardımından yararlanmak istemese dahi, ceza muhakemesinin tüm evrelerinde müdafi yardımından yararlandırılması gerektiğini ileri sürmektedirler.

1.6.2.2. Zorunlu Müdafiin Şüpheli veya Şüphelinin Kanuni Temsilcisi Tarafından Seçilmesi

Zorunlu müdafi gerektiren hallerde de şüpheli veya kanuni temsilcisi, kendi istedikleri müdafi veya müdafileri özgürce seçme hakkına sahiptir. Zorunlu müdafilik hallerinde müdafi, şüpheli veya kanuni temsilcisi tarafından seçilmişse de seçilen müdafi, zorunlu müdafidir. Şüpheli veya kanuni temsilcisi tarafından seçilmiş zorunlu müdafi olduğu takdirde, zorunlu müdafi görevlendirilmesi mümkün olmayacaktır. Seçilmiş zorunlu müdafiin görevini tam ve düzgün bir şekilde yaparak, şüpheliye gerekli hukuki yardımda bulunması zorunludur. Seçilmiş zorunlu müdafiin

[581] **Centel/Zafer,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 200.
[582] **Bozdağ,** Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafii, s. 105.
[583] **Erem,** Diyalektik Açıdan Ceza Yargılaması Hukuku, s. 180.

görevini yapmaması halinde, Cumhuriyet savcılığı, sulh ceza hakimliği ve mahkemenin talebi doğrultusunda, seçilmiş zorunlu müdafinin yanında baro tarafından farklı bir müdafiin zorunlu müdafi olarak görevlendirilmesi savunma hakkı ve adil yargılanma hakkı için yerinde bir düzenleme olacaktır[584]. Bu hususta önemle belirtmekte fayda var ki soruşturma ve kovuşturma evrelerinde Cumhuriyet savcılığı, sulh ceza hakimliği ve mahkemenin seçilmiş müdafii görevden alma gibi bir yetkisi söz konusu olmayacaktır. Aksine bir anlayış şüphelinin özgür iradesi ile seçtiği seçilmiş zorunlu müdafii, görevini yerine getirmediği hususunda çeşitli sebepler ileri sürerek müdafilik görevinden almak, şüphelinin özgür iradesine, savunma hakkına ve adil yargılanma hakkına haksız müdahale niteliği taşıyacaktır.

Zorunlu müdafiin, şüpheli veya kanuni temsilcisi tarafından seçilmesi usulü, ihtiyari müdafiin seçilmesindeki usulle aynıdır. Bu konuyla ilgili daha fazla bilgi için daha önce anlatmış olduğumuz "ihtiyari müdafiin şüpheli veya kanuni temsilci tarafından seçilmesine" ilişkin kısma atıfta bulunmakla yetiniyoruz[585].

1.6.2.3. Zorunlu Müdafiin Görevlendirilmesi

Şüpheli veya kanuni temsilcisi tarafından müdafi seçilmemiş ve CMK'nda düzenlenen zorunlu müdafilik gerektiren hallerde mevcut ise şüpheliye mutlak surette hukuki yardımından faydalanması için müdafi atanır. CMK m. 156/1 hükmü uyarınca zorunlu müdafi gerektiren hallerde seçilmiş müdafisi bulunmayan şüpheliye soruşturma aşamasında ifade alan merciin veya sorguyu yapan hâkimin talebi üzerine, soruşturmanın yürütüldüğü yer barosu tarafından bir müdafi görevlendirilmesi zorunludur. Bu kapsamda baro tarafından atanan müdafilere şüpheli veya kanuni temsilcisi tarafından vekâletname verilmesine gerek olmayıp, müdafilik görevi baronun atama işlemi ile tamamlanmaktadır. Baro tarafından müdafi atama yazısının ibrazı yeterlidir[586]. Müdafiin görevlendirilmesi üzere müdafi ile şüpheli arasında bir sözleşmeye gerek olmadan, müdafi "kamu ödevi" olarak hukuki yardımda bulunma ve şüpheliyi savunma yükümlülüğü altına girmiştir.

---

[584] **Karakehya,** Ceza Muhakemesinde Zorunlu Müdafilik, s. 427.
[585] Bkz. "İhtiyari Müdafiin Şüpheli veya Kanuni Temsilcisi Tarafından Seçilmesi", s. 115-117.
[586] **YURTCAN Erdener,** CMK Avukatının ve Uzlaşma Avukatının Başvuru Kitabı, 5. Bası, Beta Yayınları, İstanbul, 2007, s. 12.

Zorunlu müdafilik gerektiren hallerde, müdafi görevlendirilmeden veya görevlendirilmiş müdafiin yokluğunda ifade alınamaz, sorgu yapılamaz, şüphelinin etkin bir şekilde katıldığı soruşturma işlemleri yapılamaz. Bu minvalde zorunlu müdafilik gerektiren sebeplerden birinin bulunmasına rağmen, ifade alan merci veya sorguyu yapan hâkim tarafından barodan müdafi talep edilmemesi veyahut da yetkili merciler tarafından barodan müdafi görevlendirilmesi talep edilmesine rağmen, baro tarafından haklı bir mazeret olmadan zorunlu müdafi görevlendirilmemesi, savunma ve adil yargılanma haklarının ihlaline sebebiyet verecektir. Bu husus aynı zamanda TCK'nın 257. maddesinde düzenlenmiş olan görevi kötüye kullanma suçuna da sebebiyet verecektir[587].

Zorunlu müdafilik gerektiren durumlarda da zorunlu müdafii görevlendirecek mercii ile müdafiin görevlendirilmesi usulü, ihtiyari müdafiin görevlendirilmesine ilişkin usulle aynıdır. Bu konuyla ilgili daha fazla bilgi için daha önce anlatmış olduğumuz "ihtiyari müdafiin görevlendirilmesine" ilişkin kısma atıfta bulunmakla yetiniyoruz[588]. Zorunlu görevlendirilmiş müdafiin görevi, CMK m. 156/3 hükmü uyarınca, şüphelinin kendisine sonradan müdafi seçmesi halinde sona erer.

1.6.3. Müdafi Sayısı

Ceza Muhakemesi Kanunu m. 149/1 hükmü uyarınca şüpheli soruşturmanın her aşamasında bir veya birden fazla müdafiin yardımından yararlanabilir. Ceza muhakemesi hukukunda şüphelinin soruşturma aşamasında yardımından yararlanabileceği müdafi sayısı bakımından istisnalar olmakla birlikte kural olarak üst sınır bulunmamaktadır. Soruşturma aşamasında şüpheli kendisinin veya kanuni temsilcisinin seçeceği birden fazla müdafiin yardımından yararlanılabilir. CMK müdafi sayısında herhangi bir sınırlamaya gitmeyerek, şüpheliye müdafi sayısını belirleme hakkı tanımıştır[589].

Bununla birlikte soruşturma aşamasında, istisnai bazı hallerde şüphelinin sadece belirli sayıda müdafiin yardımından yararlanabileceği düzenlenmiştir. CMK m.

---

[587] **Yargıtay 4. CD.,** 28.09.2011 tarihli, 2010/30698 E., 2011/16613 K., sayılı kararı; **YCGK,** 07.10.2003 tarihli, 2003/4-220 E., 2003/242 K., sayılı kararı, https://emsal.yargitay.gov.tr/, (Erişim tarihi: 15.10.2017).

[588] Bkz. "İhtiyari Müdafiin Görevlendirilmesi", s. 117-122.

[589] **Toroslu/Feyzioğlu,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 139; **Donay,** Ceza Muhakemesi Kanunu Şerhi, s. 251.

149/2 hükmü uyarınca şüphelinin birden fazla seçilmiş müdafii olsa bile, soruşturma evresinde gerek kollukta gerekse savcılıkta ifade alma esnasında en fazla üç müdafi hazır bulunabilecektir[590]. Bu sınırlama sadece soruşturma aşamasındaki ifade alma esnasında hazır bulunacak müdafi sayısına ilişkindir. Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Tüzük[591] (CKYCGİT) m. 184/5-b hükmü uyarınca, tutuklu şüpheli ile aynı anda en fazla üç avukat görüşebilir. Avukatlar aynı anda birden fazla tutukluyla görüşemez. Düzenlemede ki sınırlama aynı anda görüşmeye ilişkin bir sınırlama olup, aynı anda olmamak koşuluyla, tutuklu şüpheliyle görüşecek müdafi sayısı bakımından bir sınırlama bulunmamaktadır.

Ceza Muhakemesi Kanunu m. 150/1, m. 151/2 ve m. 156/3'üncü fıkralarındaki düzenleme üzere, soruşturma aşamasında, baro tarafından görevlendirilecek ihtiyari ya da zorunlu müdafi sayısı, her şüpheli için en fazla bir ile sınırlandırılmıştır.

Şüphelinin yararlanabileceği müdafi sayısının tüm soruşturma evresini kapsayacak şekilde sınırlandırılmamış olması öğretide tartışılmış olup, ceza yargılamasının sürüncemede bırakılmaması için müdafi sayısının en fazla üç ile sınırlandırılması gerektiği ve bu durumun da savunma hakkını ihlal etmeyeceği ekseriyetle savunulmaktadır[592]. Önemle belirtmekte fayda var ki sınırlama, ifade alma ve sorguya çekilme işlemleri ile sınırlı olmalıdır. Şüpheli ifade ve sorgu işlemleri dışında, istediği sayıda müdafi ile görüşme ve hukuki yardımından yararlanma hakkına sahip olabilmelidir[593].

1.6.4. Müdafiinin Soruşturma Dosyasını İnceleme ve Örnek Alma Yetkisi İle Bu Yetkinin Sınırlandırılması

Ceza muhakemesinde soruşturma aşamasının gizliliğine getirilen istisnalardan biri de savunma hakkının etkin kullanılabilmesi amacıyla müdafiin, soruşturma

---

[590] 03.10.2016 tarihli 676 sayılı KHK'nın 1. maddesi; Aynen kabul: 01.02.2018 tarihli 7070 sayılı Kanun'un 1. maddesi, **Resmi Gazete,** 08.03.2018 tarih ve Sayı: 30354 (Mükerrer).

[591] **Bakanlar Kurulu,** 20.03.2006 tarihli, 2006/10218 No'lu kararı. **Resmi Gazete,** 06.04.2006 tarih ve Sayı: 26131.

[592] **Yurtcan,** CMK Şerhi, s. 360; **Kunter/Yenisey/Nuhoğlu,** Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 416; **Donay,** İnsan Hakları Açısından Sanığın Hakları ve Türk Hukuku, s. 166; **Centel,** Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafi, s. 103; **Tosun,** Türk Suç Muhakemeleri Hukuku Dersleri, s. 603; **Toroslu/Feyzioğlu,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 140.

[593] **Bozdağ,** Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafii, s. 111.

aşamasında dosyayı inceleme ve dosyadan örnek alma yetkisidir. Müdafiin, soruşturma aşamasında dosyayı incelemek ve dosyadan örnek almak için vekâletname/görevlendirme yazısı ibraz etmesine ya da herhangi bir merciden kolluk, savcıdan veya sulh ceza hâkiminden izin almasına gerek yoktur[594]. Müdafi, şüpheli/sanığa yardımda bulunan, bağımsız bir adalet organıdır[595]. Müdafi şüphelinin temsilcisi olmayıp bağımsız bir savunma süjesidir[596]. Müdafi ile şüpheli arasındaki ilişki temsil ilişkisi olarak nitelendirilemez. Bu sebeple soruşturma dosyasını inceleme talebinde bulunan avukatın, müdafi olarak seçildiğini ispat zorunda bırakılması, müdafiin hukuki statüsüyle bağdaşmaz. Mevzuat hükümleri uyarınca da soruşturma evresinde müdafiin dosyayı inceleyebilmesi için görevlendirme yazısı veya vekâletname ibrazının gerekli olmadığı görülmektedir (CMK m 153/1; Av. K. m. 2/2, 46/2; YİY m. 137/2). Diğer taraftan müdafi ile şüphelinin irtibat halinde olduğunu gösteren yazının Cumhuriyet savcılığına ibraz edilmesi yeterli olacaktır[597]. Müdafi tarafından incelenecek veya örnek alınacak soruşturma dosyasının kollukta olması durumunda, kolluk görevlileri müdafiin kollukta bulunan soruşturma dosyasını incelemek ve/veya örnek almak için talepte bulunması halinde izin vermek zorundadır[598].

Müdafiin dosyayı inceleme ve örnek alma yetkisi, kural olarak soruşturma evresinin başından sonuna kadar yapılan, soruşturma ile ilgili olarak şüphelinin lehine veya aleyhine elde edilmiş her türlü delili inceleme ve fiziki veya teknik olarak mümkün ise bu delillerden örnek almayı kapsar[599]. Müdafi, dosya kapsamında bulunan her türlü yazılı belgeyi, fotoğraf, ses ve görüntü kayıtlarını inceleme, örnek alma yetkisine sahiptir. Hatta müdafiin, dosya kapsamında olup da fiziki olarak dosya içerisine koyulması mümkün olmayan, muhafaza altına alınmış, el konulmuş

---

[594] **DEMİRBAŞ Timur,** "Hazırlık Soruşturmasında Savunma", Sahir Erman'a Armağan, No: 8, 1999, ss. 189-225, s. 192; **ALŞAHİN Mehmet Emin,** "Müdafiin Dosyayı İnceleme Yetkisi", Legal Hukuk Dergisi, 2006, ss. 1053-1066, s. 1056.

[595] **Ataç,** Müdafiin Soruşturma Dosyasını İnceleme Yetkisi, s. 95.

[596] **Zafer,** Savunma Hakkı ve Sınırları, s. 514.

[597] **Ataç,** Müdafiin Soruşturma Dosyasını İnceleme Yetkisi, s. 96.

[598] **Koca,** Hazırlık Soruşturmasında Sanığın Savunma Hakkı, s. 164; **Alşahin,** Müdafiin Dosyayı İnceleme Yetkisi, s. 1056; YGİY m. 22/1"…Kollukta bulunan soruşturma dosyası için yetkili Cumhuriyet savcısının yazılı emri gerekir…" ibaresi iptal edilmiştir."; **Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu**, 20.11.2012 tarihli, 2009/1944 E., 2012/2136 K., 2008/2358 E., 2012/2133 K., 2008/3257 E., 2012/2137 K., 2009/139 E., 2012/2134 K., 2009/138 E., 2012/2135 K., sayılı kararları.

[599] **Kunter/Yenisey/Nuhoğlu,** Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 460.

veya müsadere edilmiş her türlü delili inceleme ve örnek alma yetkisi bulunmaktadır[600]. Soruşturma kapsamında elde edilmiş birtakım belge veya delillerin müdafiden gizlenmesi ve/veya dosya ve delillerin bir kısmının inceletilmeyerek, dosya ve delillerin kısmen inceletilmesi, savunma hakkının ihlaline sebep olacaktır[601].

Müdafiin, soruşturma dosyasını inceleme ve örnek alma yetkisi sadece soruşturma evresinde, soruşturmanın amacının tehlikeye düşebileceği hallerde sınırlandırılabilir[602] (CMK m. 153/2). AİHM, özellikle tutuklu dosyalarda müdafiin şüphelinin soruşturma dosyasını inceleme hakkının, tutuklama kararının hukuka uygunluğunun denetlenmesi ve etkin bir şekilde savunma hakkının kullanılabilmesine imkân sağlayacak ölçüde olması gerektiğini belirtmiştir. Şüphelinin özgürlüğünün kısıtlanması istendiği veya özgürlüğünün kısıtlanmasının devamı konusunda bir karar verilecek ise "kararın dayanağını oluşturacak olgular açısından" müdafiin dosyayı inceleme hakkı kısıtlamaz[603]. Müdafiin soruşturma dosyasını inceleme ve örnek alma yetkisinin sınırlandırılmasına ilişkin hâkim kararlarına karşı, CMK m. 267 hükmü uyarınca itiraz yoluna gidilebilir. Madde düzenlemesi kapsamında Cumhuriyet savcısı, şüpheli ve müdafi itiraz etme yetkisine sahiptir. CMK'nun 153. maddesinin gerekçesinde, Cumhuriyet savcısı tarafından soruşturma evresinin sona erdiğine ilişkin kararın dosyaya kaydolunduğu tarihten itibaren henüz iddianame yazılmış bulunmasa da müdafiin bütün dosyayı incelemek hakkına sahip olduğu belirtilmektedir. Bu kapsamda şüpheli ve müdafiin soruşturma aşamasında dosyayı inceleme ve örnek alma yetkisinin sınırlandırması, en geç soruşturmanın sona ermesine kadardır. CMK m. 153/4 hükmü uyarınca, müdafi, iddianamenin mahkeme tarafından kabul edildiği tarihten itibaren dosya içeriğini ve muhafaza altına alınmış delilleri inceleyebilir, örneklerini alabilir. YGİY m. 22/4 hükmü uyarınca, müdafi iddianamenin mahkemeye verildiği tarihten itibaren dosya

---

[600] **CENTEL Nur,** Ceza Soruşturmasında Müdafiin Rolüne Eleştirisel Yaklaşım, İÜHFM C. LXXII, S. 2, 2014, ss. 703-724, s. 713.

[601] **Alşahin,** Müdafiin Dosyayı İnceleme Yetkisi, s. 1055; **Centel/Zafer,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 204-205; **Koca,** Hazırlık Soruşturmasında Sanığın Savunma Hakkı, s. 165; **Centel,** Ceza Soruşturmasında Müdafiin Rolüne Eleştirisel Yaklaşım, s. 713.

[602] **Centel/Zafer,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 208; Ünver/Hakeri, Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 223; **Yenisey/Nuhoğlu,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 211; **Alşahin,** Müdafiin Dosyayı İnceleme Yetkisi, s. 1055.

[603] **Yenisey/Nuhoğlu,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 211-212; **Ataç,** Müdafiin Soruşturma Dosyasını İnceleme Yetkisi, s. 106.

içeriğini ve muhafaza altına alınmış delilleri inceleyebilir, örneklerini alabilir. YGİY m. 22/4 hükmünün, CMK m. 153/4 hükmüne göre, savunma hakkı ve çağdaş ceza adaleti açısından daha ileri bir düzenleme olmasına karşın, yönetmeliklerin anayasa, yasa, tüzük ve hukukun genel ilkelerine aykırı hükümler içermemesi gerektiğinden[604], CMK m. 153/4 hükmüne aykırı düzenleme yapıldığı açıktır. Ancak CMK m. 153/4 hükmünün, savunma hakkı ve adil yargılanma hakkı açısından yeniden düzenlenmesi gerekmektedir.

Müdafiin soruşturma evresinde dosyayı inceleme ve dosyadan örnek alma yetkisinin hâkim kararıyla sınırlandırılması, CMK m. 153/3 hükmü uyarınca yakalanan kişinin veya şüphelinin ifadesi ile bilirkişi raporları ve adı geçenlerin hazır bulunmaya yetkili oldukları diğer adli işlemlere ilişkin tutanaklar dışındaki delillerle sınırlıdır. Yakalanan kişi veya şüphelinin bu işlemlere katılmış olması şart değildir[605]. Müdafiin dosyayı inceleme ve örnek alma yetkisinin sınırlandırmasında, hâkim kararını verene kadar ve/veya sınırlandırma kararı üzere, sınırlandırmanın kapsamı dışında tutulan delillerin müdafii tarafından inceleme ve örnek almasının sağlanması gerekmektedir. Alman Ceza Muhakemesi Kanunu'nda ise CMK'ndan farklı olarak, müdafiin soruşturma evresinde dosyayı ve delilleri incelemesine getirilebilecek sınırlandırmanın kapsamı dışında tutulacak belgeler sayılmamış olup, sadece tutuklu şüphelinin tutukluluğuna itiraz edilebilmesi için gerekli bilgiler ile bilirkişi raporlarının müdafie verileceği düzenlenmiştir (Alman CMK m. 147/2, 3). Madde düzenlemesine göre, özgürlüğü kısıtlanan kişinin bu kısıtlamanın hukuka uygunluğunun denetlenmesine imkân verecek ölçüde önemli bilgilere ulaşmasını engelleyecek şekilde kısıtlama kararı verilemeyecektir (Alman CMK m. 147/2)[606].

Müdafiin soruşturma dosyasını inceleme ve örnek alması, Bölge Adliye ve Adlî Yargı İlk Derece Mahkemeleri İle Cumhuriyet Başsavcılıkları İdarî Ve Yazı İşleri Hizmetlerinin Yürütülmesine Dair Yönetmeliğin m. 137/7 hükmü uyarınca soruşturma evrakı soruşturmayı geciktirmemek kaydıyla kalemde veya ön büroda Cumhuriyet savcısının belirleyeceği personel huzurunda incelenir. Soruşturma dosyası kollukta ise kolluk biriminde ve görevli kolluk nezaretinde yapılır (YGİY m.

---

[604] **Anayasa Madde 124-** Cumhurbaşkanı, bakanlıklar ve kamu tüzelkişileri, kendi görev alanlarını ilgilendiren kanunların ve Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin uygulanmasını sağlamak üzere ve bunlara aykırı olmamak şartıyla, yönetmelikler çıkarabilirler.
[605] **Centel,** Ceza Soruşturmasında Müdafiin Rolüne Eleştirisel Yaklaşım, s. 716.
[606] **Centel/Zafer,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 209.

22). Müdafiin, soruşturma dosyasını inceleme süresi soruşturma dosyanın içeriğine, hacmine ve karmaşıklığına göre belirlenecektir[607]. Ancak, dosyanın sürekli incelenmeye hazır durumda tutulması istenemez. Alman CMK m. 147/4 hükmü uyarınca müdafi talep ettiğinde, önemli sebepler olmadığı sürece, koruma altında bulunan deliller dışındaki belgeleri işyerinde veya konutunda incelemek üzere alabilir[608].

Soruşturma evresi gizli olduğundan, müdafi dosya içeriğiyle ilgili öğrendiği bilgi ve belgeleri, savunma amacı dışında hiçbir şekilde kullanamaz ve ifşa edemez (CMK m. 157; YGİY m. 27). Öte yandan müdafiin, öğrendiği bilgileri savunmasını hazırlaması ve bilgilendirme amacıyla şüpheliyle paylaşması mümkündür[609]. Müdafi, soruşturma kapsamında öğrendiği gizli bilgileri, soruşturmanın gizliliğini ihlal edecek şekilde kullanamaz. Soruşturma dosyasından edindiği bilgileri savunma amacının dışında ve kötüye kullanan müdafi hakkında, Baro tarafında disiplin muhakemesi kuralları işletilebileceği gibi eylem bir suç oluşturuyor ise, adli makamlarca ceza muhakemesi kuralları işletilmelidir[610]. Müdafiinin soruşturma dosyasını inceleme ve örnek alma yetkisi ile bu yetkinin sınırlandırılması konusunda, tekrara düşmemek amacıyla, bu konuyla ilgili daha fazla bilgi için daha önce anlatmış olduğumuz "Dosyayı inceleme ve örnek alma hakkına" ilişkin kısma atıfta bulunmakla yetiniyoruz[611].

1.6.5. Şüphelinin Müdafii ile Görüşme ve Haberleşme Hakkı

Şüpheli müdafii ile görüşme ve haberleşme hakkına sahiptir. Şüpheli müdafiinin bulunması tek başına savunma hakkının etkili kullanılması için yeterli olmayacaktır. Savunma hakkının etkili kullanılması için ayrıca, şüphelinin müdafii ile gözetlenip denetlenmeksizin görüşme ve haberleşme hak ve imkânına da sahip olması gerekmektedir[612]. Müdafiin, müvekkiline dosya içeriği, hukuk kuralları ve içtihatlar hakkında, iradesini yönlendirmeden bilgi vermesi hukuki yardım kapsamındadır[613].

---

[607] **Koca,** Hazırlık Soruşturmasında Sanığın Savunma Hakkı, s. 168; **Bozdağ,** Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafii, s. 135.
[608] **Centel,** Ceza Soruşturmasında Müdafiin Rolüne Eleştirisel Yaklaşım, s. 715.
[609] **Bozdağ,** Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafii, s. 135.
[610] **Centel/Zafer,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 209.
[611] Bkz. "Dosyayı İnceleme ve Örnek Alma Hakkı", s. 79-89.
[612] **Ünver/Hakeri,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 228; **Yenisey/Nuhoğlu,** Ceza Muhakemesi Hukuku s. 370-371; **Ataç,** Müdafiin Soruşturma Dosyasını İnceleme Yetkisi, s. 107.
[613] **Zafer,** Savunma Hakkı ve Sınırları, s. 529.

Hukuk bilgisine sahip donanımlı iddia karşısında, şüpheliye hukuki bilgi verilmesi hukuk devleti ilkesinden türetilen silahlarda eşitlik ilkesinin bir gereğidir[614].

Şüphelinin müdafii ile görüşme ve haberleşme hakkına sahip olması, özellikle de şüphelinin gözaltına alındığı veya tutuklandığı durumda daha da önemli hale gelmektedir[615]. Şüpheli ile müdafiin görüşme ve haberleşme hak ve yetkisine sahip olmasının en önemli ve temel amacı, savunma hakkının etkin bir şekilde kullanılmasını sağlamaktır[616]. Savunma hakkının etkin bir şekilde kullanılabilmesi için şüphelinin müdafiden hukuki bilgi ile savunma usul ve esasları konularında bilgi alma imkânına sahip olması gerekir. Müdafiin de şüpheliye hukuki yardımda bulunabilmesi için şüpheliden isnat edilen suç ve fiile yönelik bilgi alma imkânına sahip olması gerekmektedir[617]. Bu hak sayesinde savunma makamını birlikte işgal eden şüpheli ile müdafii, soruşturma evresinde nasıl hareket etmeleri gerektiğine, savunmanın yöntemi ile hangi hukuki argümanlara dayanmaları gerektiğine sağlıklı bir şekilde karar verebileceklerdir. Muhakeme süjeleri arasında haklar bakımından bir dengelemeyi amaçlayan silahlarda eşitlik ilkesi, masumiyet karinesi ve adil yargılanma hakkı, şüpheli ile müdafi arasında ki hukuki bilgi alış verişi ile ilgili her türlü sınırlamayı yasaklamaktadır[618]. Savunma makamını birlikte işgal eden şüpheli ile müdafiinin, birbirini tamamlar nitelikte ve çelişkili olmayan etkin bir savunma imkânına sahip olması sağlanmış olacaktır[619].

1.6.5.1. Gözaltındaki Şüphelinin Müdafii ile Görüşme Hakkı

Şüphelinin gözaltı süresi, yakalama dâhil olmak üzere kolluk gözetiminde olduğu ve neticesinde özgürlüğünün kısıtlandığı andan itibaren başlar[620]. Gözaltındaki şüpheli, müdafii ile görüşme hakkına sahip olmakla birlikte, görüşme hakkı sınırsız olmayıp, görüşme yetkisinin kapsamı ve sınırları CMK'nda düzenlenmiştir. Soruşturma evresinin her aşamasında müdafiin, yakalanan veya

---

[614] **Zafer,** Savunma Hakkı ve Sınırları, s. 529.
[615] **Doğru,** "İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesine Göre Savunma Hakkı", s. 328; **Eser,** "Alman ve Türk Ceza Muhakemesi Hukukunda Sanığın Hukuki Durumu", (Centel), s. 334; **Zafer,** Faile Yardım Suçu ve Müdafiin Bu Suçtan Sorumluluğu, s. 332.
[616] **Centel/Zafer,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 213.
[617] **Kocaoğlu,** Müdafi, s. 211.
[618] **Zafer,** Savunma Hakkı ve Sınırları, s. 529-532.
[619] **Bozdağ,** Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafii,s. 115.
[620] **Şahin,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 194; **MAHMUTOĞLU Fatih Selami/DURSUN Selman,** Türk Hukukunda Müdafiin Yasaklılık Halleri, 1. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2004, s. 128; **Donay,** İnsan Hakları Açısından Sanığın Hakları ve Türk Hukuku, s. 172,

gözaltına alınan şüpheli ile görüşme, ifade alma veya sorgu süresince yanında olma ve hukuki yardımda bulunma hakkı engellenemez ve kısıtlanamaz[621] (CMK m. 149/3). AİHM içtihatlarında da belirtildiği üzere bu hakkın engellenmesi savunma hakkının ihlaline sebebiyet verebilecektir[622]. Müdafi, yakalanan veya gözaltına alınan şüpheli ile vekâletname aranmaksızın[623] her zaman ve konuşulanları başkalarının duyamayacağı bir ortamda görüşebilir[624] (CMK m. 154/1; YGİY m. 21). Gözaltında ki şüpheli, müdafii ile kural olarak her hangi bir zaman sınırlaması olmadan her zaman görüşebilir.

---

[621] **Centel,** Ceza Soruşturmasında Müdafiin Rolüne Eleştirisel Yaklaşım, s. 708.

[622] "AİHM, cezai yargılama öncesi yapılan soruşturma evresinin öneminin altını çizmektedir; çünkü bu aşamada elde edilen deliller, yargılama sırasında söz konusu suçun hangi çerçeve kapsamında ele alınacağını belirlemektedir. Aynı zamanda, özellikle delillerin toplanması ve kullanılması aşaması söz konusu olduğunda cezai yargılamaya ilişkin mevzuat giderek daha karmaşık hale geldiğinden dolayı sanık, kovuşturmanın bu aşamasında kendisini savunmasız bir durumda bulur. Birçok durumda, bu savunmasızlık görevi, diğer hususlar meyanında sanığın kendini suçlamaya karşı korunma hakkının yerine getirilmesini sağlamak olan bir avukatın yardımı ile gereği gibi telafi edilebilir. Bu hak esasen, iddia makamının, sanığın arzusu hilafına baskı ve zorlama metodları ile elde edilen delilleri kullanmadan, iddialarını ispat etmeye çalışmasını öngörmektedir. Bir kovuşturmanın kendini suçlamama imtiyazının özünü yok edip etmediğini değerlendirirken AİHM'nin özel bir ihtimamla dikkate aldığı usul güvencelerinden birisi kovuşturmanın ilk aşamalarında avukat erişiminin sağlanıp sağlanmadığıdır. AİHM bu bağlamda, tutuklunun avukat yardımı almasının kötü muameleye karşı temel bir koruma olduğunu vurgulayan İÖK'nin tavsiyelerini not etmektedir. Bu hakkın kullanımına getirilecek sınırlandırmalar çok açık bir şekilde tanımlanmalı ve zaman sınırlamasına tabi tutulmalıdır. En ağır cezanın verilmesi durumu ile karşı karşıya olunduğunda demokratik toplumlarda adil yargılanma hakkına en üst düzeyde özen gösterildiğinden, ağır suçlamalar söz konusu olduğunda bu ilkelere özellikle uyulmalıdır. AİHM, bu anlatılanlara dayanarak, adil yargılanma hakkının yeterince "uygulanabilir ve etkili" olabilmesi için, 6. maddenin 1. paragrafı uyarınca, kural olarak, her davanın kendine has koşulları ışığında bu hakkın kısıtlanması için zorunlu sebepler olmadıkça, şüpheliye, polis tarafından ilk kez sorgulanmasından itibaren müdafiie erişim hakkı sağlanmasının gerekli olduğu görüşündedir. Müdafi erişiminin sağlanmamasına istisnai olarak zorunlu sebeplerin gerekçe gösterilmesi durumunda bile, böylesi bir kısıtlama, gerekçesi ne olursa olsun, sanığın 6. madde tarafından güvence altına alınan haklarına halel getirmemelidir. Müdafi erişimi sağlanmayan sanığa polis soruşturması sırasında suçlayıcı ifadeler kullanılması durumunda, prensip olarak, sanığın haklarına telafi edilemeyecek şekilde zarar gelir."; **Salduz/Türkiye Kararı,** 27.11.2008 tarihli, Başvuru No: 36391/02; **Poitrimol/Fransa,** 23.11.1993 tarihli, Başvuru No: 14032/88; **Demebukov/Bulgaristan,** 28.02.2008 tarihli, Başvuru No: 68020/01, https://hudoc.echr.coe.int/, (Erişim tarihi: 03.04.2018).

[623] **CMK Madde 154 gerekçesi:** "Madde, müdafiin, vekâletnamesinin bulunup bulunmadığının araştırılmasına gerek olmadan yakalanan, gözaltına alınan, muhafaza altına alınan şüpheli ile her zaman görüşebileceği ilkesini getirmiş bulunmaktadır. Maddede, görüşmenin, savunma hakkının gereğine uygun olarak cereyan edebilmesi için gerekli maddî koşullar da gösterilmiştir. İdare tarafından başkalarının duyamayacağı bir ortamın görüşmede sağlanması zorunludur."

[624] CMK'nın 149'uncu maddesinin gerekçesi; "Şüphelinin bu haklarını engelleyici veya kısıtlayıcı her eylemin yasak olduğu ve savunma hakkının ihlâlini oluşturacağı belirtilmiştir."

Gözaltındaki şüphelinin müdafii ile görüşme hakkı, belirli suçlarla sınırlı olarak ve suç delillerinin ele geçirilmesi amacıyla sınırlandırılmıştır (CMK m. 154/2)[625]. CMK m. 154/2 kapsamındaki suçlardan gözaltına alınan şüpheliyle müdafiinin görüşme yetkisi, Cumhuriyet savcısının istemi üzerine hâkim kararıyla en fazla yirmi dört saat süre ile kısıtlanabilir[626]. Ancak bu zaman zarfında şüphelinin ifadesi alınamaz (CMK m. 154/2). Bu hüküm kapsamında gözaltındaki şüpheli ile müdafiinin görüşmesi, şüphelinin CMK m. 154/2 kapsamındaki bir suça dayanarak gözaltına alınması, Cumhuriyet savcısının gerekçeli olarak hâkimden sınırlandırma talep etmesi ve hâkimin de savcının sınırlandırma talebini uygun bulması ile sınırlandırılabilir. Bu görüşmeye getirilebilecek sınırlama, en fazla yirmi dört saat ile sınırlı olmalıdır[627].

Ceza muhakemesi hukukunda gözaltında bulunan şüphelinin müdafii ile konuşulanları başkalarının duyamayacağı bir ortamda görüşme hakkına sahip olduğu (CMK m. 154/1) ve gözaltındaki şüpheli ile müdafi arasında yapılacak görüşmeler için, her kolluk biriminde görüşmenin yapılmasına uygun bir oda bulundurulmasının

---

[625] **CMK Madde 154/2 (Ek: 3/10/2016-KHK-676/3 md.; Aynen kabul: 1/2/2018-7070/3 md.)** "Türk Ceza Kanununun İkinci Kitap Dördüncü Kısım Dördüncü, Beşinci, Altıncı ve Yedinci Bölümlerinde tanımlanan suçlar ve Terörle Mücadele Kanunu kapsamına giren suçlar ile örgüt faaliyeti çerçevesinde işlenen uyuşturucu ve uyarıcı madde imâl ve ticareti suçları bakımından gözaltındaki şüphelinin müdafi ile görüşme hakkı Cumhuriyet savcısının istemi üzerine, hâkim kararıyla yirmidört saat süreyle kısıtlanabilir; bu zaman zarfında ifade alınamaz."

[626] **AyM,** "…Bu itibarla başvurucunun gözaltında bulunduğu dönemde müdafi yardımından faydalandırılmamasının mevzuata dayandırılan yerleşik bir uygulama olduğu anlaşılmaktadır. Gözaltında tutulan başvurucunun müdafiye erişimine olanak tanımayan böyle bir uygulamanın müdafi yardımından faydalanma hakkının ihlali sonucunu doğuracağı açıktır. …Anayasa'nın 36. maddesi bağlamında güvence altına alınan müdafi yardımından faydalanma hakkının ihlal edildiğine karar verilmesi gerekir."; **Metin Sarıgül,** 20.04.2016 tarihli, Başvuru No: 2013/3287; **Suna Ökmen ve Dursun Bütüner** 20.04.2016 tarihli, Başvuru No: 2013/717, https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr, (Erişim tarihi: 03.04.2018).

[627] "…Bombalama suçundan gözaltına alınan başvurucunun, karakola getirildiğinde müdafi istemesine rağmen müdafi ile görüştürülmeden polis timleri tarafından ifade vermesi için altı kez sorguya alındıktan sonra 24 saatin sonunda henüz müdafi gelmeden suçu ikrar eden uzun bir ifadesinin alınması ve başvurucunun toplam 48 saat müdafi ile görüştürülmemesi, bu ifadelerin iddianameye ve 20 yıllık mahkûmiyete esas oluşturması adil yargılanma hakkının (AİHS 6/3-c) ihlalini oluşturur."; **AİHM, Magee/Birleşik Krallık Kararı**; "…Davanın özel unsurlarından birinin de başvuranın yaşı olduğunu kaydeder. Gözaltında reşit olmayan kişilere sağlanan adli yardıma ilişkin uluslararası hukuk esaslarını göz önüne alan AİHM, gözaltına alınan kişinin reşit olmaması durumunda, müdafiiye erişimin sağlanmasının önemini vurgular."; **AİHM, Salduz/Türkiye Kararı.**

zorunlu olduğu düzenlenmiştir[628] (YGİY m. 21/4). Şüphelinin kendisini ifade edebilmesi ve müdafinin hukuki yardımından faydalanabilmesi için görüşmede konuşulanların başkası tarafından duyulmadığını ve öğrenilmediğini bilmesi gerekmektedir[629]. Şüphelinin müdafii yardımından yararlanması aynı zamanda kamu görevlilerinin haksız uygulamaları ile adli hataların önüne geçilmesini, iddia veya sorgulama makamı ile şüpheli arasında silahların eşitliğinin sağlanması ilkesi özelinde, AİHS'nin 6. maddesinin amaçlarının gerçekleştirilmesi de sağlanmış olacaktır[630]. Gözaltındaki şüphelinin müdafiyle telefonla konuşabilme hakkına sahip olduğuna ilişkin mevzuatta bir hüküm bulunmamakla birlikte, görüşme hakkı kavramının, müdafiin şüpheli ile telefonla görüşmesini de kapsayacağı ve bu hakkın ihlal edilmemesi için telefonla görüşmenin de başkalarının duyamayacağı veya dinleyemeyeceği bir ortamda yapılmasının sağlanması gerektiği ileri sürülmüştür[631]. Bir diğer görüş ise telefonla konuşan kişinin müdafi olduğunun tespit edilmesinin mümkün olamayacağı ve soruşturmanın gizliliğini ihlal edebileceği gerekçesiyle, gözaltındaki şüphelinin müdafii ile telefonla görüşme yetkisinin olmadığını ileri sürmektedir[632]. Kanaatimizce gözaltındaki şüpheli müdafiyle telefonla konuşabilme hakkına sahip olmalıdır. Özellikle özgürlüğü kısıtlanan şüphelinin, müdafii

---

[628] "…Müdafi ile şüpheli/sanık arasında yapılan konuşmaların polis tarafından dinlenmesi adil yargılanma hakkının ihlalini oluşturur."; **Brennan/Birleşik Krallık Kararı**, 16.10.2001 tarihli, Başvuru No: 39846/98, https://hudoc.echr.coe.int/, (Erişim tarihi: 03.04.2018).

[629] **Bozdağ,** Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafii, s. 118; "…Üçüncü bir kişi tarafından dinlenmeden sanığın müdafisiyle görüşebilmesi demokratik bir toplumda adil yargılanma hakkının temel şartlarından biri olup, Sözleşme'nin 6. maddesinin üçüncü fıkrasına ilişkin bulunmaktadır. Müdafiin şüpheliyle baş başa görüşememesi ve kendisinden gizli talimatlar alamaması halinde, müdafiin vereceği hukuki yardım anlamını yitirecektir. Oysa Sözleşme, hakları ve özgürlükleri pratik ve etkili bir biçimde korumayı amaçlamaktadır. Olayda sanık müdafiilerinin savunma stratejisi oluşturmak için işbirliği yapacakları ihtimalinin bulunması, başvurucu ile müdafi arasındaki görüşmeye kısıtlama getirilmesi için yeterli somut bir gerekçe oluşturmaz. Müdafiilerin bir araya gelerek savunma stratejisi oluşturmalarında hiç bir olağanüstü durum bulunmamaktadır. Ayrıca söz konusu kısıtlama yedi aydan fazla sürmüştür. Başvurucu, salıverilmek için başvuruda bulunma imkânına sahip olduğu için bu kısıtlamadan zarar görmediği şeklindeki bir argümana karşılık Mahkeme'ye göre Sözleşme'nin ihlal edilmesi mutlaka bir zararın varlığını gerektirmemektedir. Sonuç olarak müdafi ile görüşmenin kısıtlanması nedeniyle savunma hakkının ihlal edildiği sonucuna varılmalıdır."; **AİHM, S./İsviçre Kararı,** 28.11.1991 tarihli, Başvuru No:12629/87-13965/88, https://hudoc.echr.coe.int/, (Erişim tarihi: 03.04 2018).

[630] **AİHM, Dağdelen ve Diğerleri/Türkiye,** 25.11.2008 tarihli, Başvuru No: 1767/03 14246/04 16584/04, https://hudoc.echr.coe.int/; **AyM, Sami Özbil,** 15.10.2014 tarihli, Başvuru No: 2012/543, http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr/BireyselKarar/, (Erişim tarihi: 03.04.2018).

[631] **Mahmutoğlu/Dursun,** Türk Hukukunda Müdafiin Yasaklılık Halleri, s. 133; **Koca,** Hazırlık Soruşturmasında Sanığın Savunma Hakkı, s. 242.

[632] **Bozdağ,** Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafii, s. 119.

yardımından yararlanma hakkının, soyut tehlike varsayımları ileri sürülerek kısıtlanmasının savunma hakkının ihlaline sebebiyet vereceği göz önünde bulundurulmalıdır. Bu çerçevede soruşturma makamları, somut tehlikenin varlığı halinde gerekçeli olarak ve hakkın özünü ihlal etmemek suretiyle önlemler alabilecektir.

1.6.5.2. Tutuklu Olan Şüphelinin Müdafii ile Görüşme Hakkı

Şüphelinin müdafi ile görüşmesi, adil yargılanma hakkının bir bölümü olarak savunma hakkının kapsamındadır. Müdafi, şüpheliyi hakları konusunda bilgilendirerek, şüpheliyle muhakemenin diğer süjeleri arasında eşitlik sağlanmasına hizmet eder[633]. Tutuklu olan şüpheli kural olarak müdafii ile vekâletname aranmaksızın zaman sınırlaması olmaksızın ve konuşulanları başkalarının duyamayacağı bir ortamda her zaman görüşme hakkına sahiptir[634] (CGİK m. 114/5; CMK m. 149/3; 154/1). Tutuklu bulunan şüphelinin müdafii ile görüşmesi kural olarak engellenemez ve kısıtlanamaz[635]. Bununla birlikte tutuklu şüphelinin müdafii ile görüşme hakkı, zaman yönünden, yer yönünden, sayı ve serbesti yönünden bazı sınırlamalara tabi tutulmuştur[636]. Ceza infaz kurumlarında bulunan hükümlülerin avukatla görüşmesine ilişkin CGİK hükümleri, tutukluların müdafi ile görüşmesi için de uygulanmaktadır (CGİK m. 116/1). Bu kapsamda CGİK m. 59/1 düzenlemesi olan "avukatlık mesleğinin icrası çerçevesinde hükümlü ile vekâletname olmaksızın en fazla üç kez görüşebilir" şeklindeki vekâletnamesiz görüşme sınırı, müdafii için de geçerlidir[637]. Tutuklu şüphelinin müdafii ile görüşme hakkı resmi tatil günleri

---

633 **Centel,** Ceza Soruşturmasında Müdafiin Rolüne Eleştirisel Yaklaşım, s. 707.

634 **TAŞKIN Ş. Cankat,** "Müdafiin ve Vekilin Hukuki Yardımı, Sınırları ile Uygulamada Karşılaşılan Sorunların AİHM İçtihatları Işığında Değerlendirilmesi", TBB Dergisi, S.69, 2007, ss. 211-240, s. 212.

635 "Mahkeme mevcut olayda başvurucunun müdafisinin, yaklaşık altı aya yayılmış olan soruşturma boyunca müvekkilini görebilmek için Aile Mahkemesi yargıcından sekiz kez izin talebinde bulunduğunu gözlemlemektedir. Ancak bu taleplerden sadece ikisi kabul edilmiştir. Nihayetinde müdafi, soruşturmanın hemen başında atanmış olmasına rağmen, tüm soruşturma boyunca müvekkiliyle sadece bir kez görüşebilmiştir. Başvurucu susma ve kendini suçlandırmama hakkından, ancak soruşturma başladıktan ve çocuk yurduna yerleştirildikten yaklaşık altı hafta sonra gerçekleşen bu görüşme sırasında haberdar olmuştur. Bu durum, savunma hakkının kısıtlanmasıdır."; **AİHM, Adamkiewicz/Polonya Kararı,** 02.03.2010 tarihli, Başvuru No: 54729/00, https://hudoc.echr.coe.int/, (Erişim tarihi: 03.04.2018).

636 **Bozdağ,** Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafii, s. 119.

637 CGİK madde 59 gerekçesine göre; "Temsil edilme ve savunma haklarının kullanılmasındaki ana ilke, tutuklunun vekâletname sahibi bir avukatla görüşme hakkının varlığıdır. Ancak tutuklu, müdafilik mesleğinin icrası çerçevesinde ve gerekçesini yazılı

dışındaki günlerde ve mesai saatleri içerisinde olmak şartıyla sınırlandırılmıştır (CGİK m. 59/2). Tutuklu şüphelinin müdafii ile görüşme hakkı, gözaltındaki şüpheliyle görüşme hakkına nazaran daha sınırlı tutulmuştur. Tutuklu şüpheli ile müdafii ceza infaz kurumlarının görüşme için ayrılan ve bu amaca uygun olarak düzenlenmiş yerlerinde görüşebilir (CKYCGİT m. 84/4). Tutuklu şüpheli ile müdafii, konuşmalarının dinlenemeyeceği bir mesafe ve ortamda ancak güvenlik sebebiyle resmi görevliler tarafından izlenebilecek bir yerde görüşme yapabilirler[638] (CGİK m. 59/2). Tutuklu şüpheli ile müdafiinin görüşmede yaptığı konuşmalar, hiçbir şekilde bir başkası tarafından dinlenemez ve kayda alınamaz, aralarındaki konuşmaya ilişkin olarak kendilerinin tuttukları kayıtlar incelenemez (CGİK m. 59/4). Tutuklu şüpheli, yabancı uyruklu müdafiileri ile de görüşebilir (CGİK m. 59/12). CGİK madde 59/5[639] düzenlemesi, savunma hakkını önemli ölçüde sınırlandırmaktadır. Bu hükmün uygulanabilmesi için mutlaka, bu tür eylemlerin varlığına ilişkin somut bilgi, bulgu veya belge bulunması zorunludur[640]. Şüphelinin savunma hakkına yönelik bu kısıtlamalar, sulh ceza hâkimi[641] tarafından üç aydan fazla olmamak üzere müteaddit defa uzatabilecektir[642]. CGİK madde 59/5'inci fıkra kapsamına giren şüphelinin yaptığı görüşmenin, aynı fıkrada belirtilen amaca yönelik yapıldığının anlaşılması hâlinde, mevcut görüşmeye derhal son verilerek, bu husus

---

olarak bildiren müdafisi ile vekâletname aranmaksızın en çok üç kez görüşme hakkına sahiptir."

[638] **Kocaoğlu,** Müdafi, s. 214.

[639] **CGİK madde 59/5 (Ek: 3/10/2016-KHK-676/6 md.; Aynen kabul: 1/2/2018-7070/6 md.)** Türk Ceza Kanununun 220 nci maddesinde ve İkinci Kitap Dördüncü Kısım Dördüncü, Beşinci, Altıncı ve Yedinci Bölümlerinde tanımlanan suçlar ile 12/4/1991 tarihli ve 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu kapsamına giren suçlardan mahkûm olanların avukatları ile görüşmelerinde, toplumun ve ceza infaz kurumunun güvenliğinin tehlikeye düşürüldüğüne, terör örgütü veya diğer suç örgütlerinin yönlendirildiğine, bu örgütlere emir ve tâlimat verildiğine veya yorumları ile gizli, açık ya da şifreli mesajlar iletildiğine ilişkin bilgi, bulgu veya belge elde edilmesi hâlinde, Cumhuriyet başsavcılığının istemi ve infaz hâkiminin kararıyla, üç ay süreyle; görüşmeler teknik cihazla sesli veya görüntülü olarak kaydedilebilir, hükümlü ile avukatın yaptığı görüşmeleri izlemek amacıyla görevli görüşmede hazır bulundurulabilir, hükümlünün avukatına veya avukatın hükümlüye verdiği belge veya belge örnekleri, dosyalar ve aralarındaki konuşmalara ilişkin tuttukları kayıtlara el konulabilir veya görüşmelerin gün ve saatleri sınırlandırılabilir.

[640] **Kocaoğlu,** Müdafi, s. 215.

[641] **CGİK madde 59/11 (Ek: 3/10/2016-KHK-676/6 md.; Aynen kabul: 1/2/2018-7070/6 md.)** Tutuklular hakkında bu madde hükümlerine göre karar vermeye soruşturma aşamasında sulh ceza hâkimi, kovuşturma aşamasında mahkeme yetkilidir.

[642] **CGİK madde 59/6 Ek: 3/10/2016-KHK-676/6 md.; Aynen kabul: 1/2/2018-7070/6 md.)** İnfaz hakimliği hükümlünün; kurallara uyumunu, toplum veya ceza infaz kurumu bakımından arz ettiği tehlikeyi ve rehabilitasyon çalışmalarındaki gelişimini değerlendirerek, kararda belirttiği süreyi üç aydan fazla olmamak üzere müteaddit defa uzatabileceği gibi kısaltılmasına veya sonlandırılmasına da karar verebilir.

gerekçesiyle birlikte tutanağa bağlanır (CGİK m. 59/7, 11). Buradan tutuklu şüpheli ve müdafii aleyhine delil elde edilmesi ve bunların soruşturmada kullanılması adil yargılanma ilkesine aykırılık teşkil edecektir. Tutuklunun müdafii ile savunma hakkının kabulü ve zorunlu müdafiliğin öngörülmesi karşısında tutuklu şüpheli ile müdafiinin görüşüp hukuki yardımda bulunma, savunma hazırlama haklarının kısıtlanması ve/veya soruşturma ile ilgili yeni delillere ulaşma çabası, "silahların eşitliği" ilkesine ve savunma hakkının doğasına aykırı olacaktır[643]. Görüşme başlamadan önce taraflar bu hususta uyarılır. Tutanak tutulması hâlinde, Cumhuriyet başsavcılığının istemiyle tutuklu şüphelinin avukatlarıyla görüşmesi sulh ceza hâkimince altı ay süreyle yasaklanabilir. (CGİK m. 59/7, 8, 11). Yasaklama kararı, şüpheliye ve yeni bir avukat görevlendirilmesi için derhal ilgili baro başkanlığına bildirilir. Cumhuriyet başsavcılığı baro tarafından bildirilen avukatın değiştirilmesini baro başkanlığından isteyebilir (CGİK m. 59/7, 8, 11).

Şüphelinin haklarına bu tür bir kısıtlama getirildiğinde, bunun şüphelinin hakları için yol açtığı kısıtlılıkların hangi usuli güvencelerle aşıldığı açıklanmalıdır, aksi halde şüphelinin savunma hakkı ihlal edilecektir. AİHM ve Anayasa Mahkemesi'nin, hakları kısıtlanan şüpheli yönünden incelediği kıstas budur[644]. AİHM sorgulamanın başında müdafii yokluğunu, adil yargılanma hakkının ihlali olarak görmekle[645] birlikte, aynı zamanda tutuklu şüphelinin müdafii ile görüşme hakkının önlenmesi, adil yargılanmanın yanı sıra mahkemeye başvurma hakkının ihlali olarak da görmektedir[646].

Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun m. 116/1'in atfı ile tutuklu ile avukatının görüşmesine, yazışmasına, belge alıp vermesine getirilen sınırlamalar ile CGİK 59. madde düzenlemeleri ile getirilen sınırlamaların, CMK m. 149/3'e aykırılığı bağlamında, bu düzenlemelerin Anayasaya aykırılığının

---

643 **ŞEN Ersan,** "Tutuklunun Avukatı ile Görüşme Hakkına Getirilen Sınırlama", http://www.hukukihaber.net/tutuklunun-avukati-ile-gorusme-hakkina-getirilen-sinirlama-makale,5430.html, (Erişim tarihi: 04.04.2018).

644 **Şen,** "Tutuklunun Avukatı ile Görüşme Hakkına Getirilen Sınırlama."

645 "AİHM, Magee/İngiltere ve Averill/İngiltere, 06.06.2000, Gölcüklü/Gözübüyük (2002), k.no. 545/a", aktaran, **Centel/Zafer,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 217.

646 **Avrupa Komisyonu Golder/İngiltere,** 21.02.1975, Gölcüklü/Gözübüyük (2002), k.no. 545/c", aktaran, **Centel/Zafer,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 217.

değerlendirilmesinin gerektiği kanaatindeyiz[647]. Tutuklu şüphelinin müdafii ile görüşmelerinin, tarafların birbirlerine verdikleri belge ve yazışmalarının denetlenmesi, tutuklu ile müdafiin görüşme zamanına engel veya yasak getirilmesi, müdafiin mesleğini icra ederken CMK m. 151/3'de[648] sayılan suçlara karıştığı iddiasından dolayı şüphelinin müdafiliğinden el çektirilmesi, bu yasağın soruşturma aşamasında da uygulanabileceğinin öngörülmesi[649], AİHS ve Anayasa kapsamında suçsuzluk (masumiyet) karinesi güvencesi altında olan savunma hakkı ve savunmanın dokunulmazlığı ile adil yargılanma hakkının ihlaline sebebiyet verebilecektir[650]. Müdafiin görevden yasaklanması için, müdafiinin isnat edilen suçu işlediği hususunda yeterli şüpheden daha fazla suç şüphesinin varlığının aranmayarak, kovuşturma evresine geçilmesinin yeterli bulunması eleştirilmekteyken[651] basit şüphe ile soruşturma evresinde de müdafilik görevinden yasaklanabilmesinin ölçülü ve isabetli bir düzenleme olmadığı kanaatindeyiz. Getirilen bu düzenlemeler ile kamu yararı ve maddi hakikate ulaşmak gaye edilse de savunma hakkının ihlal edildiği göz ardı edilmemelidir.

Tutuklu bulunan şüpheli, eşi, üçüncü dereceye kadar kan ve kayın hısımları ve vasisi ile telefonla görüşme yapabilme hakkına sahiptir. Ancak tutuklularla, dışarıdan telefon açılmak suretiyle görüşme yapılamaz (CKYCGİT m. 88/1, 2-o). Bu

---

[647] **ŞEN Ersan/BAŞER Beyza,** "Hükümlünün ve Tutuklunun Avukatı ile Görüşme Hakkı", http://www.hukukihaber.net/hukumlunun-ve-tutuklunun-avukati-ile-gorusme-hakki-makale,4960.html, (Erişim tarihi: 04.04.2018).

[648] **CMK 151/3 (Ek:25/5/2005 - 5353/22 md.)** 149 uncu maddeye göre seçilen veya 150 nci maddeye göre görevlendirilen ve Türk Ceza Kanununun 220 ve 314 üncü maddesinde sayılan suçlar ile terör suçlarından şüpheli, sanık veya hükümlü olanların müdafilik veya vekillik görevini üstlenen avukat, hakkında bu fıkrada sayılan suçlar nedeniyle soruşturma ya da kovuşturma bulunması halinde müdafilik veya vekillik görevini üstlenmekten yasaklanabilir.

[649] 03.10.2016 tarihli ve 676 sayılı KHK'nin 2. maddesiyle, bu fıkrada yer alan "tutuklu ve" ibaresi "şüpheli, sanık veya" şeklinde, "kovuşturma açılması halinde tutuklu veya hükümlünün müdafilik veya vekilliğini" ibaresi "soruşturma ya da kovuşturma bulunması halinde müdafilik veya vekillik görevini" şeklinde değiştirilmiştir. **29.10.2016 tarih ve 29872 sayılı, Resmi Gazete, 01.02.2018 kabul tarihli, Kanun No: 7070, Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Düzenlemeler Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabul Edilmesine Dair Kanun'un 2. Maddesi, Resmi Gazete,** 08.03.2018 tarih ve Sayı: 30354 (Mükerrer).

[650] **Şen/Başer,** "Hükümlünün ve Tutuklunun Avukatı ile Görüşme Hakkı."

[651] **SARITAŞ Erkan,** "Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Türk Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukukunda Organize Suçlara İlişkin Düzenlemeler", Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Türk Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukuku, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul, 2008, ss. 121-200, s. 192.

düzenlemeden anlaşılacağı üzere[652], tutuklu şüphelinin müdafii ile telefonla görüşme yapma hakkının olduğu kural olarak kabul edilebilir. Ancak tutuklu şüpheli ile telefonla görüşen kişinin müdafii olmadığından kuşku duyulması halinde, müdafii olup olmadığının denetlenmesi mümkündür[653]. Tutuklu şüphelinin müdafi ile görüştüğünün tespiti üzerine, telefon görüşmesinin idarece dinlenmesine ve kayıt altına alınmasına (CGİK m. 66/1, m. 116/1) derhal son verilmesi gerekmektedir.

1.6.5.3. Gözaltındaki Şüphelinin Müdafii ile Haberleşme Hakkı

Gözaltında bulunan şüphelinin de müdafii ile görüşürken, müdafiiye savunmaya ilişkin yazılı belge vermesi veya müdafiiden savunmaya ilişkin yazılı belge alması mümkündür[654]. Gözaltındaki şüpheliyle müdafiinin yazışmaları denetime tabi tutulamaz (CMK m. 154/1). CMK ve Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği'nde müdafiin, gözaltındaki şüpheliyle görüşmeden önce veya sonra aranacağına dair bir hüküm bulunmamaktadır[655]. Şüpheli ile müdafii arasındaki yazışmalara, bu kişilerin hâkimiyet alanında bulunduğu sürece el konulamaz (CMK m. 126). Gözaltındaki şüphelinin müdafii ile yaptığı görüşmelerde, tarafların birbirlerine verdiği belgelerin denetime tabi tutulamayacağı ve incelenemeyeceği kanaatindeyiz.

1.6.5.4. Tutuklu Olan Şüphelinin Müdafii ile Haberleşme Hakkı

Tutuklu şüpheli ile müdafinin yazışma hakkının kapsam ve sınırı, savunma hakkı ve kapsamıyla sınırlıdır[656]. Tutuklu şüpheli müdafii ile yüz yüze yaptığı görüşmelerde, müdafiine savunmaya ilişkin yazılı belge verme ve alma hakkına sahip olmakla birlikte[657], posta yoluyla da her zaman[658] yazışma hakkına sahiptir (CMK m.154/1; CGİK m. 68/4; 114/5). Tutuklu şüpheli ile müdafiin yazışmaları,

---

[652] Hükümlülere yönelik olarak düzenlenmiş olan CKYCGİT'in bu hükmü, ceza infaz kurumlarında bulunan tutuklulara da uygulanmaktadır (CKYCGİT m. 186)

[653] **Mahmutoğlu/Dursun,** Türk Hukukunda Müdafiin Yasaklılık Halleri, s. 133; **Demirbaş,** "Hazırlık Soruşturmasında Savunma", s. 169; **Koca,** Hazırlık Soruşturmasında Sanığın Savunma Hakkı, s. 242; Aksi yönde Bkz. **Bozdağ,** Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafii, s. 121.

[654] "…avukat tayin edilmesinin tek başına sanığa yapılacak adli yardımın etkili olmasını garanti etmediğini de vurgulamaktadır" **AİHM, Salduz/Türkiye** kararı.

[655] **Bozdağ,** Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafii, s. 124.

[656] **Demirbaş,** "Hazırlık Soruşturmasında Savunma", s. 210.

[657] **Centel/Zafer,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 217.

[658] Tutuklu şüphelinin haberleşme veya iletişim araçlarından yoksun bırakma veya kısıtlama cezası alması müdafii ile haberleşme ve yazışma hakkını engellenemez (CGİK m.42/1).

mektupla, telgrafla veya belgeler içeren paket biçiminde yapılabilir[659]. Tutuklu şüpheli ile müdafii arasında savunmaya ilişkin olarak elden verilip alınan veya posta yoluyla gönderilen yazılı belgeler görevlilerce belgenin içeriğine vakıf olacak şekilde okunamaz, incelenemez ve denetime tabi tutulamaz[660] (CMK m. 154/1; CGİK m. 59/4; 68/4). Bu belge ve/veya materyallerin savunmaya ilişkin olduğunun anlaşılması için, üzerlerine kolayca anlaşılabilecek şekilde müdafiiden geldiği yazılmalıdır[661]. Şüpheli vekâletname vermemiş olsa da avukatla her zaman yazışabilir ve bu yazışmalar denetlenemez[662].

Ancak Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'a 03.10.2016 tarihli 676 sayılı KHK'nın 6. maddesi ile getirilen ve 01.02.2018 tarihli 7070 sayılı Yasanın 6. maddesi ile aynen kabul edilen, CGİK m. 59/5 hükmü kapsamında tutuklu şüpheli ile müdafii arasındaki görüşmelerin izlenmesi, kayıt altına alınması, sınırlanması ve yazışmaların, belge veya belge örnekleri, dosyalar ve aralarındaki konuşmalara ilişkin tuttukları kayıtlara el konulabilir olması savunma hakkını ve adil yargılanma hakkını önemli ölçüde sınırlandıracaktır.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne göre[663], şüpheli veya sanığın müdafi ile yazışması, diğer yazışmalarına oranla daha ayrıcalıklıdır. Cezaevi idaresi, şüpheli

---

659 **Centel/Zafer,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 217; **Centel,** Ceza Soruşturmasında Müdafiin Rolüne Eleştirisel Yaklaşım, s. 711.

660 "…Müdafii tarafından tutuklu sanığa gönderilen ve içerisinde beyanda bulunmama (susma) hakkı olduğu, söyleyeceği her şeyin yargılamanın ilerleyen aşamalarında aleyhine delil olarak kullanılabileceği ve ifade vermemesinin kendi yararına olacağı yazılan mektubun, savcı tarafından tutukluya verilmeden 4 gün sonra müdafiie iade edilmesini AİHS'in 8. maddesinde düzenlenmiş olan haberleşmeye saygı hakkının ihlali olarak görmüştür."; **AİHM, Schönenberger ve Durmaz/İsviçre**, 20.06.1988 tarihli, Başvuru No: 11368/85, https://hudoc.echr.coe.int/, (Erişim tarihi: 05.04.2018).

661 **Centel/Zafer,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 217.

662 **Centel,** Ceza Soruşturmasında Müdafiin Rolüne Eleştirisel Yaklaşım, s. 711.

663 **AİHM, Campbell ve Bell/Birleşik Krallık,** 25.03.1992 tarihli, Başvuru No: 13590/88, "Cezaevi yetkilileri, avukatın tutukluya gönderdiği mektubu, zarfın içinde normal belirleme yöntemlerinin ortaya çıkartamayacağı, yasa dışı bir şey olduğu konusunda makul şüphe varsa açabilir. Ancak mektup sadece açılmalı ve okunmamalıdır. Mektubun okunmasını önlemek üzere, örneğin mektubun tutuklu önünde açılması gibi önlemler alınmalıdır. Diğer yandan, sadece mektubun içeriğinin cezaevinin veya başkalarının güvenliğini tehlike altına soktuğu veya bir şekilde suç oluşturma özelliği bulunduğu konusunda makul sebeplerin bulunduğu durumlarda, bir tutuklunun avukatına gönderdiği ve avukatından gelen mektupların okunmasına izin verilmelidir. Neyin makul sebep olduğu mevcut şartlara bağlıdır. Ancak şüphenin makul olması, tarafsız bir gözlemcinin bu ayrıcalıklı iletişimin istismar edildiği konusunda ikna olmasını sağlayacak olayların veya bilgilerin mevcut olmasına bağlıdır.", aktaran, **Dutertre,** Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarından Örnekler, s. 235-236; "AİHM, S./İsviçre, 28.11.1991 tarihli kararında ise başvurucunun

veya sanığa müdafiden gelen mektupları, sadece istisnai hallerde açmalı ve okumamalıdır. Aksi takdirde, AİHS'nin m. 8 düzenlemesi ile güvence altına alınan özel ve aile yaşamına saygı hakkı ile savunma hakkı ihlal edilmiş olur[664].

1.6.6. Soruşturma Evresinde Müdafiin Bulunmasını İsteme Hakkı

Şüphelinin ifadesinin alınması esnasında müdafii yardımından yararlanma hakkı vardır. İfade esnasında şüpheliye, müdafiin hukuki yardımından yararlanabileceği ve müdafiin kendisinin ifade veya sorgusunda hazır bulunabileceği bildirilir. Müdafi seçecek durumda olmadığı ve bir müdafi yardımından yararlanmak istediği takdirde kendisine baro tarafından bir müdafi görevlendirilir (CMK m. 147/1-c). Şüpheli kendisinin yerine geçerek, sorulan sorulara müdafiinin cevap vermesini veya sorulan sorulara müdahale etmesini isteyemez. Müdafiinin hukuki yardımı, şüpheliye kanuni haklarının hatırlatılması kapsamında olabilir. Bununla birlikte müdafii, gerektiğinde şüpheliye soru sorma, varsa hukuk dışı zorlama ve tuzak sorgulamaya karşı itirazda bulunma yetkilerini kullanarak şüpheliye hukuki yardımda bulunabilecektir[665]. Müdafi ne bir pasif bir tanık ne de bir noterdir[666]. Şüpheli müdafiinin, soruşturma evresindeki keşif işlemlerinde, tanık ve bilirkişinin erken dinlenmesinde, soruşturmayı geciktirmemek koşuluyla yer gösterme işleminde hazır bulunma yetkisi vardır[667] (CMK m. 84-85). Keza şüphelinin üstünün, eşyasının konutunun ve işyerinin aranması sırasında hazır bulunma hakkına sahiptir (CMK m. 120/3). Aramalar sırasında belge ve kağıtlara elkonulmuş ise Cumhuriyet savcısı veya sulh ceza hâkimi tarafından yapılacak inceleme sırasında hazır bulunma hakkına sahiptir (CMK m. 122). Müdafii uzlaştırma müzakerelerine katılma hakkına sahiptir (CMK m. 253/13)[668].

---

avukatıyla görüşmesine polisin eşlik etmesi ve avukatına gönderdiği mektuplara el konulmasını, müdafiyle savunulma hakkının ihlâli olarak görülmüştür.", aktaran, **Centel,** Ceza Soruşturmasında Müdafiin Rolüne Eleştirisel Yaklaşım, s. 712.

[664] **Centel,** Ceza Soruşturmasında Müdafiin Rolüne Eleştirisel Yaklaşım, s. 711-712.

[665] **DEMİRBAŞ Timur,** "Soruşturma Evresinde Şüphelinin İfadesinin Alınması Ve Müdafilik", Legal Hukuk Dergisi, Yıl, 3, Sayı,32, İstanbul, Ağustos 2005, ss. 2871-2883, s. 2881.

[666] **Koca,** Hazırlık Soruşturmasında Sanığın Savunma Hakkı, s. 255.

[667] **Centel/Zafer,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 213.

[668] **Ünver/Hakeri,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 227.

1.7. Yasak İfade ve Sorgu Yöntemlerinden Korunma Hakkı

1.7.1. Genel Olarak

Ceza muhakemesinin amacı, maddi gerçeğin hukuka uygun yöntemle ortaya çıkarılarak, adil bir yargıya varılmasıdır. Bu sebeple kişilerin yaşamlarını işkenceye, insanlık dışı veya onur kırıcı bir ceza ve/veya muameleye tabi olmaksızın sürdürebilmesi demokratik hukuk devletinin benimsediği en önemli ilkelerden biridir[669]. Hukuk devleti olmanın gereği olarak CMK, ifade ve sorguda, şüphelinin özgür iradesini etkileyen yöntemlerin uygulanmasını yasaklamıştır. Savunma hakkının insan onur ve haysiyetinden kaynaklanan bir hak olması üzere, insan onur ve haysiyetinin de özgür irade olarak tanımlanması karşısında, özgür iradeye müdahale teşkil eden her davranış, aynı zamanda savunma hakkının da ihlaline sebep olacaktır[670]. Bu amaçla kişilerin iradesini hukuka aykırı olarak değiştirmeye işkenceye, insanlık dışı veya onur kırıcı bir ceza ve/veya muameleye maruz kalmasını önleme amaçlı birçok uluslararası norm düzenleme alanı bulmuştur[671].

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 5. maddesi, hiç kimsenin işkenceye, zalimane, gayriinsani, haysiyet kırıcı cezalara veya muamelelere tabi tutulamayacağını belirtmiştir. AİHS'nin 3. maddesi, hiç kimsenin işkenceye veya insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele veya cezaya tabi tutulamayacağını belirtmiştir. Sözleşme'nin 15/2. maddesi, savaş veya olağanüstü hal gibi ulusun varlığını tehdit eden başka bir genel tehlike halinde dahi kişilerin işkence veya insanlık dışı veya onur kırıcı muameleye veya cezaya maruz tutulamayacağı hakkının ihlal edilemeyeceğini güvence altına almıştır.

Anayasa m. 17/3 düzenlemesi, kişilere işkence ve eziyet yapma ile insan haysiyetiyle bağdaşmayan muameleye tabi tutulmasını yasaklamıştır. Anayasa m. 38/6 düzenlemesi ile kanuna aykırı olarak elde edilen delillerin kullanılamayacağı güvence altına alınmıştır. CMK m. 148 ile "ifade alma ve sorguda yasak usuller" düzenlemesi getirilmiştir. CMK m. 206/2-a hükmü uyarınca delil, kanuna aykırı

---

669 **Reisoğlu,** Uluslararası Boyutlarıyla İnsan Hakları, s. 44.

670 **DÜNDAR Meltem,** İngiliz ve Türk Ceza Muhakemesi Hukuklarında Hukuka Aykırı Deliller, Doktora Tezi, 2014, İstanbul, s. 437.

671 **Cenevre Sözleşmesi,** BM Uluslararası Sivil ve Siyasi Haklar Sözleşmesi, BM İşkence ve Diğer Acımasız, İnsanlık Dışı veya Küçük Düşürücü Muamele veya Cezaların Önlenmesi Sözleşmesi (CAT), Avrupa İşkence ve İnsanlık Dışı veya Küçük Düşürücü Muamele veya Cezaların Önlenmesi Sözleşmesi.

şekilde elde edilmişse reddolunacağı düzenleme altına alınmıştır. CMK m. 217/2[672] düzenlemesi kapsamında isnad edilen suç, hukuka uygun bir biçimde elde edilmiş delille ispat edilebilir. CMK m. 289/1-i hükmü uyarınca hukuka aykırı yöntemlerle elde edilen delile dayanan bir hüküm verilemeyecektir. TCK'nın 94. maddesinde bir kişiye karşı insan onuruyla bağdaşmayan ve bedensel veya ruhsal yönden acı çekmesine, algılama veya irade yeteneğinin etkilenmesine, aşağılanmasına yol açacak davranışları gerçekleştiren kamu görevlisinin işkence suçundan sorumlu olacağı belirtilmiştir. Kamu görevlisi olmayan bir kişinin suça iştirak etmesi durumunda, TCK m. 40/2 ile düzenleme bulan bağlılık kuralı gereğince "azmettiren" veya "yardım eden" sıfatı ile sorumlu olacaktır. Ancak TCK'nın m. 94/4 hükmü uyarınca böyle bir durumda, kamu görevlisi olmayan diğer kişiler de, kamu görevlisi gibi cezalandırılacaklardır.

1.7.2. İfade Alma

İfade alma araştırma işlemidir[673]. CMK m. 2/g hükmü uyarınca ifade alma, şüphelinin kolluk görevlileri veya Cumhuriyet savcısı tarafından soruşturma konusu suçla ilgili olarak dinlenmesidir. Aynı düzenleme YGİY 4/3. maddesinde de mevcuttur. CMK m. 147'de ise ifade alma ve sorgunun ne şekilde yapılacağı düzenlenmiştir.

"İfade alma, Cumhuriyet savcısı veya kolluk görevlilerince, şüpheliye sorular sorularak suça konu olay hakkında bilgi toplama işlemidir"[674]. Demirbaş'a göre, ifade alma suça katılan kişilerle kriminal taktik esaslarına göre yürütülen bir görüşmedir[675]. Öte yandan Anayasal bir güvence olarak hiç kimsenin kendisi aleyhine delil vermek mecburiyeti bulunmadığından, şüphelinin ifade vermek mecburiyeti yoktur[676]. Suç şüphesinin belli bir kişi üzerinde somutlaşmasından önceki aşamada, kolluk görevlilerinin şüpheli haklarını hatırlatmaksızın kişilere yönelttiği soru sorma işlemi ise bilgi toplama olarak tanımlanmaktadır[677]. Bilgi

---

[672] **CMK Madde 217/2-** Yüklenen suç, hukuka uygun bir şekilde elde edilmiş her türlü delille ispat edilebilir.
[673] **Yenisey/Nuhoğlu,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 625.
[674] **ALTUNKAŞ Aysun,** Hukuka Aykırı Delil Teorisi Işığında İfade Alma ve Sorgu, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006, s. 9.
[675] **Demirbaş,** Soruşturma Evresinde Şüphelinin İfadesinin Alınması, s. 46.
[676] **Yenisey/Nuhoğlu,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 625.
[677] **Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği madde 4/2-** Bilgi alma: "Bir suçun tespiti veya aydınlatılmasına yönelik olarak, müşteki ve suçtan zarar gören ile suç

toplamadaki amaç, şüpheli olarak araştırmaların kime karşı yürütüleceğinin tespit edilmesidir. Bilgi toplama işlemi, herhangi bir kurala bağlı değildir. Bununla birlikte kolluğun planlı araştırma işlemlerine girişerek, çalışmaya başlaması ile bilgi toplama aşaması sonlanır[678]. İfade alma usulüne başvurmaksızın suça ilişkin bilgi toplama faaliyeti kapsamında elde edilen bilgiler ile ani olarak iradi yapılan açıklamalar ifade alma kapsamında değildir[679]. Bu kapsamda suç şüphesi belli bir kişinin üzerinde yoğunlaşmış ve bu kişinin ifadesi, şüpheli olarak hakları öğretilmeksizin bilgi alma şeklinde yapılıyorsa bu işlem mevzuata ve hukuka aykırı bir işlem olarak, şüpheliyi aydınlatma yükümlülüğünün ve savunma hakkının ihlalini oluşturacaktır. Bu ihlal muhakemenin bütününü etkileyecek düzeyde olduğu takdirde adil yargılanma hakkını ihlal edecektir.

Şüphelinin kendiliğinden açıklamada bulunması karşısında nasıl davranılması gerektiği konusunda, CMK'nda açık bir düzenleme bulunmamaktadır. Bu anlamda en sık karşılaşılan sorun, kendiliğinden yapılan açıklamalar karşısında açıklamayı yapan kişiye soru sorulmasının mümkün olup olmadığıdır. Doktrinde savunulan görüşe göre, sorulan sorular, şüpheliyi yönlendirici ve olayın ayrıntılarını öğrenmeye yönelik ise mutlaka soruların yöneltilmesinden önce şüpheliye hakları öğretilmelidir. Ancak yöneltilen sorular bu nitelikte olmayıp, sadece şüphelinin açıklamalarını kolaylaştırıcı nitelikte ise, şüpheli haklarının öğretilmesine gerek bulunmamaktadır[680].

İfade alma, dikte ettirme veya soru- cevap şeklinde olabileceği gibi, şüphelinin yazılı ifade vermesi yöntemiyle de gerçekleşebilir[681]. Dikte ettirmede, şüpheli tarafından anlatılan hususlar tutanağa geçirilir. Soru-cevap yönteminde, şüphelinin sorulan sorulara verdiği cevaplar tutanağa geçirilir. CMK ifadenin zamanı, nerede ve kim tarafından alınacağı konusunda düzenleme yapmamıştır. Bu husus

---

işleme şüphesi altında bulunmayan diğer kişilerin dinlenmesini ve tutanağa geçirilmesini" ifade eder.

[678] **Centel/Zafer,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 239; **Demirbaş,** Soruşturma Evresinde Şüphelinin İfadesinin Alınması, s. 44-45.

[679] **Yenisey/Nuhoğlu,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 628-629; **Centel/Zafer,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 239.

[680] **Yenisey/Nuhoğlu,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 632; **KAYMAZ Seydi,** Aydınlatma Yükümlülüğünün İhlali Sebebiyle Söz Konusu Olan Yasak Deliller", Yargıtay Dergisi, Temmuz 1997, Cilt:23 Sayı:3, Ankara, 1997, ss. 280-300, s. 281; **Demirbaş,** Soruşturma Evresinde Şüphelinin İfadesinin Alınması, s. 124-125. **ŞAHİN Cumhur,** Sanığın Kolluk Tarafından Sorgulanması, Yetkin Yayınları, Ankara, 1994, s. 223.

[681] **Demirbaş,** Soruşturma Evresinde Şüphelinin İfadesinin Alınması, s. 197.

soruşturmanın serbest yapısı üzere soruşturma makamlarının takdirine bırakılmıştır[682]. Bununla birlikte soruşturma makamlarının bu takdiri, ceza muhakemesinin süjesi olan şüphelinin haklarını ihlal edecek düzeyde olursa, CMK m. 148 kapsamında ifade alma ve sorguda yasak usullerin varlığından söz edilebilir.

1.7.3. Sorgu

Sorgu bir savunma işlemidir[683]. CMK m. 2/1-h hükmü uyarınca sorgu, şüphelinin hâkim tarafından soruşturma konusu suçla ilgili olarak dinlenmesidir. Soruşturma evresinde şüphelinin sorgusu, Cumhuriyet savcısının talebi üzerine sulh ceza hâkimliği tarafından yapılmaktadır. Şüphelinin, Cumhuriyet savcısı tarafından adli kontrol, tutuklama tedbiri veya hâkim tarafından yapılabilecek olan bir soruşturma işlemi talebiyle sulh ceza hâkimine sevki üzerine, sulh ceza hâkimi tarafından dinlenilmesi, sorgu işlemidir. CMK m. 162 hükmü uyarınca Cumhuriyet savcısı, ancak hâkim tarafından yapılabilecek olan bir soruşturma işlemine gerek görürse, istemlerini bu işlemin yapılacağı yerin sulh ceza hâkimine bildirir. CMK m. 163/1 düzenlemesinde ise sulh ceza hâkiminin, bütün soruşturma işlemlerini yapabileceği haller hüküm altına alınmıştır. Bu kapsamda sulh ceza hâkiminin, Cumhuriyet savcısının yerine geçerek, şüpheliyi suça konu olayla ilgili olarak dinlemesi de bir sorgu işlemidir.

1.7.4. İfade Alma ve Sorguda Yasak Yöntemler ile Bu Yöntemlerden Korunma Hakkı

Ceza Muhakemesi Kanunu m. 148 ile ifade alma ve sorguda yasak usuller, başlıklı düzenlenme getirilmiştir. CMK m. 148/1 hükmü uyarınca şüphelinin beyanı özgür iradesine dayanmalıdır. Bunu engelleyici nitelikte kötü davranma, işkence, ilaç verme, yorma, aldatma, cebir veya tehditte bulunma, bazı araçları kullanma gibi bedensel veya ruhsal müdahaleler yapılamaz. Düzenlemedeki "gibi bedensel ve ruhsal müdahaleler" ifadesi ile belirtilen yasak yöntemlerin sınırlı sayıda olmadığı ve bunların örnek olarak belirtildiğinin göstergesi olduğu kabul edilmiştir[684]. Kötü

---

[682] **Ünver/Hakeri,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 565; **Demirbaş,** Soruşturma Evresinde Şüphelinin İfadesinin Alınması, s.115; **Şahin,** Ceza Muhakemesi Hukuku I, s. 139.
[683] **Yenisey/Nuhoğlu,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 626.
[684] **Centel/Zafer,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 251; **Şahin,** Sanığın Sorgusu, s. 188; **Yaşar,** Uygulamalı ve Yorumlu Ceza Muhakemesi Kanunu s. 580; **BIÇAK Vahit,** Suç Muhakemesi Hukuku, Seçkin Yayınları, Ankara, 2010, s. 459; **Demirbaş,** Soruşturma Evresinde

davranma, vücut dokunulmazlığı ve vücut sağlığına yönelmiş her türlü müessir fiil şeklinde ortaya çıkabilen davranış ile ifade veya sorgu sırasında, şüphelinin özgür iradesiyle beyanda bulunmasını engelleyici nitelikte, doğrudan veya dolaylı fiziki veya ruhsal muameleler olarak tanımlanmıştır[685].

Birleşmiş Milletler İşkence ve Diğer Zalimane, Gayri insani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşmesi[686] m. 16 hükmü uyarınca "işkence derecesine varmayan diğer zalimane, gayri insani veya küçültücü muamele veya ceza gibi fiiller" kötü davranma kapsamında değerlendirilebilecektir. Kötü davranma, hem icrai hem de aç ve susuz bırakma, yaralı veya hasta olan şüphelinin, tedavisi yaptırılmaksızın ifade alma veya sorgusunun yapılması gibi ihmali davranışlar ile gerçekleştirilebilir[687]. Kötü davranma, şüpheliyi iteleme, saçlarından çekme, üzerine kirletecek bir şey atma, yüzüne tükürme, ağzını tıkama, gözlerini bağlama, tokat atma, tekmeleme, elbiselerinden tutarak yaka-paça sürükleme, yaralama, sigara ile deriyi yakma veya herhangi bir şekilde acı verme gibi vücuda yapılan doğrudan fiziki müdahaleler ile beslenmenin engellenmesi, parlak ışık yansıtılması, tabutluk denilen ne ayakta durmaya, ne de oturmaya elverişli kabinlerde durmaya zorlama, sürekli yüksek sesli gürültüye maruz bırakma gibi vücuda yönelik bazı dolaylı fiziki müdahaleler de kötü davranma kapsamında değerlendirilmektedir[688]. İlaç verme, ilaç yardımı ile şüphelinin bedeni veya ruhi durumuna etki yaparak, özgür iradesinin zayıflatılması ve/veya saf dışı bırakılmasıdır. İlaç vermenin zorla veya rıza ile olması arasında bir fark yoktur[689]. Amaçlanan şüphelinin irade özgürlüğünün ihlal edilmesini engellemektir. Yorma yöntemi ile amaçlanan, iradeyi etkileyecek herhangi bir vasıta kullanmamakla birlikte, bedeni yorgunluk ve bitkinliğin iradeyi

---

Şüphelinin İfadesinin Alınması, s. 331; **KOCA Mahmut,** Hazırlık Soruşturmasında Sanığın Savunma Hakkı, Doktora Tezi, İstanbul, 1998, s. 308.

[685] **Centel/Zafer,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 252; **Şahin,** Sanığın Sorgusu, s. 189.

[686] Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 10 Aralık 1984 tarih ve39/46 sayılı Kararıyla kabul edilip imza, onay ve katılıma açılmıştır. Sözleşme 27(1). maddeye uygun olarak 26 Haziran 1987 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye Sözleşmeyi 25 Ocak 1988 tarihinde imzalamış ve 21 Nisan 1988 tarihinde bir beyan ve bir ihtirazi kayıtla onaylamıştır. 3441 Sayılı Onay Kanunu 29 Nisan 1988 gün ve 19799 sayılı **Resmi Gazete**

[687] **Centel/Zafer,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 252; **Şahin,** Sanığın Sorgusu, s. 190; **Demirbaş,** Soruşturma Evresinde Şüphelinin İfadesinin Alınması, s. 332.

[688] **Altunkaş,** Hukuka Aykırı Delil Teorisi Işığında İfade Alma ve Sorgu, s. 142-143.

[689] **Dündar,** İngiliz ve Türk Ceza Muhakemesi Hukuklarında Hukuka Aykırı Deliller, s. 446; **Altunkaş,** Hukuka Aykırı Delil Teorisi Işığında İfade Alma ve Sorgu, s. 153.

zayıflatması üzerine irade özgürlüğüne zarar vermektir[690]. Bu yöntemle, şüphelinin irade özgürlüğü zayıflatılarak veya ortadan kaldırılarak, beyan elde edilmek istenmektedir. Şüpheli ifade alma veya sorgu esnasında, irade özgürlüğünü etkileyecek derecede yorgun düşerse, ifade alma veya sorguya son verilmesini isteme hakkına sahiptir[691]. Aldatma, şüphelinin özgür iradesine zarar veren veya ortadan kaldıran hileli davranışlarıdır[692]. Aldatmada, yanlış vakalara dayanan kandırma, bilinçli yalan, kasıtlı gerçek dışılık söz konusudur. Şüphelinin kendiliğinden düştüğü yanılgısının düzeltilmesi söz konusu olmayıp, bu ifade veya sorgu beyanları hukuka uygun olacaktır[693]. Olaylar konusunda olduğu gibi hukuki konularda da aldatma yasaklanmıştır[694]. Şüphelinin yanına suçlu diye konularak şüphelinin kolluk adına çalışan kişiye itirafta bulunmasını sağlamak hukuka aykırı olacaktır. Şüphelinin alıkonulmasından sonra dinlenmediği veya izlenmediği izlenimi edinmesi sağlanarak, üçüncü bir kişiye yaptığı açıklamaların dinlenmesi suretiyle elde edilen ifadelerin de geçerli olmayacağı belirtilmiştir. Yine ifade ve sorgu esnasında gizli ses ve görüntü kaydı alınması, aldatma kapsamında değerlendirilmelidir[695]. Cebir veya tehditte bulunma hususunda, cebir kapsamında değerlendirilen ve şüphelinin özgür iradesini engelleyen her türlü hareket kötü davranma kapsamında değerlendirilebilir. Kanun koyucunun, kötü muamelenin yanında, ayrıca cebir kavramına da yer vermesi ifade alma ve sorguda yasak usullere verdiği öneme atfedilebilir. Bu kapsamda şüpheliye ifade alma veya sorgu esnasında, beyanda bulunması için cebirde bulunulamaz. Şüphelinin beyanda bulunması için, gerçekte mevcut olmayan veya mevcut olsa bile olayda uygulanmasına imkân bulunmayan bir tedbirin uygulanacağı konusunda korkutarak, şüphelinin özgür iradesinin etkilenmesi CMK m. 148 kapsamında tehdit olarak değerlendirilecektir[696]. CMK m. 148'de belirtilen bazı araçlardan kastedilen, irade özgürlüğüne zarar veren ve vücudun özüne saldıran

---

690 **Şahin,** Sanığın Sorgusu, s. 198; **Dündar,** İngiliz ve Türk Ceza Muhakemesi Hukuklarında Hukuka Aykırı Deliller, s. 447.

691 **Centel/Zafer,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 253.

692 **Demirbaş,** Soruşturma Evresinde Şüphelinin İfadesinin Alınması, s. 336-337; **Şahin,** Sanığın Sorgusu, s. 200.

693 **Centel/Zafer,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 253; **Demirbaş,** Soruşturma Evresinde Şüphelinin İfadesinin Alınması, s. 338; **Dündar,** İngiliz ve Türk Ceza Muhakemesi Hukuklarında Hukuka Aykırı Deliller s. 448.

694 **Şahin,** Sanığın Sorgusu s. 203.

695 **Şahin,** Sanığın Sorgusu, s. 208; **Dündar,** İngiliz ve Türk Ceza Muhakemesi Hukuklarında Hukuka Aykırı Deliller, s. 448-449.

696 **KAYMAZ Seydi,** Ceza Muhakemesinde Hukuka Aykırı Deliller, Seçkin, Ankara, 1997, s. 121.

yöntemlerdir[697]. Özellikle fiziki tamlığı veya sağlamlığı ihlal eden, kişinin vücuduna doğrudan müdahale teşkil eden her tedbir ile hiç bir iz veya etki bırakmayan fiziksel müdahaleler de bu kapsamdadır. Şüpheliye yapılan projektif testler; yalan makinası, cinsel suçların araştırılmasında kullanılan pallometri, ifade ve sorgu sırasında kullanılması yasak olan araçlardan bazılarıdır[698].

Ceza Muhakemesi Kanunu m. 148/2 hükmü uyarınca kanuna aykırı bir yarar vaat edilemez. İfade alanın veya sorgulayan merciin, şüpheliye yetkisi kapsamında olmayan, kişisel veya olaya ilişkin hukuki yarar vaadinde bulunulmasıdır[699]. Vaat edilenin yasal olarak öngörülmüş olmayan bir çıkar olması gerekir[700]. İfade alma veya sorgulama sırasında, şüpheliye yarar vaadinde bulunulmasının amacı, şüphelinin özgür iradesini engelleyerek beyan elde etmektir. Kanunda belli şartlarda daha az ceza verilmesinin veya cezanın tamamen ortadan kaldırılmasının öngörüldüğü durumlarda bu yararların vaat edilmesinin kanuna uygun olarak değerlendirilebilmesi için, vaadin yetkili merciler tarafından takdir yetkisi içinde yapılması gerekir.

Ceza Muhakemesi Kanunu m. 148/3 hükmü uyarınca yasak usullerle elde edilen ifadeler rıza ile verilmiş olsa da delil olarak değerlendirilemez. Düzenleme, yasak ifade alma ve sorgu yöntemleri ile kanuna aykırı surette elde edilen delillerin, hiçbir surette ceza muhakemesinde kullanılamayacağını belirtmiştir. Suç şüphesi altında bulunan kişiye isnat konusu suçu itiraf etmesi ve ikrarda bulunması amacıyla zor kullanılamayacaktır. Bu yöntemlerin kullanılması şüpheliye haysiyet kazandıran karar verme ve verdiği karar doğrultusunda hareket edebilme özgürlüğünü ortadan kaldırmakta ve şüpheliyi bir obje konumuna indirgemektedir[701]. Şüphelinin beyanının özgür iradesine dayanması gerekliliği, şüphelinin ceza muhakemesinde bir obje değil, süje olmasının sonucudur[702]. Muhakeme süjesi oluş ise, şüphelinin ceza muhakemesinde birtakım yetkilere sahip olması anlamına gelir. Bu nedenledir ki, şüpheli bizzat kendi fiiliyle kendi kendini itham etmek isteyip istemediği konusunda

---

[697] **Demirbaş,** Soruşturma Evresinde Şüphelinin İfadesinin Alınması, s. 341-342; **Dündar,** İngiliz ve Türk Ceza Muhakemesi Hukuklarında Hukuka Aykırı Deliller s. 450.
[698] **Ünver/Hakeri,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s.569; **Altunkaş,** Hukuka Aykırı Delil Teorisi Işığında İfade Alma ve Sorgu, s. 179.
[699] **Centel/Zafer,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 254-255; **Şahin,** Sanığın Sorgusu, s. 216.
[700] **Koca,** Hazırlık Soruşturmasında Sanığın Savunma Hakkı, s. 328.
[701] **Koca,** Hazırlık Soruşturmasında Sanığın Savunma Hakkı, s. 302.
[702] **Dündar,** İngiliz ve Türk Ceza Muhakemesi Hukuklarında Hukuka Aykırı Deliller s. 437.

serbest ve bu davranışından sorumlu olarak karar verebilme imkânına sahip olmalıdır[703].

Ceza Muhakemesi Kanunu m. 148/4 hükmü uyarınca müdafi hazır bulunmaksızın kollukça alınan ifade, hâkim veya mahkeme huzurunda şüpheli veya sanık tarafından doğrulanmadıkça hükme esas alınamaz. Kunter/Yenisey/Nuhoğlu'na göre bu düzenleme, "dolaylı bir mecburi müdafilik" sistemidir[704]. Öğreti, düzenlemeyi değerlendirirken müdafiin mevcudiyetini kolluk ifade tutanaklarına "delil olma yeteneği" kazandıran bir unsur olarak nitelendirmiştir. Öztürk de düzenleme ile birlikte, soruşturma evresinde mecburi müdafi sisteminin katıksız bir şekilde kurulduğu görüşündedir[705]. Yurtcan, hükme esas alınamaz ifadesinin "delil olmaz" anlamına geldiğini ve kollukta müdafisiz alınan ifadelerin doğrulanmadıkça geçersiz olacağını belirtmektedir[706]. Ünver/Hakeri ise, hükmü yanlış ve sakıncalı bulmakta, ifadenin kullanılıp, kullanılamamasının sanığın takdirine bırakılmasını kabul edilemez bulmakla, hükmün kaldırılmasını ve bu durumda da zorunlu müdafilik kurumunun kabulünü önermektedir[707]. Öğretiye göre bir delilin kullanılıp kullanılmayacağı şüpheli veya sanığın iradesine bırakılamaz[708].

Ceza Muhakemesi Kanunu m. 148/5 hükmü uyarınca, şüphelinin aynı olayla ilgili olarak yeniden ifadesinin alınması işlemi ancak Cumhuriyet savcısı tarafından yapılabilir. Kolluğun "ek ifade tutanağı" adı altında, ifadesini aldığı şüphelinin aynı olayla ilgili tekrar ifadesini alması ilgili düzenlemeye aykırılığı üzere delil olarak kullanılması mümkün değildir. 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu'na eklenen "Geçici 19.[709] Madde" hükmü uyarınca, "Geçici 19. Madde"nin yürürlük tarihinden itibaren üç yıl süreyle; "Şüphelinin aynı olayla ilgili olarak yeniden ifadesinin

---

[703] **Şahin,** Sanığın Sorgusu, s. 171.
[704] **Kunter/Yenisey/Nuhoğlu,** Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 158.
[705] **Öztürk/Erdem,** Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 482.
[706] **YURTCAN Erdener,** Ceza Yargılaması Hukuku, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 111.
[707] **Ünver/Hakeri,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s.212.
[708] **Dündar,** İngiliz ve Türk Ceza Muhakemesi Hukuklarında Hukuka Aykırı Deliller, s. 439.
[709] **GEÇİCİ Madde 19-** "5237 sayılı Türk Ceza Kanununun İkinci Kitap Dördüncü Kısım Dördüncü, Beşinci, Altıncı ve Yedinci Bölümünde tanımlanan suçlar ile 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu kapsamına giren suçlar veya örgüt faaliyeti çerçevesinde işlenen suçlar bakımından.."; 16.07.2018 tarihli, Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, http://www2.tbmm.gov.tr/d27/2/2-0001.pdf, (Erişim tarihi: 19.07.2018).

alınması ihtiyacı ortaya çıktığında bu işlem, Cumhuriyet savcısı veya Cumhuriyet savcısının yazılı emri üzerine kolluk tarafından yapılabilir" (TMK Geçici m. 19/1-b).

Şüphelinin ifadesini alan veya sorgulayan merciin bahse konu hukuka aykırı davranışlarının etkisi, ceza muhakemesi hukuku bakımından hukuka aykırı elde edilen delillerin ceza muhakemesinde kullanılamaması ve mutlak bir değerlendirme yasağı anlamına gelmektedir. CMK m. 148 kapsamında ifade alma ve sorguda yasak usullerin, şüphelinin irade özgürlüğünü ortadan kaldırıp kaldırmadığı ayrıca araştırılmayacaktır. CMK m. 148 ifade özgürlüğünün çekirdek hükmü niteliğindedir. Anayasa'da açıklanan insanlık onuru CMK'nda korunan hükümlerden biridir[710]. Şüphelinin hukuka aykırı ifade veya sorgusunun etkilerini ortadan kaldırmak amacıyla, tekrarlanan hukuka uygun ifade veya sorgusunda önceki beyanlarının değerlendirilmeyeceğinin bildirilerek, başka bir yetkili tarafından alınması hukuka uygun olacaktır[711]. CMK m. 148/3 sadece yasak ifade alma yöntemlerini düzenlemekle yetinmeyip, bu yöntemler ile elde edilen delillerin kullanılması bakımından şüphelinin rızasının da dikkate alınmayacağını açıkça hüküm altına almıştır. Şüphelinin rızası bulunsa dahi, yasak ifade alma yöntemleri ile elde edilen beyanlar veya bu beyanlara dayanılarak ulaşılan deliller değerlendirilemeyeceği gibi, bu husus şüphelinin savunma hakkının da ihlali anlamına gelecektir. Ceza muhakemesi hukukunda, hukuka aykırı ifade alma veya sorgu yöntemlerinin, delil yasaklarının uzak etkisinin (fruit of the poisenous tree doctrine), herhangi bir ayrıma tabi tutulmaksızın kabul edildiği söylenebilir[712].

1.7.5. İşkenceden Korunma Hakkı

İşkence, BM İşkence ve Diğer Zalimane, Gayri insani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşmesi'nin 1. maddesi hükmü uyarınca bir şahsa veya bir üçüncü şahsa bu şahsın veya üçüncü şahsın işlediği veya işlediğinden şüphe edilen bir fiil sebebiyle, cezalandırmak amacıyla bilgi veya itiraf elde etmek için veya ayrım

---

[710] **Altunkaş,** Hukuka Aykırı Delil Teorisi Işığında İfade Alma ve Sorgu, s. 202.

[711] **Şahin,** Sanığın Sorgusu, s. 227; **Demirbaş,** Soruşturma Evresinde Şüphelinin İfadesinin Alınması, s. 346-347.

[712] **DÜLGER Murat Volkan,** Ceza Muhakemesi Hukukunda Dışlama Kuralı ve Hukuka Aykırı Delillerin Uzak Etkisi (Zehirli Ağacın Meyvesi Öğretisi), Seçkin Yayınları, Ankara, 2014 (Dışlama Kuralı), s. 151-153; **Centel/Zafer,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 255-256; Demirbaş, Soruşturma Evresinde Şüphelinin İfadesinin Alınması, s. 350-357; **Şahin,** Sanığın Sorgusu, s. 230; **YCGK,** 29.11.2005 tarihli, 2005/7-144 E., 2005/150 K., sayılı kararı; **YKD,** C:32, S:3, Mart 2006, s. 471.

gözeten herhangi bir sebep dolayısı ile bir kamu görevlisinin veya bu sıfatla hareket eden bir başka şahsın teşviki veya rızası veya muvafakatiyle uygulanan fiziki veya manevi ağır acı veya ızdırap veren bir fiil anlamına gelir. Bu yalnızca yasal müeyyidelerin uygulanmasından doğan, tabiatında olan veya arızi olarak husule gelen acı ve ızdırabı içermez. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi 5. maddesine göre, hiç kimse işkenceye, zalimane, gayriinsani, haysiyet kırıcı cezalara veya muamelelere tabi tutulamaz. 5. Cenevre Birleşmiş Milletler Kongresi'nde ise, işkence kendisi veya üçüncü kişi hakkında bilgi almak, cezalandırmak veya gözdağı vermek amacıyla uygulanan ve kişiye hem bedensel hem de ruhsal anlamda ciddi şekilde acı ve ıstırap veren, kasti bir şekilde, resmi bir kişinin emriyle veya bizzat kendisinin uyguladığı her türlü muamele olarak tanımlanmıştır[713]. AİHS'nin m. 3 hükmü uyarınca hiç kimse işkenceye, insanlık dışı veya aşağılayıcı muameleye tabi tutulamaz. Anayasa m. 17/3 hükmü uyarınca kimseye işkence ve eziyet yapılamaz, insan haysiyetiyle bağdaşmayan ceza veya muameleye tabi tutulamaz. Anayasa m. 38/5 hükmü uyarınca, kimse kendisini ve yakınlarını suçlayan beyanda bulunmaya veya bu yolda delil göstermeye zorlanamaz.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Bulut-Türkiye kararında işkenceyi bilgi veya itiraf elde etmek veya ceza uygulamak gibi, amaçlı bir insanlık dışı muamele olarak tanımlamıştır[714]. AİHM, işkence kavramının belirlenmesinde kriter olarak, zalimce, ciddi acı ve ızdırap vermeyi esas alarak, işkence tanımını subjektif unsurlara bağlı olarak yapmaktadır[715]. AİHM, işkence ile kötü muamele arasındaki ayrımı yoğunluk farkı ve amaca yönelik kasıt unsuruna göre belirlemektedir. AİHM işkence suçuna yönelik kararlarında, kötü muamelenin şiddeti ile somut olayın şartlarını dikkate alarak işkence olarak tanımlanabilecek ciddi ve zalimce bir muameleyi aramaktadır[716]. AİHM tarafından, maruz kalınan muamelenin şiddeti, yoğunluğunun

---

[713] **NUHOĞLU Ayşe,** "İşkence Yasağı ve İşkence Suçu"; Prof. Dr. Sahir ERMAN'a Armağan, İstanbul 1999, ss. 527-592, s. 533; **Tezcan/Erdem/Sancakdar/Önok,** İnsan Hakları El Kitabı, s. 109-110.

[714] **AİHM, Bulut/Türkiye,** 20.11.2007 tarihli, Başvuru No:77092/01, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{"fulltext":["Bulut/Türkiye"], (Erişim tarihi: 01.11.2017).

[715] **Nuhoğlu,** İşkence Yasağı ve İşkence Suçu, s. 533-534.

[716] "Başvuran 3. maddeye dayanarak cezaevine girdiğinde soyularak aranması, saç ve bıyığının zorla kesilmesi, tek başına bir hücreye konulması ve zorla yüksek sesli müzik dinletilmesinden şikâyetçi olmuştur. Mahkeme geçmişte benzer şikâyetleri incelediğini ve bunları kabul edilmez olarak ilan ettiğini anımsar (bkz. Gündoğan – Türkiye, No. 29/02; Yılmaz Karakaş – Türkiye, No. 68909/01). Somut davada bu içtihattan ayrılmasını gerektirecek özel koşullar ya da yasaklanan derecedeki bir muameleyi ortaya çıkarabilecek

süresi, kişide oluşturduğu fiziksel veya ruhsal etkileri, cinsiyeti, yaşı, sağlık durumu, muamelenin uygulanış tarzı ve usulü gibi koşulların tamamı göz önüne alınmaktadır[717]. AİHM Selmouni-Fransa kararında, polis tarafından sağlıklı olarak gözaltına alınan bir kişinin yaralı olarak salıverilmesi durumunda, Devletin bu yaraların nasıl oluştuğu hakkında inandırıcı bir açıklamada bulunmakla yükümlü olduğu, bunun yapılmaması halinde AİHS'nin 3. maddesinin ihlaline sebebiyet veren bir durumun ortaya çıkacağını belirtmiştir[718]. AİHM Akkoç-Türkiye kararında, elektrik şoku, sıcak-soğuk su, kafaya yapılan darbelere maruz bırakılma ile başvuru sahibinin çocuklarına kötü muamele yapılması ile tehdit edilmesini işkence kapsamında değerlendirmiştir[719].

İşkence TCK m. 94 hükmü uyarınca, kamu görevlisinin ve kamu görevlisinin fiiline iştirak diğer kişilerin, bir kişiye karşı insan onuruyla bağdaşmayan ve bedensel veya ruhsal yönden acı çekmesine, algılama veya irade yeteneğinin etkilenmesine, aşağılanmasına yol açacak davranışlarda bulunmasıdır. İşkence suçunu düzenleyen TCK'nın 94. maddesinin gerekçesinde ise işkence suçu ile korunan hukuki değer, karma bir nitelik taşımaktadır. İşkence teşkil eden fiiller, bir yandan buna maruz kalan kişilerin vücut dokunulmazlığına ve onuruna saldırı niteliği taşımakta, beden ve ruh sağlığını bozmaktadır. Öte yandan, işkenceye maruz kalan kişi, irade

---

herhangi bir unsur tespit etmemektedir. Kötü muamele iddiasına ilişkin, Mahkeme, AİHS'nin 3. maddesinin AİHS'nin istisnaya izin verilmeyen en temel hükümlerinden biri olduğunu hatırlatır. Mahkeme özgürlüğünden mahrum bırakılmış şahsa ilişkin olarak, bireyin tutumunun zor kullanmayı gerekli kıldığı durumlar haricinde, fiziksel güç kullanımının insan onuruna aykırı olduğunu ve ilke olarak 3. maddede öngörülen hakkın bir ihlalini oluşturduğunu hatırlatır (bkz. Ribitsch – Avusturya, A Serisi no. 336; Krastanov – Bulgaristan, No: 50222/99). Sözkonusu muamelenin ciddiyetine ilişkin olarak AİHM, bu alandaki içtihadı uyarınca, belirli bir kötü muamele türünü işkence olarak sınıflandırması için 3. maddede ifade edilen işkence kavramı ile insanlık dışı veya alçaltıcı muamele arasındaki farkı ortaya koymak gerektiğini yinelemektedir. AİHS'nin, bu ayırımı yapmaktaki amacı, ciddi ve insafsızca acı çekilmesine yol açan kasıtlı ve insanlık dışı muameleye özel bir önem yüklemektir."; **AİHM, Diri/Türkiye,** 31.07.2007 tarihli, Başvuru No: 68351/01 https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"fulltext":["Diri/Türkiye, (Erişim tarihi: 01.11.2017).

[717] **AİHM, Labita/İtalya,** 06.04.2000 tarihli, Başvuru No: 26772/95, aktaran, **DOĞRU Osman,** İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi İçtihatları, Legal Yayıncılık, Cilt 4, İstanbul, 2008, s. 161; **AİHM, Akdeniz/Türkiye,** 31.05.2005 tarihli, Başvuru No: 25165/94; **Soner ve Diğerleri/Türkiye,** 27.04.2006 tarihli, Başvuru No: 40986/98; **Dizman/Türkiye,** 20.09.2005 tarihli, Başvuru No: 27309/95, https://hudoc.echr.coe.int, (Erişim tarihi: 01.11.2017).

[718] **AİHM, Selmouni/Fransa**, aktaran, **Dutertre,** Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarından Örnekler, s. 44.

[719] **AİHM, Akkoç/Türkiye,** 10.10.2000 tarihli, Başvuru No: 22947/93, 22948/93, aktaran, **Doğru,** İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi İçtihatları, Cilt 4, s. 263.

serbestisi bertaraf edildiği için ve hatta algılama yeteneği etkilendiği için, duyduğu acı ve elemin etkisiyle gerçek dışı bazı açıklama ve kabullenmelerde bulunabilir. Bu nedenle, belli bir suça ilişkin ikrar veya sair delil elde etmek için başvurulan işkence, gerçeğin ortaya çıkarılmasına ve adaletin gerçekleşmesine engel olucu bir etki de doğurabilir. Bu kapsamda işkencenin ayrı bir suç olarak ceza yaptırımı altına alınması, ceza muhakemesinin maddi gerçeğin ortaya çıkarılmasına yönelik amacının gerçekleştirilmesine de hizmet edecektir. Bu tanımdan işkence suçunun, üç ana ölçütünün olduğu görülür. İlk ölçüt, fiziksel veya ruhsal olarak ağır ve kuvvetli acı veya ızdırap verilmelidir. Fiziksel veya ruhsal bakımdan verilen acı veya ızdırabın ağır ve kuvvetli olmasının aranmasının nedeni, işkence kapsamında değerlendirilecek fiillerin, kötü muamele kapsamında değerlendirilecek fiillerden ayrılması bakımından kabul edilmiş bir ölçüt olmasıdır. Önemle belirtmek gerekir ki acı ve ızdırabın ağırlığı veya uygulanan kuvvetin yoğunluğu, TCK'nın 95. maddesinde düzenleme bulan "neticesi sebebiyle ağırlaşmış işkence" suçunu oluşturacaktır. İkinci ölçüt, kamu görevlisi tarafından veya kamu görevlisinin rızası ya da muvafakati ile yapılmalıdır. Bu suç ihmali davranışla da işlenebilecektir. İşkence suçuna tanık olan, rıza gösteren veya mahiyeti altında bulunanlara yönelik denetim ve gözetim yükümlülüğünü yerine getirmeyerek işkence suçunun işlenmesine imkân verenlerde bu suçtan sorumlu olarak cezalandırılacaklardır. Son olarak, acı veya ızdırap verme belli bir amaca yönelik olarak yapılmalıdır. İşkence görenden veya üçüncü kişiden bilgi alma, itiraf elde etme, ifadesini baskı altında tutma, suça iştirak edenleri bildirme, işlenmesi muhtemel farklı suçları öğrenme gibi amaçlar ile işkence suçu işlenebilir[720]. Bu kapsamda acı veya ızdırap kasti ve sistematik olarak verilmek suretiyle, kişi dayanma gücünü kaybederek işkencecinin elinde iradesiz bir obje haline dönüşecektir[721]. Tam da bu sebeplerle, işkence yasağı ile amaçlanan insan kişiliğinin ve onurunun korunmasıdır[722]. İşkence, ceza yargılaması bakımından, şüphelinin susma hakkını, kendini ve yakınlarını suçlayıcı beyanlarda bulunmaya zorlanamama hakkını ve nihayetinde savunma hakkı ile adil yargılanma hakkını ihlal etmektedir. İnsan hakları, ayrım gözetilmeksizin sahip olunan hakların tümünü kapsamakta olup, bu sebeple tek cümle ile işkence suçu insanlığa karşı işlenen bir

[720] **Nuhoğlu,** İşkence Yasağı ve İşkence Suçu, s. 530; **Altunkaş,** Hukuka Aykırı Delil Teorisi Işığında İfade Alma ve Sorgu, s. 149-150.
[721] **Dündar,** İngiliz ve Türk Ceza Muhakemesi Hukuklarında Hukuka Aykırı Deliller s. 444.
[722] **ÜZÜLMEZ İlhan,** Türk Ceza Hukukunda İşkence Suçu, Turhan Yayınevi, Ankara, 2003, s. 1.

"insanlık suçu"dur[723]. 30.04.2013 tarihinde yürürlüğe giren 6459 sayılı Kanun[724]'un 9. maddesi ile TCK'nın 94. maddesine eklenen 6. fıkra hükmü uyarınca, işkence suçundan dolayı zamanaşımı işlemeyecektir. İşkence suçunun faillerinin cezasız kalmalarının önüne geçilmesi ve insan haklarının korunması bakımından olumlu bir düzenlemedir.

Ceza Muhakemesi Kanunu m. 148/1 ile YGİY m. 24/1 hükümleri uyarınca ifade alma ve sorgu esnasında, şüpheliye işkence uygulanması yasaktır. CMK'nun 148. maddesi gerekçesinde, işkence kapsamında değerlendirilen fiillerin yapısı itibariyle şüphelinin özgür iradesini ortadan kaldırdığı ve özgür iradenin etkilenip etkilenmediğinin ayrıca araştırılmasına gerek olmadığını kabul etmiştir. Bu kapsamda soruşturma makamları, insan haklarına saygı çerçevesinde delil elde etmelidir. Şüpheli/sanığın haklarına saygı ve bu haklara bağlı kalmanın, soruşturma makamlarının delil elde etmesini olumsuz yönde etkileyerek, toplumun suçla mücadele refleksini azalttığı yönündeki yaygın ve yanlış anlayışın son bulması için hukuki düzenlemelerin yanı sıra görevlilerin bilinç düzeyini arttırıcı eğitimlerin verilmesi gerekmektedir. Keza soruşturma makamlarının, şüphelinin beyanlarından elde edeceği delillerden ziyade, teknik imkân ve kabiliyetlerinin yükseltilerek hukuka uygun, etkin ve hızlı delil etmesinin sağlanması gerekmektedir.

1.7.6. İnsanlık Dışı veya Küçük Düşürücü Muamele ve Cezadan Korunma Hakkı

Birleşmiş Milletler İşkence ve Diğer Zalimane, Gayri insani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşmesi'nin 16. madde düzenlemesine göre "işkence derecesine varmayan diğer zalimane, gayri insani veya küçültücü muamele veya ceza gibi fiiller" kötü davranma kapsamında değerlendirilebilecektir. AİHM ise, yeterli yoğunluk ve amaç unsuru taşımaması nedeniyle işkence tanımına girmeyen ancak AİHS'nin 3. maddesine aykırılık oluşturacak şekilde asgari düzeyde şiddet içeren ya da belirli bir amaca yönelik olmayan diğer fena muameleleri, insanlık dışı veya onur kırıcı muamele olarak sınıflandırılmaktadır. AİHM işkencede olduğu gibi insanlık

[723] **YCGK,** 2002/8-191 E., 2002/362 K., sayılı kararı, aktaran, **BAŞLAR Kemal,** Türk Mahkeme Kararlarında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Council of Europe European Commision, Şen Matbaa, 2007, s. 78.

[724] 6459 sayılı İnsan Hakları ve İfade Özgürlüğü Bağlamında Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, **Resmi Gazete,** 30.04.2013 tarih ve Sayı: 28633.

dışı veya onur kırıcı muamelenin de kasıtlı olması, fiziksel veya ruhsal ciddi acıya yol açması ve böyle bir acı için haklı bir gerekçenin bulunmaması gerektiğini belirtmiştir[725]. İşkence kadar yoğun ve zalimane bir acı veya ıstıraba neden olmamakla birlikte, fiziksel yaralanma ve/veya müdahalelerin sebebiyet verdiği acı ve ıstıraba neden olan yaralanmalar insanlık dışı muamele oluşturabilir. Sırf ruhsal ıstıraba sebep olan bir eylem nedeniyle insanlık dışı muamele de söz konusu olabilir. AİHS m. 3 hükmü uyarınca yasaklanan davranışların zor kuvvet veya şiddet niteliğinde olmasına gerek olmayıp, kişinin zihni melekeleri de dahi olmak üzere, kendisine verilen her türlü manevi ıstırabı da kapsamaktadır. Küçük düşürücü muamele ise, mağdurlarda korku, anksiyete ve aşağılık duygusu yaratan ve onları küçük düşürecek veya alçaltacak nitelikte olan muameledir. Küçük düşürücü muamele kapsamında, mağdurun fiziksel veya moral direncini kırmaya yönelik uygulamalar veya mağduru iradesi veya vicdanı hilafına hareket etmeye yönelten uygulamalar da bulunur[726].

Bu kapsamda dikkat edilmesi gereken husus, söz konusu muamelenin veya verilen cezanın ilgili kişiyi aşağılama ya da küçük düşürme amacı taşıyıp taşımadığı ve sonuçları itibarıyla mağdurun kişiliğini etkileyip etkilemediğidir. AİHM, mağdurun başkalarının gözünde olmasa da kendi gözünde küçük düşürülmüş olmasının yeterli olabileceğini belirtmiştir[727]. AİHM, Akkum ve Diğerleri-Türkiye kararında, Zülfü Akkum'un, oğlunun cesedinin parçalanması sonucu çektiği acının, AİHS'nin 3. maddesine aykırı olan onur kırıcı işleme eşdeğer olduğuna işaret ederek AİHS'nin 3. maddesinin ihlal edildiğini belirtmiştir[728].

Bununla beraber renk, ırk, dine istinaden bir ayırım duruma göre, onur kırıcı bir muameleye neden olabilecektir. İşlediği bir suç nedeniyle şüpheliye uygulanan ve dayanağını mevzuat, evrensel hukuk kurallarından alan bir takım muamele ve yaptırımları, insanlık dışı veya küçük düşürücü muamele olarak kabul etmek mümkün değildir. Bu gibi durumlarda ancak uygulanan muamele veya yaptırımların

[725] **REİDY Aisling,** İşkencenin Yasaklanması, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 3. Maddesi'nin Uygulanmasına İlişkin Kılavuz, Ankara, 2002, s. 24; **TOKSARI Kübra,** Türk Hukukunda Şüpheli Ve Sanık Hakları, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2010, s. 115-116.
[726] **Reidy,** İşkencenin Yasaklanması, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 3. Maddesi'nin Uygulanmasına İlişkin Kılavuz, s. 25.
[727] **Reidy,** İşkencenin Yasaklanması, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 3. Maddesi'nin Uygulanmasına İlişkin Kılavuz, s. 26.
[728] **AİHM, Akkum ve Diğerleri/Türkiye,** 24.03.2005 tarihli, Başvuru No:21894/93, https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":["001-120487"]}, (Erişim tarihi: 01.11.2017).

yerine getirilme şekil ve şartlarının AİHS'nin 3. maddesini ihlal edip etmediği değerlendirme konusu olabilir[729].

1.7.7. Hakkın İhlali Karşısında Etkili Soruşturma Yapılmasını İsteme Hakkı

İşkence ve Diğer Zalimane, Gayri İnsani veya Alçaltıcı Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşmesi'nin m. 12[730] hükmü uyarınca sözleşmeye taraf olan devlet, yetkisi altında bir işkence eyleminin işlendiğine inanmak için ciddi sebepler mevcut olan her halde, yetkili mercilerin derhal ve tarafsız soruşturma yürütmelerini sağlayacaktır. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı, Aşağılayıcı Muamele veya Cezaların Etkili Biçimde Soruşturulması ve Belgelendirilmesi İçin El Kılavuzu'nun (İstanbul Protokolü)[731] birinci ekinin 2. madde düzenlemesine göre ise, devletler, işkence ve kötü muamele şikâyetleri ve bildirimlerinin, anında ve etkili bir biçimde soruşturulmasını sağlamakla yükümlüdürler. İşkence ve kötü muamele yapıldığına ilişkin belirtiler varsa, açık bir şikâyet bulunmasa bile, devletin soruşturma yapması gerekmektedir. Soruşturmayı yürütenler, bu tür olayların faili olduğundan şüphelenilen kişiler ve onların hizmet ettiği kurum ve kuruluşlardan bağımsız, soruşturma yürütebilecek vasıfta ve tarafsız kişiler olmalıdır. Soruşturmalar yürütülürken, en yüksek standartlara uygun yöntemler kullanılmalı ve soruşturma sonuçları kamuya açıklanmalıdır. AİHS m. 13[732] hükmü uyarınca AİHS ile tanınmış olan hak ve özgürlükleri ihlal edilen herkes, ulusal bir merci önünde etkili bir yola başvurma hakkına sahiptir. AİHS m. 13 düzenlemesindeki etkili başvuru yolunun uygulanabilirliği, AİHS'nin m. 6/1 hükmü uyarınca yasayla kurulmuş bağımsız ve tarafsız organın, hakkın ihlaline sebep olan organdan bağımsız ve ihlale konu eylemi tarafsız şekilde ele alacağının objektif göstergesinin inandırıcı olması gerekmektedir. Paris Prensipleri'ne göre de, yargı erkinin yanı sıra insan haklarının geliştirilmesi ve korunmasıyla yükümlü diğer

[729] **Gözübüyük/Gölcüklü,** Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, s. 199-202.

[730] **İşkence ve Diğer Zalimane, Gayri İnsani veya Alçaltıcı Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme Madde 12-** Her Taraf Devlet, yetkisi altındaki ülkelerde bir işkence eyleminin işlendiğine inanmak için ciddi sebepler mevcut olan her halde, yetkili mercilerin derhal ve tarafsız soruşturma yürütmelerini sağlayacaktır.

[731] Söz konusu Prokolün Türkçe metni için bkz: Türkiye Tabipler Birliği, https://www.ttb.org.tr/eweb/istanbul_prot/ist_protokolu.html, (Erişim tarihi: 02.11.2017).

[732] **AİHS Madde 13-** Bu Sözleşme'de tanınmış olan hak ve özgürlükleri ihlal edilen herkes, söz konusu ihlal resmi bir hizmetin ifası için davranan kişiler tarafından gerçekleştirilmiş olsa dahi, ulusal bir merci önünde etkili bir yola başvurma hakkına sahiptir.

organlarında bu konuda ki yükümlülükleri yinelenmiştir[733]. AİHS 1. madde "İnsan haklarına saygı" düzenlemesi ile insan hak ve hürriyetlerini koruma yükümlülüğü öngörülmüş, AİHM de içtihatları ile insan hak ve hürriyetlerini korumak amacıyla, taraf devletlere etkin soruşturma yükümlülüğü altında olduklarını belirtmiştir[734].

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, AİHS'nin etkin soruşturma ilkesi kapsamında, ihlal edilen hakka ilişkin soruşturmanın nasıl, hangi şartlarda ve kimler tarafından yapılacağı gibi konularda taraf devletlere bir takım yükümlülükler yüklediğini belirtmektedir[735]. AİHM, AİHS'nin 3. maddesinin ihlali karşısında, ihlale konu eylemlerin devlete ait kurumlarda gerçekleşmediği veya devlet görevlilerince meydana getirilen ihlallerden haberdar olunmadığı ya da bunları engelleyecek durumda bulunulmadığına dair savunmaları kabul etmemektedir. AİHM etkin bir soruşturma için, soruşturmanın suça karışmış olma ihtimali olan kişilerden bağımsız olarak yürütülmesini, resmi bir soruşturmanın yapılmasını, soruşturmanın ivedilikle ve makul sürede yapılmasını, soruşturmanın kamunun denetimine açık olması gerektiğini kayıt altına almıştır[736]. AİHM, devlet tarafından ciddi kötü muameleye maruz kaldığı veya işkence gördüğü şeklinde savunulabilir bir iddiası olan başvuruna, "etkili hukuk yolu" kavramı, uygun olduğu hallerde tazminat ödenmesine ek olarak, sorumlu kişilerin teşhis edilmesi ve cezalandırılmasını sağlayabilen, şikâyetçinin ivedi ve makul süratli soruşturma sürecine etkili erişimini[737] de içeren tam ve etkili bir soruşturmayı gerektirdiğini vurgulamıştır[738]. AİHM buna karşın AİHS 3. maddenin ihlal edilmemesi için gerekli önlemler alınmış olmasına rağmen gerçekleşen hak ihlalinin sebep ve sonuçları ile sorumlularını ortaya çıkarmaya yönelik etkin bir soruşturmanın yürütülmesini makul karşılayabilmektedir[739]. AİHM, AİHS'nin 3. maddesinin uygulamasında ispat

---

[733] B.M. İnsan Hakları Komisyonu'nun 3 Mart 1992 tarihli 1992/54 sayılı ve B.M. Genel Kurulu'nun 20 Aralık 1993 tarihli 48/134 sayılı kararlarıyla kabul edilmiştir.

[734] **DOĞRU Osman/NALBANT Atilla,** Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar, 1. Cilt, 2012, s. 101- 104.

[735] **AİHM,** 27.09.1995 tarihli, Başvuru No: 18984/91 sayılı kararı, aktaran, **Doğru/Nalbant,** Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar, s. 114.

[736] **AİHM, Opuz/Türkiye,** 09.06.2009 tarihli, Başvuru No: 33501/02, https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"fulltext":["opuz/Türkiye, (Erişim tarihi:01.11.2017).

[737] **AİHM, Hugh Jordan/Birleşik Krallık,** 04.05.2001 tarihli, Başvuru No: 24746/94, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{"fulltext":["24746/94"]}, (Erişim tarihi: 01.11.2017).

[738] **AİHM, Çelik ve İmret/Türkiye,** 26.10.2004 tarihli, Başvuru No: 44093/98, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{"fulltext":["44093/98"]}, (Erişim tarihi: 01.11.2017).

[739] **Demirbaş,** Soruşturma Evresinde Şüphelinin İfadesinin Alınması, s. 88-89; **GÜLEÇ SOYER Sesim,** Ceza Muhakemesi Hukukunda Soruşturmanın Etkinliği İlkesi ve Takipsizlik

yükünün taraflardan herhangi birinin üstünde bulunmadığını, dava dosyasında ki mevcut bilgi ve unsurların mahkeme tarafından değerlendirilerek bir sonuca varılacağını belirtmiştir[740]. AİHM, Aksoy-Türkiye kararında, 14 (on dört) gün boyunca gözaltına alındıktan sonra tutuklanan başvuranın polis tarafından "çıplak soyma, cinsel organlarda elektrik çarpması, vurulma, tokatlama ve sözlü taciz ve Filistin askısı" olarak bilinen bir işkence biçimine maruz bırakılmayı işkence olarak kabul etmiştir[741]. AİHM, Aydın-Türkiye kararında, 17 (On yedi) yaşındaki başvuranın gözaltında kötü muameleye maruz kalma ve tecavüze uğramasını işkence kabul ederek, AİHS 3. maddenin ihlal edildiğini belirtmiştir[742]. AİHM, yakalama, gözaltına alma gibi yasal koşulların varlığında, kuvvet kullanımını kaçınılmaz ve aşırı olmadığı sürece yasaklamadığını ve bunun AİHS 3. maddenin ihlali anlamına gelmeyeceğini belirtmiştir[743]. AİHM Bouyıd-Belçika kararında, başvurucular Saint-Josseten-Noode polis karakolunda, polis memurları tarafından suratlarına tokat atılarak aşağılayıcı muameleye maruz kaldıklarını ve bu eylemle ilgili şikâyetlerine ilişkin soruşturmanın etkisiz, eksik, önyargılı ve haddinden fazla uzun sürmüş olmasını, AİHS 3. maddesinin ihlali olarak değerlendirmiştir[744]. AİHM, Gülizar

---

Kararları Üzerindeki Etkisi, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Cilt: 15, Özel S., 2013, (Basım Yılı: 2014), ss. 1393-1464, s. 1406-1407.

740 **AİHM, Tomasi/Fransa,** 02.08.1992; **Herczegfalvye/Avusturya,** 24.09.1992, aktaran, **Gözübüyük/Gölcüklü,** Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, s. 202.

741 **AİHM, Aksoy/Türkiye,** 18.12.1996 tarihli, Başvuru No: 21987/93, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{"fulltext":["\"21987/93\, (Erişim tarihi: 01.11.2017).

742 **AİHM, Aydın/Türkiye,** 25.09.1997 tarihli, Başvuru No: 23178/94, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{"fulltext":["23178/94, (Erişim tarihi: 01.11.2017).

743 **AİHM, Kurnaz ve Diğerleri/ Türkiye,** 24.07.2007 tarihli, Başvuru No. 36672/97; **Kemal Baş/Türkiye** 19.02.2103 tarihli, Başvuru No: 38291/07; https://hudoc.echr.coe.int/tur, (Erişim tarihi: 02.11.2017).

744 **AİHM, Bouyıd/Belçika,** 28.09.2015 tarihli, Başvuru No: 23380/09; "Sözleşme'nin 3. maddesi demokratik toplumların en temel değerlerinden birini içerir (bkz. diğerleri arasında, Selmouni / Fransa [BD], no. 25803/94, § 95, ECHR 1999-V; Labita / İtalya [BD], no. 26772/95, § 119, ECHR 2000-IV; Gäfgen / Almanya [BD], no. 22978/05, § 87, ECHR 2010; El-Masri / "Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti" [BD], no. 39630/09, § 195, ECHR 2012; ve Mocanu ve Diğerleri / Romanya [BD], no. 10865/09, 45886/07 ve 32431/08, § 315. "Gerçekten, işkence, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya ceza yasağı insan onuruna saygıya sonuna kadar bağlı bir medeniyetin değeridir. Sözleşme'nin esasa ilişkin maddelerinin çoğundan farklı olarak, 3. madde istisna öngörmez ve madde 15 § 2 altında, ulusun bekasını tehdit eden olağanüstü halde (ibid.) dahi askıya alınamaz. Terörle veya organize suçla mücadele gibi en zor şartlarda dahi, ilgili kişinin tutumundan bağımsız olarak, Sözleşme, kesin bir dille, işkenceyi, insanlık dışı veya aşağılayıcı muameleyi veya cezayı yasaklar" (bkz. diğerleri arasında, Chahal / Birleşik Krallık, 15 Kasım 1996, § 79, Karar Raporları1996-V; ve Labita, Gäfgen ve El-Masri, yukarıda atıf yapılan; bkz. ayrıca Gürcistan / Rusya (I) [BD], no. 13255/07, § 19 ve Svinarenko ve Slyadnev / Rusya [BD], no. 32541/08 ve 43441/08, § 113). "3. maddeye aykırı kötü muamele iddiaları uygun delillerle desteklenmelidir. Bu

Tuncer-Türkiye kararında, polisin göstericilere karşı kullandığı gücün orantısının incelenmeden 2911 Sayılı Kanun[745] hükümlerine atıfta bulunmakla yetinmesini eleştirmiş ve soruşturmalarda savcıların söz konusu müdahalenin konuya ilişkin yürürlükte olan diğer yasal gerekliliklerle bağdaşıp bağdaşmadığının denetlenmesinin, meşru olarak beklendiğini vurgulamıştır[746]. İşkence suçunun soruşturulması bakımından re'sen harekete geçme ilkesi geçerlidir. Bu suçların soruşturulmasında herhangi bir şikâyet veya izin şartı gerekmemektedir[747]. AİHM'ne göre, yürütülen soruşturma teoride olduğu gibi uygulamada da "etkili" olmalı ve savunmacı devletin yetkililerinin fiilleri veya ihmalleri nedeniyle haksız olarak engellenmemelidir. Bu soruşturma sorumluların belirlenmelerine ve

---

delilleri değerlendirmek için Mahkeme, ispatta "makul şüphenin ötesinde" standardını kabul eder ama böyle bir ispatın yeterince güçlü, açık ve örtüşen çıkarımlardan veya benzer çürütülmemiş maddi karinelerin birlikte mevcudiyetinden ileri gelebileceğini de ekler" (bkz. diğerleri arasında, İrlanda / Birleşik Krallık, 18 Ocak 1978, özet olarak § 161, Seri A no. 25; Labita, yukarıda atıf yapılan, § 121; Jalloh / Almanya [BD], no. 54810/00, § 67, ECHR 2006-IX; Ramirez Sanchez / Fransa [BD], no. 59450/00, § 117, ECHR 2006-IX; ve Gäfgen, yukarıda atıf yapılan, § 92). Bu ikinci hususta Mahkeme şu açıklamada bulunmuştur: "Söz konusu olaylar, büyük oranda veya tamamen, münhasıran mercilerin bilgisi dahilindeyse, nezarette tamamen hakimiyetleri altında olan kişilerde olduğu gibi, alıkonma esnasında meydana gelen yaralanmalarla ilgili olarak güçlü maddi karineler doğar. İspat yükü, o zaman, mağdurun anlatımına şüphe düşüren olayları ortaya koyan deliller getirerek tatmin edici ve ikna edici bir açıklama yapacak Hükümet'e düşer" (bkz. Salman, yukarıda atıf yapılan, § 100; Rivas / Fransa, no. 59584/00, § 38, 1 Nisan 2004; ve aynı zamanda, diğerleri arasında, Turan Çakır / Belçika, no. 44256/06, § 54, 10 Mart 2009; Mete ve Diğerleri / Türkiye, no. 294/08, § 112, 4 Ekim 2012; Gäfgen, yukarıda atıf yapılan, § 92; ve El-Masri, yukarıda atıf yapılan, § 152). "Böyle bir izahatın yokluğunda, Mahkeme Hükümet aleyhine çıkarımlar yapabilir" (bkz. diğerleri arasında, El-Masri, yukarıda atıf yapılan, § 152). "Bu, nezaretteki insanların savunmasız bir pozisyonda olmaları ve makamların ise onları koruma vazifesi altında olmaları nedeniyle geçerli bir mazerete dayanmaktadır" (bkz. diğerleri arasında, Salman, yukarıda atıf yapılan, § 99). "İşbu davada Daire, bunu, bir karakoldaki kimlik kontrolü için de (birinci başvurucunun durumunda olduğu gibi) veya bu tip yerlerde yapılan sadece bir görüşme için de (ikinci başvurucunun durumunda olduğu gibi) yerinde buldu. Yukarıda 83. paragrafta ortaya konan ilkenin bir kişinin polis veya benzer bir merci kontrolü altında olduğu bütün hallerde uygulandığını vurgulayan Büyük Daire, bunlarla mutabıktır."; **Bouyıd/Belçika,** par. 81-82-83-84, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{"fulltext":["BOUYID"], (Erişim tarihi: 02.11.2017).

[745] 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu, Resmi Gazete, 08.10.1983 tarih ve Sayı: 18185.

[746] **AİHM, Gülizar Tuncer/Türkiye,** 08.02.2011 tarihli, Başvuru No: 12903/02; **Güleç Soyer,** Ceza Muhakemesi Hukukunda Soruşturmanın Etkinliği İlkesi ve Takipsizlik Kararları Üzerindeki Etkisi, s. 1410.

[747] **AİHM, Batı ve Diğerleri/Türkiye,** 03.06.2004 tarihli, Başvuru No: 33097/96 ve 57834/00 "...şartlar ne olursa olsun, yetkililer resmi şikayet yapılır yapılmaz harekete geçmelidir. Şikayet yapılmadığında bile işkence veya kötü muamele olduğunu gösteren yeterli kesin belirtiler olduğunda soruşturma açılması uygun olacaktır (Bkz. Özbey-Türkiye (karar), No: 31883/96, 8 Mart 2001 ve İstanbul Protokolü)", https://hudoc.echr.coe.int/tur#{"fulltext":["33097/96"]}, (Erişim tarihi: 02.11.2017).

cezalandırılmalarını sağlayacak nitelikte olmalıdır. Böyle olmadığı durumda, temel önemi dışında işkence, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele ve cezaların, genel yasal yasağı uygulamada etkili olmayacak ve bazı durumlarda devlet görevlilerinin benzeri cezasızlıktan faydalanarak kontrolüne tabi kişilerin haklarını ihlal etmeleri mümkün olacaktır[748]. İşkence veya kötü muamele ile suçlanan kamu görevlileri hakkında aynı zamanda disiplin soruşturmasının da açılması gerektiği belirtilmiştir[749].

Anayasa m. 17/1 hükmü uyarınca herkes, yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma hakkına sahiptir. Anayasa m. 17/3 hükmü uyarınca hiç kimseye işkence ve eziyet yapılamayacağı gibi, insan haysiyetiyle bağdaşmayan bir ceza veya muameleye tabi tutulamayacaktır. Anayasa'nın 17. maddesi, "Devletin temel amaç ve görevleri" kenar başlıklı 5. maddesinde ki genel yükümlülükle birlikte yorumlanarak etkili resmi bir soruşturmanın yapılması gerekmektedir[750]. Anayasa m. 40[751] hükmü uyarınca temel hak ve hürriyetleri ihlal edilen herkes, yetkili makama başvurma imkânının sağlanmasını isteme hakkına sahiptir. Anayasa Mahkemesi karalarında, kişinin maddi ve manevi varlığının bütünlüğüne en fazla zarar veren muamelelerin "işkence", bu seviyeye varmayan fakat yine de vücutta zarar ya da yoğun fiziksel veya ruhsal ızdırap veren insanlık dışı muamelelerin "eziyet", küçük düşürücü ve alçaltıcı nitelikteki daha hafif muamelelerin ise "insan haysiyetiyle bağdaşmayan" muamele veya ceza olarak belirleyerek kategorize etmektedir[752]. Anayasa Mahkemesi Serpil Kerimoğlu kararında, Anayasa'nın 17. maddesinde düzenlenen hak kapsamında devletin, pozitif bir yükümlülük olarak yetki alanında bulunan tüm bireylerin maddi ve manevi varlığını her türlü tehlikeden, tehditten ve

---

[748] **AİHM, Labita/İtalya,** 06.04.2000 tarihli, Başvuru No: 26772/95, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{"fulltext":["26772/95"]}, (Erişim tarihi: 02.11.2017); **Batı ve Diğerleri/Türkiye kararı.**

[749] **AİHM, Fazıl Ahmet Tamer ve Diğerleri/Türkiye,** 24.07.2007 tarihli, Başvuru No: 19028/02, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{"fulltext":["19028/02"]}, (Erişim tarihi: 02.11.2017).

[750] **AyM, Zeki Bingöl,** 18.11.2015 tarihli, Başvuru No: 2013/6576, http://www.anayasa.gov.tr/icsayfalar/kararlar/kbb.html, (Erişim tarihi: 02.11.2017).

[751] **Anayasa Madde 40-** Anayasa ile tanınmış hak ve hürriyetleri ihlal edilen herkes, yetkili makama geciktirilmeden başvurma imkanının sağlanmasını isteme hakkına sahiptir.

[752] **AyM, Tahir Canan,** 18.09.2013 tarihli, Başvuru No: 2012/969; **Deniz Yazıcı,** 10.12.2014 tarihli, Başvuru No: 2013/6359; **Arif Haldun Soygür,** 15.10.2015 tarihli, Başvuru No: 2013/2659; **Hamidiye Aslan,** 04.11.2015 tarihli, Başvuru No: 2013/2015; **Zeki Bingöl,** 18.11.2015 tarihli, Başvuru No: 2013/6576; **Turan Günana,** 15.12.2015 tarihli, Başvuru No: 2013/5545, http://www.anayasa.gov.tr/icsayfalar/kararlar/kbb.html, (Erişim tarihi: 02.11.2017).

şiddetten korumakla yükümlü olduğunu belirtmiştir[753]. Anayasa Mahkemesi Cezmi Demir kararında ise, devletin kişinin maddi ve manevi varlığını koruma hakkı kapsamında sahip olduğu pozitif yükümlülüğün, usul yükümlülüğü çerçevesinde doğal olmayan her türlü fiziksel ve ruhsal saldırı olayının sorumlularının belirlenmesini ve gerekiyorsa cezalandırılmasını sağlayabilecek etkili bir resmi soruşturma yürütmek durumunda olduğunu belirtmiştir[754]. Anayasa Mahkemesi Tahir Canan kararında, hak ihlali durumunda soruşturmanın, ihlale sebep olan sorumluların tespiti ve cezalandırılmasını sağlamaya elverişli olması gerektiğini belirtmiştir[755]. Anayasa Mahkemesi bahse konu hak ihlali eylemlerinde, yürütülen idari ve hukuki soruşturmalar ile davalar sonucunda sadece tazminat ödenmesini, hak ihlalinin giderilmesi noktasında yeterli olmadığını belirtmiştir. İşkence veya kötü muamele gibi hak ihlalini gösteren belirtiler olduğu durumlarda devletin pozitif yükümlülüğü, hak ihlaline uğrayan kişilerin soruşturmaya etkin şekilde katılımını sağlayarak, özenli, süratli ve kamu denetimine açık etkin bir soruşturma

---

753 "Anayasa'nın 17. maddesinde düzenlenen hak kapsamında devletin, pozitif bir yükümlülük olarak yetki alanında bulunan tüm bireylerin maddi ve manevi varlığını koruma hakkını gerek kamusal makamların gerek diğer bireylerin gerekse kişinin kendi eylemlerinden kaynaklanabilecek risklere karşı koruma yükümlülüğü bulunmaktadır. Devlet, bireyin maddi ve manevi varlığını her türlü tehlikeden, tehditten ve şiddetten korumakla yükümlüdür"; **AyM, Serpil Kerimoğlu ve diğerleri,** 17.09.2013 tarihli, Başvuru No: 2012/752, http://www.anayasa.gov.tr/icsayfalar/kararlar/kbb.html, (Erişim tarihi: 02.11.2017).

754 "Devletin, kişinin maddi ve manevi varlığını koruma hakkı kapsamında sahip olduğu bu pozitif yükümlülüğün bir de usul boyutu bulunmaktadır. Bu usul yükümlülüğü çerçevesinde devlet, doğal olmayan her türlü fiziksel ve ruhsal saldırı olayının sorumlularının belirlenmesini ve gerekiyorsa cezalandırılmasını sağlayabilecek etkili bir resmî soruşturma yürütmek durumundadır. Bu tarz bir soruşturmanın temel amacı, söz konusu saldırıları önleyen hukukun etkin bir şekilde uygulanmasını güvenceye almak ve kamu görevlilerinin ya da kurumlarının karıştığı olaylarda sorumlulukları altında meydana gelen olaylar için hesap vermelerini sağlamaktır"; **AyM, Cezmi Demir ve diğerleri,** 17.07.2014 tarihli, Başvuru No: 2013/293, http://www.anayasa.gov.tr/icsayfalar/kararlar/kbb.html, (Erişim tarihi: 02.11.2017).

755 "Buna göre bireyin bir devlet görevlisi tarafından hukuka aykırı olarak ve Anayasa'nın 17. maddesini ihlal eder biçimde bir muameleye tabi tutulduğuna ilişkin savunulabilir bir iddiasının bulunması hâlinde Anayasa'nın 17. maddesi "Devletin temel amaç ve görevleri" kenar başlıklı 5. maddedeki genel yükümlülükle birlikte yorumlandığında etkili bir resmî soruşturmanın yapılmasını gerektirmektedir. Bu soruşturma, sorumluların belirlenmesini ve cezalandırılmasını sağlamaya elverişli olmalıdır. Bu olanaklı olmazsa bu madde, sahip olduğu öneme rağmen pratikte etkisiz hâle gelecek ve bazı hâllerde devlet görevlilerinin fiilî dokunulmazlıktan yararlanarak kontrolleri altında bulunan kişilerin haklarını istismar etmeleri mümkün olacaktır"; **AyM, Tahir Canan,** 18.09.2013 tarihli, Başvuru No: 2012/969, http://www.anayasa.gov.tr/icsayfalar/kararlar/kbb.html, (Erişim tarihi: 02.11.2017).

yapmaktır[756]. Bu kapsamda soruşturmaya konu ihlale sebep olan görevlilerin, görevden el çektirilerek, soruşturmanın zamanaşımı, af veya genel affa uğramaması için derinlikli, süratli ve etkin olarak yapılması ve dava sonucunda hüküm alan görevlilerin meslekten ihraç edilmesi gerekmektedir. Bahse konu hususların uygulanabilirliği için, soruşturmadan sorumlu olan ve tetkikleri yapan kişilerin olaylara karışan kişilerden bağımsız olması gerekir. Soruşturmanın bağımsızlığı sadece hiyerarşik ya da kurumsal bağlantının olmamasını değil aynı zamanda somut bir bağımsızlığı da gerektirir[757]. Soruşturmayı sağlayacak bir başvuru yolunun sadece hukuken mevcut bulunması yeterli olmayıp, bu yolun uygulamada fiilen de etkili olması ve başvurulan makamın ihlal iddiasının özünü ele alma yetkisine sahip bulunması gereklidir.

Türk Ceza Kanunu m. 94 hükmü uyarınca, işkence suçu için verilecek cezanın alt sınırı üç yıldır. İşkence suçunu işleyen bir fail için bu alt sınırdan hapis cezasının verilerek, bu hapis cezasına da bir takım indirim sebepleri (suçun teşebbüs aşamasında kalması, suçun olası kastla işlenmesi gibi) uygulanarak iki yıla indirilmesi, durumlarda hapis cezasının TCK m. 51/1 hükmü uyarınca ertelenmesi mümkün hale gelebilmektedir. İşkence suçunun cezası için belirlenen alt sınırın az olması ve suça konu cezanın ertelemesinin mümkün olması, devletin işkence ya da zalimane, gayri insani veya haysiyet kırıcı muamele suçlarını önleme hususundaki pozitif yükümlülüğünü yerine getirme konusundaki eksikliğine sebebiyet verecektir[758]. AİHM Ali ve Ayşe Duran-Türkiye kararında[759] ceza adalet sisteminin işkence ya da zalimane, gayri insani veya haysiyet kırıcı muamele suçlarının, etkili bir biçimde önlenmesinde caydırıcı bir etkiye sahip olmadığı sonucuna varmıştır.

---

[756] **AyM, Tahir Canan,** § 25; **Cezmi Demir ve Diğerleri,** par. 115-116.

[757] **AyM, Cezmi Demir ve diğerleri,** par. 117.

[758] **ANAYURT Ömer,** Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde İşkence ve Kötü Muamele Yasağı, İşkencenin Önlenmesi ve İstanbul Protokolü (Editör: Prof. Dr. İlyas DOĞAN), Ankara, 2009, s. 275.

[759] Polis memurlarına verilen cezaların ifasının ertelenmesine ilişkin, söz konusu davada uygulandığı şekliyle ceza hukuku sisteminin, titizlikten uzak olduğu ve başvuranların şikayetçi olduğu gibi kanun dışı fiillerin etkin şekilde önlenmesini temin eden caydırıcı bir etkiye sahip olmadığı kanısındadır. Bu nedenle, sorumlu devletin söz konusu davada kişilerin yaşamlarını ve fiziksel ve ruhsal bütünlüklerini kanunlar aracılığıyla koruma hususundaki pozitif yükümlülüklerini yerine getirmediği sonucuna varmaktadır; **AİHM, Ali ve Ayşe Duran/Türkiye,** 08.04.2008 tarihli, Başvuru No: 42942/02, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{"fulltext":["42942/02"]}, (Erişim tarihi: 04.11.2017).

İşkence suçunda haksız tahrik hükümlerinin uygulanması, suçun niteliği ile bağdaşmayacaktır[760]. İşkence suçunda, eylemi gerçekleştirenleri tahrik hükümlerinden faydalandırmak, işlenen suçla verilen ceza arasında önemli ölçüde orantısızlık oluşturacaktır[761]. İşkence boyutuna varmayan, onur kırıcı kötü ve fena muamele suçlarında haksız tahrik hükümlerinin uygulanabilmesi adil bir hukuk sistemi açısından mümkün olmakla birlikte, işkence suçlarında haksız tahrik hükümlerinin uygulanabilmesinin adil bir hukuk düzeninde mümkün olamayacağı kanaatindeyiz. Ancak TCK m. 29'da yer bulan haksız tahrik düzenlemesinde, haksız tahrike konu fiil ile meydana gelen suçun niteliği arasında bir oranın bulunmadığı ciheti ile bu suçlar açısından da haksız tahrik hükümlerinin uygulanarak ceza hükmünün etkisizleştirilmesinin hakkaniyete ve adil bir yargı düzenine uygun düşmeyeceği kanaatindeyiz. Bununla birlikte, TCK'nın m. 43/3 hükmü uyarınca, zincirleme suç hükümlerinin işkence suçlarında uygulanmayacağı, işkence suçunun bir suç işleme kararı çerçevesinde aynı kişiye karşı birden fazla işlenmesi veya tek hareketle birden fazla kişiye karşı işlenmesi halinde gerçek içtima kurallarının uygulanacağının hüküm altına alınması yerinde bir düzenleme olmuştur. Kanun koyucu bu düzenleme ile işkence suçunda cezanın şiddetini azaltmak yerine arttırmak yönünde bir ceza politikası izlemiştir. İnsan haklarının korunması ve işkencenin insan onuru ve insan haklarına karşı ağır bir ihlal oluşturduğu yönündeki farkındalığın arttırılması bakımından olumlu bir yaklaşımdır.

Doğal hukuk anlayışına göre, insan hakları mutlak ve saygı gösterilmesi zorunlu olan haklardır[762]. İstisnasız bütün insan haklarını mutlak kabul etmek, çatışan değerler açısından hukuken tartışmalı sonuçlara yol açabilmektedir. Üçüncü kişi lehine meşru müdafaa halinin varlığı noktasında, işkence yapma yasağını düzenleyen ceza normu ile suç şüphesi altındaki kişinin korunan hukuki değeri ile ihlal edildiği kabul gören kişi veya toplumun korunan hukuki değerini düzenleyen meşru müdafaa ceza normunun çatıştığı noktada, bu değerler arasında sağlam bir dengenin oluşturulması gerekmektedir. Bu noktada korunan ve ihlal edilen değerler arasında

[760] **HAKERİ Hakan,** Türk Ceza Kanunu'nda İşkence Suçu, İşkencenin Önlenmesi ve İstanbul Protokolü (Editör: Prof. Dr. İlyas DOĞAN), Ankara, 2009, s. 356.
[761] **AİHM, Atalay/Türkiye,** 03.06.2004 tarihli, Başvuru No: 33097/96 https://hudoc.echr.coe.int/tur#{"fulltext":["Atalay/Türkiye"]}, (Erişim tarihi: 04.11.2017).
[762] **Erdoğan,** İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku, s. 108.

önceleme ve tercih etme sorunsalı insan haklarının özüne aykırılık teşkil edebilecek, niteliğin hâkimiyetine nazaran "niceliğin egemenliğine" yol açabilecektir[763].

Üçüncü kişi lehine meşru müdafaa halinde, şüphelinin insan onuruna dayanan işkence görmeme hakkı ile şüphelinin ihlal ettiği kabul edilen mağdurun insan onuru ve yaşam hakkı mevzu bahis olmaktadır. Hukuk devleti şüphelinin insanlık onuru kadar, mağdurunda yaşam hakkı ve insanlık onurunu güvence altına almaktadır. Meşru müdafaa[764], kendisinin veya bir başkasının hakkına yönelmiş olan bir saldırı karşısında, savunma amacına yönelik ve saldırıyı def edecek ölçüde kuvvet kullanmasını ifade eder. Meşru müdafaa mevcut veya gerçekleşmesi veya tekrarı muhakkak haksız bir saldırı karşısında orantılı ve ölçülü bir savunmadır. Doktrin, üçüncü kişi lehine meşru müdafaa için şüpheliye işkence yapılıp yapılamayacağı hususunda, uluslararası sözleşmelerin, Anayasal ve yasal düzenlemelerin yasak olan ve izin verilen işkence ayrımını yapmadığını ve yapılamayacağını dolayısıyla üçüncü kişilerin yaşama hakkını korumak amacıyla da olsa işkence yapılamayacağını savunmaktadır. Bu doğrultuda AİHM Gäfgen-Almanya[765] kararında, bir çocuğu kaçıran şüphelinin yakalandıktan sonra çocuğun yerini söylememesi karşısında, çocuğun bulunduğu yer ve koşullarda öleceği ihtimali öngören polis amiri ve amirin bu yöndeki emrini yerine getiren polis memurunun, çocuğun yerini söylemediği takdirde işkence yapacağı tehdidinde bulunmasını, hukuka aykırı bularak cezalandırmıştır. Mahkeme polislerin eylemlerindeki saikin çocuğun yaşamını kurtarmak olduğunu kabul etmekte, ancak AİHS'nin 3. maddesi ve yerleşik içtihatları doğrultusunda mağdurun eylemi veya yetkililerin saiki ne olursa olsun, kötü muamele yasağının uygulanacağını belirtmektedir. AİHS'nin 3. maddesi, Sözleşme'nin diğer maddelerinden farklı olarak, herhangi bir istisna hükmüne ve ulusun yaşamını tehdit eden olağanüstü hallerde bile AİHS'nin m. 15/2 hükmüne göre askıya alma hükmüne yer vermemektedir. AİHS'nin m. 3 hükmü, en zor koşullarda bile, her insanın mutlak ve vazgeçilemez nitelikte işkenceye, insanlık dışı veya aşağılayıcı muameleye tabi tutulmama hakkı bulunduğunu kabul etmektedir. AİHS'nin 3. maddesindeki hakkın mutlaklık niteliğini güçlendiren felsefi temel, söz

[763] **Erdoğan,** İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku, s. 124.
[764] TCK Madde 25/1.
[765] **AİHM, Gäfgen/Almanya,** 01.06.2010 tarihli, Başvuru No: 22978/05 sayılı kararı, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{"display":["0"],"languageisocode":["TUR"],"appno":["22978/05, (Erişim tarihi: 05.11.2017).

konusu kişinin eylemi ve suçun niteliği ne olursa olsun, herhangi bir istisnaya veya haklı kılan faktöre veya menfaatlerin tartılmasına izin vermemektedir[766].

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, terör veya organize suçlar gibi en zor koşullarda bile, ilgili kişinin eylemi ne olursa olsun, Sözleşme'nin işkence ve insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya cezayı mutlak bir şekilde yasakladığını belirtmektedir. Benzer düzenleme Anayasa'nın temel hak ve hürriyetlerin kullanılmasının durdurulmasını düzenleyen Anayasa m. 15/2 hükmünde de yer almıştır. AİHM, AİHS'nin 3. maddesinin ihlal edilmesi suretiyle elde edilen delillerin adil yargılanma hakkını zedeleyeceğini fakat söz konusu delillerin ancak yargılamanın sonucu üzerinde etkili olması halinde adil yargılanma hakkının ihlal edilmiş olacağını belirtmektedir[767]. Anayasa mahkemesi de birçok kararında[768] delillerin, yargılamanın bütünü üzerinde etki etmesi halinde adil yargılanma hakkının ihlal edildiğini vurgulamaktadır. Ancak AİHM ve Anayasa Mahkemesi'nin hukuka aykırı yöntemlerle elde edilen delilleri değerlendirme hususunda, hukuka aykırı delillerin yargılamanın sonucu üzerindeki etkilerine göre değerlendirme yapması, bu mahkemelerin görevinin ceza yargılaması değil, insan hakları yargılaması olmasından kaynaklanmaktadır. Mahkemeler insan hakları kurallarına uyulup uyulmadığı ile sınırlı bir yargılama yapmaktadırlar. Ulusal mahkemeler ise (Yargıtay, Bölge Adliye Mahkemeleri ve İlk Derece Mahkemeleri) hukuka aykırı delilleri hiçbir suretle kullanamaz ve değerlendirmeye tabi tutamaz. Yargıtay'a göre ceza yargılamasında hâkim, delil serbestisi ilkesi uyarınca delilleri kanaatine göre serbestçe takdir etme hakkına sahip ise de bu hak ve yetki hukukun izin verdiği yöntemlerle elde dilen delillerle sınırlıdır[769]. Hukuka aykırı yöntemlerle elde edilen deliller "mutlak" veya "nispi" ayrımı yapılmaksızın[770] mahkeme tarafından dikkate

---

[766] **Gäfgen/Almanya,** par. 107.

[767] **DÜLGER Murat Volkan,** Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Gäfgen Kararı Bağlamında Ceza Muhakemesinde İşkence Tehdidi İle Elde Edilen Delillerin Kullanımı Sorunu, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Yıl: 26, Sayı: 111, Ankara, 2014, ss. 325-410, s. 334.

[768] **AyM, Muhittin Kaya,** 04.12.2013 tarihli, Başvuru No: 2013/1213; **Yaşar Yılmaz,** 19.11.2014 tarihli, Başvuru No: 2013/6183, http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/BireyselKarar/, (Erişim tarihi: 05.11.2017) .

[769] **YCGK,** 17.11.2009 tarihli, 2009/7-160 E., 2009/264 K., sayılı kararı; 17.11.2009 tarihli, 2005/7-144 E., 2005/150 K., sayılı kararı, https://emsal.yargitay.gov.tr/, (Erişim tarihi: 06.11.2017).

[770] "Çağdaş hukuk sistemlerinde, hukuka aykırı delillerin ceza yargılamasında hükme esas alınıp alınamayacağı hususunda iki ayrı görüş bulunmaktadır. Bunlardan birincisine göre, maddi gerçeğin ortaya çıkarılmasındaki kamu yararı ile kişinin hukuka aykırı olarak delil

alınmayıp yargılama sürecinde kabul ve değerlendirmeye tabi tutulamayacaktır[771]. Hukuka aykırı delillerden yola çıkılarak ulaşılan diğer delillerin (delillerin uzak etkisi), yüklenen suçun ispatında kullanılıp kullanılamayacağı konusunda, zehirli ağacın meyvesi de zehirli olacağından hukuka aykırı delillerden hareketle elde edilen deliller de hukuka aykırı olacaktır[772]. İşkence boyutuna varmamakla birlikte, onur kırıcı zalimane, küçük düşürücü kötü muamele eylemleri sonucu elde edilen delillerin hukuki durumu konusunda ise doktrinde ve uygulamada uzlaşma sağlanamamıştır. Şüpheliye atfedilen insan haklarının, ulusal güvenlik, kamu yararı, suçtan zarar gören veya mağdura atfedilen insan hakları ile çatışması kaçınılmazdır. Bu doğrultuda insan hakları ve ilgili oldukları değerler arasında bir önem sıralamasının yapılmaması, insan haklarının mutlak olduğu düşüncesi neticesinde mümkün değildir. Korunan değer ile ihlal edilen değer arasında önem derecesi belirleyerek bir hakkı diğerine üstün tutmak ve onu daha fazla korunması gereken değer olarak görmek bizatihi insan haklarının özüne aykırıdır. Böyle bir durumda çatışan iki değer arasında bir dengenin oluşturulması gerekecektir. Bir hakkın diğerlerine göre mutlaklığı gibi ön kabul ve kesin yargılar yerine, somut olaya göre haklar arasında tercih edilen değerler ile feda edilen değerler arasında denge odaklı

---

toplanması sırasında ihlal edilen hakkının dengelenmesi, kamu yararının ağır basması hâlinde hukuka aykırı olarak toplanmış olan delillerin hükme esas alınması, aksi hâlde bunların hükme esas alınmaması gerekir. İkinci görüşe göre ise delillerin hukuka aykırı olarak toplanması sırasında kişilerin temel hak ve hürriyetlerinin ihlal edilip edilmediği, maddi gerçeğin araştırılmasındaki kamu yararının ağırlığı dikkate alınmaksızın elde edilen hukuka aykırı deliller hükme esas alınmamalıdır.

Anayasa'nın 38. maddesinin altıncı fıkrasında, "Kanuna aykırı olarak elde edilmiş bulgular delil olarak değerlendirilemez."; 5271 sayılı Kanun'un 217. maddesinin (2) numaralı fıkrasında, "Yüklenen suç, hukuka uygun bir şekilde elde edilmiş her türlü delille ispat edilebilir" denilmiştir. Aynı Kanun'un 206. maddesinin (2) numaralı fıkrasında, ortaya konulması istenilen bir delilin kanuna aykırı olarak elde edilmiş olması hâlinde reddolunacağı; 230. maddesinde (1) numaralı fıkrasında ise mahkûmiyet hükmünün gerekçesinde hükme esas alınan ve reddedilen delillerin belirtileceği, bu kapsamda dosya içerisinde bulunan ve hukuka aykırı yöntemlerle elde edilen delillerin ayrıca ve açıkça gösterileceği kurala bağlanmıştır. Söz konusu kurallar dikkate alındığında, hukukumuzda toplanmaları sırasında kişilerin temel hak ve özgürlüklerinin ihlal edilip edilmediğine bakılmaksızın hukuka aykırı delillerin ceza yargılamasında kullanılması yasaklanarak ikinci görüşün benimsendiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte doktrinde ve kimi Yargıtay Ceza Genel Kurulu kararlarında belirtildiği üzere, delillerin toplanması için yapılan işlemlerin geçerliliğini etkilemeyen şekle ilişkin basit usul hatalarının bu kapsamda değerlendirilmemesi gerekir.", **AyM Yüce Divanı,** 19.12.2012 tarihli, 2011/1 E., 2012/1 K., sayılı kararı, http://www.anayasa.gov.tr/icsayfalar/kararlar/kbb.html, (Erişim tarihi: 05.11.2017).

[771] **YCGK,** 17.11.2009 tarihli, 264/22-255, sayılı kararı.

[772] **YCGK,** 25.11.2014 tarihli, 2014/166 E., 2014/514 K., sayılı kararı, https://emsal.yargitay.gov.tr/, (Erişim tarihi: 06.11.2017).

çözüm aramak gerekmektedir[773]. AİHM ve Türk yargı sistemi, istisnasız işkence, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele yapmayı meşru görmeyerek yasaklama yoluna gitmiştir. Bu suçları işleyenlerin cezalandırılmasını ve kamu görevinden çıkarılmasını kabul etmiştir. Ancak bu yolla elde edilen delillerin hukuki ve kabul edilebilirliği noktasında, elde edilen bilgi ve bulguların yan delil olarak kullanılmasının somut olayın özellikleri ışığında ceza muhakemesi hukuku açısından hukuka aykırı olmayacağı ve adil yargılanma hakkının ihlaline sebep teşkil etmeyeceğini ileri sürmektedirler. AİHM ve Anayasa Mahkemesi bazı kararlarında, işkence dışında başka hukuka aykırı yollarla elde edilen deliller sebebiyle şüphelinin haklarına verilen zarar ile hukuka aykırı bir şekilde elde edilmiş bu delilin kullanılmasındaki kamusal yararı kıyas ederek, korunması gereken üstün değeri belirleme yoluna gitmiştir[774].

Anayasa ve ceza muhakemesi hukuku, hukuka aykırı yöntemlerle elde edilen delillerin kullanılmayacağını ve hükme esas alınamayacağını açıkça ve kesin olarak hüküm altına almıştır. Yargıtay ise kimi kararlarında yasal normlara aykırı olarak, "hukuka aykırı delillerin değerlendirilmesinde somut olaya göre değerlendirme yapılarak tespit edilen aykırılıkların hükme etki etmeyen ve herhangi bir hak ihlaline yol açmayan basit, önemsiz, şekli aykırılıklar mı, yoksa esasa taalluk eden ve hak ihlaline yol açan maddi aykırılıklar mı olduğuna bakılarak, söz konusu delillerin yargılamada dikkate alınıp alınamayacağına da bu çerçevede karar verilmesi gerektiğini belirtmektedir[775]. Öğreti ise, Yargıtay'ın bu görüşüne karşı çıkmaktadır[776]. Ünver/Hakeri de hukuka aykırı deliller konusunda şimdiye kadar elde

---

[773] **ERGÜL Ergin,** Anayasa Mahkemesi'ne ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru ve Uygulaması, Ankara, 2012, s. 145.

[774] **DİLEKÇİ Cansu,** Mukayeseli Hukukta ve AİHM Kararlarında Hukuka Aykırı Delillerin Yeri, Terazi Hukuk Dergisi, S.61, 2011, ss. 65-69, s. 67.

[775] **YCGK,** 26.06.2007 tarihli, 2007/7-147 E., 2007/159 K., sayılı kararı, https://emsal.yargitay.gov.tr/, (Erişim tarihi: 06.11.2017).

[776] **Centel/Zafer,** Ceza Muhakemesi Hukuku, 777-784; **Demirbaş,** Soruşturma Evresinde Şüphelinin İfadesinin Alınması, s. 356-357; **Şahin,** Sanığın Sorgusu, s. 230; **Şen,** Türk Ceza Yargılaması Hukuku'nda Hukuka Aykırı Deliller Sorunu, s. 151; **ALACAKAPTAN Uğur,** "Delil Yasakları", Yargı Reformu 2000 Sempozyumu, İzmir, İzmir Barosu Yayını, 2000, ss. 519-524, s. 520-521; Zehirli ağacın meyveleri" doktrinini (fruit of the poisenous tree doctrine) benimsenerek hukuka aykırı delillerin değerlendirme yasağı sadece delillerin hükme doğudan esas teşkil etmesi halini değil, bu delillerin başka bir araştırma bakımından da hareket noktası olması ihtimalini de içerir. Hukuka aykırı delile dayanılarak elde edilen delil kararda doğrudan doğruya kullanılamayacağı gibi, bu dolaylı delile dayanılarak yeni araştırmalara girişilmesi de söz konusu olamaz; **Kaymaz,** Ceza Muhakemesinde Hukuka Aykırı Deliller, s. 273.

edilen kazanımlara aykırı olan bu kararı tehlikeli bulmuştur[777]. Türk Ceza Muhakemesi Hukuku'nda, hukuka aykırı delile dayanarak elde edilen deliller de, ihlal edilen norm, temel haklara ilişkin olsun veya olmasın, ihlal edilen delil yasağı nisbi ya da mutlak olsun, ayrım yapılmaksızın ceza muhakemesinde kullanılamayacak ve hükme esas alınamayacaktır.

İnsan hakları ihlalleri ile işkence ve kötü muamele iddialarına ilişkin soruşturmalar, Cumhuriyet savcıları tarafından genel hükümler doğrultusunda yapılacaktır. 4483 sayılı Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanun'un[778] m. 2/5 ve 5252 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun Yürürlük ve Uygulama Şekli Hakkında Kanun'un[779] m. 3/1 hükümleri doğrultusunda, mülga TCK m. 243 ve m. 245 uyarınca atıf yapılan suçlar, işkence ve neticesi sebebiyle ağırlaşmış işkence suçlarıdır. Bu hükümden anlaşılması gereken TCK'nın bu suçlara karşılık gelen 94 ve 95. maddeleri kapsamında işlenen suçlarda, 4483 sayılı Kanunda belirtilen izin prosedürü işletilmeyerek, Cumhuriyet savcıları tarafından genel hükümler doğrultusunda soruşturma yapılması gerekmektedir.

Ceza Muhakemesi Kanunu yedinci kitap ikinci kısım Ek madde 1'e göre, kolluk görevlilerinin işkence suçuna ilişkin soruşturmalarını, Cumhuriyet savcılarının bizzat ve öncelikle yapacağı hüküm altına alınmıştır. Adalet Bakanlığı Ceza İşleri Genel Müdürlüğü'nün 20.02.2015 tarihli ve 158 numaralı Genelgesi'nde, insan hakları ihlalleri ile işkence ve kötü muamele iddialarına ilişkin soruşturmaların bizzat Cumhuriyet başsavcısı ya da görevlendireceği bir Cumhuriyet savcısı tarafından etkili ve yeterli bir şekilde yürütülmesi gerektiği ifade edilmiştir. 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun[780] m. 13/2 hükmü uyarınca işkence ya da zalimane, gayri insani veya haysiyet kırıcı muamele suçları nedeniyle AİHM tarafından verilen kararlar sonucunda ödenen tazminatlardan dolayı Devlet sorumlu personele rücu edebilecektir. 682 karar sayılı Genel Kolluk Disiplin Hükümleri Hakkında Kanun

[777] **Ünver/Hakeri,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 626-629.
[778] **Resmi Gazete,** 02.12.1999 kabul tarihli, 04.12.1999 yayım tarihli, Sayı: 23896, Tertip: 5 Cilt: 39.
[779] **Resmi Gazete,** 04.11.2004 kabul tarihli, 13.11.2004 yayım tarihli, Sayı: 25642, Tertip: 5 Cilt: 44.
[780] **Resmi Gazete,** 14.07.1965 kabul tarihli, 23.07.1965 yayım tarihli, Sayı: 12056, Tertip: 5 Cilt: 4.

Hükmünde Kararname'nin[781] m. 9/1-b bendine göre, işkence suçunu işleyen kolluk görevlileri, cezai sorumluluklardan ayrı olarak, kamu görevinden de çıkarılacaklardır. Bu düzenleme ile insan onur ve haysiyetini ihlal edenlere yönelik etkili ve yerinde bir düzenleme yapılması, bu yöndeki farkındalığın arttırılması ile hukuk devletinin gereği açısından olumlu bir yaklaşımdır. Ancak bahse konu kararnamenin madde 29/1-b fıkrasında ki düzenleme gereği, bu suçtan dolayı 6 (altı) ay içinde disiplin soruşturmasına başlanmadığı takdirde veya 29/2 fıkrasına göre fiilin işlendiği tarihten itibaren iki yıl içinde disiplin cezası verilmediği takdirde, disiplin cezası verme yetkisinin zamanaşımına uğrayarak, işkence suçunun sorumlularının kamu görevinden çıkarılamamasını, hukuk devleti ilkesi gereklerine uygun bir yaklaşım ve düzenleme olmadığı kanaatindeyiz. Kaldı ki işkence suçunu öğrenen disiplin amiri, sorumlular hakkında cezai soruşturmanın yanı sıra idari soruşturma yapmakta veya kamu görevinden çıkarılma cezası vermekte ihmal veya imtina gösteriyorsa ilgili disiplin amirinin de cezai ve idari sorumluluğu doğacaktır. Bu kapsamda işkence suçu bakımından zamanaşımına uğramasının önlenmesi amacıyla yeni bir düzenleme yapılarak, bu suç açısından zamanaşımı hükümlerinin uygulanmayacağının hüküm altına alınmasının suçta korunan hukuki değerler açısından büyük önem arz edeceği kanaatindeyiz.

Şüphelinin bahse konu haklarının ihlal edilmesi suretiyle hukuka aykırı elde edilen delillerin ceza muhakemesinde kullanılamaması ve hükme esas teşkil edememesi sonucunu doğurduğu gibi; aynı zamanda bu davranışların ceza hukuku bakımından suç teşkil etmesi ve ilgililerin cezalandırılabilmesi sonucunu da doğurmaktadır[782]. CMK'nun 148. maddesinde yasak bir ifade ve sorgu usulü olarak yer alan işkence, TCK'nın 94 ve 95. maddelerinde düzenlenmiştir. Bu hükme göre, bir kişiye karşı insan onuruyla bağdaşmayan ve bedensel veya ruhsal yönden acı çekmesine, algılama veya irade yeteneğinin etkilenmesine, aşağılanmasına yol açacak davranışları gerçekleştiren kamu görevlisi cezalandırılacaktır. Bu hüküm ile şüphelinin savunma hakkı ve dürüst yargılanma hakkı, ceza hukuku yönünden korunmaktadır. Anılan maddenin gerekçesinde belirtildiği üzere: İşkence teşkil eden

[781] 08.03.2018 tarihli, 7068 sayılı Genel Kolluk Disiplin Hükümleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'nin Kabul Edilmesine Dair Kanun ile kabul edilmiştir, **Resmi Gazete,** 08.03.2018 tarih ve Sayı: 30354 (Mükerrer); http://www.resmigazete.gov.tr, (Erişim tarihi: 10.05.2018).

[782] **Centel/Zafer,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 785; **Şahin,** Sanığın Sorgusu, s. 233.

fiiller, bir yandan buna maruz kalan kişilerin vücut dokunulmazlığına ve onuruna saldırı niteliği taşımakta, beden ve ruh sağlığını bozmaktadır. Diğer yandan, işkenceye maruz kalan kişi, irade serbestisi bertaraf edildiği için ve hatta algılama yeteneği etkilendiği için, duyduğu acı ve elemin etkisiyle gerçek dışı bazı açıklama ve kabullenmelerde bulunabilir. İşkence, gerçeğin ortaya çıkarılmasına ve adaletin gerçekleşmesine engel olucu bir etki de doğurabilir. Böylece işkencenin ayrı bir suç olarak ceza yaptırımı altına alınması, ceza muhakemesinin maddi gerçeğin ortaya çıkarılmasına yönelik amacının gerçekleştirilmesine de hizmet eder. İnsan haysiyetinin tecavüzlerden korunması için, işkence teşkil eden fiillerin cezasız kalmaması gerekmektedir. İfade ve sorgu esnasında hukuka aykırı davranışları önlemede, uygulanacak ceza hükümlerinin çeşitliliği ve cezaların ağırlığının yanında, hukuka aykırı eylemleri gerçekleştirenlerin mutlaka cezalandırılacağı inancının da yerleştirilmesi gerekmektedir.

Ceza muhakemesi hukuku, yakalama, gözaltına alma gibi işlemlerde kişileri işkence ve kötü muamele gibi insanlık dışı muamelelerden korumak amacıyla, bu işlemler esnasında yetkili merciler tarafından uyulması gereken düzenlemelere yer vermiştir. CMK m. 97 hükmü uyarınca yakalama işlemi sonucunda düzenlenen tutanakta yakalananın, hangi suç nedeniyle, hangi koşullarda, hangi yer ve zamanda yakalandığı, yakalamayı kimlerin yaptığı, haklarının tam olarak anlatıldığı açıkça yer almalıdır. YGİY m. 6 hükmünde ise, düzenlenen tutanağın bir sureti yakalanan kişiye verilir. Bu kişiye ayrıca haklarının yazılı olarak bildirildiğini ve kendisi tarafından da bu hususun anlaşıldığını belirten bu Yönetmeliğe ekli "Yakalama ve Gözaltına Alma Tutanağı Şüpheli ve Sanık Hakları Formu" tanzim edilerek imzalı bir örneği verilir. YGİY m. 9 hükmü uyarınca da yakalanan, gözaltına alınan, kişilerin ne şekilde sağlık kontrolüne tabi tutulacağı düzenlenmiştir. AİHM, Hacı Özen-Türkiye kararında, gözaltına alma ve olay yeri tutanaklarının birbiriyle çeliştiğini, gözaltına alma saati tutanakta sabah 8.30 olarak belirtilirken, olay yeri tutanağı gözaltına alma saatinin sabah 4.00 olarak belirtildiğini, tıbbi rapor bulgularının jandarmanın düzenlediği gözaltına alma tutanağının içeriğiyle tamamen tutarlı görünmediğini, jandarmanın düzenlediği gözaltına alma tutanağına göre başvuran başından yaralanmış görünürken, tıbbi rapor başvuranın başında hiçbir ize

işaret etmediğini, gözaltına alma ve olay yeri tutanaklarında başvuranın imzasının bulunmadığını vurgulayarak, AİHS'nin 3. maddesinin ihlal edildiğini belirtmiştir[783].

İşkence dışında kalan yasak usullere başvuran kamu görevlilerinin fiilleri, fiillerin niteliğine göre; TCK m. 86 hükmünde ki kasten yaralama suçunun, TCK m. 106 hükmünde ki tehdit suçunun, TCK m. 109/3-d hükmünde ki kişiyi hürriyetinden yoksun kılma suçunun, TCK m. 125 hükmünde ki hakaret suçunun, TCK m. 256 hükmünde ki zor kullanma yetkisine ilişkin sınırın aşılması suçunun, TCK m. 257 hükmünde ki görevi kötüye kullanma suçunun delaleti ile cezai sorumluluklarının doğmasına yol açabilecektir.

1.8. Etkili Soruşturma Yapılmasını İsteme Hakkı

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde "etkin soruşturma yükümlülüğü" açıkça düzenlenmemiş olmakla birlikte, AİHM'nin içtihatları ile ortaya çıkan bir kavram olarak AİHS'nin koruma alanına dâhil olmuştur[784]. Etkin soruşturma yapma yükümlülüğü AİHS'nin 13. maddesinde düzenlenen etkili başvuru hakkı ile AİHS'nin 2. maddesindeki yaşam hakkı veya AİHS 3. maddesindeki işkence yasağı ile birlikte AİHS 1. maddesinde düzenlenen insan haklarına saygı yükümlülüğü kapsamında doğan pozitif yükümlülükler teorisi[785] çerçevesinde nitelendirilmektedir[786].

---

[783] **AİHM, Hacı Özen/Türkiye,** 12.04.2007 tarihli, Başvuru No: 46286/99, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{"fulltext":["46286/99"], (Erişim tarihi: 03.11.2017).

[784] **ŞENOL Cem,** Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Etkin Soruşturma Yükümlülüğü (CMK m. 172/3), On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2013, s. 44-45.

[785] "AİHM, Klasik insan hakları teorisinden ayrılarak, Sözleşme ile korunan hakları; Negatif (Pasif kalma) ve Pozitif (Aktif davranma) yükümlülükler olarak sınıflandırmıştır."; **BAKIRCI Hasan,** "AİHS'ne Üye Devletlerin Sözleşmeden Kaynaklanan Pozitif Yükümlülükleri", Ahmet Taşkın (Ed.), 50.Yılında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Türkiye Sempozyumu, 4 Aralık 2009-Ankara: Bildiriler, Türkiye Adalet Akademisi Yayınları, Ankara, 2010, Bildiriler, ss. 31-39, s. 31; **Ünal,** Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, s. 3; **Şenol,** Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Etkin Soruşturma Yükümlülüğü, s. 51-52; "Negatif yükümlülükler, Sözleşme ile koruma altına alınan bir hakkın devlet tarafından ihlal edilmemesine ilişkindir. Devletler, saygı yükümlülüğünün bir gereği olarak, Sözleşme ile koruma altına alınmış olan haklara yönelik olarak pasif davranarak, söz konusu hak ve özgürlüklere organları ve görevlileri aracılığıyla müdahalede bulunmama, ihlal etmeme mükellefiyeti altındadırlar."; **Gözübüyük/Gölcüklü,** Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, s. 156; **Tezcan/Erdem/Sancakdar/Önok,** İnsan Hakları El Kitabı, s. 68; "Pozitif yükümlülük ise devletin belli bir hakkı korumaya yönelik olarak aktif bir çaba içerisinde olmasını gerektirmektedir"; **GEMALMAZ Mehmet Semih,** Ulusalüstü İnsan Hakları Hukuku Işığında, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (Madde 3/İşkence Yasağı) Analizi, Ankara Barosu Yayınları, Ankara, 2007, s. 224; **Şenol,** Avrupa İnsan Hakları

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi etkin soruşturma yükümlüğüne ilişkin bir sınırlama yapmamakta ve anılan yükümlülüğün kapsamını her davadaki somut olaylara göre farklı şekilde ele almaktadır. AİHM bu yaklaşımına karşın, kararlarında bazı temel ilkelere istikrarlı bir şekilde değinmektedir. Ana ilkeler itibari ile etkili ve eksiksiz bir soruşturmadan söz edilebilmesi için soruşturmanın suça karışanlardan bağımsız bir organ tarafından, başvuranların katılımı sağlanarak yürütülmesi, eksiksiz ve titiz bir şekilde yapılması, kamu denetimine açık olması, ihlalden sorumlu olanların belirlenmesi ve cezalandırılması konularında sonuca götürülebilecek nitelikte olması gereklidir. Ayrıca kamuoyunun güvenini korumak ve yasadışı eylemlere göre her türlü hoşgörü ya da suç ortaklığı izleniminden kaçınmak amacıyla soruşturmada gerekli olan ivedilik ve özen gösterilmelidir[787].

Şüpheli, sahip olduğu hak ve hürriyetlerinin ihlaline sebebiyet vermeyecek etkin bir soruşturma yapılmasını, ulus devletlerin yargı yetkisinin, uluslararası kuruluşların yargı yetkisine olan önceliğine binaen, öncelikle ulusal hukuk düzenlerinden talep edecektir[788]. Bu kapsamda hak ve hürriyetlerinin ihlal edildiğini ileri süren kişiler, ihlal iddialarını öncelikle iç hukuk organları önünde ileri sürmek zorundadır. Ancak iç hukuk yollarının tamamen etkisiz kalması sebebiyle, iç hukuk yollarına

---

Mahkemesi Kararlarında Etkin Soruşturma Yükümlülüğü s. 51; "Pozitif yükümlülükte Devletin sorumluluğunun kaynağını, bir hakkın ihlalini önlemeye yönelik olarak aktif bir çaba içerisinde olması gerektiği durumlarda pasif kalmış olması; ihlalin oluşmasını engellemeye yönelik koruma yükümlülüğü çerçevesinde gerekli adımları atmamış ve gereken önlemleri almamış olması oluşturmaktadır"; **Tezcan/Erdem/Sancakdar/Önok,** İnsan Hakları El Kitabı, s. 66; **Bakırcı,** "AİHS'ne Üye Devletlerin Sözleşmeden Kaynaklanan Pozitif Yükümlülükleri", s. 32; "AİHS'de düzenlenen hakların taraf devletlere negatif yükümlükler yanında bazı pozitif yükümlülükler de yüklediğine, ilk olarak 1968 tarihli Belçika Dil Hakları Davası'nda karar verilmiştir. AİHM bu yöndeki içtihadını AİHS'nin yaşayan bir metin olduğu gerçeğinden hareketle, pozitif yükümlülüklerin genel bir tanımını yapmamış ve kapsamını da tahdidi olarak belirlememiştir. AİHS'den kaynaklanan pozitif yükümlülüklerinin kapsamı, verilen kararlarla sürekli olarak genişlemektedir."; **Tezcan/Erdem/Sancakdar/Önok,** İnsan Hakları El Kitabı, s. 66; **Gemalmaz,** İşkence Yasağı, s. 233; **Bakırcı,** AİHS'ne Üye Devletlerin Sözleşmeden Kaynaklanan Pozitif Yükümlülükleri", s. 31; **Şenol,** Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Etkin Soruşturma Yükümlülüğü, s. 55.

[786] **Şenol,** Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Etkin Soruşturma Yükümlülüğü, s. 46.

[787] **Cengiz/Demirağ/Teoman/Jeremy/Tezcan,** Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Ceza Yargılaması Kurum ve Kavramları, s. 10.

[788] **YÜZBAŞIOĞLU Necmi,** Anayasa Hukukunun Temel Metinleri, Beta Basım, İstanbul, 2017, s. 397; **Gözübüyük/Gölcüklü,** Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, s. 392.

başvurmaksızın doğrudan doğruya uluslararası kuruluşlara başvurma hakkına sahip oldukları haller saklıdır[789].

Anayasa'nın 36.[790] maddesindeki düzenleme ile hak arama hürriyeti ve adil yargılanma hakkı, güvence altına alınmıştır. Bu haklar temel hak niteliği taşımakla birlikte, diğer temel hak ve hürriyetlerden etkili şekilde yararlanılmasını ve korunmasını sağlayan en etkili güvencelerdendir[791]. Şüpheli soruşturma evresinin etkili, özenli ve makul bir hızda yapılması ve bu suretle dürüst ve adil yargılanma hakkına sahiptir.

Ceza Muhakemesi Kanunu etkili soruşturma yapılmasına büyük önem atfetmiştir[792]. Etkili soruşturma yürütme yükümlülüğü, soruşturmanın içeriği ve yürütülme biçimi açısından, suç faillerinin hukuka uygun yöntemlerle ortaya çıkartılmasına elverişli olup olmadığı hususuyla ilgilidir[793]. Yargıtay "eksiksiz ve tek celsede duruşma ilkesi"[794] gereğince etkin soruşturma yapılmasını kabul etmektedir. Kaldı ki CMK'nun amaç ve sistematiği de bu yöndedir. Soruşturma evresinde esas amaç, kovuşturma evresinin, yeni bir delil toplanmasına gerek kalmadan en kısa sürede bitirilmesidir. Etkin ve makul sürede yapılan soruşturmanın, adil yargılanma ilke ve haklarına uygun şekilde tamamlanarak sonuçlanması temel hak ve özgürlüklerin korunması bakımından büyük önem taşımaktadır[795].

Ceza muhakemesi hukuku kapsamında etkin soruşturma, suç şüphesinin bağımsız ve tarafsız soruşturma organları tarafından öğrenilmesinden itibaren, hukuka uygun bir şekilde maddi gerçeğin ortaya çıkarılması amacıyla, makul bir özen ve hızda araştırma yaparak hukuka uygun yöntemlerle elde edilmesi mümkün olan tüm delillerin ortaya konularak, sorumluların tespit edilmesine yönelik işlemler

---

[789] **Şenol,** Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Etkin Soruşturma Yükümlülüğü, s. 76.
[790] **Anayasa Madde 36-** Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir.
[791] **AyM,** 22.3.2012 tarihli, 2011/13 E., 2012/45 K., UYAP Mevzuat.
[792] **Şahin,** Ceza Muhakemesi Hukuku I, s. 118.
[793] **Güleç Soyer,** Ceza Muhakemesi Hukukunda Soruşturmanın Etkinliği İlkesi ve Takipsizlik Kararları Üzerindeki Etkisi, s. 1414.
[794] **Yargıtay 13. CD.,** 30.11.2011 tarihli, 2011/17629 E., 2011/6976 K., sayılı kararı, Kazancı Bilgi Bankası, www.kazanci.com, (Erişim tarihi: 06.11.2017).
[795] **Ünver/Hakeri,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 25-27.

olarak tanımlanabilir[796]. Bu kapsamda soruşturma aşamasının amacı, hukuk devleti ilkesine ve şüpheli haklarına bağlı kalınarak, maddi gerçeğin ortaya çıkarılmasını sağlamaktır. Etkili bir soruşturma için, soruşturma organlarının gerekli bilimsel teknik imkânlar ile yeterli bir mali bütçeye sahip olmaları gerekmektedir. Yanı sıra soruşturma yapmakla görevli organların bağımsız ve tarafsız olması gerekmektedir. Bu bağımsızlık ve tarafsızlık hem hukuken güvence altında olmalı, hem de uygulamada da karşılık bulmalıdır

Etkin soruşturma yapılmasını isteme hakkı konusunda, tekrara düşmemek amacıyla, bu konuyla ilgili daha fazla bilgi için daha önce anlatmış olduğumuz "Hakkın İhlali Karşısında Etkili Soruşturma Yapılamasını İsteme Hakkı'na" ilişkin kısma atıfta bulunmakla yetiniyoruz[797].

1.8.1. Soruşturma Evresinde Bağımsızlık ve Tarafsızlık

Toplumun hukukun üstünlüğünün adil, tarafsız ve etkili bir yargı yönetimi ile güvence altına alınmasında menfaati vardır. Cumhuriyet savcıları ve hâkimler bütün muhakeme sürecinde bireysel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınmasını ve kamu düzeninin korunmasını sağlamak zorundadırlar[798]. AİHM, birçok kararında ceza yargılamasının ilk aşamalarında şüpheli haklarının ihlal edilmesinin, AİHS'nin 6. maddesi ile güvence altına alınan hakları etkisiz hale getirebileceğini, bu ihlallerin kovuşturma aşamasında giderilemeyecek ölçüde ağır bir nitelik taşıyabileceğini, bu sebeple soruşturmada faaliyet gösteren organların da adil yargılamaya uygun hareket etmesinin gerekliliğine vurgu yapmıştır[799].

Bağımsız ve tarafsız bir yargının mevcudiyeti için, yürütmeden gelebilecek etkilerin önlenmesinin yanı sıra, hâkim ve savcıların da kendilerini devletin değil

---

[796] **Özbek/Doğan/Bacaksız/Tepe,** Ceza Muhakemesi Hukuku, 63-64; **TOROSLU Nevzat,** Ceza Muhakemesi Hukuku, Savaş Yayınları, Ankara, 2003, s. 236; **Centel/Zafer,** Ceza Hukuku Muhakemesi, s. 166-167.

[797] Bkz. Hakkın İhlali Karşısında Etkili Soruşturma Yapılamasını İsteme Hakkı, s. 161-176.

[798] Demokratik Bir Toplumda Hâkim Ve Savcılar Arasındaki İlişkiler Hakkında Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin Dikkatine Sunulan Avrupa Hâkimleri Danışma Konseyinin (CCJE) 12 (2009) Sayılı Görüşü Ve Avrupa Savcıları Danışma Konseyinin (CCPE) 4 (2009) Sayılı Görüşü "**Bordeaux Bildirisi**", Strazburg, 08.12.2009, http://www.hsk.gov.tr/utb.aspx, (Erişin tarihi: 10.11.2017).

[799] **Villiger,** "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Bakış Açısıyla Savcı ve Silahların Eşitliği", s. 173.

hukuk ve adaletin sadık görevlileri olarak görmelerine bağlıdır[800]. TCK m. 288 hükmü uyarınca yapılmakta olan bir soruşturmada, soruşturma organlarının bağımsızlığını ve tarafsızlığını etkilemek amacıyla, alenen sözlü veya yazılı beyanda bulunan kişilerin cezalandırılacağı belirtilmiştir. TCK'nun 277. maddesinde düzenlenen "yargı görevi yapanı, bilirkişiyi veya tanığı etkilemeye teşebbüs" suçlarında, 18.06.2014 tarihli ve 6545 sayılı Kanun'un[801] 69. maddesiyle soruşturma evresi ile soruşturma evresinin süjesi olan şüphelinin madde metninden çıkarılması kanaatimizce yerinde bir düzenleme olmamıştır. Anılan düzenleme çerçevesinde, soruşturma evresinde şüphelinin lehine veya aleyhine sonuç doğuracak şekilde yargı görevi yapanı, bilirkişiyi veya tanığı hukuka aykırı olarak etkilemeye teşebbüs eden kişi veya kişilere yönelik bir cezai müeyyide olmayacaktır. Öte yandan yargı görevi yapanı, bilirkişiyi veya tanığı etkilemeye teşebbüs eden kişi kamu görevlisi ise TCK m. 257 hükmü uyarınca görevi kötüye kullanma suçundan sorumlu tutulabilir. Soruşturma evresine hukuka aykırı bir şekilde yapılacak her türlü müdahale adil yargılanma ilkesinin ihlaline sebebiyet verecektir. Şüpheli aleyhine sonuç doğuracak bir karar verilmesi, işlem tesis edilmesi, beyanda bulunması için hukuka aykırı olarak soruşturma evresine etki eden kişi veya kişilere yönelik cezai bir müeyyidenin olmayışı, şüphelinin etkin ve adil bir soruşturma isteme hakkının ihlaline yol açabilecektir. Kanaatimizce soruşturma evresi, TCK'nın 277. maddesinde anılan hatalı düzenleme ile iç ve dış müdahalelere açık hale gelmiştir.

1.8.2. Soruşturma Organlarının Tarafsızlık ve Bağımsızlıklarının Soruşturmaya Etkisi

Anayasa'da mahkemeler ve hâkimler için öngörülen bağımsızlık, Cumhuriyet savcıları bakımından düzenlenmemiştir (Anayasa m. 9, 138/1, 140/2)[802]. Bununla birlikte Anayasa ve buna uygun yasal düzenlemeler çerçevesinde savcıların nitelikleri, atanmaları, hakları ve ödevleri, aylık ve ödenekleri, meslekte ilerlemeleri, görevlerinin ve görev yerlerinin geçici veya sürekli olarak değiştirilmesi, disiplin

[800] **GİEGERİCH Thomas,** Yargının Bağımsızlığı, "Yargının Bağımsızlığı, Tarafsızlığı ve Etkililiği" Sempozyumu, Türkiye Adalet Akademisi Yayınları, No:6, Editör: Ahmet Taşkın, Kalkan Matbaacılık, Ankara, 2009, s. 28.
[801] 6545 sayılı Türk Ceza Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, **Resmi Gazete,** 28.06.2014 tarih ve Sayı: 20044.
[802] **ZAFER Hamide,** "Türk Ceza Adalet Sisteminde Savcılığın Hukuki Statüsü", Ceza Muhakemesi Hukukunda Güncel Konular, Editör: Nur Centel, XII Levha Yayınları, İstanbul, 2015, ss. 1-26, s. 20.

işlemeleri, özlük hakları ve teminatları bakımından hâkimler ile aynı hükümlere tabidirler[803]. Anayasa'da hâkimlerle savcılar arasında mali güvenceler açısından bir ayrım bulunmamaktadır (Anayasa m. 139/1)[804]. CMK hâkimin tarafsızlığını ve bu tarafsızlığın sağlanamaması halinde, hâkimin davaya bakamayacağı, yargılamaya katılamayacağı ve reddi hallerini düzenlemiştir (CMK m. 22 vd.). Ancak soruşturmayı yürüten Cumhuriyet Savcısı bakımından herhangi bir düzenleme yapmamıştır[805]. Bununla birlikte Cumhuriyet savcının soruşturmayı yaparken, şüphelinin aleyhine olan delilerin yanı sıra lehine olan delilleri de toplama ve muhafaza altına alma yükümlüğüne binaen, tarafsız ve objektif davranma yükümlülüğü içerisinde olması gerektiği söylenebilir[806]. Cumhuriyet savcıları sadece gerçeği bulma, adaleti sağlama ve objektif davranma yükümlüğünü taşırlar; şüpheli/sanığın suçunun, adil ve hukuk devleti ilkeleri ile bağdaşan bir yargılamada kanıtlanması gerektiği düşünülürse, savcıların da görevlerinde tarafsız olmaları gerekmektedir[807]. Özbek'e göre ise, Cumhuriyet savcısının şüpheli/sanığın hem lehine hem de aleyhine delil toplama yükümlülüğüne karşın, aynı zamanda iddia makamı olmaları itibari ile hâkim gibi tarafsız değildir[808]. Kanun koyucu Cumhuriyet savcısına soruşturma ile ilgili kişi, kurum ve makamlardan, bilgi isteme, bizzat veya memur ya da makamlar aracılığıyla araştırma yaptırmak yetkilerini vermiştir[809]. Yenisey/Nuhoğlu'na göre, Cumhuriyet savcısı ceza muhakemesi hukukunda mahkemelerden bağımsız, hiyerarşik bir yapıya sahip adalet organıdır[810]. Cumhuriyet savcısı, soruşturmayı ve soruşturmaya konu delilleri bizzat veya kolluk marifeti ile

[803] **Anayasa Madde 140-** Hakimler ve savcılar adli ve idari yargı hakim ve savcıları olarak görev yaparlar. Bu görevler meslekten hakim ve savcılar eliyle yürütülür. (…) Hakim ve savcıların nitelikleri, atanmaları, hakları ve ödevleri, aylık ve ödenekleri, meslekte ilerlemeleri, görevlerinin ve görev yerlerinin geçici veya sürekli olarak değiştirilmesi, haklarında disiplin kovuşturması açılması ve disiplin cezası verilmesi, görevleriyle ilgili veya görevleri sırasında işledikleri suçlarından dolayı soruşturma yapılması ve yargılanmalarına karar verilmesi, meslekten çıkarmayı gerektiren suçluluk veya yetersizlik halleri ve meslek içi eğitimleri ile diğer özlük işleri mahkemelerin bağımsızlığı ve hakimlik teminatı esaslarına göre kanunla düzenlenir.

[804] **Zafer,** Türk Ceza Adalet Sisteminde Savcılığın Hukuki Statüsü, s. 22.

[805] **CENTEL Nur,** "Adil Yargılanma Hakkı ve Savcının Tarafsızlığının Güvencelenmesi", Ceza Muhakemesi Hukukunda Güncel Konular, Editör: Nur Centel, XII Levha Yayınları, İstanbul, 2015, ss. 87-114s. 95.

[806] **Centel,** Adil Yargılanma Hakkı ve Savcının Tarafsızlığının Güvencelenmesi, s. 95.

[807] **Kunter/Yenisey/Nuhoğlu,** Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 377; **Centel/Zafer,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 130.

[808] **Özbek/Doğan/Bacaksız/Tepe,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 218.

[809] **Yenisey/Nuhoğlu,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 151.

[810] **Kunter/Yenisey/Nuhoğlu,** Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 319.

yapmaktadır[811]. Savcılar bu işlemlerinde, gerek cezalandırmaya gerekse suçlamadan kurtarmaya yönelik delilleri toplamakla yükümlü olduklarından, tarafsız bir yaklaşım benimsemek zorundadırlar[812]. Ünver/Hakeri'ye göre savcılık makamı, yargının kendine özgü bir organı olmakla birlikte, hâkimle eşdeğer bir konumda olmayıp, görev ve amacı adalete ve hakkaniyete uygun maddi gerçeğin ortaya çıkarılmasında yargılamanın bir parçası olarak adil yargılanmaya katkı sağlamaktır[813]. Centel ise, savcının taraf olma konumunun kendine has bir konum olduğunu, ceza muhakemesinin süjelerinden biri olarak, maddi gerçeğin bulunmasına hizmet etmekle yükümlü bir adalet organı olması sebebiyle görevini tarafsızlıkla yürütmesi gerektiğini belirtmiştir[814]. Bu tarafsızlıktan ise, şüpheli ve mağdura karşı objektif olması, soruşturma sürecindeki işlemleri sadece maddi gerçeğin ortaya çıkarılması kaygısıyla yürütmesi olarak anlaşılması gerektiğini ifade etmiştir[815]. Ünver/Hakeri, Anayasa'nın hâkimlere tanıdığı güvencelerin savcılara da tanınmış olmasından, savcıların bağımsız olduğu çıkarımına varılamayacağını belirtmişlerdir[816]. Şahin'e göre, savcı bağımsız değildir; ancak bağımlı da değildir. Savcının özerk olduğundan bahsetmek gerekir. Özerk oluş, kanun yararına bozmada olduğu gibi, belli durumlarda yürütme organının istemine uygun hareket edilmek zorunda oluşa engel değildir. Başsavcılık teşkilatı içinde hiyerarşik bir yapılanmanın bulunması da, kendi teşkilatı bakımından savcının bağımsız olmadığını göstermektedir. Başsavcılık teşkilatı, tek ve bütünlük içinde olduğundan, savcının şahsı öne çıkmamakta, işlemler başsavcılık adına yapılmakta, bir savcının başladığı bir işi bir diğeri devam ettirebilmektedir[817]. Savcıların Rolüne Dair Havana Kuralları[818], savcıların

---

[811] **Ünver/Hakeri,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 192.

[812] **Giegerich,** Yargının Bağımsızlığı, "Yargının Bağımsızlığı, Tarafsızlığı ve Etkililiği", s. 28.

[813] **Ünver/Hakeri,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 187-188.

[814] **CENTEL Nur,** Adil Yargılanma Hakkı ve Savcının Tarafsızlığı, Prof. Dr. Çetin Özek Armağanı, Şan Ofset, İstanbul, 2004, s. 207.

[815] **CENTEL Nur,** "Adil Yargılanma Hakkı İle Silahların Eşitliği Bağlamında Savcılık ve Savunma", Bir Adli Organ Olarak Savcılık Sempozyumu, Türkiye Barolar Birliği Yayınları:110, 1. Baskı, Şen Matbaa, Ankara, 2006, s. 195.

[816] **Ünver/Hakeri,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 188.

[817] **Şahin,** Ceza Muhakemesi Hukuku I, s. 117.

[818] **Savcıların Rolüne Dair İlkeler, Havana Kuralları,** "27 Ağustos-7 Eylül 1990 tarihleri arasında Küba'nın Havana şehrinde yapılan 8. Birleşmiş Milletler Suçun Önlenmesi ve Suçluların Islahı Konferansında kabul edilmiştir. "Savcılar görevlerini yaparlarken; işlerini tarafsızlıkla ve her türlü siyasal, sosyal, dinsel, ırksal, kültürel, cinsel veya başka her hangi bir ayrımcılıktan kaçınarak yürütürler. Kamu yararını korurlar, objektif bir biçimde hareket ederler, zanlının ve mağdurun durumunu gereği gibi dikkate alırlar ve zanlının yararına veya zararına olup olmadığına bakmaksızın, ilgili her türlü duruma dikkat ederler. Görevlerinin

görevlerinde objektif bir biçimde hareket etme ve işlerini tarafsızlıkla yürütmesi gerektiğini kabul etmiştir. Savcılar soruşturma işlemlerini, olayların değerlendirilmesi temelinde, hukuka uygun ve herhangi uygunsuz etkiden bağımsız olarak icra etmelidirler[819]. Bu kapsamda Devletler; savcıların haksız müdahaleye maruz kalmadan veya kendilerine sebepsiz olarak hukuki, cezai ya da başka türlü mesuliyet atfedilmeden görevlerini ifa edebilmelerini sağlamak üzere gerekli tedbirleri almalıdır[820].

Savcılar, görevleri yönünden Başsavcılık, Adalet Bakanlığı ve HSK hiyerarşisine tabidir. Ancak bu hiyerarşik durum savcının adli görevlerini yerine getirirken, bağımsızlığını ve tarafsızlığını ihlal edecek nitelikte, bahse konu organlardan emir ve/veya talimat alma şeklinde olmamalıdır. Kanunların vermiş olduğu yetki çerçevesinde, Başsavcının savcılar üzerindeki gözetim ve denetim yetkisinin varlığı, savcıların görevlerini hukuka uygun bir şekilde yapıp yapmadıklarını denetleme ile sınırlı kaldığı sürece, savcının bağımsızlığına ve tarafsızlığına aykırılık teşkil etmeyecektir. Savcı, adli işlemleri başsavcılık adına yerine getirmektedir. Başsavcılığın soruşturmayı yürüten savcıya müdahalesi sadece hukuk içinde kalma ve adil yargılanma hakkını korumaya yönelik olmalıdır. Soruşturmayı yürüten savcı, hukuk dışına çıktığı düşüncesine binaen, şikâyet halinde, başsavcılık tarafından gösterilecek hukuki bir gerekçe ile soruşturmayı yürütme görevinden alınabilmektedir. HSK ise şikâyete binaen inceleme veya soruşturma başlatabilecektir. Bunun haricindeki tüm müdahaleler, adil yargılanmayı etkilemeye yönelik müdahale kapsamında değerlendirilmelidir. Hukuki olmayan müdahaleler türüne göre, görevi kötüye kullanma (TCK m. 257), yargı görevi yapanı,

---

icrası veya adaletin ihtiyaçları aksini gerektirmedikçe ellerinde bulunan bilgiyi gizli tutarlar. Mağdurların kişisel menfaatlerini etkileyen hususlarda onların görüş ve düşüncelerini dikkate alır ve mağdurları Suçtan ve Yetki İstismarından Mağdur Olanlara Adalet Sağlanmasına Dair Temel Prensipler Bildirisi'ne göre sahip oldukları haklardan haberdar eder. Savcılar, tarafsız bir soruşturmanın isnadın temelsiz olduğunu göstermesi halinde kovuşturma başlatmaz veya devam etmezler veya muhakemeyi durdurmak için her türlü çabayı gösterirler." https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/847b13--Savcilarin-Rolune-Dair-Ilkeler.pdf, (Erişim tarihi: 10.11.2017).

[819] **Savcılar İçin Etik ve Davranış Biçimlerine İlişkin Avrupa Esasları "Budapeşte İlkeleri**, Hakimler ve Savcılar Kurumu, http://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/d28e036f-72e3-4db7-a602-b86c198eb73c.pdf (Erişim tarihi: 10.11.2017).

[820] Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin Cezai Adalet Sisteminde Savcılığın Rolü İle İlgili Üye Devletlere Sunduğu Tavsiye Kararı Rec (2000)19, http://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/, (Erişim tarihi: 10.11.2017).

bilirkişiyi veya tanığı etkilemeye teşebbüs (TCK m. 277), adil yargılamayı etkilemeye teşebbüs (TCK m. 288) hükümleri kapsamında suç teşkil edecektir.

Savcının yürüttüğü soruşturmada, tarafsız olması ve tarafsız görünmesi adil yargılanma açısından önemlidir. Adil yargılanma bekleyen şüpheli, savcının sadece hukuk içinde kalarak soruşturma yürüttüğü güveni içerisinde olmalıdır. Savcının tarafsızlığının sağlanması ise ancak soruşturma sırasında bağımsız hareket edebilme ve karar alabilmesine bağlıdır. Bağımsızlık ise, savcının soruşturma görevini her türlü tesir ve müdahaleden uzak, yasama ve yürütmeye bağlı olmaksızın, yasama ve yürütmeden emir ve/veya talimat almaksızın yerine getirebildiği ölçüde mümkün olacaktır. Nitekim Bordeaux Bildirisi; hukukun tatbikata geçirilmesinde ve uygun olduğu ölçüde savcının dava öncesi takdiri yetkilerinin belirlenmesinde, savcının statüsünün kanun tarafından, hâkime benzer şekilde, mümkün olan en yüksek düzeyde güvence altına alınmasını gerektirir. Her iki meslek de karar verme sürecinde bağımsız ve özerk olmalı, görevlerini, nesnel ve tarafsız olarak yerine getirmelidir[821]. Budapeşte İlkeleri[822] uyarınca, savcıların görevlerini adil, tarafsız,

[821] Demokratik Bir Toplumda Hâkim Ve Savcılar **"Bordeaux Bildirisi",** Council of Europe, https://rm.coe.int/1680747712 , (Erişim tarihi: 11.10.2017).

[822] **Savcılar için etik ve davranış biçimlerine ilişkin Avrupa esasları "Budapeşte ilkeleri",** "Avrupa Konseyi Tarafından, Budapeşte'de 29-30 Mayıs 2005 tarihinde Macaristan Savcılığı işbirliği ile düzenlenen Avrupa Savcıları Konferansı'nda kabul edilen bu ilkeler 31 Mayıs 2005'de Avrupa Savcıları Konferansı'nda kabul edilmiştir. "Ceza yargılaması çerçevesinde görev yaparken, savcılar her zaman; a) İnsan Haklan ve Temel Özgürlüklerin Korunması için Avrupa Konvansiyonu'nun 6. maddesinde ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatlarında açıkça kabul edilen adil yargılanma hakkı ilkesini desteklemek, b) Görevlerini adil, tarafsız, objektif olarak ve hukuk kuralları çerçevesinde bağımsız olarak icra etmek, c) Ceza adaleti sistemini mümkün olduğu kadar süratli işletmek, adaletin yararına davranmak ve tutarlı olmak, d) Masumiyet karinesi ilkesine saygı duymak, e) Tüm inceleme ve soruşturmaların dava açılması ya da açılmaması kararından veya adaleti etkileyebilecek diğer kararlardan önce olmasını veya yapılmış olmasını sağlamaya çalışmak, f) Ne olursa olsun şüpheyi etkileyecek son lehte veya aleyhte şartlar da dahil, bir dava ile ilgili tüm şartları göz ününde bulundurmak g) Tarafsız bir soruşturma, sorumluluğun temelsiz olduğunu gösterdiğinde, dava açmamak veya davaya devam etmemek, h) Davayı sebatla ama adil ve kanıtların gösterdiğinin ötesinde olmayacak şekilde takip etmek, i) Kanıtların yasal olarak elde edilip edilmediğini görmek için, sunulan kanıtları incelemek, j) Bu tür yöntem uygulayan kişilerden başka herhangi bir kişiye karşı, şüpheli veya diğer bir kişinin insan haklarının ağır ihlalini oluşturan hukuka aykırı yöntemlerle elde edilmiş olduğuna haklı olarak inanılan kanıtların kullanılmasını reddetmek, k) Bu tür yöntemleri kullanmaktan sorumlu kişilere aleyhinde gerekli tedbirlerin alınmasını sağlamaya çalışmak, l) Hukuk ve adil yargılanma ilkesine uygun olarak özellikle sanığa ve vekiline gerekli bilgiyi vererek silahların eşitliği (equality of arms) ilkesini korumak, m)Mağdur ve tanıkların çıkarlarını gerektiği biçimde dikkate almak, n) Adil bir karar için mahkemeye yardım etmek, o) Tarafsız ve uygun kanıtların mesleki değerlendirmesi temelinde kararlar almak zorundadırlar."

objektif olarak ve hukuk kuralları çerçevesinde bağımsız olarak icra etmeleri gerekmektedir. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi de üye devletlere sunduğu tavsiye niteliğindeki kararlarında, savcıların görevlerini yerine getirirken bağımsız ve tarafsız olmakla birlikte şüphelinin sahip olduğu temel hak ve hürriyetler ile adil yargılanma hakkına riayet edilmesi gerektiğini belirtmiştir[823].

Soruşturma evresinde görev alan sulh ceza hâkimliğinin bağımsızlık ve tarafsızlığı değerlendirilirken, AİHS 6. maddesinde adil yargılanma hakkının bir unsuru olarak, davanın tarafsız bir mahkemede görülmesini isteme hakkına açıkça yer verildiği dikkate alınmalıdır. Anayasa'nın 36. maddesinde mahkemelerin tarafsızlığından açıkça bahsedilmemekle beraber Anayasa Mahkemesi içtihadı uyarınca bu hak da adil yargılanma hakkının zımni bir unsuru olarak kabul edilmektedir[824]. Mahkemelerin tarafsızlığı ve bağımsızlığının birbirini tamamlayan iki unsur olduğu nazara alındığında, Anayasa'nın bütünselliği ilkesi gereği, Anayasa'nın m. 138, m. 139 ve m. 140 hükümlerinin de tarafsız bir mahkemede

[823] **Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin Cezai Adalet Sisteminde Savcılığın Rolü İle İlgili Üye Devletlere Sunduğu Tavsiye Kararı Rec (2000),** 06 Ekim 2000 tarihinde düzenlenen Bakan Yardımcılarının 724. toplantısında Bakanlar Komitesi tarafından kabul edilmiştir. "Savcılar görevlerini ifa ederken, özellikle; adil, tarafsız ve objektif bir şekilde işlevlerini yerine getirmelidir. İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme ile teminat altına alınan insan haklarına uymalı ve bunların korunmasını sağlamalıdır. Ceza adalet sisteminin mümkün olduğunca hızlı bir şekilde işlemesine katkı sağlamalıdır. Cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasi ya da diğer fikirler, ulusal ya da toplumsal köken, ulusal bir azınlığa mensubiyet, mülkiyet, doğum, sağlık, özür ya da başkaca durumlar gibi herhangi bir sebepten kaynaklanan ayrımcılıktan kaçınmalıdır. Kanunlar önünde eşitliği sağlamalı, şüphelinin durumunu etkileyen gerek lehine gerek aleyhine olan tüm ilgili hususları araştırmalıdır. Tarafsız bir araştırmanın suç isnadının mesnetsiz olduğunu gösterdiği durumlarda, soruşturmayı başlatmamalı ya da devam ettirmemelidir. Yasaya aykırı yöntemlerle elde edildiğini bildikleri veya buna makul nedenlerle inandıkları delilleri şüpheliye karşı kullanmamalıdır. Herhangi bir şüphe durumunda, savcılar delillerin kabul edilebilirliği hususunun mahkeme tarafından karara bağlanmasını talep etmelidir. Yasada aksinin belirtildiği durumlar saklı kalmak kaydı ile savcılar sahip oldukları ve işlemlerin adilliğini etkileyebilecek her türlü bilgiyi diğer taraflara sunarak, silahların eşitliği ilkesini gözetmelidir. Yasa ve adalet gereği ifşası zorunlu olan haller dışında, savcılar üçüncü şahıslardan elde ettikleri gizli bilgileri, özellikle masumiyet karinesinin tehlikede olduğu durumlarda, gizli tutmalıdır. Şüphelinin temel hak ve özgürlüklerine müdahale teşkil edecek tedbirleri almaya yetkili olduğu durumlarda, bu tür tedbirler üzerinde adli denetim mümkün olmalıdır.", http://www.barobirlik.org.tr/dosyalar/duyurular/hsykkanunteklifi/ 202000-19.pdf, (Erişim tarihi: 10.11.2017).

[824] **AyM,** 05.05.2004 tarihli, 2002/170 E., 2004/54 K., sayılı kararı, http://www.anayasa.gov.tr/icsayfalar/kararlar/kbb.html, (Erişim tarihi: 12.11.2017).

yargılanma hakkının değerlendirilmesinde göz önünde bulundurulması gerektiği belirtilmiştir[825].

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, mahkemelerin bağımsız olup olmadığını değerlendirirken üyelerinin atanma şekli, görev süresi, dışarıdan yapılacak baskılara karşı garanti mekanizmalarının oluşturulup oluşturulmadığı, kuruluşlarıyla bağımsız bir görüntü sergileyip sergilemediğine bakılması gerektiğini vurgulamıştır[826]. Benzer yönde Anayasa Mahkemesi de kararında, bir mahkemenin idareye ve davanın taraflarına karşı bağımsız olup olmadığının belirlenmesinde, üyelerinin atanma şekli ve onların görev süreleri, dış baskılara karşı teminatların varlığı ve mahkemenin bağımsız olduğu yönünde bir görüntü sergileyip sergilemediğinin önem arz ettiğini belirtmiştir[827].

Anayasa Mahkemesine göre tarafsızlık, davanın nihayete erdirilmesini etkileyecek bir önyargı, tarafgirlik ve menfaate sahip olunmaması ve davanın tarafları karşısında ve onların leh ve aleyhlerinde bir düşünce veya menfaate sahip olunmamasını ifade eder. Tarafsızlığın öznel ve nesnel olmak üzere iki boyutu bulunmakta olup, bu kapsamda hâkimin birey olarak mevcut davadaki kişisel tarafsızlığının yanı sıra, kurum olarak mahkemenin kişide bıraktığı izlenimin de dikkate alınması gerekmektedir[828]. Hâkim sadece davanın taraflarına, ya da davayla ilgisi bulunanlara veya diğer yargı mensuplarına; hâkim, savcı, avukat, bilirkişi, yargı çalışanlarına karşı tarafsız olmamalı, aynı zamanda bireysel olarak kendi düşünce, inanç ve değer yargılarını da yargılamada bir kenara bırakarak hukuka uygun karar vermelidir[829]. Tarafsızlık tehlikesinin varlığı, tarafsızlık ilkesinin ihlali için yeterlidir. Objektif temellendirilebilir gerekçeler çerçevesinde sulh ceza hâkimliğine duyulmak zorunda olunan güvenin zedelenmesi şüphelinin adil yargılanma hakkını ihlal edecektir.

---

[825] **AyM,** 05.01.2006 tarihli, 2005/55 E., 2006/4 K., sayılı kararı, http://www.anayasa.gov.tr/icsayfalar/kararlar/kbb.html, (Erişim tarihi: 12.11.2017).

[826] **AİHM, Langborger/İsveç,** 22.06.1989 tarihli, Başvuru No; 11179/84, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{"fulltext":["11179/84"]}, (Erişim tarihi: 12.11.2017).

[827] **AyM, Yaşasın Aslan,** 16.05.2013 tarihli, Başvuru No: 2013/1134, http://www.anayasa.gov.tr/icsayfalar/kararlar/kbb.html, (Erişim tarihi: 12.11.2017).

[828] **AyM, Tahir Gökatalay,** 20.03.2014 tarihli, Başvuru No: 2013/1780, http://www.anayasa.gov.tr/icsayfalar/kararlar/kbb.html, (Erişim tarihi: 12.11.2017).

[829] **DURSUN Suat,** Hakimlerin Tarafsızlığı ve Bağımsızlığına İlişkin İlkeler ve Kurallar, Yaklaşım Yayıncılık, Ankara, 2007, s. 21.

Bangalor Yargı Etiği İlkelerine göre, tarafsızlık, yargı görevinin tam ve doğru bir şekilde yerine getirilmesinin esasıdır. Bu prensip, sadece bizatihi karar için değil aynı zamanda kararın oluşturulduğu süreç açısından da geçerlidir. Hâkim, yargısal görevlerini tarafsız, önyargısız ve iltimassız olarak yerine getirmelidir[830]. Şüpheli hakkında koruma tedbirlerine karar veren sulh ceza hâkimliğinin herhangi bir etki altında kalması, verdiği kararların meşruluğunu yitirmesine sebep olabilecektir. Soruşturma evresinde şüpheli hakkında koruma tedbirlerine karar veren sulh ceza hâkimliğinin bu kararı dosyada bulunan mevcut delillerin hukuka uygunluğunun denetimi ile koruma tedbirlerini gerektirecek nitelikte olup olmadığının değerlendirmesi hususlarını barındırdığından, sulh ceza hâkimliğinin her türlü etkiden arındırılmış, soruşturma makamları (Savcılık, Adli kolluk) ile şüpheli ve savunma makamına karşı bağımsız ve tarafsız olmasını gerektirmektedir[831]. Soruşturma evresinde göz ardı edilen bu ilkeler, kovuşturma aşamasında giderilemeyecek ölçüde ciddi ve ağır sonuçları olan hak ihlallerine yol açabilecektir.

Anayasa m. 138/1 hükmü uyarınca, hâkimlerin görevlerinde bağımsız oldukları, Anayasa'ya, kanuna ve hukuka uygun olarak vicdani kanaatlerine göre hüküm verecekleri güvence altına alınmıştır. Anayasa'nın 138/2. maddesinde ise hiçbir organ, makam, merci veya kişinin, yargı yetkisinin kullanılmasında mahkemelere ve hâkimlere emir ve talimat veremeyeceği, genelge gönderemeyeceği, tavsiye ve telkinde bulunamayacağı belirtilerek hukuk devleti olmanın zorunlu bir gereği olan mahkemelerin bağımsızlığı teminat altına alınmıştır[832]. Belirtmek gerekir ki Anayasa Mahkemesi sulh ceza hâkimlikleri ile ilgili kararında, sulh ceza hâkimlerinin Anayasa'nın 139. maddesinde öngörülen hâkimlik teminatına sahip bulunduklarını, diğer tüm hâkimler gibi HSK tarafından atandıklarını, Anayasa'nın öngördüğü biçimde mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına uygun olarak

---

[830] **Bangalor Yargı Etiği İlkeleri,** Birleşmiş Milletler' in 2000 yılı Nisan ayında Viyana'daki ilk toplantısından sonra Şubat 2001'de Hindistan'ın Bangalor şehrinde gerçekleştirilen ikinci toplantıda, "Yargısal Tutarlılığın Kuvvetlendirilmesi Hakkındaki Yargı Grubu" tarafından taslak olarak kabul edilen ilkeler; 25-26 2002 Kasım'da Lahey Barış Sarayında yapılan Adalet Başkanları Yuvarlak Masa Toplantısında gözden geçirilmiş ve taslak üzerinde anlaşma sağlanmıştır. Üzerinde anlaşmaya varılan bu taslak Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu'nun 23 Nisan 2003 tarihli oturumunda 2003/43 Sayılı "Birleşmiş Milletler Bangolar Yargı Etiği İlkeleri" olarak kabul edilmiştir. http://www.edb.adalet.gov.tr/ymb/pdf/317.pdf, (Erişim tarihi: 12.11.2017).

[831] **Ünver/Hakeri,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 496.

[832] **Kaplan/Turan/Şimşek,** "Kişi Hürriyeti Ve Güvenliği Hakkı", Hikmet Kopar ve diğerleri kararı, s. 351.

teşkilatlandırıldıklarını, sulh ceza hâkimliklerinin yapılanması ve işleyişinde tarafsız davranamayacakları sonucuna ulaşılmasını gerektiren herhangi bir unsur bulunmadığına hükmetmiştir[833].

Soruşturmayı yürüten savcı, her türlü araştırmayı kendisi yapabileceği gibi, emrindeki adli kolluk görevlileri aracılığıyla da yapabilir. Adli kolluk görevlileri, soruşturma aşamasında Cumhuriyet Savcısının emir ve talimatları ile hareket ederek gerçeğin ortaya çıkarılması ve gerekli tedbirlerin alınması hususunda Cumhuriyet savcısına yardım ederler[834]. Adil yargılanma hakkı bakımından adli görev yapan kolluğa idarenin, adli kolluk amiri ve üstü olmayanların yönlendirmede bulunması, emir ve talimat vermesi[835] adil yargılanma hakkının ihlaline neden olacaktır. Bu doğrultuda adli işlemlerde tek yetkili kişi, olarak adli kolluğu yönlendiren, emir ve talimat veren merciin savcılık makamı olması gerekmektedir. Soruşturma işlemlerine başlayan adli kolluk görevlisi, CMK m. 168 hükmü uyarınca olay yerindeki görevlerini engellemeye çalışan kişilere karşı, soruşturmanın etkin bir şekilde devam edebilmesi için zor kullanma yetkisi vardır.

Anılan düzenleme ile adli kolluk görevlilerinin görevlerini, her türlü etkiden uzak şekilde yürütülebilmesi amaçlanmıştır. Soruşturma evresinde savcı bağımsız nitelikte davranabilse bile yardımcısı olan kolluk, idari açıdan bağlı olduğu mülki amirin ve yürütmenin müdahalesi ile etkilere açık durumdadır. Adli kolluk yönetmeliğinde 21.12.2013 tarihli ve 28858 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan değişiklik ile adli kolluk görevlilerinin, adli olayları mülki amirler nezdinde yürütmeye bildirmesi düzenlemesi getirilmiştir. Keza genel kolluk amirine hukuka aykırı olarak, adli kolluk görevlileri üzerinde gözetim, denetim, planlama ve gerektiğinde diğer idari tedbirleri alma ve iş bölümünü yapma yetkisi verilmiştir. Yine düzenleme ile adli kolluk görevlileri, kendilerine yapılan bir suça ilişkin ihbar veya şikâyetleri, el koydukları olayları, yakalanan kişiler ile uygulanan tedbirleri savcılık makamının yanı sıra, en üst dereceli kolluk amirine de bildirmesi istenmiştir. Bu düzenleme ile yürütme, hukuka aykırı bir şekilde adli kolluk üzerinden, adli olayları öğrenme ve soruşturma evresinde etkili olmayı amaçlamıştır. Düzenleme

---

833 **AyM,** 14.01.2015 tarihli, 2014/164 E., 2015/12 K., sayılı kararı, http://www.anayasa.gov.tr/icsayfalar/kararlar/kbb.html, (Erişim tarihi: 12.11.2017).

834 **Yenisey/Nuhoğlu,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 161-162.

835 **Adli Kolluk Yönetmeliği, Madde 5/a-** Adlî kolluk görevlilerine, adlî görevi bulunmayan üstleri tarafından, yürütülen soruşturma ile ilgili emir ve talimat verilemez…

genelde adil yargılanma hakkını, özelde ise savunma hakkı ile suçsuzluk (Masumiyet) karinesini ihlal edecek nitelikte olup, CMK'nın 157. maddesinde düzenlenen soruşturmanın gizliliğinin ihlaline de sebebiyet verecektir. Adli kolluk yönetmeliğinde yapılan bu düzenlemeler cezai yargılamalar alanında yapılan uluslararası sözleşmelere, anayasa ve ceza muhakemesi kanununa açıkça aykırı olup, etkili bir soruşturma ile adil yargılanma ilkesini açıkça ihlal edecektir. Yürütmenin adli kolluk üzerinden yapacağı her türlü etki, soruşturmanın adil yargılanma hakkı ilkesi çerçevesinde yapılmasına zarar verecektir. Nihayetinde yerinde bir kararla, Danıştay Onuncu Dairesinin 13.02.2014 tarihli, 2014/49 E. sayılı, 27.12.2013 tarihli, 2013/8108 E. sayılı, 27.12.2013 tarihli, 2013/8166 E. sayılı, 17.11.2014 tarihli, 2014/5442 E. sayılı, 20.10.2014 tarihli, 2013/8217 E. sayılı, 2013/8239 E. sayılı kararları ile anılan düzenlemelerin yürütmesi durdurulmuştur. Hukuka açıkça aykırı olan bu yönetmelik değişiklerinin iptali "hukuk devleti" ilkesinin devamlılığı için büyük önem arz etmektedir. 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu[836] m. 11 hükmü uyarınca Vali, kolluk görevlilerine suç faillerinin bulunması için gereken emirleri verme yetkisine sahiptir. Kolluk görevlileri ise bu emirleri, mevzuatta belirlenen usule uygun olarak yerine getirmekle yükümlüdür (İl İdaresi Kanunu m. 11/G). İl İdaresi Kanunu'nun 11/G maddesi "kuvvetler ayrılığı" ilkesine aykırıdır. Bu hüküm, CMK m.160 ve m. 161 ile Cumhuriyet savcılarına ait soruşturma yetkisine idarenin müdahalesini içermektedir. Adli soruşturmanın amiri ve yargı mensubu olan Cumhuriyet savcısının yetki ve görev alanına, yürütme organı içinde yer alan ve idari amir olan valinin müdahale edebilme yetkisi, kuvvetler ayrılığı ilkesini ihlal etmektedir. İl İdaresi Kanunu m. 11/G hükmü, Anayasa'nın 2. maddesi ile güvence altına alınan hukuk devleti ilkesi ve Anayasa m. 9'da yer alan yargı yetkisine aykırıdır. İl İdaresi Kanunu m. 11/G hükmü, CMK'nun 157. maddesindeki soruşturmanın gizliliğini de ihlal etmektedir.

1.8.3. Soruşturma Evresinin İç Müdahalelerden Korunması

Hiyerarşik ilişkiye tabi başsavcı ile savcı ilişkisi, soruşturmanın bağımsızlığını etkileyebilen bir olgudur. Dolaysıyla soruşturmayı yürüten savcının denetim ve gözetimi ile yükümlü olan başsavcının bağımsızlığı, denetim ve gözetimini yaptığı

[836] 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu, **Resmi Gazete,** 18.06.1949 tarih ve Sayı: 7236, Tertip: 3, Cilt: 30, Sayfa: 1477.

savcının bağımsızlığı ve tarafsızlığı üzerinde doğrudan etkili olacaktır[837]. Soruşturmaların başsavcılık makamının bütünlüğü içerisinde yürütülmesinin gereği olarak, soruşturma işlemleri başsavcının görevlendirdiği ve yetkilendirdiği savcı tarafından yerine getirilebilecektir. Soruşturmayı yürüten savcı, başsavcı tarafından her an bu görevden alınabilir. Başsavcının savcılar üzerindeki hiyerarşik yetkisi adli işlemler açısından, soruşturmayı yürüten savcının bu işlemlerinde hukuk içinde kalmasını sağlama yükümlülüğü ile sınırlı olmalıdır. İdari nitelikteki işlerde başsavcının tamamen yetkili olması, adli nitelikteki işlerde ise; adil yargılamayı temin etmeye yönelik müdahalesi varsa kabul edilebilir bulunmalıdır[838].

Bu kapsamda başsavcı ile soruşturmayı yürüten savcı arasında farklı hukuki görüş olduğu zaman, başsavcı savcıya talimat verme hakkına sahip olmamalıdır. Soruşturmayı yürüten savcının hukuk dışına çıktığını düşünen başsavcı, soruşturmanın işleyişi ve yöntemi ile ilgili talimat vermek yerine, gerekçesini açıklamak ve bu gerekçeyi soruşturma dosyasına koymak üzere, söz konusu soruşturmayı başka bir savcıya tevdi etmesi veya kendisinin yürütmesi isabetli olacaktır. Soruşturmayı yürüten savcılar tarafından hazırlanan iddianamelerin veya kovuşturmaya yer olmadığına dair kararların başsavcılık tarafından görüldü şerhinden sonra hukuki bir değer kazanması üzere, bu hususta savcıların iç müdahalelerden korunduğunu söylemek mümkün gözükmemektedir. Soruşturma savcısının verdiği kararı hatalı bularak görüldü işlemi yapmayan başsavcı kararına karşı ceza muhakemesi hukukunda izlenebilecek hukuki bir yol bulunmamaktadır. İddianamenin yasal unsurlarını taşıyıp taşımadığı hususunda CMK m. 174 gereğince mahkemeler nezdinde, kovuşturmaya yer olmadığına dair kararlara karşın CMK m. 173 hükmü uyarınca sulh ceza hâkimlikleri nezdinde hukuki başvuru yolu olduğu halde, başsavcının bu yöndeki kararlarına karşın hukuki başvuru yolu olmamasının hukuka aykırılık teşkil edeceği kanaatindeyiz. Soruşturmayı sonuçlandıran kararı, başsavcı tarafından uygun görülmeyen savcının hukuksal açıdan izleyebileceği bir yol bulunmamaktadır. Ceza muhakemesi hukukunda başsavcı tarafından görüldü işlemi ile ilgili bir düzenleme bulunmamakla beraber, soruşturmaların başsavcılık adına yürütülmesi nedeniyle uygulamada devam eden bu işlemlere karşın hukuki

[837] **ÇALIŞIR Kurtuluş Tayanç,** Savcılar Özerk ve Bağımsız Olmalıdır, Adalet Yayınevi, Ankara, 2013, s. 114.
[838] **Kaya,** İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında Soruşturma Evresinde Adil Yargılanma Hakkı, s. 326.

başvuru yolu olan bir düzenleme yapılması gerekmektedir. Kaldı ki başsavcı tarafından kararı uygun görülmeyen soruşturma savcısı, bu karara karşı hukuki itiraz hakkı olmaksızın, kararını başsavcı kararına uygun olarak tekrar gözden geçirmek zorunda kalacağından etkili bir soruşturma yürütmesi de mümkün gözükmemektedir. Bu noktada başsavcı, soruşturmayı yürüten savcının verdiği karardan farklı bir görüşte ise, kendi görüşünü belirten kararı soruşturma dosyasına eklemek üzere, anılan dosyayı başka bir savcıya tevdi etmeli veya kendisi yürütmelidir.

Adalet Bakanlığı ile HSK tarafından yapılacak denetim ve soruşturmaların yargı bağımsızlığı güvencesine müdahale oluşturmamasının temini için idari görevler kavramının dar yorumlanması gerekmektedir. HSK tarafından savcıların adli görevlerine ilişkin düzenlenecek genelgelerin[839] ise, savcıların bağımsız, tarafsız, adil ve etkili bir soruşturma yapmasının önüne geçecek mahiyette olmaması gerekmektedir.

Adli kolluğun idari açıdan yürütmeye bağlı oluşu, yürütmenin kolluk aracılığıyla soruşturmaya müdahalesine yol açmaktadır. Adli kolluk görevlileri, mülki amirleri ve/veya kolluk amirleri vasıtasıyla, yürütmenin müdahalesine devamlı olarak açık vaziyettedirler. Yürütme yukarıda anlatıldığı üzere Adli Kolluk Yönetmeliği'nde yaptığı değişikliler ile soruşturma evresine müdahale etme isteğini ortaya koymuştur. Savcılık makamı, adli kolluk aracılığıyla yürütmenin soruşturmaya müdahalesini önlemek için adli kolluk görevlilerince yapılan adli işlemleri her zaman etkin bir biçimde denetlemelidirler[840].

---

[839] **6087 sayılı HSK Kanunu Madde 1/ç-** Adli ve idari yargı hâkim ve savcılarını mesleğe kabul etme, atama ve nakletme, geçici yetki verme, yükselme ve birinci sınıfa ayırma, kadro dağıtma, meslekte kalmaları uygun görülmeyenler hakkında karar verme, disiplin cezası verme, görevden uzaklaştırma ile hâkim ve savcılar hakkında denetim, araştırma, inceleme ve soruşturma yapılması konularına münhasır olmak üzere genelge düzenlemek; http://mevzuat.basbakanlik.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=1.5.6087&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch, (Erişim tarihi: 13.11.2017).

[840] **Adli Kolluk Yönetmeliği Madde 13-** Cumhuriyet başsavcıları ve Cumhuriyet savcıları; Adlî kolluk hizmetlerinin etkin ve verimli yürütülebilmesi amacıyla, adlî kolluk görevlilerince ifa edilen adlî işlemleri her zaman denetler. Yürütülen soruşturma evrakını gerektiğinde ilgili adlî kolluk biriminde inceleyerek, soruşturmaya ilişkin eksik gördüğü hususların ikmalini emredebileceği gibi, soruşturma evrakı ve taraflarının bulunduğu hâl üzere Cumhuriyet başsavcılığına intikal ettirilmesi talimatını da verebilir. Cumhuriyet başsavcıları veya Cumhuriyet savcıları adlî görevlerinin gereği olarak, gözaltına alınan kişilerin bulundurulacakları nezarethaneleri, varsa ifade alma odalarını, bu kişilerin durumlarını, gözaltına alınma sürelerini, gözaltına alma ile ilgili tüm kayıt ve işlemlerini denetler, sonucunu nezarethaneye alınanların kaydına ait deftere kaydeder.

1.8.4. Soruşturma Evresinin Dış Müdahalelerden Korunması

Devletler, savcıların baskıya, engellemeye, tacize, yolsuz bir müdahaleye veya haksız olarak hukuki, cezai veya başka bir sorumluluk iddiasına maruz kalmadan görevlerini yerine getirmelerini sağlamak zorundadırlar[841]. Görsel, yazılı ve sosyal medya organlarının haber verme hürriyeti ile soruşturmayı zaafa uğratıcı, yönlendirici biçimde haber ve yorumdan kaçınma yükümlülüğü arasında adil bir dengenin kurulması gerekmektedir. Haber verme hürriyetinin kapsamı ile şüphelinin adil yargılanma hakkının kapsamı evrensel hukuk ilkeleri, AİHS ve AİHM içtihatları ile anayasal normlar ve Anayasa Mahkemesi kararları ışığında değerlendirilmelidir. Soruşturma organları işlemlerini ve kararlarını medya ve kamuoyunun baskısına göre değil, evrensel hukuk ilkelerini nazara alarak vermelidir. Şüphelinin sahip olduğu haklar bu baskılar üzerine ihlal edilmemelidir. Yargıya yasama organı tarafından yapılacak müdahaleler noktasında ise evrensel hukuk ilkeleri ve uluslararası sözleşmeler dikkate alınarak Anayasa Mahkemesi'nin "Norm Denetimi" önem arz etmektedir. Bununla birlikte Yüksek yargı organları da evrensel hukuk ilkeleri bağlamında oluşturacakları yargısal içtihatlar ile yargıya salt siyasi veya popülist yaklaşımların sonucu olarak yapılacak müdahalelerin önüne geçmelidir. Yargıya genel olarak müdahaleler en fazla yürütme organından gelmektedir. Soruşturma evresine yönelik baskı ve etkilerin ortadan kaldırılması konusunda "pozitif yükümlülük" öncelikle yürütmeye aittir. Yürütme erkinin, özelikle ceza normları ile ceza muhakemeleri usulüne, kanun hükmünde kararnameler ile yaptığı müdahalelerin hukuka uygun olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu müdahaleler "Hukuk devleti" olmanın gerektirdiği ilkelerin ihlaline sebep olabilecektir. Soruşturma evresinde Anayasa, Uluslararası sözleşmeler ve hukukun üstünlüğü çerçevesinde adil bir yargılanmanın sağlanmasını amaç edinilmeli ve soruşturma organlarının dış müdahalelerden korunması sağlanmalıdır[842].

1.9. İddianamenin İadesi ve Şüpheli Hakları

İddianamenin iadesi, 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu ile mevzuatta yer verilen kurumdur. Bu düzenleme ile Cumhuriyet savcısının düzenlediği iddianame mahkeme-hâkim kontrolünden geçtikten sonra kovuşturma evresine

[841] **Savcıların Rolüne Dair İlkeler,** (Havana Kuralları).
[842] **Savcıların Rolüne Dair İlkeler,** (Havana Kuralları).

geçilebilecektir[843]. İddianamenin iadesi, soruşturma aşamasında sunulan iddianamenin, hukuken geçerli ve yeterli delillerin toplanmasından ve dava açma koşullarının gerçekleşmesinden sonra, tüm yönleriyle doğru ve eksiksiz olarak mahkemeye verilmesini sağlamak amacıyla düzenlenmiştir. Böylelikle kamu davasının mümkünse tek oturumda, zorunlu hallerde birbirini izleyen oturumlarda ve mümkün olan en kısa sürede sonuçlandırılmasını gerçekleştirerek, adil yargılanmanın gereklerini yerine getirebilmek hedeflenmiştir[844]. Getirilen bu düzenleme ile Cumhuriyet savcısının hazırlamış olduğu iddianame, soruşturma dosyası ile birlikte mahkemeye gönderilmesi ile otomatik olarak kamu davası açılmış sayılmamakta, iddianamenin mahkemeye verilmesi üzerine mahkemeye tanınan on beş günlük iddianamenin incelenmesi süresinin sonucunda iddianamenin kabul edilmesi veya kabul edilmiş sayılması ile birlikte kovuşturma evresine geçilmektedir[845]. İddianamenin iadesi kurumunun düzenlenmesi ile soruşturma evresinin etkin biçimde yapılması ve böylece kovuşturma evresinin kısa sürede sonlandırılabilmesi, adli kolluk fezlekesi ile birebir aynı olan iddianamelerin önüne geçilmesi, şüpheli hakkında haksız bir dava açılmasının önlenmesi (filtre fonksiyonu), adil yargılanma hakkının teminat altına alınması amaçlanmıştır[846].

Ceza Muhakemesi Kanunu m. 174'te düzenleme bulan iddianamenin iadesi kavramı yerine, öğretide ağırlıklı olarak, iddianamenin mahkeme-hâkim denetiminden geçtiği, soruşturma evresi ile kovuşturma evresi arasında yer alan bu evreye ara muhakeme adı verilmektedir[847]. İddianamenin mahkeme-hâkim tarafından

---

[843] **Kunter/Yenisey/Nuhoğlu,** Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 1257; **Toroslu/Feyzioğlu,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 275; **Özbek/Doğan/Bacaksız/Tepe,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 571; Ünver/Hakeri, Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 517; **MERAKLI Serkan,** İddianamenin İadesi Kurumunun Ceza Muhakemesi Kanunu Bakımından Değerlendirilmesi, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Cilt: 15, Özel S., 2013, ss. 1595-1652, s. 1596.

[844] CMK Madde 174 gerekçesinden.

[845] **ÖZTÜRK Bahri/TEZCAN Durmuş/ERDEM Mustafa Ruhan,** Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2013, s. 596; **Özbek/Doğan/Bacaksız/Tepe,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 571; **Ünver/Hakeri,** Ceza Muhakemesi, s. 517.

[846] **YAZICIOĞLU Yılmaz,** "5271 Sayılı CMK Uyarınca Soruşturma ve Soruşturma İşlemleri", Legal Hukuk Dergisi, C. III, S. 32, İstanbul, 2005, ss. 2915-2921, s. 2916; **Özbek/Doğan/Bacaksız/Tepe,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 572; **Meraklı,** İddianamenin İadesi Kurumunun Ceza Muhakemesi Kanunu Bakımından Değerlendirilmesi, s. 1601.

[847] **Öztürk/Tezcan/Erdem/Sırma/Saygılar/Özaydın/Alan/Erdem,** Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 539 vd.; **ÖZTÜRK Bahri,** "Yeni Ceza Muhakemesi Kanunu'nda Ara Muhakeme Evresi", 3. Yılında Yeni Ceza Adaleti Sistemi, Ankara, 2009, ss. 485-517, s. 485 vd.; **Özbek/Doğan/Bacaksız/Tepe,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 571;

denetlendiği bu evrede şüphelinin savunma hakkını kullanmasına yönelik bir hüküm bulunmamaktadır. İddia, savunma ve yargılama faaliyetlerinin bir arada yer aldığı muhakeme evresinde, savunmanın yer almıyor olması bu evrenin muhakeme terimi ile anılmasını da engelleyici nitelikte olduğu kanaatindeyiz[848]. İddianamenin mahkeme-hâkim denetiminden geçtiği, iddia ve yargılama faaliyetlerinin bulunduğu ancak savunma faaliyetinin bulunmadığı bu evrenin gerçek bir muhakemeye imkân tanıdığı söylenemez[849]. İddianamenin iadesine ilişkin hükmün yer aldığı bir sistemde savunma makamı da iddianamenin iade sebeplerinin varlığını ileri sürebilmelidir[850]. Kanunda bu evre soruşturma evresine dâhil edilmişse de mahkemenin kovuşturma evresi dışında bir faaliyette bulunuyor olmasından ötürü bu faaliyetin soruşturma ve kovuşturma evrelerinin arasında ayrı bir evre teşkil ettiği açık olup bu evre, ara muhakeme evresi olarak nitelendirilse de savunma faaliyetlerinin de dâhil edildiği bir ara muhakeme evresinin uygun olacağı kanaatindeyiz[851]. İddia, savunma ve yargılama makamının kollektif faaliyetiyle maddi gerçeğe daha kolay ulaşılabileceğinden, savunma makamının ceza muhakemesine etkin bir şekilde katılabilmesi sağlanmalıdır[852].

Kovuşturma evresi delil toplama değil, toplanan delilleri tartışma ve yüzleşme evresi olarak düşünüldüğü takdirde, ideal bir iddianamenin ancak etkin bir soruşturma sonunda düzenlenebileceği söylenebilir. Bu minvalde iddianamenin denetlenmesi suretiyle kovuşturma evresine yeterli delil elde edilmeden otomatik geçişler engelleneceği gibi, daha sonra ikmal edilmesi çok güç veya olanaksız eksikliklerin tamamlanmasıyla da adil yargılanma ilkesinin gerçekleşmesine önemli

---

Ünver/Hakeri, Ceza Muhakemesi, s. 517-518 vd.; **Centel/Zafer,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 563 vd.; **EVİK Vesile Sonay,** "İddianamenin İadesi", Ord. Prof. Dr. Sulhi Dönmezer Armağanı, C. II, Ankara, 2008, ss. 811-829, s. 814; Aksi görüşte, **Şahin,** Ceza Muhakemesi Hukuku I, s. 23.

[848] **Öztürk/Tezcan/Erdem/Sırma/Saygılar/Özaydın/Alan/Erdem,** Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 29; **Özbek/Doğan/Bacaksız/Tepe,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 40-41; **Toroslu/Feyzioğlu,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 1; **Ünver/Hakeri,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 2; **Centel/Zafer,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 3.

[849] **Özbek/Doğan/Bacaksız/Tepe,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 571.

[850] **Ataç,** Müdafiin Soruşturma Dosyasını İnceleme Yetkisi, s. 101.

[851] **Alman Ceza Muhakemesi Kanunu** m. 201 göre "Mahkeme başkanı iddianameyi şüpheliye tebliğ ederek iddianamenin kabulü kararı verilmesinden önce başkaca delillerin toplanmasını talep etmek ya da iddianamenin kabulü kararına karşı itiraz etmek isteyip istemediğini belirli bir süre içinde açıklamasını şüpheliden ister.", aktaran, **Centel/Zafer,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 569.

[852] **PEHLİVAN Ali,** "Soruşturma Evresinde Müdafi ve Vekilin Evrak İnceleme Yetkisi", Prof. Dr. Nur Centel'e Armağan, MÜHFHAD. Cilt 19, Sayı:2, 2013, ss. 1491-1539, s. 1535.

bir katkı sağlanmış olacaktır[853]. Bu sebepten ötürü soruşturma evresinin etkin bir biçimde yapılması ve iyi hazırlanmış bir dosya ile kovuşturma evresinin kısa sürede hatta mümkünse tek duruşmada sonlandırılması bakımından iddianamenin iadesi kurumu önemli bir araç olarak görülerek yasalaşmıştır. Cumhuriyet savcısı etkin bir soruşturma yürütmeden, toplanabilecek olan tüm delilleri toplamadan ya da yeterli şüpheye ulaşmadan, olaylarla delillerin ilişkilendirilmediği, suçun unsurlarının tartışılmadığı bir iddianame ile kamu davası açamayacak ve şüphelinin lekelenmeme hakkı teminat altına alınmış olacaktır[854].

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 6/3-a maddesi, şüpheli kimsenin daha önce suçlamanın tür ve nedeni hakkında bilgilendirilmiş olması halinde dahi, iddianamenin içeriğinin kural olarak yazılı biçimde şüpheliye bildirme yükümlülüğünü içermektedir. Bu yalnızca iddianamenin yeni hukuksal veya fiili noktalar içermesi halinde geçerli olmayıp, yeni hukuksal veya fiili noktaların varlığı halinde özellikle geçerli olacaktır[855]. Ancak mevcut ceza muhakemesi hukukunda, soruşturma evresinde iddianamenin şüpheli veya müdafiine tebliğine ilişkin bir düzenleme yer almamıştır. İddianamenin tebliği ancak sanığa yapılmaktadır. (CMK m. 176/1.) Bu evre, iddianamenin reddi ile ilgili uyuşmazlığın bittiği ve şüphelinin, sanık konumuna geçtiği kovuşturma evresidir. Bu düzenleme iddianamenin şüpheli veya müdafiine tebliği ile savunma makamına iddianamenin iadesi hakkında görüşlerini ileri sürme imkânı tanımamaktadır[856]. Şüpheli, çelişmeli yargılama ilkesine aykırı olarak yapılan iddianamenin reddi-kabulü ara muhakemesinden habersizdir. İddianamenin şüpheliye tebliğ edilmemesi, muhakemenin her evresinden haberdar olma ve bu faaliyetlere karşı görüş ve itirazlarını ileri sürme hakkına sahip

---

[853] **Centel/Zafer,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 563-564.

[854] **Yurtcan,** Ceza Yargılaması Hukuku, s. 387; **Toroslu/Feyzioğlu,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 275; **Öztürk/Tezcan/Erdem/Sırma/Saygılar/Özaydın/ Alan/Erdem,** Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 540; Öztürk, s. 491; **Özbek/Doğan/Bacaksız/Tepe,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 571; **FEYZİOĞLU Metin,** "5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu Hakkında Bazı Tespit ve Değerlendirmeler", TBBD, S. 62, Ocak-Şubat 2006, ss. 27-61, s. 38-39; **FEYZİOĞLU Metin,** "Ceza Muhakemesi Kanunu'na Göre İddianamenin Hazırlanmasına ve Kabulüne İlişkin Bazı Düşünceler", CHD, Eylül 2006, S. 1, ss. 35-40, s. 35; **Centel/Zafer,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 563; **ÖZOK Özdemir,** "Yargıda Reform İddiaları ve Gerçekler", TBBD, S. 77, Temmuz-Ağustos 2008, ss. 29-32, s. 31; **ŞAHİN Cumhur,** Ceza Muhakemesi Kanunu Gazi Şerhi, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2005, s. 535; **Evik,** İddianamenin İadesi, s. 813-814.

[855] **Ambos Kai,** "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Yargılama Hakları-Silahların Eşitliği, Çelişmeli Ön Soruşturma ve AİHS m. 6", s. 28-29.

[856] **Ataç,** Müdafiin Soruşturma Dosyasını İnceleme Yetkisi, s. 101.

olması gereken şüphelinin, silahların eşitliği ve çelişmeli yargı bakımından adil yargılanma hakkını ihlal edecektir. Yürürlükteki mevzuat bakımından şüpheli konumundan, sanık konumuna geçmenin getirdiği hak yoksunluklarının muhakemenin diğer evrelerinde giderileceğini söylemek mümkün gözükmemektedir. Bu noktada iddianamenin mahkemeye sunulmasının ardından iddianame öncelikle şüpheliye ve müdafiine tebliğ edilmelidir. Mahkemenin iddianameyi incelemesinden önce savunma iddianamenin iadesine yönelik olarak düşüncelerini dile getirebilmeli ve delil toplanmasını isteyebilmelidir[857]. Şüphelinin bir suçu işlediğini iddia ederek, masum olduğunu inkâr eden iddianame karşısında, savunma makamı tam bir eşitlikle şüphelinin masum olduğunu söyleyebilmelidir ki adil bir yargılama yapılabilsin[858].

İddianamenin iadesi kurumu ile makul süre içinde yargılanma hakkı bakımından adil yargılanma hakkının güvence altına alınması amaçlansa da, Ceza Muhakemesi Kanunu'nda bu evrede iddianamenin şüpheliye de tebliğ edilmesi ve söyleyeceklerinin sorulması düzenlenmediğinden, iddianamenin iadesi kurumunun âdil yargılanma hakkı bakımından tam bir güvence oluşturduğu söylenemez. Gerçekten Ceza Muhakemesi Kanunu m. 174'teki hali ile düzenleme, âdil yargılanma hakkının esası niteliğindeki silahların eşitliği ilkesini ve hukukî dinlenilme hakkını ihlâl etmektedir[859]. Bunun yanı sıra düzenleme âdil yargılanma hakkını oluşturan, suçlamayı öğrenme hakkı ve muhakemeye yön verme hakkı ile muhakemenin tüm evrelerinde geçerli olan hukuki dinlenilme hakkını da ihlâl eder niteliktedir[860]. İddianamenin hâkim denetiminden geçtiği bu evrede, şüphelinin kendisi hakkında kovuşturma yapılmasına yol açabilecek bir kararın alınması sürecinde hiçbir söz hakkı bulunmamaktadır. Şüphelinin ifadesi alınmadan iddianame hazırlanabileceği ve mahkemeye sunulabileceği gerçeği karşısında[861],

---

[857] **Centel/Zafer,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 569; **Ataç,** Müdafiin Soruşturma Dosyasını İnceleme Yetkisi, s. 107.

[858] **Zafer,** Savunma Hakkı ve Sınırları, s. 516

[859] **Özbek/Doğan/Bacaksız/Tepe,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 58; **Meraklı,** İddianamenin İadesi Kurumunun Ceza Muhakemesi Kanunu Bakımından Değerlendirilmesi, s. 1604.

[860] **Meraklı,** İddianamenin İadesi Kurumunun Ceza Muhakemesi Kanunu Bakımından Değerlendirilmesi, s.1604.

[861] "Uygulamada en çok karşılaşılan tartışılan konu, "şüphelinin ifadesinin alınmamış olması" halidir. Birçok Yargıtay kararında şüphelinin ifadesinin alınmaması iade nedeni olarak kabul edilmemiştir; 6. CD, 29.05.2008, 2007/9653-2008/11859 sayılı kararı. Ancak, kimi kararlarda şüphelinin ifadesinin alınmamasının iade nedeni olarak kabul edilmeyeceği belirtilirken, soruşturma dosyasında bulunan bilgi ve belgelerden yeterli şüphenin oluştuğunun anlaşılması, şüphelinin ifadesinin alınması için her türlü gayretin gösterilmesine rağmen şüpheliye ulaşılamaması, şüphelinin kaçması ve hakkında yakalama kararı

iddianamenin mahkeme-hâkim denetiminden geçtiği bu evrede şüpheliye iddianamenin tebliğ edilmemesi, söz hakkı tanınmaması, şüphelinin hakkındaki suçlamayı ilk olarak kovuşturma evresinde öğrenmesine sebebiyet vererek, suçlamayı öğrenme hakkını ihlâl edecektir. Bu durumda da şüphelinin soruşturma evresine etkin olarak dâhil olma ve haklarını ileri sürme hakkı engellenmiş olacaktır. Şüpheli bu haklarını ancak, sanık statüsüne girdiği kovuşturma evresinde kullanabilecektir. İddianamenin iadesi kurumunun mevcut halinin silahların eşitliği

---

bulunmasına rağmen bir türlü yakalanamaması hallerinin varlığı halinde, şüphelinin ifadesinin alınmamasının iade nedeni olarak kabul edilemeyeceğine hükmedilmiştir; 15. CD, 12.10.2015, 2015/14023-2979; 6. CD, 22.04.2010, 2008/22725-2010/4777, 1. CD, 14.04.2010, 2010/1899-238; 11. CD, 09.04.2010, 2009/1850-2010/4319; 11. CD, 12.03.2010, 2009/16331-2010/2702. Ancak Yargıtay 13. CD. 02.02.2012 tarihli, 2011/27923-2012/2008 sayılı kararında; kural olarak şüphelinin ifadesinin alınmasının en önemli delillerden biri olduğuna işaret edilerek şüphelinin ifadesinin alınmamasının bir iade nedeni olduğunu kabul etmiştir. Yine Yargıtay 15. CD. 17.02.2014 tarihli, 2013/33204-2014/2705 sayılı kararında, Yargıtay 13. Ceza Dairesinin anılan kararına atıf yapılarak şüphelinin müsnet suça ilişkin savunmasının tespit edilmemesinin bir iade nedeni olduğu hususuna önemle vurgu yapılmıştır. Yargıtay 12. Ceza Dairesinin 27.04.2015 tarihli, 2015/3151-6782 sayılı kararına göre ise "5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 247/3. maddesinde kaçak sanık hakkında kovuşturma yapılabileceği; ancak, daha önce sorgusu yapılmamış ise mahkumiyet kararı verilemeyeceği açıklanmıştır. Bu hüküm karşısında; şüphelinin ifadesi alınmadan da diğer koşullar varsa kamu davası açılabileceği anlaşılmaktadır. Ne var ki, toplanan delillerin kamu davasının açılmasına yeterli olmaması ya da delillerin şüphelinin ifadesinin alınmasını suçun sübutu açısından zorunlu kılması durumunda, şüphelinin ifadesi 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 174/1-b maddesi uyarınca, suçun sübutuna etki edeceği mutlak sayılan bir delil niteliğini kazanabilir ve iddianame nedeni olabilir.", aktaran, **ELMAS Birsen,** Yargıtay Kararları Işığında İddianamenin İadesi, TAAD, Yıl:7, Sayı:28 (Ekim 2016), ss. 207-234, s. 228. **Aksi yönde bkz.**, Bizimde katıldığımız görüşe göre: "Şüphelinin ifadesinin alınması, henüz kendisi hakkında kamu davası açılmamış ve henüz kamuoyuna açık duruşma gerçekleştirilmemiş iken savunma hakkının sağlanması bakımından hayati önem taşımaktadır. Şüphelinin soruşturma evresinde alınacak ifadesi ile savunma hakkı sağlanarak lehine olan hususların da iddianameye girmesi kolaylaşacaktır. Dolayısıyla, hakkında iddianame düzenlenmesine gerek olmadığının anlaşılabilmesi ihtimal dâhilindedir. CMK m. 174/1-b hükmü uyarınca şüphelinin ifadesi alınmadan iddianame düzenlenmesi kural olarak mümkün olmamalıdır. Şüpheli, çağrı üzerine gelmiyor veya şüpheliye çağrı yapılamıyorsa ya da hakkında yakalama emri düzenlenmiş olmasına rağmen şüpheli hala yakalanamıyorsa dürüst işlem ilkesine uygun olarak makul bir süre beklenmiş ve toplanan deliller de yeterli şüphe oluşturuyor ise bu durumda iddianame düzenlenebilmelidir."; **Kunter/Yenisey/Nuhoğlu,** Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 1258; **Özbek/Doğan/Bacaksız/Tepe,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 579-580; **YENİSEY Feridun,** "Ceza Muhakemesinin Yürüyüşü", Ceza Mahkemesi Dosyası I, İstanbul, 2009, s. 59; **AYDIN Murat,** "İddianamenin Unsurları ve İadesi", HPD, S. 6, Mayıs 2006, ss. 162-177, s. 174; **Meraklı,** İddianamenin İadesi Kurumunun Ceza Muhakemesi Kanunu Bakımından Değerlendirilmesi, s. 1623-1624.

ilkesi, hukukî dinlenilme hakkı, suçlamayı öğrenme hakkı ve muhakemeye yön verme hakkı bakımından adil yargılanma hakkını ihlal eder niteliktedir[862].

İddianamenin kabulü kararını veren mahkeme ile yargılamayı yapacak mahkemenin aynı mahkeme olması bu kararı veren hâkimlerin ihsas-ı reyde bulundukları[863] ve bu sebeple de tarafsızlıklarını kaybettikleri[864] düşüncesini akıllara getirebilir. Bu noktada, mahkemenin iddianameyi incelerken bu faaliyetini hangi hususlar bakımından gerçekleştirdiği de göz önünde tutulmalıdır. Doktrinde, iddianamenin iadesi kurumuna ilişkin çekincelerin bertaraf edilmesi için iddianameyi yargılamayı yapacak olan mahkemeden ayrı bir mahkemenin[865] incelemesi görüşü dile getirilmiştir[866]. Bu görüş doktrinin büyük bir bölümünde, yargının bu şekildeki bir yapılanma zorluğu ile mevcut hâkim sayısının bu durumda yetersiz kalacağından ötürü, uygulanabilirlikten uzak ve masraflı bir çözüm önerisi olarak görülmektedir. Bizimde katıldığımız görüşe göre, iddianameyi inceleyecek mahkeme ile yargılamayı yapacak mahkemenin aynı mahkeme olması halinde yargılamanın uzun ve karmaşık geçeceğini öngören hâkimin, yalnızca iddianameyi inceleyecek ve yargılamayı gerçekleştirecek hâkime oranla daha derinlemesine, bilinçli ve motive bir inceleme yapacağını ve muhakemenin yavaşlamayacağı öne sürülmektedir[867].

İddianamenin ve soruşturma dosyasının mahkemeye verildiği tarihten itibaren on beş gün içinde soruşturma evresine ilişkin bütün belgeler incelendikten sonra mahkeme tarafından iddianamenin iadesi kararı verilebilir (CMK m. 174/1). On beş gün sonunda iade edilmeyen iddianame kabul edilmiş sayılır (CMK m. 174/3). On beş gün sonunda iade edilmeyen iddianamenin kabul edilmiş sayılacağı hükmü, iddianamenin kabulü ya da iadesine ilişkin karar verilmesinde gecikilmesinin

---

[862] **Meraklı,** İddianamenin İadesi Kurumunun Ceza Muhakemesi Kanunu Bakımından Değerlendirilmesi, s. 1605.

[863] **Özbek/Kanbur/Doğan/Bacaksız/Tepe**, s. 572**; Feyzioğlu,** İddianamenin Hazırlanması ve Kabulü, s. 36-37; **Feyzioğlu,** Ceza Muhakemesi Kanunu Hakkında, s. 40; **GÜLTEKİN Özkan,** "İddianamenin İadesi", Terazi Hukuk Dergisi, S. 3, Kasım 2006, ss. 49-62, s. 58.

[864] **Centel/Zafer,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 569; **KARAKURT Ahu,** "Türk Ceza Muhakemesi Hukukunda İddianamenin İadesi", TBBD, S. 82, Mayıs-Haziran 2009, ss. 1-31, s. 20.

[865] Bu iddianamenin sunulduğu mahkeme dışındaki bir mahkeme olabileceği gibi yalnızca iddianamenin incelenmesi işlerine bakan ayrı bir mahkeme de olabilir.

[866] **Feyzioğlu,** İddianamenin Hazırlanması ve Kabulü, s. 37; **Feyzioğlu,** Ceza Muhakemesi Kanunu Hakkında, s. 40; **Centel/Zafer,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 569; **Yurtcan,** Ceza Yargılaması Hukuku, s. 444 – 445.

[867] **Özbek/Doğan/Bacaksız/Tepe,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 572.

doğuracağı sakıncaların önüne geçme amacıyla[868] Ceza Muhakemesi Kanunu'na 5353 sayılı Kanun[869] ile eklenmiştir. Bu düzenleme iddianamenin iadesi kurumunun işlevini gereği gibi yerine getirmesini dolaylı olarak kısıtlamıştır[870]. Bu düzenleme karşısında, mahkemenin iddianame hakkında herhangi bir inceleme yapmaması, bu konuda karar dahi vermemesi artık mümkündür[871]. Yine mahkemenin geniş bir içeriğe sahip iddianameyi on beş gün içinde tüm yönleriyle inceleyebilmesi gerçekleşmeyebilir. İddianamenin iadesi kurumu, on beş günlük bu sınırlama dolayısıyla işlevini yerine getiremeyebilecektir. Aynı durum, mahkemenin iş yoğunluğundan ötürü on beş günlük sürede iddianameyi inceleyememesinde de söz konusu olacak ve iddianamenin iadesi kurumu işletilemeden kamu davası açılmış olacaktır[872]. İddianamenin iadesi kurumunu işlevsiz hale getirmeye elverişli bu hükmün her ne kadar "işin" sürüncemede kalmasını engellemek amacı ile getirildiği düşünülse de yürürlükte bulunduğu sürece iddianamenin iadesi kurumundan amaçlanan fayda ve ilerleme istenilen ölçüde olmayacaktır[873].

Kanun koyucu iade kararına karşı yalnızca Cumhuriyet savcısına itiraz kanun yoluna başvurma hakkı tanımıştır (CMK m. 174/5). Bu noktada iddianamenin kabulünü isteyen muhakeme süjelerine de itiraz kanun yoluna başvurma hakkı tanınmasının yerinde olacağı kanaatindeyiz[874]. Mevcut düzenleme karşısında iddianamenin kabulünü isteyen muhakeme süjeleri bakımından tek yol Cumhuriyet savcısını, iddianamenin iadesi kararına karşı itiraz kanun yoluna başvurması için harekete geçirmektir[875]. İddianamenin kabulü kararı kesindir[876]. İddianamenin kabulü

---

[868] **Feyzioğlu,** İddianamenin Hazırlanması ve Kabulü, s. 35-36; **Feyzioğlu,** Ceza Muhakemesi Kanunu Hakkında, s. 39; **Evik,** İddianamenin İadesi s. 816.
[869] **Resmi Gazete,** 01.06.2005 gün ve Sayı: 25832.
[870] **Özbek/Doğan/Bacaksız/Tepe,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 573; **Feyzioğlu,** İddianamenin Hazırlanması ve Kabulü, s. 36; **Feyzioğlu,** Ceza Muhakemesi Kanunu Hakkında, s. 39; **ÖZEN Mustafa**, "Kamu Davası Açma Konusunda Benimsenen İlkeler, Cumhuriyet Savcısının Takdir Yetkisi ve İddianamenin İadesi", ABD, Y. 67, S. 3, Yaz 2009, ss. 17-28, s. 26; **Karakurt,** Türk Ceza Muhakemesi Hukukunda İddianamenin İadesi, s. 23.
[871] **ÜNVER Yener,** "Ceza Muhakemesinde İspat, CMK ve Uygulamamız", CHD, S. 2, Aralık 2006, ss. 103-205, s. 185; **Meraklı,** İddianamenin İadesi Kurumunun Ceza Muhakemesi Kanunu Bakımından Değerlendirilmesi, s. 1641.
[872] **Özbek/Doğan/Bacaksız/Tepe,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 573-574; **Evik,** İddianamenin İadesi, s. 815.
[873] **Özbek/Doğan/Bacaksız/Tepe,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 573.
[874] **Ünver**, s. 185; **Evik,** İddianamenin İadesi, s. 829; **Meraklı,** İddianamenin İadesi Kurumunun Ceza Muhakemesi Kanunu Bakımından Değerlendirilmesi, s. 1644.
[875] **Özbek/Doğan/Bacaksız/Tepe,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 584; **Ünver/Hakeri,** Ceza Muhakemesi, s. 527; **Evik,** İddianamenin İadesi s. 827.

geçici bir değerlendirme olduğu, asıl muhakeme kovuşturma evresinde gerçekleştirilerek verilen hüküm istinaf ve/veya temyiz kanun yolu ile denetlenmesi mümkün olduğundan iddianamenin kabulüne ilişkin karara karşı herhangi bir kanun yolu öngörülmemiş olması olağan kabul edilmektedir[877]. Bunun yanı sıra öğreti iddianamenin iadesi kararına karşı, iddia makamı olan Cumhuriyet savcısına itiraz kanun yoluna başvuru hakkı tanınmışken, savunma makamı olan şüpheliye ve müdafiine iddianamenin kabulü kararına karşı herhangi bir kanun yoluna başvuru imkânı tanınmamasını silahların eşitliği ilkesi ile adil yargılanma hakkına aykırılık teşkil edeceğini ifade etmektedir[878].

[876] Alman CMK m. 210'a göre, şüpheliye iddianamenin kabul kararına karşı bir kanun yoluna başvuru hakkı tanınmamış; iade kararına karşı da yalnızca savcıya acele itiraz kanun yoluna başvuru hakkı tanınmıştır; **Centel/Zafer,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 570.
[877] **Özbek/Doğan/Bacaksız/Tepe,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 583.
[878] **Özbek/Doğan/Bacaksız/Tepe,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 583; **Ünver,** Ceza Muhakemesinde İspat, CMK ve Uygulamamız, s. 185; **Centel/Zafer,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 568-570; **Karakurt,** Türk Ceza Muhakemesi Hukukunda İddianamenin İadesi, s. 27.

3. BÖLÜM

ÖZGÜRLÜĞÜ KISITLAYICI KORUMA TEDBİRLERİNDE MAKUL SÜRE VE İTİRAZ KANUN YOLU

Üçüncü bölümde, özgürlüğü kısıtlayıcı nitelikte olan yakalama, gözaltına alma ve tutuklama tedbirlerinde makul süre ile itiraz kanun yolu kavramı incelenecektir. Konunun ayrı bir bölüm altında özel alarak ele alınmasının sebebi, söz konusu tedbirlerin kişi hürriyetini kısıtlayıcı nitelikte olması ve dolayısıyla bu tedbirlere başvurulduğunda şüpheli için geçen her bir saniyenin önem arz etmesinden kaynaklanmaktadır.

Aşağıda; özgürlüğü kısıtlayıcı tedbirler ayrı başlıklar altında ele alınmış, koruma tedbirleri öncelikle genel bir çerçeve içinde açıklanmış ve her bir koruma tedbiri bakımından itiraz kanun yolu ile makul sürenin ne olduğu ulusal ve uluslararası mevzuat ve içtihatlar çerçevesinde irdelenmiştir.

1. Yakalama Koruma Tedbiri

1.1. Yakalama Müessesesi

Genel bir ifadeyle yakalama, suç şüphesi altında olan bir kişinin hâkim kararı olmaksızın geçici bir süre için özgürlüğünden kısıtlanması anlamına gelmektedir[879]. Yakalama ceza muhakemesi hukuku açısından suç işlediği hususunda kuşku bulunan bir kimsenin ele geçirilmesi için başvurulan bir koruma tedbiridir[880]. Bir başka tanıma göre ise yakalama, tutuklamanın olanaklı hale getirilmesi ve ceza yargılamasının emniyet içinde yapılabilmesi için hâkim kararı olmaksızın kişinin özgürlüğünden yoksun kılınmasıdır[881]. Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği'nin 4. maddesine göre yakalama iki amaca hizmet eder. Bunlardan ilki, kamu güvenliği ve düzenine, kişinin vücut veya hayat bütünlüğüne yönelik söz konusu olan tehlikenin bertaraf edilmesidir. İkincisi ise, suç işlediği yönünde kuvvetli iz, emare ve delil bulunan kişinin gözaltına yahut muhafaza altına alınmasından önce özgürlüğünden yoksun bırakılmasıdır. Yakalama kaçmayı, kaçanı engelleme yetkisi veren bir koruma tedbiri olup, bunu sağlayacak ölçüde zor

[879] **Yenisey/Nuhoğlu,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 316.
[880] **Cengiz/Demirağ/Ergül/Mcbride/Tezcan,** Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Ceza Yargılaması Kurum ve Kavramları, s. 17.
[881] **EJDER Yılmaz;** Hukuk Sözlüğü, Seçkin Yayınevi, Ankara, 1986, s. 257.

kullanma yetkisini de içermektedir[882]. Yakalama adli veya idari (önleyici) olabilir. Adli yakalama, suç dolayısıyla yapılan yakalamadır. İdari yakalama ise, suç şüphesi altında bulunmayanların tehlikeye maruz kalmaları veya tehlike yaratmaları nedeniyle geçici olarak yakalanmalarıdır[883].

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin m. 5 hükmü uyarınca yakalama, yetkili adli makamlar önüne çıkarılmak amacıyla yapılmalı ve AİHS'nin m. 5/1 hükmünde öngörülen yakalama nedenlerinden birisi söz konusu olmalıdır. Bu nedenler; suç işleme şüphesi, suçun işlenmesinin önlenmesi veya kaçmayı önlemedir. Bu nedenler dışında başka bir sebeple yakalama tedbirine başvurulması, AİHS'nin mezkûr hükmüne aykırılık oluşturacaktır. Örneğin, bilgi almak için yakalama AİHS'ye aykırı muamele teşkil edecektir. Zikredilen madde hükmüne göre yakalama tedbirine başvurulmasında amaç, özgürlüğünden yoksun bırakılan kişiyi adli makamların önüne çıkarmak olmalıdır[884]. Anayasa m. 19/2 hükmü uyarınca "suçüstü halinde veya gecikmesinde sakınca bulunan hallerde" yakalama yapılabilecektir. Yakalanan kişinin, tutulma yerine en yakın mahkemeye gönderilmesi için gerekli süre hariç, en geç kırk sekiz saat ve toplu suçlarda en çok dört gün içinde hâkim önüne çıkarılması mecburiyeti getirilmiştir (Anayasa m. 19).

1412 sayılı mülga Ceza Muhakemesi Kanunu'nda yakalama ve gözaltı birlikte kabul edilmiş ve kişi kolluk kuvveti tarafından yakalandığı anda gözaltına alınmış sayılmaktaydı. Keza, yakalama yetkisini haiz kolluk aynı zamanda gözaltına alma yetkisini de haizdi. 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nda ise yakalama ve gözaltına alma işlemleri arasında kesin bir ayrım yapılmıştır. Esasen yakalama, gözaltına almayı ve tutuklamayı sağlamak için başvurulan bir koruma tedbiridir. Bu bakımdan yakalama, gözaltı veya tutuklama işlemlerini gerçekleştiren bir araç durumundadır. Bu sebepledir ki gözaltı veya tutuklama için araç niteliğinde olan yakalama tedbiri geçici niteliktedir[885].

Ceza Muhakemesi Kanunu'nun "Koruma Tedbirleri" başlıklı dördüncü bölümünde ilk olarak yakalama tedbiri düzenlenmiştir. CMK m. 90/1 hükmü

[882] **Şahin,** Ceza Muhakemesi Hukuku I, s. 210.
[883] **Centel/Zafer,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 351.
[884] **Tezcan/Erdem/Sancaktar/Önok**, İnsan Hakları El Kitabı, s. 184.
[885] **İPEKÇİOĞLU P. Aksoy**, Yakalama ve Gözaltına Alma Koruma Tedbirleri, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 9, Özel Sayı, Y. 2007, ss. 1215-1254, s. 1216.

uyarınca, suçüstü halinde veya suçüstü bir fiilden dolayı izlenen kişinin kaçması olasılığının bulunması ya da hemen kimliğini belirleme olanağının bulunmaması halinde yakalama tedbirine başvurulabilir. İlk fıkrada yer alan yakalama, herkes tarafından icra edilebilir. Yakalamanın belirli bir şekli söz konusu olmayıp kişinin hareket özgürlüğünün kaldırılması imkânını yaratacak biçimde ve ölçülü olmak kaydıyla herhangi bir şekilde yapılabilir. Kişinin fiilen denetim altına alındığı an, yakalama anıdır ve bu an itibariyle kişinin AİHS ve ilgili ulusal mevzuattan kaynaklanan insan hakları gündeme gelmektedir[886].

Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 90/2 maddesinde ise, tutuklama veya yakalama emri düzenlenmesini gerektiren ve gecikmede sakınca bulunan hallerde Cumhuriyet savcısına veya amirlerine derhal başvurma olanağı bulunmayan kolluk görevlilerine yakalama yetkisi verilmiştir. Bu fıkra uyarınca yakalamayı gerçekleştiren ve yakalanan kişinin kendisine veya başkasına zarar vermesini önlemek için gerekli tedbirleri alan kolluğun, yakalanan kişiye haklarını derhal bildirmesi gerekmektedir (CMK m. 90/4). CMK'nın 90. maddesinin 1 veya 2. fıkraları uyarınca yakalama tedbirine başvurulması üzerine, ilgililerin yakalanan kişi ve olay hakkında Cumhuriyet savcısına hemen bilgi vermesi ve Cumhuriyet savcısının emri doğrultusunda hareket etmesi gerekmektedir (CMK m. 90/5).

Ceza Muhakemesi Kanunu'nun m. 90/3 hükmünde ise, soruşturma ve kovuşturması şikâyete bağlı olmakla birlikte, çocuklara, beden veya akıl hastalığı, malullük veya güçsüzlükleri nedeniyle kendilerini idareden aciz bulunanlara karşı işlenen suçüstü hallerinde kişinin yakalanmasının şikâyete tabi olmadığı düzenlenmiştir.

Yakalanıp kontrol altına alındıktan sonra ilk olarak yakalanan kişinin kaba üst araması yapılmalıdır. Kaba üst aramasının yapılmasındaki amaç, kişinin kaçmasını,

---

[886] **Yenisey/Nuhoğlu**, Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 317-318; "AİHM'ne göre, hukuka uygun bir yakalamadan söz edilebilmesi için, maddi koşulları bulunmalı, usulüne uygun olarak gerçekleştirilmeli ve kişiyi yetkili bir adli merci huzuruna çıkarmak amacıyla yapılmalıdır. Bu amaca aykırı olan bir yakalama, Sözleşme'yi ihlâl eder. AİHM, kanuna aykırı olarak gerçekleştirilen yakalama ve gözaltına alma iddialarını, Sözleşme'nin 5. maddesi kapsamında değerlendirmektedir. Gözaltı süresine uyulmamasını da aynı çerçevede ele almaktadır. Yakalama ve gözaltı sırasında aşırı güç kullanılmasını, AİHS 3. madde açısından, ölüm olaylarını ise AİHS 2. maddedeki yaşam hakkı açısından inceleyip değerlendirmektedir.", aktaran, **Cengiz/Demirağ/Ergül/Mcbride/Tezcan,** Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Ceza Yargılaması Kurum ve Kavramları, s. 18.

kendisine veya başkalarına zarar vermesini önlemek, silah ve bunun gibi unsurlardan arındırılmasıdır. Bunun akabinde, kişiye yakalama sebebi, hakkındaki iddiaları öğrenme hakkı, susma hakkı, müdafiden yararlanma hakkı, yakalamaya karşı mevcut kanun yolları ile itiraz hakkını nasıl kullanacağı konusunda bilgilendirme hakkı ve yakalama hakkında yakınlarına bildirilme hakkı, şayet yabancı ise elçilik veya konsoloslukla iletişim kurma hakkı açıklanır (Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği, madde 6/4). Yönetmelik'in 6/4 hükmüne göre, şüpheliye haklarının açıklanması herhalde yazılı olarak; bunun hemen mümkün olmaması halinde ise sözlü olarak "derhal" bildirilir. Yakalamanın özellikle zor kullanarak gerçekleştirilmesi veya yakalanan kişi hakkında gözaltı kararı verilmesi halinde yakalanan kişinin doktor kontrolünden geçirilerek yakalama anındaki sağlık durumu belirlenmelidir.

Yakalama işlemi bir tutanağa bağlanır. Buna uygulamada, "yakalama tutanağı" adı verilir[887]. Ayrıca, yukarıda sayılan hakların yazılı olarak yakalanan kişiye bildirildiğine ve yakalanan kişi tarafından bu hususun anlaşıldığına dair Yönetmelik'in ekinde bulunan "Yakalama ve Gözaltına Alma Tutanağı Şüpheli ve Sanık Hakları Formu" tanzim edilerek imzalı bir örneği verilmelidir.

Öğretide "müzekkereli yakalama" olarak adlandırılan yakalama emri CMK'nın 98. maddesinde düzenlenmiştir. Bu maddenin ilk fıkrasına göre, soruşturma evresinde çağrı üzerine gelmeyen veya çağrı yapılamayan şüpheli hakkında, Cumhuriyet savcısının istemi üzerine sulh ceza hâkimi tarafından yakalama emri düzenlenebilir. Ayrıca, tutuklama isteminin reddi kararına itiraz halinde, itiraz mercii tarafından da yakalama emri düzenlenebilir. Kovuşturma evresinde ise, sanık eğer kaçak ise yakalama emri re'sen veya Cumhuriyet savcısının istemi üzerine hâkim veya mahkeme tarafından düzenlenir (CMK m. 98/3). Cumhuriyet savcıları ile kolluk kuvvetleri de, yakalanmış iken kolluk görevlisinin elinden kaçan şüpheli veya sanık ya da tutukevi veya ceza infaz kurumundan kaçan tutuklu veya hükümlü hakkında yakalama emri düzenleyebilirler (CMK m. 98/2).

[887] Bu tutanakta bilhassa nelerin bulunması gerektiği Yönetmelik'in 6/7 hükmünde düzenlenmiştir. Buna göre yakalama tutanağında; yakalananın hangi suç nedeniyle, hangi koşullarda, hangi yer ve zamanda yakalandığı, yakalamayı kimlerin yaptığı, hangi kolluk mensubunca tespit edildiği, haklarının tam olarak anlatıldığı yazılır.

Görüleceği üzere, CMK 98. maddesinin ilk fıkrasına göre yakalama emrinin düzenlenebilmesi iki şarta bağlanmış olup bunlar şüphelinin çağrı üzerine gelmemiş olması veya çağrı yapılamamasıdır. Bu iki şart dikkate alındığında, şüphelinin adresi önem arz etmektedir. Zira çağrının doğru bir adrese yapılması gerektiği açıktır. Şu aşamada, adli kolluk tarafından adres araştırılması yapılması söz konusu madde hükmünün amacına uygun bir şekilde gerçekleştirilmesi bakımından önem arz etmektedir. Öte yandan ifade etmek gerekir ki, bu hükmün getiriliş amacı, CMK'nda, kaçak kişiler hariç, gıyapta tutuklama müessesesinin düzenlenmemiş olmasıdır[888]. Esasen burada bir çelişki söz konusudur: CMK'nun 247. maddesinin ilk fıkrasına göre kaçak, "hakkındaki soruşturmanın veya kovuşturmanın sonuçsuz kalmasını sağlamak amacıyla yurt içinde saklanan veya yabancı ülkede bulunan ve bu nedenle Cumhuriyet savcısı veya mahkeme tarafından kendisine ulaşılamayan" kişidir. Dolayısıyla kaçak, yurt içinde saklanan veya yurt dışında bulunan kişi olabilir. CMK m. 248/5 hükmü uyarınca ise, kaçak hakkında sulh ceza hâkimi veya mahkeme tarafından yokluğunda tutuklama kararı verilebileceği düzenlenmiştir.

Oysa 5320 sayılı Ceza Muhakemesi Kanununun Yürürlük ve Uygulama Şekli Hakkında Kanun[889]'un "Gıyabi Tutuklama Kararları" başlıklı 5. maddesinin ilk fıkrasına göre, "[Mülga Kanun] Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu yürürlükte iken verilmiş gıyabi tutuklama kararları, Ceza Muhakemesi Kanununun yürürlüğe girmesiyle 248. maddesinin yabancı ülkede bulunan kaçaklarla ilgili beşinci fıkrası ayrık kalmak üzere, yakalama emri niteliğine dönüşür" hükmünü içerir. Söz konusu maddenin 2. fıkrasında ise, "Ceza Muhakemesi Kanununun m. 248/5 hükmü, sadece yabancı ülkede bulunan kaçaklar hakkında uygulanır" şeklindedir. Böyle bir sınırlama getirilmesinin amacı, uluslararası iade andlaşmaları açısından yakalama emrinin yetersiz kalabileceği endişesidir[890]. Şu halde, yurt dışında bulunan kaçaklar hakkında gıyabi tutuklama kararı verilecek iken; yurt içinde saklanan ve kendisine çağrı yapılmasına rağmen gelmeyen veya çağrı yapılmayan şüpheli veya sanıklar hakkında yakalama emri düzenlenecektir.

[888] **İpekçioğlu,** Yakalama ve Gözaltına Alma Koruma Tedbirleri, s. 1223.
[889] 5320 sayılı Ceza Muhakemesi Kanununun Yürürlük ve Uygulama Şekli Hakkında Kanun, Resmi Gazete, 31.03.2005 tarih ve Sayı: 25772 (Mükerrer), Tertip: 5, Cilt: 44.
[890] **İpekçioğlu,** Yakalama ve Gözaltına Alma Koruma Tedbirleri, s. 1224.

Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 98. maddesinin son fıkrasında yakalama emrinde bulunması gereken hususlar öngörülmüştür[891]. Yakalama emri üzerine soruşturma veya kovuşturma evresinde yakalanan kişi en geç 24 saat içinde yetkili hâkim veya mahkeme önüne çıkarılamıyorsa, aynı süre içinde en yakın sulh ceza hâkimi önüne çıkarılır. Serbest bırakılmadığı takdirde yetkili hâkim veya mahkemeye en kısa zamanda gönderilmek üzere tutuklanır (Yönetmelik, m. 16).

1.2. Yakalamada Makul Süre

Yakalama koruma tedbirinde makul süreye ilişkin tespitlerde bulunmadan önce makul süre kavramının açıklanması, mevzuattaki düzenlemelere yer verilmesi ve yüksek mahkeme kararlarının makul süreyi nasıl ele aldığını ortaya koymak faydalı olacaktır. Böylelikle, yakalama, gözaltına alma ve tutuklama gibi farklı koruma tedbirlerinin kendine has şartları ve özellikleri çerçevesinde makul sürenin aşılıp aşılmadığının tespit edilmesi daha kolay olacaktır.

Bu aşamada öncelikle belirtmek gerekir ki, sözlük anlamı ile makul, "akla uygun, akıllıca" olarak tanımlanmaktadır[892]. Öğretide ise makul terimi, "hukukun temelinde yer alan sosyal bakımdan kabul edilebilir davranışların sınırı" olarak tanımlandığı[893] gibi, "uygun süre" olarak da tanımlanmıştır[894].

Öte yandan belirtmekte fayda vardır ki, makul süre kavramı, ne Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ne de AİHM tarafından açık bir şekilde tanımlanmış değildir. AİHM ve Komisyon yapılan şikayet başvurularında makul süre hususunda, ifadenin açıklıktan yoksun ve muğlak oluşu bakımından müessesenin anlamını soyut olarak tespit etmenin zorluğuna işaret etmiş ve her olay için geçerli olacak bir makul süre kabulünün mümkün olmaması nedeniyle pragmatik bir yaklaşımla sonuca

---

[891] Buna göre, yakalama emrinde kişinin açık eşkâli, bilindiğinde kimlik bilgileri, yüklenen suç ve yakalandığında nereye gönderileceği yazılmalıdır. Kanun maddesinde açıkça öngörülmemiş ise de; Anayasa'nın her türlü mahkeme kararlarının gerekçeli olması gerektiğine dair 141/3. maddesi ışığında önemle vurgulamak gerekir ki, şüpheli veya sanık hakkında hangi sebep ve olgular dolayısıyla yakalama emri çıkarıldığı, çağrının ne zaman yapıldığı ve bu çağrı üzerine şüpheli veya sanığın ne şekilde gelmediği veya çağrının hangi sebeplere yapılamadığı da mahkemece verilen kararda yer almalıdır.

[892] **Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük,** makul maddesi, www.tdk.gov.tr, (Erişim tarihi: 09.05.2018).

[893] **GÖLCÜKLÜ Feyyaz,** Yargılama Makamlarının Önünde Makul Süre, İnsan Hakları Merkezi Dergisi, Nisan 1995, C. III, ss. 10-23, s. 10.

[894] **DİNÇ Güney,** Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Göre Adil Yargılanma Hakkı, İzmir Barosu Yayınları, İzmir, 2006, s. 72.

varmışlardır[895]. Bu nedenle, AİHM açısından, önceden belirli bir zaman dilimini makul süre olarak tespit etmek mümkün değildir. Bununla birlikte makul sürenin başlangıcı ve sonunu somut olayın koşullarına göre belirlemek mümkündür. Bilindiği üzere, ceza muhakemesinde soruşturma evresi, suç haberinin alınması; bir başka ifade ile suç sayılan eylemin ilgili makamlar tarafından öğrenilmesi ile başlar. Suç haberinin öğrenilmesi re'sen, ihbar, şikâyet, tutanak, yabancı hükümetin veya Adalet Bakanlığı'nın talebi ile olur. Kişinin suç işlendiği şüphesi altında olduğu ilk anın, makul sürenin başlangıcı için yeterli olduğu ifade edilmiştir[896]. Eğer resmi suçlama tarihi belirli değilse veya belirlenemiyorsa, temel olarak kişinin zan altında bulunmaktan maddi olarak etkilenmeye başladığı tarih, sürenin başlangıcı olarak kabul edilmektedir[897].

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi önceki kararlarında sürenin başlangıcını, kişinin suçla itham edildiği veya hakkında ceza kovuşturması başladığı an itibariyle ele almaktaydı. Fakat AİHM, Dewer davasında suç isnadını ve dolayısıyla makul sürenin başlangıcını şekil esasına göre değil; maddi esasa göre belirlemiştir. AİHM olayın ceza hukuku karakteri göstermesi nedeniyle, resmi ve yetkili makamlardan gelen cezalandırılabilir bir fiilin yapıldığını bildiren suçlama duyurusunun AİHS'nin 6/1 hükmündeki suç isnadı olarak kabul edilmesi gerektiğini belirtmiştir. AİHM daha sonra ilk defa suçlama duyurusuna değil, ona ilaveten bunun şüphelinin durumuna önemli etkileri olup olmadığını da araştırarak suçlama anının başlangıcını tespit etmeye çalışmıştır[898].

Anayasa Mahkemesi de benzer şekilde, kararında başvuruculların ifadelerinin alındığı tarihi değil, başvuruculların adi ortak olduklarının kabul edildiği şirkete yönelik gerçekleştirilen arama tarihini, makul sürenin başlangıcı olarak kabul etmiş;

---

[895] **TURAN Hüseyin,** Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatlarında Makul Sürede Yargılanma Hakkı, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, Y. 3, S. 11, Ekim 2012, ss. 47-75, s. 51.

[896] **Gözübüyük/Gölcüklü,** Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, s. 285.

[897] **REİD Karen,** Uygulayıcılar İçin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Rehberi: Adil Bir Yargılamanın Güvenceleri, Londra, 2000, s. 151.

[898] **Turan,** Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatlarında Makul Sürede Yargılanma Hakkı, s. 57.

başvurucular hakkında çıkarılan yakalama emirlerinin tarihlerinden itibaren geçen süreyi de makul süre içerisinde değerlendirmiştir[899].

Ceza davalarında yargılamalar son aşamada hükmün verilmesi ve bu hükmün taraflara tebliği ile sona ermektedir. Yargılama sisteminde kanun yolları öngörülmemiş ise ilk derece mahkemesinin verdiği kesin nitelikteki karar ile süreç nihayete ermektedir. Şayet kanun yolları öngörülmüş ise bu durumda, yargılama mümkün ve muhtemel olan bütün kanun yollarının tüketilmesiyle sona ermektedir. AİHM'ne göre de makul sürenin hesabında üst derece mahkemelerde geçen yargılama dönemlerinin de dikkate alınması gerekmektedir[900]. Ayrıca ifade etmek gerekir ki AİHM, Anayasa Mahkemesi'nin uyuşmazlığın esası üzerinde karar verme yetkisi bulunmamasına rağmen vereceği kararın iddianın sonucunu etkileyebilecek nitelikte olması nedeniyle Anayasa Mahkemesi nezdinde geçen yargılama sürecinin de süreye dâhil edilmesi gerektiği tespit edilmiştir[901].

Anayasa Mahkemesi'ne göre ise; yargılama süresinin makul olup olmadığı incelenirken sürenin başlangıcı bir kişiye suç işlediği iddiasının yetkili makamlar tarafından bildirilmesi veya isnattan ilk olarak etkilendiği arama ve gözaltı gibi tedbirlerin uygulanması anıdır. Sürenin sona erdiği zaman ise, suç isnadının nihai olarak karara bağlandığı, yargılaması devam eden davalar bakımından ise Anayasa Mahkemesi'nin makul süre şikâyetiyle ilgili kararını verdiği tarihtir[902].

Bilindiği üzere, yasalarda suç olarak düzenlenen normun caydırıcı etki doğurabilmesinin en önemli faktörlerinden biri o suçun işlenmesinden kısa bir zaman sonra failin cezalandırılmasıdır[903]. Ancak özellikle ülkemizdeki yargılama sürelerinin uzunluğu nazara alındığında faile uygun bir zaman içinde yaptırım uygulanması mümkün olmamakta ve cezaların caydırıcılığı önemli ölçüde azalmaktadır[904]. Nitekim AİHM verdiği bir kararında makul sürenin aşılmasının toplumsal etkisine

---

[899] **AyM, Yıldıray Özbey ve Diğerleri**, 08.09.2015 tarihli, Başvuru No: 2014/18932, http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/BireyselKarar, (Erişim tarihi: 10.05.2018).

[900] **AİHM, Eckle/Almanya**, 15.07.1982 tarihli, Başvuru No: 8130/78, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{"fulltext":["8130/78"], (Erişim tarihi: 10.05.2018).

[901] **AİHM, Giancarlo Lombardo/İtalya,** 26.11.1992 tarihli, Başvuru No: 12490/86, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{"fulltext":["12490/86"], (Erişim tarihi: 10.05.2018).

[902] **AyM, Ersin Ceylan,** 09.01.2014 tarihli, Başvuru No: 2013/695, https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr, (Erişim tarihi: 10.05.2018).

[903] **Yenisey/Nuhoğlu,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 92-94.

[904] **TAŞKIN Mustafa,** Yargılanmasında Görevsizlik Kararları ve Bunun Yargılama Sürelerine Etkisi, Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, S. 7, Y. 2016, ss. 1025-1059, s. 1027.

değinmiş ve yargılama faaliyetinin gecikmeye yer vermeksizin gerçekleştirilmesi gerektiğini, aksi takdirde meydana gelen gecikmelerin yargıya güvenin azalmasına sebep olacağını ifade etmiştir[905].

Ceza muhakemesi hukukunun temel amacının gerçeğe hukuka uygun bir şekilde ulaşılması olduğu öğretide[906] ve Yargıtay kararlarında[907] ifade edilmiştir. Ancak gerçeği ortaya koyma amacı, yargılamanın bir an önce nihayete erdirilmesi anlamına da gelmez. Bir başka ifade ile çabukluk uğruna maddi hakikatin araştırılmasından ödün verilemez. Bu bakımdan önemli olan, "çabuk sonuçlanma" veya "çabuk yargılama" değil ve fakat "mümkün olduğu kadar çabuk" veya "makul sürede yargılama" ilkesinin gerçekleştirilmesidir[908]; zira çabukluk uğruna hakikatin araştırılmasından vazgeçilemez[909].

Nitekim Anayasa Mahkemesi'nin bireysel başvuru neticesinde verdiği bir kararına göre makul sürede yargılanma hakkının amacı, tarafların uzun süren yargılama faaliyeti nedeniyle maruz kalacakları maddi ve manevi baskı ile sıkıntılardan korunmasını sağlamak ve ayrıca adaletin gerektiği şekilde temini ve hukuka olan inancın muhafazasını temin etmektir[910].

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde makul süre kavramı iki yerde geçmekte olup bunlarda ilki AİHS'nin 5/3. maddesinde; ikincisi ise 6/1. maddesinde yer almaktadır. Sözleşme'nin 6'ncı maddesinde, makul sürede yargılanma hakkı, adil yargılanma hakkı kapsamında kabul edilen temel bir güvence ve ilke olarak öngörülmüştür. Söz konusu maddede öngörülen hak, hem ceza hem hukuk davaları açısından geçerlidir. AİHM'nin kararlarına göre makul sürede yargılama hakkının

---

[905] **AİHM, Vernillo/Fransa,** 20.02.1991 tarihli, Başvuru No: 11889/85, par. 21, https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22vernillo%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-57672%22]}, (Erişim tarihi:10.05.2018).

[906] **Özbek,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 49; **Öztürk/Tezcan/Erdem/Sırma/Saygılar/Alan,** Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 33; **Centel/Zafer,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 6.

[907] **YCGK,** 14.12. 2005 tarihli, 2005/4-733 E., 2005/727 K.; **Yargıtay 10. CD,** 12.07.2005 tarihli, 2004/24577 E., 2005/8554 K.; **Yargıtay 4. CD,** 22.11.2006 tarihli, 2006/5182 E., 2006/16686 K.; **Yargıtay 4. CD,** 06.11.2007 tarihli, 2007/8601 E., 2007/8929 K., sayılı kararları, Kazancı Bilgi Bankası, www.kazanci.com, (Erişim tarihi: 11.05.2018).

[908] **Taşkın,** Yargılanmasında Görevsizlik Kararları ve Bunun Yargılama Sürelerine Etkisi, s. 1028.

[909] **Yenisey/Nuhoğlu,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 78.

[910] **AyM, Haydar İzgi,** 19.12.2013 tarihli, Başvuru No: 2012/673, par. 27, https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/673, (Erişim tarihi: 11.05.2018).

amacı, "tarafları aşırı usuli gecikmelere karşı korumak"[911] ve "etkinliği ve inanılırlığı zedeleyebilecek gecikmeler olmaksızın adaletin sağlanması"dır[912].

Şu aşamada dikkat çekmek gerekir ki, AİHS'nin 5. maddesi ile 6. maddesinde geçen makul süre kavramları anlam itibariyle benzese de korudukları menfaat ve kapsam itibariyle birbirinden farklıdır. Söz gelimi; AİHS'nin m. 5/3. hükmüne göre, aynı maddenin ilk fıkrasının (c) bendinde öngörülen koşullar uyarınca yakalanan veya tutulan herkesin derhal bir yargıç veya yasayla adli görev yapmaya yetkili kılınmış sair bir kamu görevlisinin önüne çıkarılması zorunlu olup bu kişi makul bir süre içinde yargılanma ya da yargılama süresince serbest kalma hakkına sahiptir. Mahkeme'ye göre söz konusu hükmün amacı, hangi nedenle tutuklanmış olursa olsun yargılama sırasında tutukluluk durumunun makul süre içinde kalması; bir başka ifadeyle, sürenin makul niteliğini kaybeder kaybetmez, gerektiğinde teminat karşılığında, sanığın tutukluluk haline son verilmesidir[913].

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin "Adil yargılanma hakkı" başlıklı 6. madde hükmüne göre ise, herkes kendisine yöneltilen suçlamaların esası konusunda, yasayla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından, kamuya açık ve makul bir süre içinde yargılama yapılmasını isteme hakkına sahiptir. Söz konusu maddede düzenlenen adil yargılanma hakkının en önemli unsurlarından biri, yargılamanın makul süre içinde bitirilmesi ilkesidir. Nitekim bir yargılamanın adil olabilmesi için her şeyden evvel yargılamanın makul sürede bitirilmesi gerekmektedir[914].

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi m. 6'da yer alan makul süre kavramı, aynı Sözleşme'nin 5/3 fıkrasında düzenlenen tutuklulukta makul süre kavramından tüm yargılama hukukunu ilgilendirmesi nedeniyle farklıdır. Bir başka ifade ile AİHS m. 5/3 hükmünde yer alan makul süre, yakalama ve tutuklama gibi önlemlerle geçici bir süre hürriyeti kısıtlanan kişilerle ilgilidir. Bu bakımdan söz konusu hükmün amacı,

---

911 **AİHM, Stögmüller/Avusturya,** 10.10.1969 tarihli, Başvuru No:1602/62, par. 5, http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57582, (Erişim tarihi: 10.05.2018).

912 **AİHM, H./Fransa,** 24.10.1989 tarihli, Başvuru No:10073/82, par. 58, http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57502, (Erişim tarihi: 10.05.2018).

913 **Gölcüklü,** Yargılama Makamlarının Önünde Makul Süre, s. 11; **AİHM, Wemhoff,/Almanya,** 27.06.1968 tarihli, Başvuru No: 2122/64, par. 5, http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57595, (Erişim tarihi:10.05.2018).

914 **ÖZGEN Eralp,** Adil Yargılanma Hakkının Boyutları, Çağdaş Hukukçular Dergisi, Aralık 1997, s. 59; **TURAN Hüseyin,** Adil Yargılanma Hakkı, Yargıtay Dergisi, C. 27, S. 3, Temmuz 2001, ss. 667-704, s. 685.

yargılamanın gerektirdiği bir tedbir olan tutuklamanın kötüye kullanılmasını önlemek, özgürlüğün kısıtlanması süresini kısaltmak ve suçsuzluk karinesi korumaktır[915]. Oysa AİHS m. 6/1 hükmünde yer alan süre, bütün medeni hukuk ve ceza hukuku uyuşmazlıkları ile ilgilidir. Nitekim AİHM, söz konusu maddelerdeki makul süre düzenlemelerini karşılaştırdığı bir kararında, AİHS 6. maddede hedeflenen amacın davanın taraflarını usul ile alakalı gecikmelere karşı korumak ve hem fail hem de mağdur bakımından uzun süreli belirsizliğin önlenmesi olduğunu belirtmiştir. Buna karşılık AİHS m. 5/3 hükmünün, sadece hakkında suç isnadı bulunan tutuklularla ilgili olduğu ve tutuklu kimselerle ilgili kovuşturmalarda özel bir özenin gösterilmesinin amaçlandığı ifade edilmiştir[916].

Bilindiği üzere, AİHM'e bireysel başvuruda bulunabilmek için iç hukuk yollarının tüketilmesi esası söz konusu olup bu husus, kabul edilebilirlik şartıdır (AİHS m. 35/1). Ne var ki, makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiğine ilişkin yapılan başvurular için AİHS'nin 35. maddesi gereğince iç hukuk yollarının tüketilmesi şartı her zaman aranmamaktadır. Bir başka ifadeyle, makul sürede yargılamanın gerçekleşmediğinden bahisle bireysel başvuru yapılması için, üye devletin mahkemesinde yargılamanın sonuçlanmış olmasını beklemek gerekmemektedir. Bu aşamada hemen belirtmek gerekir ki, şikâyete ilişkin iç hukuk uyarınca mevcut etkili bir başvuru veya kanun yolu varsa elbette bu yolun tüketilmesi gerekmektedir.

Şu aşamada ayrıca vurgulamak gerekir ki, yapılan yargılama neticesinde verilen kararın ne olduğu, makul sürede yargılama hakkı bakımından herhangi bir önem arz etmemektedir. Bu nedenle, dava makul sürede sona erdirilmiş olsa idi sonuç bakımından herhangi bir değişiklik olmayacağına müteallik hükümet savunmaları AİHM tarafından kabul edilmemektedir[917].

---

[915] **Gölcüklü**, Yargılama Makamlarının Önünde Makul Süre, s. 11.
[916] **AİHM, Stögmüller/Avusturya,** par. 5.
[917] **Turan,** Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatlarında Makul Sürede Yargılanma Hakkı, s. 67; AİHM, makul süreyi tespit ederken şu kriterleri göz önüne almaktadır: "(i) Dava konusunun niteliği/karmaşıklığı, (ii) başvurucunun tutum ve davranışları, (iii) ulusal adli ve idari yetkililerin tutum ve davranışları."; **AİHM, Prosza/Polonya,** 16.12.1997 tarihli, Başvuru No: 2/1997/786/987, par. 32; **Zappia/İtalya,** 26.09.1996 tarihli, Başvuru No: 24295/94, par. 23, http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58057, (Erişim tarihi: 11.05.2018). Anayasa Mahkemesine göre ise; "davanın karmaşıklığı, yargılamanın kaç dereceli olduğu, tarafların ve ilgili makamların yargılama sürecindeki tutumu ve başvurucunun davanın hızla sonuçlandırılmasındaki menfaatinin niteliği gibi hususlar, bir davanın süresinin makul olup

Ulusal mevzuatımızda makul sürede yargılanma hakkı ile ilgili ilk başta anılması gereken madde, Anayasa'nın 141. maddesidir. Söz konusu maddede davaların "süratle sonuçlandırılmasından" bahsedilmiştir. Her ne kadar makul süre ile "süratle sonuçlandırma" arasında fark varsa da söz konusu hükmün makul sürede yargılama ilkesini bünyesinde bulundurduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bundan başka; anılması gereken bir diğer hüküm, Anayasası'nın 36. maddesidir[918]. Söz konusu maddede, makul sürede yargılanma hakkı Anayasa'nın söz konusu maddesinde adil yargılanma hakkı bünyesinde dolaylı olarak yer almıştır. Anayasa'da makul süre ile ilgili yer alan bir diğer düzenleme ise tutukluluk süresi ile alakalıdır. Anayasa m. 19/7 hükmü uyarınca, tutuklanan kişilerin, makul süre içinde yargılanmayı ve soruşturma veya kovuşturma sırasında serbest bırakılmayı isteme hakları vardır.

Ceza Muhakemesi Kanunu, makul süre kavramının tanımına ilişkin doğrudan bir düzenleme ihtiva etmemektedir. Bununla birlikte, söz konusu kanun, kamu davalarının kesintisiz bir şekilde ve makul süre içinde hüküm ile bitirilmesini amaçlamaktadır[919]. CMK'nun 190. maddesi[920] ile doktrinde "yoğunluk/kesintisizlik ilkesi" adı verilen, yargılamanın tek bir oturumda bitirilmesi kuralı kabul edilmiştir[921]. Bununla birlikte "zorunlu hâllerde davanın makul sürede sonuçlandırılmasını olanaklı kılacak surette duruşmaya ara verilir" istisnanın, makul sürede yargılanma hakkına zarar vermemesi gerekmektedir. Ceza yargılamasının makul sürede sonuçlandırılmasına hizmet eden bir diğer düzenleme CMK'nun 195. maddesinde yer almaktadır. "Sanığın yokluğunda duruşma" başlıklı söz konusu maddeye göre; suç, yalnızca veya birlikte adli para cezasını veya müsadereyi gerektirmekte ise; sanık gelmese bile duruşma yapılır. Bu gibi hallerde sanığa gönderilecek davetiyede gelmese de duruşmanın yapılacağı yazılır.

---

olmadığının tespitinde göz önünde bulundurulması gereken kriterlerdir."; **AyM, Güher Ergun ve Diğerleri,** 02.07.2013 tarihli, Başvuru No: 2012/13, par. 41-45, https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/13, (Erişim tarihi: 11.05.2018).

[918] **Anayasası, Madde 36-** Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir.

[919] **Yenisey/Nuhoğlu,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 492-493.

[920] **CMK Madde 190/1-** Duruşmaya, ara verilmeksizin devam edilerek hüküm verilir. Ancak, zorunlu hâllerde davanın makul sürede sonuçlandırılmasını olanaklı kılacak surette duruşmaya ara verilir.

[921] **Kunter/Yenisey/Nuhoğlu,** Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 479.

Bundan başka; hakkındaki soruşturmanın sonuçsuz kalmasını sağlamak amacıyla yurt içinde saklanan veya yabancı ülkede bulunan ve bu nedenle mahkeme tarafından kendisine ulaşılamayan sanık, usulüne uygun yapılan işlemler akabinde kaçak sayılacağından CMK m. 247/3 hükmü uyarınca kovuşturma yapılabilir. Böylelikle kaçak ilan edilen kişinin gıyabında kovuşturmaya devam edilerek yargılamanın makul süre içinde sonuçlandırılması hedeflenmiştir.

Makul süreyle ilgili bir diğer önemli düzenleme, CMK'nun 160. maddesinde yer almaktadır. Söz konusu maddede yer alan "öğrenir öğrenmez" ve "hemen" şeklindeki ifadeler, soruşturma aşamasının en hızlı şekilde yürütülmesi ve sonuçlandırılması gerektiğini vurgulamaktadır.

Ceza Muhakemesi Kanunu'nda soruşturma ve kovuşturma evresinde makul sürenin aşılması halinde uygulanacak yaptırım da düzenlenmiş bulunmaktadır. "Koruma tedbirleri nedeniyle tazminat" başlıklı CMK m. 141/1-d hükmü uyarınca, "Kanuna uygun olarak tutuklandığı halde makul sürede yargılama mercii huzuruna çıkarılmayan ve bu süre içinde hakkında hüküm verilmeyen" kişilerin maddi ve manevi her türlü zararlarını Devletten isteyebileceği öngörülmüştür.

Bu aşamada belirtmek gerekir ki AİHM, CMK'nun 141. maddesinde düzenlenen tazminat davasını tutukluluğu devam eden şüpheli veya sanıklar için serbest bırakmayı gerektirecek ve uzun süren tutuklulukları engelleyecek nitelikte görmemektedir[922]. AİHM'nin bu yöndeki kararlarına rağmen Anayasa Mahkemesi'nin aksi yönde kararlar verdiği vurgulanmalıdır[923].

---

[922] "[H]akkında koruyucu bir tutukluluk önlemi alınan bir kişi için ceza muhakemesi kanunun 141'nci maddesinin, sınırlı bir biçimde belirtilen bazı durumlarda bir tazminat talep etme imkanını öngördüğünü ortaya koymaktadır. Oysaki bu hüküm kapsamında, sözü edilen durumların hiçbiri geçici tutukluluğu itiraz etmek için etkili bir hukuk yolunun olmaması nedeniyle maruz kalınan zararın tazminini talep etme imkanını öngörmemektedir. Bu bakımdan hükümet, başvuranın durumunda bulunan yargılanabilir bir kişiye bu hükme dayanarak bir tazminat ödemeye ilişkin herhangi bir karar vermemiştir. Bunun için AİHM, hükümet tarafından belirtilen tazminat yolunun AİHS'nin 5/5 maddesi açısından etkili bir hukuk yolu teşkil etmediğini saptamaktadır."; **AİHM, Altınok/Türkiye,** par. 67.

[923] Anayasa Mahkemesi, "Tutukluluğun kanunda öngörülen azami süreyi veya makul süreyi aştığı iddiasıyla yapılan bireysel başvurular bakımından bireysel başvurunun incelendiği tarih itibarıyla başvurucu tahliye edilmiş ise –asıl dava sonuçlanmamış da olsa- 5271 sayılı Kanun'un 141. maddesinde öngörülen tazminat davası açma imkanının tüketilmesi gereken etkili bir hukuk yolu olduğunu" belirtmektedir; **AyM, Erkam Abdurrahman Ak,** 28.09.2016 tarihli, Başvuru No: 201/8515, par. 48-62; **İrfan Gerçek,** 29.09.2016 tarihli,

Yukarıda da yer verilen hükümlerden de anlaşılacağı üzere, yakalan kişinin durumu Cumhuriyet savcılığına bildirilecek ve gözaltı süreci, Cumhuriyet savcısının bu yöndeki kararı ile başlayacaktır. Her ne kadar yakalama ve gözaltı tedbirleri yukarıda belirtildiği şekilde birbirinden bağımsız koruma tedbirleri olarak ayrılmışsa da kişinin yakalanmasının akabinde gözaltına alınması kararı verilmesine kadar geçecek süre bakımından CMK'nda herhangi bir üst sınır veya süre öngörülmemiştir. CMK m. 90/5 hükmünde yakalamanın akabinde Cumhuriyet savcısına "hemen" bilgi verilmesi düzenlenmiş olduğuna göre yakalanan kişinin kendisine ve başkasına zarar veremeyecek şekilde tutulmasının akabinde zaman kaybetmeksizin Cumhuriyet savcısı durum ile ilgili bilgilendirilmelidir. Yakalamanın icra edilmesi ve yakalanan kişinin uygun bir şekilde tutulmasının sağlanmasının akabinde, hiçbir haklı durum söz konusu olmaksızın olay ve durumdan Cumhuriyet savcısının bilgilendirilmemesi halinde yakalama açısından makul süre ihlal edilmiş olacaktır.

1.3. Yakalama Kararına İtiraz

Yakalama emrine konu işlemin yerine getirilmesi nedeniyle yakalama emrinin çıkarılma amacının ortadan kalkması durumunda, hâkim veya Cumhuriyet savcısı tarafından yakalama emrinin derhal iadesi istenir (CMK m. 90/6).

Yönetmelik'in m. 15 hükmü uyarınca, yakalama işlemine ilişkin Cumhuriyet savcısının yazılı emrine karşı yakalanan kişi, müdafi, kanuni temsilcisi, eşi, birinci veya ikinci derece kan hısımı hemen serbest bırakılmasını sağlamak için sulh ceza hâkimliğine başvurabilir. Yakalanan kişinin dilekçesi yetkili hâkime en seri şekilde ulaştırılır. Yakalama işlemine karşı hâkime yapılan başvuru üzerine, hâkimlikçe serbest bırakma kararı verilir ise bu karar derhal uygulanır (Yönetmelik m. 17/5).

Yakalama işlemine karşı itiraz halinde, sulh ceza hâkimi incelemeyi evrak üzerinden yaparak derhal ve nihayet 24 saat dolmadan başvuruyu sonuçlandırır. Yakalamanın yerinde olduğu kanısına varılırsa başvuru reddedilir ya da yakalanın derhal soruşturma evrakı ile Cumhuriyet Savcılığında hazır bulundurulmasına karar verilir (CMK m. 91/5).

Başvuru No: 2014/6500, par. 33-45; **Şeyhmus Öncel,** 25.10.2017 tarihli, Başvuru No: 2014/2991, par. 19, https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/, (Erişim tarihi: 12.05.2018).

1.4. Haksız ve Makul Süreyi Aşan Yakalamada Tazminat İsteme Hakkı

Kanunla açık bir şekilde şartları belirlenmiş olan koruma tedbirlerinin, bu şartlara aykırı bir biçimde gerçekleştirilmesi nedeniyle mağdur olan kişilerin devlete karşı tazminat talep etme haklarının bulunması hukuk devletinin bir gereğidir[924].

Ceza Muhakemesi Kanunu'nun "Koruma Tedbirleri Nedeniyle Tazminat" başlıklı 141. maddesinin ilk fıkrasının (a) bendinde, kanunlarda belirtilen koşullar dışında yakalanan kişilerin maddi ve manevi her türlü zararlarını Devlet'ten isteyebileceği düzenlenmiştir[925]. CMK m. 141/1-e hükmü uyarınca ise, kanuna uygun olarak yakalanan bir kişinin yakalandıktan sonra haklarında kovuşturmaya yer olmadığına veya beraatine karar verilmesi halinde bu kişi tazminat talebinde bulunabilecektir. Bundan başka; aynı fıkranın (g) bendinde, Anayasa'nın m. 19/4 hükmünde öngörülen, yakalama nedenleri ve haklarındaki suçlamalar kendilerine yazıyla veya bunun hemen olanaklı bulunmadığı hallerde sözle açıklanmayan kişiler de tazminat talebinde bulunabilecektir.

Ayrıca, yakalanmaları yakınlarına bildirilmeyen kişiler bakımından da devletten tazminat talep etme söz konusu olabilecektir (CMK m. 141/1-h). Nitekim Anayasa'nın 19/6. maddesinde kişinin yakalandığı veya tutuklandığının yakınlarına derhal bildirileceği öngörülmüştür.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin yakalama ve tutuklama işlemine karşı etkili başvuru hakkının tanınmadığı gerekçesiyle Türkiye aleyhine ihlal kararları vermesi dolayısıyla[926], 6459 sayılı İnsan Hakları ve İfade Özgürlüğü Bağlamında

---

[924] **BEKRİ M. Nedim**, Yakalama ve Tutuklama Nedeniyle Tazminat Düzenlemesinin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Açısından Değerlendirilmesi, Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, 2015, ss. 37-58, s. 42.

[925] CMK 144. maddesinde ise kanuna uygun olarak yakalanan kişilerden hangilerinin tazminat isteyemeyeceği düzenlenmiştir. Buna göre şu kişiler yakalanma tedbiri hasebiyle tazminat talep edemeyecektir: "(a) tazminata hak kazanmadığı halde, sonradan yürürlüğe giren ve lehte düzenlemeler getiren kanun gereği, durumları tazminat istemeye uygun hale dönüşenler, (b) genel veya özel af, şikâyetten vazgeçme, uzlaşma gibi nedenlerle hakkında kovuşturmaya yer olmadığına veya davanın düşmesine karar verilen veya kamu davası geçici olarak durdurulan veya kamu davası ertelenen veya düşürülenler, (c) kusur yeteneğinin bulunmaması nedeniyle hakkında ceza verilmesine yer olmadığına dair karar verilenler ve (d) adli makamlar huzurunda gerçek dışı beyanla suç işlediğini veya suça katıldığını bildirerek gözaltına alınmasına veya tutuklanmasına neden olanlar."

[926] 24/3 Yasama Dönemi, 1/748 Esas numaralı ve 07.03.2013 tarihli İnsan Hakları ve İfade Özgürlüğü Bağlamında Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı'nın gerekçesi için bkz. http://www2.tbmm.gov.tr/d24/1/1-0748.pdf, (Erişim tarihi: 12.05.2018).

Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Dair Kanun ile CMK'nun 141. maddesinin ilk fıkrasına, 11.04.2013 tarihinde (k) bendi eklenmiştir. Zira söz konusu değişiklik öncesi AİHS'nin 5/4. maddesinde öngörülen yakalama ve tutulma işlemlerinin yasaya uygunluğunun incelenmesi için mahkemeye başvuru hakkının, CMK'nun 141. maddesinde karşılığı bulunmamaktaydı[927]. Bu yöndeki ihlal kararları dolayısıyla 6459 sayılı Kanun ile getirilen ek bentte, yakalama ve tutuklama işlemine karşı kanunda öngörülen başvuru imkânlarından yararlandırılmayan kişiler de tazminat talebinde bulunabilecektir.

Tazminat talebi, hak düşürücü süreye tabidir. CMK m. 142/1 hükmü uyarınca bu süre, karar veya hükümlerin kesinleştiğinin ilgili kişiye tebliğinden itibaren 3 ay ve her halde karar ve hükümlerin kesinleşme tarihinden itibaren 1 yıldır.

Tazminat talebini incelemekle, ağır ceza mahkemesi görevlidir. Yetkili mahkeme ise, istemde bulunan kişinin oturduğu yer mahkemesidir. Şayet istemde bulunanın oturduğu yer ağır ceza mahkemesi, tazminat konusu işlemle ilişkisi var ise aynı yerdeki başka bir ağır ceza mahkemesinin; bulunmaması halinde en yakın yer ağır ceza mahkemesi yetkili mahkeme olacaktır (CMK m. 142/2).

Talep dilekçesinde, kişinin açık kimlik ve adres bilgilerini, zarara uğradığı işlemin ve zararın nitelik ve niceliğini belirtmesi ve bunlara ilişkin delilleri dilekçeye eklemesi gerekir (CMK m. 142/3)[928].

Dilekçedeki bilgi ve belgelerin yetersiz olması durumunda, mahkeme söz konusu eksikliğin giderilmesi için 1 aylık kesin süre verir ve bu süre zarfında eksikliğin giderilmemesi halinde istemin reddedileceğini bildirir. Bu süre zarfında eksiklik, istemde bulunan tarafından giderilmezse talep reddedilir. Bu red kararına

[927] AİHM 29.11.2011 tarihli Altınok/Türkiye Kararı'nda, "Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 141. maddesinin, sınırlı bir biçimde belirtilen bazı durumlarda bir tazminat imkânını öngördüğünü, oysa bu hüküm kapsamında sözü edilen durumların hiçbirinin geçici tutukluluğa itiraz etmek için etkili bir hukuk yolu düzenlemediğini, bu nedenle maruz kalınan zarar bakımından tazminat talep etme imkânı öngörülmediğini ve nihayet söz konusu maddenin AİHS'nin m. 5/5 hükmü çerçevesinde etkili bir hukuk yolu teşkil etmediğini açıkça saptamıştır."; **Altınok/Türkiye Kararı,** par. 67.

[928] Bu bağlamda; hakkında yakalama tedbiri uygulanan kişinin veya vekilinin, yakalama tedbirinin hangi tarihte ve hangi nedenlerle uygulandığına, yakalamanın neden kanuna aykırı olarak icra edildiğine, haklarının yazılı olarak açıklanıp açıklanmadığına, şikâyetini haklı kılan sebep ve olgulara, maddi zarara uğramış ise bu zararı ispat eden belgelere, net bir şekilde maddi ve manevi tazminat miktarlarına ve faiz istenmesi halinde yasal faize hükmedilmesine dair talebe istem dilekçesinde yer vermesi gerekir.

karşı itiraz yolu açıktır (CMK m. 142/4). Şu aşamada önemli bir hususu vurgulamak gerekir. Maddi tazminat talebine ilişkin herhangi bir belge ibraz edilmemişse, mahkeme istemi reddedemez; zira bu konuya ilişkin mahkeme re'sen araştırma yapmakla yükümlü olduğu gibi (CMK m. 142/6), davacının zarar miktarını belirleyebilecek hiçbir bilgi veya belge sunmaması halinde davacı lehine tedbirin uygulandığı dönemde geçerli net asgari ücret tarifesi üzerinden maddi zarar hesaplanır[929] ve bu hesaplamada hafta sonu, dini ve milli bayram tatilleri nedeniyle indirim yapılmaz[930].

Ceza Muhakemesi Kanunu m. 142/6 hükmü uyarınca, mahkeme istemin ve ispat belgelerinin değerlendirilmesinde tazminat hukukunun genel prensiplerini uygulayacak buna göre tazminat miktarını saptayacaktır. Söz konusu maddenin 7. fıkrasında ise, kararın duruşmalı olarak verileceği, davanın Hazine'ye de bildirileceği ve tarafların usulüne uygun çağrı kâğıdı tebliğine rağmen duruşmaya gelmemeleri halinde yokluklarında karar verebileceği düzenlenmiştir. Mahkemenin kararına karşı, istemde bulunan, Cumhuriyet savcısı veya Hazine temsilcisi istinaf yoluna başvurabilir. Bu başvuru öncelikle ve ivedilikle incelenir.

Ceza Muhakemesi Kanunu m. 141 kapsamında açılacak tazminat davaları harca tabi değildir; zira bu davanın niteliği gereği davacı davayı kaybetse dahi harca hükmedilmeyecektir[931]. Bununla birlikte, tazminat talebinin reddi halinde davacı aleyhine maktu red harcına hükmedilmeyecekse de, davalı vekili lehine vekâlet ücreti hükmedilerek dava masraflarıyla beraber davacıya yükletilecektir.

694 sayılı Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Düzenlemeler Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'yi değiştirerek kabul edilmesine ilişkin, 01.02.2018 tarihinde yürürlüğe giren 7078 sayılı Kanun[932]'un 139. maddesi uyarınca CMK'nun 142. maddesine 9 ve 10. fıkralar eklenmiştir. Söz konusu 7078 sayılı Kanun ile

[929] **Yargıtay, 12. CD.,** 14.01.2014 tarihli, 2013/25732 E., 2014/301 K.; 24.06.2014 tarihli, 2014/1999 E., 2014/15530 K., sayılı kararları, www.kazanci.com, (Erişim tarihi: 12.05.2018).
[930] **Yargıtay, 12. CD.,** 14.01.2014 tarihli, 2013/24650 E., 2014/28 K.; 2013/26361 E., 2014/313 K., sayılı kararları, www.kazanci.com, (Erişim tarihi: 12.05.2018).
[931] **YCGK,** 13.03.2007 tarihli, 2006/8-329 E., 2007/66 K., sayılı kararı, www.kazanci.com, (Erişim tarihi: 12.05.2018).
[932] 7078 sayılı Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Düzenlemeler Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabul Edilmesine Dair Kanun, Resmi Gazete, 08.03.2018 tarih ve Sayı: 30354 (Mükerrer).

eklenen ek 10. fıkra düzenlemesine göre, kesinleşen tazminat miktarları için ödeme usulü belirlenmiştir. Buna göre, tazminata ilişkin mahkeme kararları, kesinleşmeden ve idari başvuru süreci tamamlanmadan icra takibine konulamayacaktır. Davacı veya vekilinin, kesinleşen tazminat hükmünü icra takibine konu etmeden önce, söz konusu tazminat miktarı ile vekâlet ücretinin ödenmesi için banka hesap numarasını yazılı olarak İdareye bildirmesi gerekmektedir. Bildirimin yapıldığı tarihten itibaren 30 gün içinde idare tazminatı ve vekâlet ücretini kendisine bildirilen banka hesabına ödemekle yükümlüdür. Aksi halde, karar genel hükümler dairesinde infaz ve icra olunur.

Devlet ödediği tazminattan dolayı görevinin gereklerine aykırı hareket etmek suretiyle görevini kötüye kullanan hâkimler ve cumhuriyet savcılarından bir yıl içinde tazminat isteminde bulunabilir (CMK m. 141/4).

2. Gözaltına Alma Koruma Tedbiri

2.1. Gözaltı Müessesi

Gözaltına alma ve yakalama birbirinden bağımsız ve farklı koruma tedbirleridir[933]. Gözaltına alma, yakalanan kişinin hakkındaki işlemlerin tamamlanması amacıyla, yetkili hâkim önüne çıkarılmasına veya serbest bırakılmasına kadar kanuni süre içinde sağlığına zarar vermeyecek şekilde özgürlüğünün geçici olarak kısıtlanıp alıkonulmasını ifade eder[934]. Gözaltına alma, soruşturma işlemleri açısından zorunlu olması ve bir suç işlediğini düşündürecek emarelerin bulunması halinde, yakalanmış olan kişinin Cumhuriyet savcısının kararıyla[935] belirli bir süre özgürlüğünün kısıtlanmasıdır[936]. Gözaltına alma, kişinin suç işlediğini gösteren somut delillerin bulunması halinde Cumhuriyet savcısı tarafından verilen bir karardır[937]. Makul şüphenin, yani somut olgulara dayanan ve ilk bakışta herkesi inandırabilecek şüphenin bulunmadığı hallerde yakalama

[933] **Yenisey/Nuhoğlu,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 337; **Centel/Zafer,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 360; **Ünver/Hakeri,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 323-324.
[934] **Cengiz/Demirağ/Ergül/Mcbride/Tezcan,** Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Ceza Yargılaması Kurum ve Kavramları, s. 17.
[935] CMK m. 91/4 hükmü uyarınca kolluk amirince gözaltına alma kararı verilmesine ilişkin bkz. Gözaltına Almada Makul Süre, s. 221-222; Hukuka Aykırı Gözaltına Alma İşlemine Karşı Tazminat Hakkı, s. 226-227.
[936] **Şahin,** Ceza Muhakemesi Hukuku I, s. 217.
[937] **Yenisey/Nuhoğlu,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 337.

yapılamayacağı gibi, Cumhuriyet savcısı gözaltına alma kararı da veremez. Bu emareler olmadan gözaltı kararı verilmesi hukuka aykırı olacaktır. Gözaltı yakalamadan sonra, Cumhuriyet savcısının kararıyla geçilen hukuki durumu anlatmaktadır[938].

2.2. Gözaltına Almada Makul Süre

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 5/3. maddesinde[939] yakalanan veya gözaltına alınan kişinin derhal bir hâkim karşısına veya adli görev yapmaya yetkili mercii önüne çıkarılması hakkını düzenlemiştir. Görüleceği üzere söz konusu maddede temel sınırlar çizilmiş ve fakat yetkili makamlar önüne çıkarılmak için azami bir süre belirlenmemiştir. Bu nedenle, her olayın şartlarına göre değerlendirme yapılacak ve hakkın özünü koruyacak şekilde yorumlanacaktır.

Gözaltı süresinin makul olup olmadığı ile ilgili olarak Türkiye aleyhine verilen birçok kararda atıf yapılan Brogan ve Diğerleri/Birleşik Krallık Kararı'nda terörizm amaçlı hareket eden faillerin yargısal denetime tabi olmaksızın dört gün altı saat gözaltında kalma süresinin AİHS'nin m. 5/3 hükmünü ihlal ettiğini belirtmiştir. Keza AİHM'ne göre, toplumu terörizmden koruma meşru amacıyla başvuruculların yakalanıp gözaltına alınması tek başına, AİHS'nin m. 5/3 hükmünü gereği değildir[940].

Ceza Muhakemesi Kanunu'nda gözaltı tedbirine ilişkin süreler, çeşitli ölçülere göre farklı biçimlerde belirlenmiştir. CMK'nun 91/1. maddesinde öncelikle bireysel olarak işlenen suçlara ilişkin gözaltı süresi düzenlenmiştir. Buna göre bireysel olarak işlenen suçlarda gözaltı süresi, yakalama yerine en yakın hâkim veya mahkemeye gönderilmesi için zorunlu süre hariç, yakalama anından itibaren yirmi dört saati geçemez. Yakalama yerine en yakın hâkim veya mahkemeye gönderilme için zorunlu süre on iki saatten fazla olamaz.

---

[938] **Centel/Zafer,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 360.

[939] **AİHS Madde 5/3-** İşbu maddenin 1.c fıkrasında öngörülen koşullar uyarınca yakalanan veya tutulan herkesin derhal bir yargıç veya yasayla adli görev yapmaya yetkili kılınmış sair bir kamu görevlisinin önüne çıkarılması zorunlu olup, bu kişi makul bir süre içinde yargılanma ya da yargılama süresince serbest bırakılma hakkına sahiptir. Salıverilme, ilgilinin duruşmada hazır bulunmasını sağlayacak bir teminat şartına bağlanabilir."

[940] **AİHM, Brogan ve Diğerleri/Birleşik Krallık,** 29.10.1988 tarihli, Başvuru No: 11386/85, par. 62, http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57449, (Erişim tarihi: 12.05.2018).

Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 91/3. maddesinde ise toplu olarak işlenen suçlara[941] ilişkin gözaltı süresi düzenlenmiştir. Buna göre toplu olarak işlenen suçlarda, delillerin toplanmasındaki güçlük veya şüpheli sayısının çokluğu nedeniyle; Cumhuriyet savcısı gözaltı süresinin, her defasında bir günü geçmemek üzere, üç gün süreyle uzatılmasına yazılı olarak emir verebilir. Gözaltı süresinin uzatılması emri gözaltına alınan kişiye derhal tebliğ edilir.

Terörle Mücadele Kanunu'na eklenen "Geçici 19. Madde" hükmü uyarınca; "Geçici 19. Madde"nin yürürlük tarihinden itibaren üç yıl süreyle; "Gözaltı süresi, yakalama yerine en yakın hakim veya mahkemeye gönderilmesi için zorunlu süre hariç, yakalama anından itibaren kırksekiz saati, toplu olarak işlenen suçlarda dört günü geçemez. Delillerin toplanmasındaki güçlük veya dosyanın kapsamlı olması nedeniyle gözaltı süresi, birinci cümlede belirtilen sürelerle bağlı kalmak kaydıyla, en fazla iki defa uzatılabilir. Gözaltı süresinin uzatılmasına ilişkin karar, Cumhuriyet savcısının istemi üzerine yakalanan kişi dinlenilmek suretiyle hâkim tarafından verilir. Yakalama emri üzerine yakalanan kişi hakkında da bu bent hükümleri uygulanır" (TMK Geçici m. 19).

Getirilen düzenlemenin gerekçesinde, üç yıllık süre içinde terör ve örgüt faaliyetleri kapsamında işlenen suçlar bakımından, bu suçlarla mücadele etme güçlüğü, somut delillere ulaşmanın zorluğu ve benzeri nedenlerle gözaltı sürelerinin Anayasa m. 19 hükmüne uygun olarak yeniden düzenlendiği belirtilmektedir. AİHS 5/3. maddesinin gözaltında olan şüpheliye tanıdığı en önemli hak, hemen bir hâkim önüne çıkarılarak iddialar hakkında sorgulanmasıdır. AİHS hâkim önüne çıkarılma hususunda belli bir süre belirtmemekte, ancak yakalanan kişinin hemen (gecikmeksizin) hâkim önüne çıkarılmasını istemektedir. Gözaltı süresi her olayın şartlarına göre değerlendirilecek ve hakkın özünü koruyacak şekilde yorumlanacaktır. AİHM Brogan ve diğerleri-İngiltere kararında, terör suçlarının özelliği gereği kolluk ve Cumhuriyet savcılarının daha geniş soruşturma zamanına ihtiyaçları olabileceğini kabul etmiş, ancak bunun da sınırlı olduğu belirtmiştir. AİHM Sakık ve diğerleri-Türkiye kararında, terör unsuru içerdiği ileri sürülen her olayda, AİHS 5. maddenin soruşturma makamlarına geniş bir yetki vermediğini

[941] CMK'nın 2/1-k maddesinde belirtildiği üzere toplu olarak işlenen suç, "aralarında iştirak iradesi bulunmasa da üç veya daha fazla kişi tarafından işlenen suç"tur.

belirtmiştir[942]. Gözaltı süresinin uzatılmasına ilişkin delillerin toplanmasındaki güçlük veya dosyanın kapsamlı olması, şüpheliye yüklenecek bir yükümlülük olmayıp, şüphelinin gözaltı süresinin uzatılmasına katlanma yükümlülüğü olmamalıdır. Nihayetinde getirilen düzenleme, kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkını ölçülülük ilkesine aykırı biçimde kısıtlayarak hakkın özünü ihlal edecek niteliktedir.

05.07.2012 tarih ve 28344 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 6352 sayılı Kanun'un m. 150/6 hükmü uyarınca yürürlükten kaldırılmadan önce CMK'nun 250. maddesinde tek tek sayılan suçların gözaltı süreleri bireysel olarak işlenenlerinde kırk sekiz saat, toplu olarak işlenenlerde ise en fazla dört gün idi. Yine 6352 sayılı Kanun ile yürürlükten kaldırılan 251. maddeye göre, dört günlük süre olağanüstü hal ilan edilen bölgelerde yakalanan kişiler için Cumhuriyet savcısının talebi ve hâkim kararıyla yedi güne kadar uzatılabilmekteydi. Ancak söz konusu hükümlerin yürürlükten kaldırılması ile gözaltı süresi bireysel olarak işlenen suçlar açısından artık yirmi dört saattir.

Öte yandan ifade etmek gerekir ki, 04.04.2015 tarih ve 29316 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren, 27.03.2015 tarih ve 6638 sayılı Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu, Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un 13. maddesi ile CMK'nun 91. maddesine dördüncü fıkra eklenmiştir. CMK m. 91/4[943] hükmü uyarınca, suçüstü

[942] **TURHAN Faruk,** Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) Kararları Işığında Kişi Özgürlüğü Ve Türkiye, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Haziran- Aralık 2000, Cilt IV, Sayı: 1-2, ss. 204-258, s. 241-243.

[943] **CMK Madde 91/4-** Suçüstü hâlleriyle sınırlı olmak kaydıyla; kişi hakkında aşağıdaki bentlerde belirtilen suçlarda mülki amirlerce belirlenecek kolluk amirleri tarafından yirmi dört saate kadar, şiddet olaylarının yaygınlaşarak kamu düzeninin ciddi şekilde bozulmasına yol açabilecek toplumsal olaylar sırasında ve toplu olarak işlenen suçlarda kırk sekiz saate kadar gözaltına alınma kararı verilebilir. Gözaltına alma nedeninin ortadan kalkması hâlinde veya işlemlerin tamamlanması üzerine derhâl ve her hâlde en geç yukarıda belirtilen sürelerin sonunda Cumhuriyet savcısına, yapılan işlemler hakkında bilgi verilerek talimatı doğrultusunda hareket edilir. Kişi serbest bırakılmazsa yukarıdaki fıkralara göre işlem yapılır. Ancak kişi en geç kırk sekiz saat, toplu olarak işlenen suçlarda dört gün içinde hâkim önüne çıkarılır. Bu fıkra kapsamında kolluk tarafından gözaltına alınan kişiler hakkında da gözaltına ilişkin hükümler uygulanır. a) Toplumsal olaylar sırasında işlenen cebir ve şiddet içeren suçlar. b) 26/9/2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanununda yer alan; 1. Kasten öldürme (madde 81, 82), taksirle öldürme (madde 85), 2. Kasten yaralama (madde 86, 87), 3. Cinsel saldırı (madde 102), 4. Çocukların cinsel istismarı (madde 103), 5. Hırsızlık (madde 141, 142), 6. Yağma (madde 148, 149), 7. Uyuşturucu veya uyarıcı madde imal ve ticareti (madde 188), 8. Bulaşıcı hastalıklara ilişkin tedbirlere aykırı davranma (madde 195), 9. Fuhuş (madde 227), 10. Kötü muamele (madde 232), c) 12/4/1991 tarihli ve 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanununda yer alan suçlar. d) 6/10/1983 tarihli ve 2911 sayılı Toplantı ve

halleriyle sınırlı kalmak kaydıyla, kişi hakkında söz konusu fıkranın bentlerinde belirtilen suçlarda mülki amirlerce belirlenecek kolluk amirleri tarafından yirmi dört saate kadar, şiddet olaylarının yaygınlaşarak kamu düzeninin ciddi şekilde bozulmasına yol açabilecek toplumsal olaylar sırasında ve toplu olarak işlenen suçlarda kırk sekiz saate kadar gözaltına alınma kararı verilebilir. Bu idari kararın arkasından Cumhuriyet savcısının gözaltı kararı vermesi aşaması gelmektedir[944].

Söz konusu düzenleme ile kolluk amirinin gözaltına alma kararı verdiği hallerde; bu kararın Cumhuriyet savcısına bildirim yükümlülüğü yoktur. Cumhuriyet savcısı gözaltına alma nedeninin ortadan kalkması halinde veya kolluk amiri tarafından verilen gözaltına alma işlemlerinin tamamlanması üzerine ve herhalde en geç CMK m. 91/4 hükmünde belirtilen sürelerin sonunda durumdan haberdar olabilecektir[945]. Yapılan bu hatalı düzenleme ile sadece Cumhuriyet savcısının yetkisinin bulunduğu gözaltına alma koruma tedbiri artık kolluk amiri tarafından da verilebilecek bir koruma tedbiri haline gelmiştir[946]. Söz konusu düzenlemeyi ceza muhakemesi hukuku açısından açıklamak mümkün değildir[947]. CMK m. 91/4 hükmü uyarınca kolluk tarafından gözaltına alınan kişilerin en geç kırk sekiz saat, toplu olarak işlenen suçlarda dört gün içinde hâkim önüne çıkarılması gerekmektedir. Söz konusu hüküm ile Cumhuriyet savcısının dahi bireysel olarak işlenen suçlarda yirmi dört saatten fazla gözaltı tedbirine başvuramayacağı dikkate alındığında kolluk amirlerine kırk sekiz saat yetki verilmiş olmasının izahı mümkün gözükmemektedir.

Ceza Muhakemesi Kanunu'nun m. 141/1-b hükmünde kanuni gözaltı süresi içinde hâkim önüne çıkarılmayan kişilerin maddi ve manevi zararlarını açacakları tazminat davası yoluyla Devlet'ten isteyebilecekleri düzenlenmiştir.

Gösteri Yürüyüşleri Kanununun 33 üncü maddesinin birinci fıkrasının (a) bendinde belirtilen suçlar. e) 10/6/1949 tarihli ve 5442 sayılı İl İdaresi Kanununa dayanılarak ilan edilen sokağa çıkma yasağını ihlal etme. f) 21/3/2007 tarihli ve 5607 sayılı Kaçakçılıkla Mücadele Kanununun 3 üncü maddesinde belirtilen suçlar."

[944] **Yenisey/Nuhoğlu,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 338.

[945] **Centel/Zafer,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 366.

[946] **Ünver/Hakeri,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 321.

[947] **Yenisey/Nuhoğlu,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 338; **Ünver/Hakeri,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 321-322.

2.3. Gözaltına Alma Tedbirine Karşı İtiraz Yolu

Gözaltına alma ve gözaltı süresinin uzatılmasına ilişkin Cumhuriyet savcısının yazılı emrine karşı, hemen serbest bırakılmak için sulh ceza hâkimine başvurulabilir[948]. Bu hak şüphelinin müdafisine, şüphelinin eşine, birinci derecede kan hısımları (anne-baba), ikinci derecede kan hısımları (kardeşler) ve kanuni temsilciler için de tanınmıştır (CMK m. 91/4). Sulh ceza hakimi, incelemeyi evrak üzerinden yaparak derhal ve nihayet 24 saat dolmadan başvuruyu sonuçlandırır. İnceleme sonucu, yakalamanın veya gözaltına alma ya da gözaltı süresini uzatmanın yerinde olduğu kanısına varılırsa başvuru reddedilir ya da yakalananın derhal soruşturma evrakı ile Cumhuriyet savcılığında hazır bulundurulmasına karar verilir (CMK m. 91/4). Bu karar bir hâkimlik kararı olduğu için ve itiraz yolunun kapalı olduğuna dair yasada açık bir kural bulunmadığından tüm hâkimlik kararlarına olduğu gibi CMK m. 260 hükmü uyarınca olağan kanun yollarından itiraz yolu ayrıca açıktır[949]. Gözaltı süresinin dolması veya sulh ceza hâkiminin kararı üzerine serbest bırakılan kişi hakkında yakalamaya neden olan fiille ilgili yeni ve yeterli delil elde edilmedikçe ve Cumhuriyet savcısının kararı olmadıkça bir daha aynı nedenle yakalama işlemi uygulanamaz (CMK m. 91/5). Gözaltına alınan kişi bırakılmazsa, en geç bu süreler sonunda sulh ceza hâkimi önüne çıkarılıp sorguya çekilir. Sorguda müdafii de hazır bulunur (CMK m. 91/6).

2.4. Hukuka Aykırı Gözaltına Alma İşlemine Karşı Tazminat Hakkı

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 5. maddesinin son fıkrası, bu madde hükümlerine aykırı olarak yapılan yakalama ve tutma işlemlerine karşı herkesin tazminat hakkına sahip olduğunu düzenlemiştir. CMK'nun hürriyeti bağlayıcı nitelikte olan koruma tedbirleri arasında yer alan gözaltı işlemine karşı da bu işlemin Kanun'da öngörülen şartlara aykırı bir şekilde gerçekleştirilmesi halinde tazminat hakkı söz konusu olacaktır.

---

[948] **CMK Madde 91/5-** Yakalama işlemine, gözaltına alma ve gözaltı süresinin uzatılmasına ilişkin Cumhuriyet savcısının yazılı emrine karşı, yakalanan kişi, müdafii veya kanunî temsilcisi, eşi ya da birinci veya ikinci derecede kan hısımı, hemen serbest bırakılmayı sağlamak için sulh ceza hâkimine başvurabilir. Sulh ceza hâkimi incelemeyi evrak üzerinde yaparak derhâl ve nihayet yirmidört saat dolmadan başvuruyu sonuçlandırır. Yakalamanın veya gözaltına alma veya gözaltı süresini uzatmanın yerinde olduğu kanısına varılırsa başvuru reddedilir ya da yakalananın derhâl soruşturma evrakı ile Cumhuriyet Savcılığında hazır bulundurulmasına karar verilir."

[949] **Çulha/Demirci/Nuhoğlu/Yenisey,** Ceza Muhakemesinin Soruşturma Evresindeki Süjeler İçin CMK Cep Kitabı, s. 33-35.

Daha önce de incelendiği üzere, Kanun'da düzenlenen gözaltı süreleri azami sürelerdir ve gözaltına alınan kişilerin işlemlerinin en kısa sürede bitirilmesi esastır (Yönetmelik m. 17/3). Gözaltına alınanlar işlemleri bitirildikten sonra gözaltı süresinin dolması beklenmeksizin kolluk kuvvetince ilgili Cumhuriyet başsavcılığına derhal sevk edilmelidir (Yönetmelik m. 17/4).

Ceza Muhakemesi Kanunu'nun koruma tedbirleri nedeniyle tazminat hakkının düzenlendiği 141. maddesinde, kanuni gözaltı süresi içinde hâkim önüne çıkarılmayan kişilerin maddi ve manevi her türlü zararlarını Devlet'ten isteyebileceği öngörülmüştür. Esasen bu hüküm, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin bu yönde Türkiye aleyhine verdiği kararlar üzerine düzenlenmiştir. 5320 sayılı Ceza Muhakemesi Kanununun Yürürlük ve Uygulama Şekli Hakkındaki Kanun'un 18. maddesi (c) bendi gereğince 01.06.2005 tarihinde yürürlükten kaldırılan 466 sayılı Kanun Dışı Yakalanan veya Tutuklanan Kimselere Tazminat Verilmesi Hakkında Kanun'un 1. maddesinin 3. fıkrasında "Yakalanıp veya tutuklanıp da kanuni süresi içinde hâkim önüne çıkarılmayan" kimselerin uğrayacakları her türlü zararların Devletçe ödenmesi öngörülmüş idi. Söz konusu mülga Kanun yürürlükte iken AİHM, Sakık ve Diğerleri/Türkiye Kararı'nda AİHS'nin m. 5/3 hükmünde yer alan sıkı süre kaydına aykırı olarak başvurucuların suçlandıkları eylemin terörist tehditle bağlantılı olduğu kabul edilse bile yargısal bir karar olmaksızın on iki ya da on dört gün gözaltında tutulmalarının zorunlu olmadığına ve dolayısıyla anılan hükmün ihlal edildiğine karar vermiştir[950].

Aynı kararında AİHM, mülga 466 sayılı Kanun'un 1. maddesi kapsamında tazminat verilebilmesi için hürriyetten yoksun bırakmanın hukuka aykırı bir biçimde yapılmış olması şartına bağlı olduğunu; oysa önündeki uyuşmazlıkta gözaltına alma işleminin Türk hukukuna tamamen uygun olduğunu; buna rağmen, AİHS'nin 5/5 hükmünde garanti altına alınan haksız uygulamalarda tazminat hakkının etkili kullanımının yeter derecede bir kesinlikle sağlanmadığından bahisle bu maddenin de ihlal edildiğini belirtmiştir. Diğer benzer kararlarında ise AİHM, 466 sayılı Kanun'un 1. maddesince öngörülen hukuk yolunu kullanarak kanuna aykırı olarak özgürlüklerinden mahrum bırakılmalarına karşılık tazminat talebinde bulunamayacağını, AİHS'nin 5. maddesinin 1., 3. ve 4. paragraflarına aykırı olarak

[950] **AİHM, Sakık ve Diğerleri/Türkiye**, 26.10.1997 tarihli, Başvuru No: 23878/94, 23879/94, 23880/94, par. 45-46, www.hudoc.echr.coe.int, (Erişim tarihi: 13.05.2018).

özgürlükten yoksun bırakılan kişilerin AİHS'nin m. 5/5 hükmünün gerektirdiği gibi 466 sayılı Kanun'un hükümleri uyarınca uygulanabilir bir tazminat haklarının olmadığına hükmetmiştir[951].

Yasal gözaltı süreleri içinde hâkim önüne çıkarılmayan şüphelinin bu durum dolayısıyla tazminat talebinde bulunabilmesi için esas davanın sonuçlanmasına gerek bulunmamaktadır[952]. Kanuni gözaltı süresi içinde hâkim karşısına çıkarılmamakla ilgili olarak bir diğer hususun altı çizilmelidir: Hakkında gözaltı tedbirine başvurulan şüphelinin işlemleri yasal gözaltı süresi içerisinde bitirilmemiş veyahut işlemler bitirilmiş olmasına rağmen bu süre içinde hâkim karşısına çıkarılmamış ise CMK'nun 141. maddesi gereğince tazminat talebinde bulunabileceği yukarıda açıklanmıştı. Hâlihazırda yasal gözaltı süresi içerisinde hâkim önüne çıkarılmamakla haksız ve yasadışı muameleye maruz kalan şüphelinin sulh ceza hâkimliğine söz gelimi tutuklanması talebiyle çıkarılması veya gözaltına karşı yapılan itirazın incelemesi aşamasında geçen süre bakımından bir kez daha mağdur olmaması gerekir. Bir başka ifadeyle, sulh ceza hâkimliğinde yapılan incelemenin süresinin, gözaltı süresini aşmaması gerekmemektedir; zira şüphelinin hakkında yapılan incelemenin derhal karara bağlanmasını isteme hakkı ve bu süre boyunca insanca muamele görme hakkı bulunmaktadır. Nitekim AİHM kararlarında da istikrarlı bir şekilde belirtildiği üzere, sulh ceza hâkimliği tarafından icra edilen gözaltı ve süresinin yasalara uygunluğuna dair adli kontrolündeki amaç olası kötü muameleye karşı şüpheliye bir başvuru yolu tanımak ve kişisel hürriyetlere haksız müdahaleyi

---

951 **AİHM, Sinan Tanrıkulu ve Diğerleri/Türkiye,** 03.05.2007 tarihli, Başvuru No: 50086/99; **Medeni Kavak/Türkiye,** 03.05.2007 tarihli, Başvuru No: 13723/02; **İpek ve Diğerleri/Türkiye,** 03.02.2009 tarihli, Başvuru No: 17019/02 ve 30070/02, www.hudoc.echr.coe.int, (Erişim tarihi: 13.05.2018).

952 Nitekim bir kararında Yargıtay şu tespitlerde bulunmuştur: "Gözaltı süresi yasada açıkça belirtilmiş olup, yasadaki bu süre içinde hâkim önüne çıkarılıp, çıkarılmadığının saptanmasının davanın esasıyla herhangi bir ilgisi bulunmadığı gibi bu konudaki talepler hakkında karar verilmesi için davanın esası hakkında karar verilmesine de gerek bulunmamaktadır. (…) Gözaltında veya tutuklulukta geçen sürelerin, sanığın mahkumiyeti halinde cezasından mahsubu imkanının bulunması da ulaşılan bu sonucu değiştirmeyecektir. Hal böyle iken, davanın esasıyla ilgili henüz hüküm verilmediği ve derdest davalarda koruma tedbirlerine dayalı olarak dava açılamayacağına ilişkin gerekçenin yasal bir dayanağı bulunmadığı gibi mahkemenin bu yöndeki değerlendirmesi de isabetsizdir"; **Yargıtay 12. CD.,** 06.04.2016 tarihli, 2015/9116 E., 2016/5826 K., sayılı kararı, www.kazanci.com, (Erişim tarihi: 13.05.2018).

asgari düzeyde tutmaktır ve bunun ivedilikle gerçekleştirilmesi gerekmektedir[953]. Bu aşamada hatırlatmak gerekir ki, sulh ceza hâkimliği tarafından yapılan gözaltına itiraz hakkındaki inceleme de nihayetinde bir yargılamadır ve her yargılamada olduğu gibi makul sürede sonuçlandırılması gerekmektedir.

Kamuoyunda "İçgüvenlik Paketi" olarak bilinen 6638 sayılı Kanun'un 13. maddesi ile CMK'nun 91. maddesine 25.05.2015 tarihinde dördüncü fıkra eklenmiştir. Söz konusu düzenleme doktrinde, ceza muhakemesi sistemi ve birçok maddesi ile çelişmektedir. Zira CMK sistemine göre suçun işlendiği andan itibaren polisin önleyici kolluk (idari kolluk) vazifesi son bulmaktadır. Buna rağmen, kolluk amiri soruşturma aşamasında mülki amir tarafından görevlendirilerek soruşturma evresine katılmış olmaktadır. Bu bakımdan, soruşturma evresinin Cumhuriyet savcılığı ve onun emri altında hareket eden adli kolluk tarafından yürütülmesi ilkesi terk edilmekte adeta, mülga Kanun dönemine dönülmektedir[954]. Şu aşamada, mülki amir tarafından görevlendirilen kolluk amirince 48 saate kadar gözaltı kararı verilebileceği kaleme alınmakta ve kolluk amiri bu kararı verirken CMK sisteminde amiri olan Cumhuriyet savcısına haber dahi vermemektedir[955]. Cumhuriyet savcısının adli kolluk üzerindeki emir verme yetkisi, söz konusu düzenleme ile mülki amire devredilmek suretiyle, yürütme organının temsilcisi olan mülki amirin bu şekilde bir yetkiye sahip olması yürütmenin yargıya müdahalede bulunması anlamına geleceğinden hukuk devletinin olmazsa olmaz ilkesi olan kuvvetler ayrılığı ilkesine de aykırılık teşkil etmektedir[956].

Bundan başka, idari kolluk tarafından yapılan gözaltı tedbirleri için geçerli olan sürelerin, Cumhuriyet savcılarına tanınan süreden fazla olması da eleştirilmektedir.

---

[953] **AİHM, De Jong, Baljet ve Van den Brink/Hollanda,** 22.05.1984 tarihli, Başvuru No: 8805/79, 8806/79, 9242/81, par. 5; **Aquilina/Malta,** 29.04.1999 tarihli, Başvuru No: 25642/94, par. 48-49, www.hudoc.echr.coe.int, (Erişim tarihi: 13.05.2018).

[954] **Konya Barosu Avukat Hakları Merkezi**, Kamuoyunda 'İç Güvenlik Paketi' Olarak Bilinen ve Hükümet Tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisine Gönderilen "Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu İle Bazı Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı" Hakkında Değerlendirmeler, ss. 1-9, s. 6, http://www.konyabarosu.org.tr/file/%C4%B0%C3%A7%20g%C3%BCvenlik%20Paketi%20rapor.pdf, (Erişim tarihi: 13.05.2018).

[955] **SÖZÜER Adem,** Türk Ceza Hukuku Mevzuatı, 3. Bası, Alfa Yayınları, İstanbul, 2015, s. 18; **Yenisey/Nuhoğlu,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 339-340; **Centel/Zafer,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 366; **Ünver/Hakeri,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 322-323.

[956] **BAYTAZ Abdullah Batuhan,** 6638 Sayılı Kanun ile PVSK ve CMK'nda Yapılan Değişikliklerin Değerlendirilmesi, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C.LXXII, S. 2, Y. 2015, ss. 29-48, s. 42.

Öte yandan; idari kolluk tarafından yapılan gözaltı tedbirlerine karşı nereye ve nasıl itirazda bulunabileceği açık değildir. Zira yapılan işlemler nedeniyle sadece belirtilen süreler dâhilinde Cumhuriyet savcılarının bilgilendirilmesi yoluna gidilmektedir[957]. Öte yandan, söz konusu düzenlemede, "Bu fırka kapsamında kolluk tarafından gözaltına alınan kişiler hakkında da gözaltına ilişkin hükümler uygulanır." hükmü öngörülmüşse de bu hüküm genel bulunmakta ve yanlış uygulamalara sebebiyet verebileceği gerekçe gösterilerek ivedilikle yeni bir düzenleme getirilmesi gerekliliğine dikkat çekilmiştir[958].

Ayrıca ifade etmek gerekir ki, hâlihazırda TBMM Adalet Komisyonunda bulunan, 26. Dönem 1. Yasama Yılı ve 2/594 esas numaralı Ceza Muhakemesi Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Teklifi ile CMK m. 91/4 hükmünün kaldırılması öngörülmektedir[959].

3. Tutuklama Koruma Tedbiri

3.1. Tutuklama Müessesi

Tutuklama, suçlu olduğu konusunda henüz kesin hüküm bulunmayan, ancak suç işlediği "şüphesi kuvvetli" olan kişinin özgürlüğünün hâkim kararıyla geçici olarak kaldırılmasıdır[960]. Ceza muhakemesi sırasında delillerin muhafazasını, şüpheli/sanığın kaçmasının önlenmesi ve böylece muhakeme sonunda verilebilecek

---

[957] **Konya Barosu Avukat Hakları Merkezi,** Kamuoyunda 'İç Güvenlik Paketi' Olarak Bilinen ve Hükümet Tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisine Gönderilen "Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu İle Bazı Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı" Hakkında Değerlendirmeler, s. 6.

[958] **Baytaz,** 6638 Sayılı Kanun ile PVSK ve CMK'nda Yapılan Değişikliklerin Değerlendirilmesi, s. 42.

[959] **Kanun teklifinin gerekçesi şu şekildedir:** "Bu madde ile toplantı ve gösteri yürüyüşüne katılanlar da toplu olarak işlenen suçlar kategorisine alınmaktadır. Ayrıca, Cumhuriyet savcısı devre dışında bırakılarak barışçıl gösteriye katılanlar da kolluk amirinin talimatıyla kırk sekiz saate kadar gözaltına alınabilecek, toplu işlenen suçlarda da hakim karşısında çıkarılma süresi 4 güne kadar uzatılabilecektir. Bu düzenleme ile suçüstü hali, suç sonrası bir durum olan ve adli yetkilerin kullanılmasını gerektiren bir olay sonrası vatandaşlar, kolluk amirinin emriyle gözaltına alınabilecektir. Adli konularda emir verecek olan ve Cumhuriyet savcısının emrinde çalışması gereken kolluk amirinin, vali tarafından yönlendirilmesi yürütmenin yargıya müdahalesi ve bu da "kuvvetler ayrılığı" ilkesinin (özellikle, Anayasa'nın 9. maddesinin) ihlali anlamı taşıyacaktır. Adli yetkinin açıkça gaspı söz konusudur. Anayasa'nın 2., 9., 13. ve 34. maddelerine açıkça aykırı olan 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanununun 91. Maddesindeki bu değişikliğin madde metninden çıkarılması amaçlanmıştır.", 19.01.2016 tarihli, 2/594 sayılı Kanun teklifi metni için bkz. http://www2.tbmm.gov.tr/d26/2/2-0594.pdf, (Erişim tarihi: 14.05.2018).

[960] **Centel/Zafer,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 374.

hürriyeti bağlayıcı cezanın yerine getirilebilmesini sağlamaya yönelik geçici nitelikte bir araçtır. Geçici bir araç olması yanında "kişisellik, orantılılık" ve "görünüşte haklılık" ilkeleri tutuklama kurumunu belirleyicidir[961]. Tutuklama koruma tedbiri, AİHS'nin 5. maddesi ve Anayasa'nın 19. maddesine paralel olarak CMK'nun 100. maddesinde düzenlenmiştir. Bu maddeye göre tutuklama kararı verilebilmesi için iki şartın bir arada bulunması gerekmektedir. Bunlardan ilki, "kuvvetli suç şüphesinin varlığını gösteren somut deliller"; ikinci ise "bir tutuklama nedeninin bulunması"dır. Tutuklama nedenleri ise aynı maddenin ikinci fıkrasında sayılmış olup bu hallerde bir tutuklama nedeni var sayılabilir. Bu haller; şüpheli veya sanığın kaçması, saklanması veya kaçacağı şüphesi uyandıran somut olgular, şüpheli veya sanığın delilleri yok etme, gizleme veya değiştirme ile tanık, mağdur veya başkaları üzerinde baskı girişiminde bulunması hususunda kuvvetli şüphe mevcudiyetidir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne göre, AİHS'nin 5. maddesi çerçevesinde tutuklama için yeterli görülen makul şüphenin varlığı, elde edilen deliller ve somut olayın koşulları dikkate alındığında olaylara dışarıdan bakan objektif bir gözlemciyi ikna edecek yeterlilikte olmalı, mevcut deliller çerçevesinde şüpheli veya sanığın atılı suçu işlemiş olabileceği yönünde bir kanaat oluşturmaya elverişli olmalıdır[962]. Ayrıca yer vermek gerekir ki yukarıda yer verilen tutuklama nedenlerinden biri somut olayda mevcut olmasa dahi CMK m. 100/3 hükmünde yer alan bazı suçların varlığı yönünde kuvvetli şüphe söz konusu ise tutuklama nedeni varsayılabilecektir. Burada esas olan hâkimin takdiridir; yoksa bu katalog suçların mevcudiyeti hakkında kuvvetli şüphe olması zorunlu olarak tutuklama kararının verilmesini gerektirmemektedir.

Tutuklama tedbirine başvurulmayacak haller ise CMK m. 100/4 hükmünde öngörülmüştür. Buna göre, sadece adli para cezasını gerektiren suçlarda veya vücut dokunulmazlığına karşı kasten işlenenler hariç olmak üzere hapis cezasının üst sınırı iki yıldan fazla olmayan suçlarda tutuklama kararı verilemez.

Tutuklama koruma tedbirinde orantılılık ilkesi önemli yer tutar. Orantılılık ile kastedilen, kişinin özgürlüğünü sınırlayan koruma tedbirlerinden öncelikle hafiften

[961] **Yenisey/Nuhoğlu,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 358; **Ünver/Hakeri,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 338; **Özbek/Doğan/Bacaksız/Tepe,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 317; **Centel/Zafer,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 374.

[962] **AİHM, Fox, Campbell ve Hartley/Birleşik Krallık**, aktaran, **Dutertre,** Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarından Örnekler, s. 105.

ağıra doğru giden sıralama içinde uygulama yapılmasıdır. Bir başka ifade ile ceza muhakemesi hukukunun amacına daha hafif bir tedbir ile ulaşılması mümkün ise öncelikle o tedbirin uygulanması gerekir. Söz gelimi, adli kontrol tedbiri yeterli iken tutuklama tedbirine başvurulamaz[963]. Bu bakımdan hâkimin şüphelinin tutuklanmasının gerçekten zorunlu olup olmadığını araştırması ve adli kontrol koruma tedbirinin hangi nedenlerden ötürü yetersiz kalacağının vereceği kararında gerekçeli olarak ve somut delillerle irtibatlandırarak açıklanması gerekmektedir.

CMK sisteminin en ağır koruma tedbiri olan tutuklama, tutuklamanın devamı ve tahliye isteminin reddine ilişkin kararlarda mahkeme veya hâkimlik, Cumhuriyet savcısı tarafından sunulan somut delillerden hareketle suç şüphesinin kuvvetli olup olmadığını denetlemelidir. Hâkim suçun işlenmiş olma ihtimalinin yüksek olup olmadığını incelerken delillerin takdirinde duruşmada uygulanan kurallara sıkı bir şekilde bağlı olan ispat kurallarını uygulamaz; sadece hukuka uygun bir şekilde elde edilmiş olan delilleri (CMK m. 217/2) kullanabilir. Ayrıca ifade etmek gerekir ki, tutuklama kararı veren hâkimin kuvvetli suç şüphesini kabul etmesi için, mahkûmiyet için şart olan kesin kanaat derecesine ulaşması gerekmez; kriminalistik tecrübelerinden yararlanarak şüpheli veya sanığın suçu işlediği yönünde şüphenin kuvvetli olduğunu gerekçe olarak karara yazması yeterli görülmektedir. Bundan başka, tutuklama kararında delillerin kalitesinin veya delillerin kendisinin tartışılmasına gerek olmadığı doktrinde ifade edilmiştir[964].

3.2. Tutuklamada Makul Süre

Tutuklama, Anayasa ve kanundaki şartların mevcut olması halinde hâkim kararıyla, henüz suçlu olduğu hakkında kesin karar verilmeden önce şüpheli veya sanığın özgürlüğünün geçici olarak kaldırılması anlamına gelmektedir. Tutuklanan kişinin henüz suçluluğu sabit olmadığından tutukluluk süresinin mümkün olduğunca kısa olması, hukuk devleti ilkesinin bir gereğidir.

---

[963] **KOPARAN Mehmet Reşat**, Bir Koruma Tedbiri Olarak Tutuklama, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S. 65, Y. 2006, ss. 154-172, s. 156.

[964] **YENİSEY Feridun**, Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Kararlarının Ceza Muhakemesi Hukuku Açısından Değerlendirilmesi: Tutuklama, Anayasa Yargısı Dergisi, S. 33, Y. 2016, ss. 213-229, s. 223.

Nitekim AİHM ile kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkına makul şüphe nedeniyle getirilen kısıtlamada tutmanın makul sürede uygulanması gerektiği düzenlenmiştir. Bir diğer ifadeyle AİHS, tutuklamayı makul süre ile sınırlandırmıştır[965].

Ceza Muhakemesi Kanunu'nun "Tutuklulukta geçecek süre" başlıklı, 5560 sayılı Kanun ile değişik 102. maddesinin ilk fıkrasına göre, ağır ceza mahkemesinin görevine girmeyen işlerde tutukluluk süresi en çok bir yıldır. Ancak bu süre, zorunlu hallerde gerekçeleri gösterilerek altı ay daha uzatılabilir. Söz konusu maddenin ikinci fıkrasında ağır ceza mahkemesinin görevine giren işlerde tutukluluk süresi düzenlenmiş olup tutukluluk süresinin en çok iki yıl olabileceği öngörülmüştür. Bununla beraber bu süre, zorunlu hallerde gerekçeleri gösterilerek uzatılabilir. Ağır ceza mahkemesinin görevine giren işlerde tutukluluk süresinin ne kadar süreyle uzatılacağı, yargılamaya konu suçun niteliğine göre değişecektir. Buna göre, TCK'nın İkinci Kitap Dördüncü Kısım Dördüncü[966], Beşinci[967], Altıncı[968] ve Yedinci Bölümünde[969] tanımlanan suçlar ile 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu kapsamına giren suçlarda uzatma süresi toplam beş yılı geçemeyecekken bu suçlar dışında kalan ve ağır ceza mahkemesinin görevine giren diğer suçlarda tutukluluk en fazla üç yıl daha uzatılabilir.

Tutukluluk süresi, kişinin gözaltına alındığı andan itibaren başlar. Yargılama tutuklu olarak neticelendirilmiş ise karar tarihinde; yargılama sürerken kişi salıverilmişse serbest bırakılma tarihinde tutukluluk süresinin sona erdiği kabul edilir. AİHM'nin yerleşik içtihatlarında kabul ettiği üzere, istinaf ve temyiz aşamalarında geçen süre, tutuklulukta geçen süreye dâhil edilmemiştir[970]. Nitekim AİHS'nin m. 5/1-a hükmü uyarınca "kişinin yetkili mahkeme tarafından mahkûm edilmesi üzerine usulüne uygun olarak hapsedilmesi" kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkının bir istisnası sayılmıştır. Öte yandan bir başka görüşe göre, AİHS'nde yapılan düzenlemeler asgari nitelikte olup ulusal mevzuatta daha üst normlar öngörülebilir. Ulusal mevzuatımıza göre, kovuşturma evresi içine istinaf ve temyiz

[965] **ŞEN Ersan/ÖZDEMİR Bilgehan,** Tutuklama: Uygulamada Şüpheli ve Sanık Haklarının Korunması, 3. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2011, s. 80.
[966] Devletin güvenliğine karşı suçlar madde 302-308.
[967] Anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı suçlar, madde 309-316.
[968] Milli savunmaya karşı suçlar, madde 317-324.
[969] Devletin sırlarına karşı suçlar ve casusluk, madde 326-339.
[970] **DOĞRU Osman,** Kişi Özgürlüğü: İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin 5. Maddesinin İnsan Hakları Mahkemesi Tarafından Yorumu, İHAUM Yayını, İstanbul, 2004, s. 270.

aşaması da dâhil edildiğinden makul sürenin hesabında ilk derece mahkemesinin hükmünden sonraki aşamalarında da dâhil edilmesi gerektiği ileri sürülmüştür[971]. Bu görüşe göre, 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'un 4. maddesinde, "Mahkûmiyet hükümleri kesinleşmedikçe infaz olunamaz" hükmü düzenlenmiştir. Dolayısıyla, ilk derece mahkemesince mahkûm edilmiş olsa bile, mahkûmiyet hükmünün henüz kesinleşmemiş olması nedeniyle cezalandırmak amacıyla kişiyi özgürlüğünden yoksun bırakmak mümkün değildir.

Anayasa Mahkemesi de vermiş olduğu bireysel başvuru kararlarında, AİHM'nin içtihatları doğrultusunda hareket etmiştir. Anayasa Mahkemesi'ne göre; Bir suç isnadına bağlı olarak tutuklulukta geçen sürenin başlangıcı, başvurucunun ilk kez yakalanıp gözaltına alındığı durumlarda bu tarih, doğrudan tutuklandığı durumlarda ise tutuklama tarihidir. Sürenin sonu ise kural olarak kişinin serbest bırakıldığı ya da ilk derece mahkemesince hüküm verildiği tarih olduğunu belirtmiştir[972]. Yargıtay Ceza Genel Kurulu da AİHM kararlarına atıfla aynı görüşü benimsemiş ve bu yönde karar vermiştir[973].

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne göre, hakkında tutukluluk devam eden kişinin davası temyiz edilmesinin ardından bozulmuş ve dosya yerel mahkemeye geri gönderilmiş ise yerel mahkeme önünde kişinin tutukluluğu yeniden başlar ve yerel mahkemenin kararı ile sona erer. Tutukluluk süresinin hesaplanması bakımından AİHM'nin göz önüne aldığı bir diğer önemli husus, temyiz mahkemesinin bozma kararından sonra tutukluluk hali devam eden kişilerin tutuklu kaldığı süre hesaplanırken temyiz incelemesi boyunca geçen sürenin toplam tutukluluk süresinden çıkarılmasıdır[974]. Bir başka ifade ile tutukluluk hali devam ederken

---

[971] **AYCI Emrullah,** Koruma Tedbirleri Nedeniyle Tazminat, İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul, 2012, s. 168.

[972] **AyM, Murat Narman,** 02.07.2013 tarihli, Başvuru No: 2012/1137, par. 66, https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/1137; **Mustafa Ali Balbay,** 04.12.2013 tarihli, Başvuru No: 2012/1272, par. 106, https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/1272; **Savaş Çetinkaya,** 21.11.2014 tarihli, Başvuru No: 2012/1303, par. 56, https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/1303; **Mehmet İlker Başbuğ,** 06.03.2014 tarihli, Başvuru No: 2014/912, par. 51, https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/912 , (Erişim tarihi: 14.05.2018).

[973] **YCGK,** 12.04.2011 tarihli, 2011/1-51 E., 2011/42 K., sayılı kararı, www.kazanci.com, (Erişim tarihi: 14.05.2018).

[974] **AİHM, Cahit Demirel/Türkiye,** 07.10.2009 tarihli, Başvuru No: 18623/03, par. 23, www.hudoc.echr.coe.int, (Erişim tarihi: 14.05.2018).

temyiz incelemesi yapılmış ve karar bozulmak suretiyle yerel mahkemeye gönderilmiş ise, tutukluluk süresinin makul olup olmadığı incelenirken temyiz incelemesinde geçen süre dikkate alınmayacaktır.

İlk derece mahkemesinin mahkûmiyet kararından sonra tutukluluk durumu devam ediyorsa, bu durumda AİHS'nin m. 5/3 hükmü değil ve fakat özgürlükten yoksun bırakılmanın istisnalarından biri olan AİHS m. 5/1-a hükmünün uygulama alanı bulacağı kabul edilmektedir[975].

Bu aşamada şu hususu önemle vurgulamak gerekir: Temyiz incelemesinin çok uzun sürmesi dolayısıyla mahkûmiyet kararı sonrası tutukluluk halinin uzunluğundan şikâyetçi olmak isteyen bir kişi AİHS'nin m. 5/3 hükmüne göre değil ve fakat AİHS m. 6/1 hükmüne göre makul sürede yargılama yapılmadığından bahisle şikâyette bulunabilir[976].

Tutukluluğun devamına karar verilebilmesi için, tutuklanan kişi hakkında yeterli suç şüphesinin mevcudiyeti olmazsa olmaz koşuldur. Bununla birlikte, şüphenin mevcudiyeti belirli bir sürenin geçmesinden sonra tutuklamanın devamı için yeterli sebep teşkil etmez[977]. Tutukluluk halinin devamı için ortaya konulan sebeplerin geçerli sebepler olması, yeterli ve yerinde gerekçeleri içermesi icap eder. Söz gelimi; 1995 yılındaki Mansur/Türkiye kararında AİHM, kaçmaya ilişkin bir tehlikenin neden olduğuna ilişkin herhangi bir açıklama yapılmaksızın, altı kez yapılan tutuklama itirazlarının aynı kelimelerle ve "suçlamaların niteliği" ile "delil durumu" gibi gerekçelerle reddedilmesinin, geçerli ve yeterli gerekçe olmadığını ve ayrıca özel bir ihtimam gösterilmediğini ve dolayısıyla AİHS'nin m. 5/3 hükmünün ihlal edildiğini belirtmiştir[978].

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, tutukluluk süresinin makul olup olmadığını tespit ederken özellikle şu hususları göz önüne almaktadır:

---

[975] **KAZANCI Behiye Eker,** AİHS ve AİHM Kararları Çerçevesinde Yakalama ve Tutuklama Koruma Tedbiri İle Kişi Güvenliği ve Hürriyetinin Sınırlandırılması, TBB Dergisi, Y. 2012, S. 98, ss. 75-104, s. 91.

[976] **AİHM, Wemhoff/Almanya,** 27.06.1968 tarihli, Başvuru No: 2122/64, par. 18, https://hudoc.echr.coe.int/, (Erişim tarihi: 14.05.2018).

[977] **Kazancı**, AİHS ve AİHM Kararları Çerçevesinde Yakalama ve Tutuklama Koruma Tedbiri İle Kişi Güvenliği ve Hürriyetinin Sınırlandırılması, s. 39.

[978] **AİHM, Mansur/Türkiye,** 08.06.1995 tarihli, Başvuru No: 14/1994/461/542, par. 52-57, https://hudoc.echr.coe.int/, (Erişim tarihi: 14.05.2018).

- İç hukukta tutukluluğunun, yargılama sonunda verilecek cezadan mahsup edilip edilemediği,
- Tutuklu kişinin maddi, ahlaki ve diğer açılardan durumu,
- Sanığın soruşturma ve yargılamanın gecikmesine veya hızına katkıda bulunup bulunmadığı,
- Sanığın kefaletle salıverilme talebi veya duruşmadan vareste tutulmak için başka teminatlar önerip önermediği,
- Olayın soruşturulmasında yaşanan güçlükler, vakıaların karmaşıklığı, tanıkların veya şeriklerin sayısı, yurt dışından delil elde etme ihtiyacı,
- Yargısal makamların, sanığın salıverilme taleplerini incelerken ve yargılamayı tamamlarken gösterdikleri tavırlar.

Tutuklunun makul sürede salıverilme hakkı ile AİHS'nin 6. maddesinde yer alan makul sürede yargılanma hakkı birbirinden farklı kavramlardır; zira bir yargılamanın uzun süre devam etmesi, bu süre içinde sanığın tutuklu olacağı anlamına gelmez. Bu sebeple, yargılama uzun süre devam etmiş olsa bile kişi tutuklu bulunmadıkça AİHS'nin 5/3. maddesinde yer alan makul sürede salıverilme hakkı ihlal edilmiş olmayacaktır[979].

Kanuna uygun olarak tutuklanmış olmasına rağmen kişinin makul süre içinde yargılama mercii önüne çıkarılmaması veya bu süre zarfında hakkında hüküm verilmemesi, CMK m.141/1-d'de bir tazminat sebebi olarak öngörülmüştür.

Anayasa Mahkemesi daha önce verdiği kararlarında, tutukluğun kanunda öngörülen azami süreyi veya makul süreyi aştığı iddiasıyla yapılan bireysel başvurularda asıl davanın sonuçlanmamış olması halinde CMK'nun 141. maddesinde öngörülen tazminat davası açma imkânının tüketilmesi gereken etkili bir hukuk yolu olmadığı belirtmekteydi[980]. Bununla birlikte Yüksek Mahkeme, bireysel başvuruda bulunduktan sonra asıl davanın sonuçlandığı ve ilk derece mahkemesinin

[979] **Şen/Özdemir,** Tutuklama: Uygulamada Şüpheli ve Sanık Haklarının Korunması, s. 80.
[980] **AyM, Ramazan Aras,** 02.07. 2013 tarihli, Başvuru No: 2012/239, par. 36; **Burak Döner,** 02.07.2013 tarihli, Başvuru No: 2012/521, par. 35, https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/, (Erişim tarihi: 14.05.2018).

mahkûmiyet hükmünün kesinleştiği durumlarda anılan hukuk yolunun etkili olduğu ve tüketilmesi gerektiğini ifade etmiştir[981]. Anayasa Mahkemesi 2014 yılında verdiği Erkam Abdurrahman Ak kararında, CMK m. 141'deki tazminat yolunun tüketilmesi gereken bir yol olup olmadığını incelemiş ve Yargıtay uygulamasını dikkate alarak söz konusu tazminat davalarının açılması için asıl davanın sonuçlanmasını veya verilen kararın kesinleşmesini beklemek gerekmediğinden bahisle tutuklulukta makul sürenin aşıldığına müteallik bireysel başvurular öncesinde CMK m. 141'de öngörülen tazminat yolunun tüketilmesi gereken etkili bir hukuk yolu olmadığı yönündeki içtihadından ayrılmıştır[982].

3.3. Tutuklama Kararına Karşı İtiraz Yolu

Tutuklamaya karşı kanun yoluna başvurulabilmesi anayasal ve yasal güvence altındadır (Anayasa m. 19/8). AİHS de özgürlüğü kısıtlanan kişinin bu durumunun yasaya uygunluğu hakkında kısa bir sürede karar verilmesi ve yasaya aykırı görülmesi halinde tahliyesinin emredilmesi için bir mahkemeye itiraz etme hakkına sahip olduğu hükmüne yer vermiştir (AİHS m. 5/4)[983]. Tutuklamaya, tutukluluğun devamına, Cumhuriyet savcısının tutuklama talebinin reddine, tutukluluğun kaldırılmasına veya tutuklama yerine adli kontrol uygulanmasına ilişkin kararlara karşı gidilebilecek kanun yolu itirazdır (CMK m. 105, 104/2)[984]. CMK m. 100/5 hükmü uyarınca tutuklama, tutuklama talebinin reddi, tutuklamanın devamına ve tutukluluğun kaldırılması talebinin reddi kararlarına karşı, itiraz kanun yoluna başvurulabilir. İtirazları inceleyecek merci, tutuklama kararını veren merciye göre (soruşturma aşamasında sulh ceza hâkimliği, kovuşturma aşamasında yargılamayı yapan ceza mahkemesi) değişmektedir. CMK m. 268/3 hükmü uyarınca, soruşturma aşamasında tutuklama tedbirine ilişkin sulh ceza hâkimliğince verilecek kararlara karşı olarak yapılan itiraz incelemesi, o yerde birden fazla sulh ceza hâkimliğinin bulunması halinde, numara olarak kendisini izleyen hâkimliğe; son numaralı

---

[981] **AyM, Hamit Kaya,** 02.07.2013 tarihli, Başvuru No: 2012/338, par. 34-50, https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/, (Erişim tarihi: 14.05.2018).

[982] **AyM, Erkam Abdurrahman Ak,** 28.09. 2016 tarihli, Başvuru No: 2014/8515, par. 58; **İrfan Gerçek,** 29.06.2016 tarihli, Başvuru No: 2014/6500, par. 33-45; **Nureddin Atuğ,** 21.09.2017 tarihli, Başvuru No: 2014/11189, par. 24, https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/, (Erişim tarihi: 15.05.2018).

[983] **CENTEL Nur,** Tutuklama Uygulamasında Sorunlar, İÜHFM C. LXXI, S. 1, 2013, ss. 193-206, s. 201.

[984] **Centel,** Tutuklama Uygulamasında Sorunlar, s. 201.

hâkimlik için bir numaralı hâkimliğe yapılır. Asliye ceza mahkemesi tarafından verilen tutukluluk tedbirine ilişkin kararlara itiraz, yargı çevresinde bulundukları ağır ceza mahkemesine ve bu mahkemece verilen kararlar hakkında itirazların incelenmesi, birden fazla ağır ceza mahkemesi dairesinin bulunması halinde numara olarak kendisini izleyen daireye, son numaralı daire için birinci daireye, o yerde ağır ceza mahkemesinin tek dairesi varsa en yakın ağır ceza mahkemesine yapılır (CMK m. 268/3-c). İtiraz üzerine ilgili hâkimlik veya mahkemenin verdiği kararlar kesindir; ancak, ilk defa merci tarafından verilen tutuklama kararlarına karşı itiraz yoluna CMK'nun 271. maddesinin son fıkrası çerçevesince başvurulabilir.

Şüphelinin salıverilme istemlerine ilişkin CMK'nun 105. maddesinde öngörülen usul ve süre yerine, dosya üzerinden en geç otuzar günlük sürelerle ve tutukluluğun incelenmesi kararlarıyla birlikte salıverilme istemlerinin karara bağlanacağı hüküm altına alınmıştır (TMK Geçici m. 19/1-c). TMK Geçici 19/1-c-1, 2 bentleri uyarınca getirilen düzenleme, şüphelinin özelde meramını anlatma genelde ise savunma hakkını ihlal edecek niteliktedir.

Bu aşamada şu hususu hatırlatmakta fayda bulunmaktadır: İtiraz kanun yoluna başvuru, hakkında bu yola başvurulmuş kararların infazına engel olmaz. Tutuklama kararına karşı yapılacak itiraz yolunda merci tarafından karar verilene kadar tutuklama tedbirinin infazına devam olunacaktır. Ancak, kararına itiraz edilen makam veya kararı inceleyecek hâkimlik veya mahkeme, CMK'nun 269. maddesi uyarınca infazın geri bırakılmasına karar verebilir. Bu aşamada, 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkındaki Kanun[985]'un 49/5 maddesine yer vermek gerekmektedir. Zira anılan madde kesin kararlara karşı yapılan bireysel başvurular bakımından önem arz etmektedir. Söz konusu maddeye göre, Anayasa Mahkemesi bireysel başvuruların esas inceleme aşamasında, başvurucunun temel haklarının korunması için zorunlu gördükleri tedbirlere resen veya başvurucunun talebi üzerine karar verebilir. Tedbire karar verilmesi halinde, esas hakkındaki kararın en geç altı ay içinde verilmesi gerekir; aksi takdirde tedbir kararı kendiliğinden kalkar. Öte yandan, yukarıda anılan 6216 sayılı Kanun'a dayalı olarak çıkarılan Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü'nün "Tedbir kararı" başlıklı 73. maddesinin ilk fıkrasına göre tedbire başvurulması, "başvurucunun yaşamına ya da

[985] 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkındaki Kanun, **Resmi Gazete,** 12.07.2012 tarih ve Sayı: 28351.

maddi veya manevi bütünlüğüne yönelik ciddi bir tehlike bulunduğunun anlaşılması" şartına bağlanmıştır ki Kanun'da olmayan daraltıcı bir hükmün öngörülmüş olması karşısında bu düzenlemenin kanuna aykırı olduğunu ifade etmek gerekir[986].

Tutuklamaya ilişkin kararlarda, bu tedbire başvurulmasını gerekli ve ölçülü kılan delillerin incelenmesi önem arz etmektedir. Bu bakımdan mevcut delillerin, tutuklama tedbirini hangi nedenlerle zorunlu kıldığının aydınlatılması gerekmektedir. Anayasa m. 141/3 ve CMK m. 101 hükümleri uyarınca, tutuklama kararlarının gerekçeli olması bir zorunluluktur. AİHM'ne göre de, somut olayda masumiyet karinesi göz önüne alınarak, kişi özgürlüğünün sınırlandırılmasını meşru kılan tüm şartlar araştırılıp incelenmeli ve buna ilişkin inandırıcı gerekçeler kararda açıkça gösterilmelidir. Tutuklama kararlarında yer bulan, "dosya münderecatı", "suçun ağırlığı" ve "delil durumu" gibi genel ifadelerle yetinilmesi hukuka aykırı bulunmakta, kanun maddelerinin tekrar edilmesi yeterli sebep olarak kabul edilmemektedir[987]. AİHM de 05.07.2016 tarihinde verdiği Buzadji/Moldova Kararı'nda, ilk tutuklama kararından itibaren suçun işlendiğine dair makul şüphenin varlığı yanında tutuklamaya ilişkin nedenlerin bulunduğunun ilgili ve yeterli gerekçelerle ortaya konması gerektiğini tespit etmiştir[988].

Anayasa Mahkemesi ise Mustafa Ali Balbay başvurusunda, tutuklamanın ancak "suçluluğu hakkında kuvvetli belirtiler bulunan kişiler" bakımından mümkün olduğunu; tutuklamanın ön koşulunun kişinin suçluluğu hakkında kuvvetli belirti bulunması şartına bağlı olduğunu ve bunun için suçlamanın kuvvetli sayılabilecek inandırıcı delillerle desteklenmesi gerektiği ve son olarak inandırıcı delil sayılabilecek olguların niteliğinin büyük ölçüde somut olayın kendine özgü şartlarına bağlı olduğunu tespit etmiştir[989].

---

[986] **BALO Yusuf Solmaz,** Tutuklama Koruma Tedbirinin Bireysel Başvuruya Konu Olması ve Anayasa Mahkemesi'nin İmtihanı, Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi, C.3, S.1, Y.2015, ss. 1-56, s. 17.

[987] **AİHM, Mitap-Müftüoğlu/Türkiye,** 25.03.1996 tarihli, Başvuru No: 15530/89; **Yağcı-Sargın/Türkiye,** 08.06.1995 tarihli, Başvuru No: 16419/90; **Algür ve diğerleri/Türkiye,** 20.10.2007 tarihli, Başvuru No: 483/02, https://hudoc.echr.coe.int/, (Erişim tarihi: 15.05.2018).

[988] **AİHM, Buzadji/Moldova,** 05.07.2016 tarihli, Başvuru No: 23755/07, par. 92-102, https://hudoc.echr.coe.int/, (Erişim tarihi: 15.05.2018).

[989] **AyM, Mustafa Ali Balbay,** par. 72.

Ayrıca ifade etmek gerekir ki, tutuklamaya ilişkin kararın gerekçesiz olması halinde şüphelinin itiraz yoluna başvurması aşamasında kararın hangi noktalarına karşı görüş bildireceği bilgisini ortadan kaldırmaktadır. Bu sebeple, gerekçesiz karara karşı etkin bir başvuru yolu bulunduğu söylenemeyeceği gibi bu durum savunma hakkının da kısıtlanması anlamına gelecek olup adil yargılanma hakkını da ihlal edecektir[990].

Tutuklama tedbirine ilişkin incelemeyi yapan mahkeme veya hâkimlik, hukuka uygun bir şekilde elde edilen delilleri değerlendirirken, "suç şüphesinin kuvvetli" (CMK m. 100/1) olup olmadığını, şüpheli veya sanığın tutuklanmadığı takdirde delilleri karartacak veya delillerin kuvvetini azaltacak olup olmamasını, yani tutuklamanın zorunlu olup olmadığını dikkate almalıdır. Nitekim Anayasa Mahkemesi de, suç işlendiğine dair kuvvetli belirtinin yeterince ortaya konulması gerektiğini belirtmiştir[991].

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Mooren/Almanya Kararı'nda tutuklama kararı ilk kez verilirken henüz deliller toplanmamış olduğu için tutuklama kararında gösterilecek deliller ve gerekçenin çok yoğun olmaması kabul edilebilir iken tutukluluk durumunun devamına karar verilmesi halinde, artık aradan zaman geçtiği ve delillerin toplanmış olması beklendiği için gerekçenin daha yoğun ve daha derin olması gerektiğini aramıştır[992]. Almanya Federal Anayasa Mahkemesi bu karardan sonra, tutuklu görülen davaların hızlandırılması mecburiyeti öngören bir ilke getirmiş ve bu ilkenin kanun yolu dâhil ceza muhakemesinin tüm evreleri açısından geçerli olduğunu belirtmiştir[993].

---

[990] **Cengiz/Demirdağ/Ergül/Mcbride/Tezcan,** Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Ceza Yargılaması Kurum ve Kavramları, s. 211.

[991] **AyM, Şahin Alpay,** 11.01.2018 tarihli, Başvuru No: 2016/16092, par. 100-101, https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/, (Erişim tarihi:15.05.2018).

[992] **Yenisey,** Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Kararlarının Ceza Muhakemesi Hukuku Açısından Değerlendirilmesi: Tutuklama, s. 227.

[993] **Yenisey,** Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Kararlarının Ceza Muhakemesi Hukuku Açısından Değerlendirilmesi: Tutuklama, s. 227; Ayrıca belirtmek gerekir ki Anayasa Mahkemesi'nin aynı yönde kararları bulunmaktadır: "Kuvvetli suç şüphesi, tutuklama için bir ön şart olup varlığını tutukluluğun her aşamasında korumalıdır. Tutmanın bir amacı da kişi hakkında şüpheleri teyit etmek veya çürütmek suretiyle ceza soruşturmasını/kovuşturmasını ilerletmektir. Başlangıçtaki bir tutuklama için kuvvetli suç şüphesinin bulunduğunun, tüm delilleriyle birlikte ortaya konulması her zaman mümkün olmayabilir. Bununla birlikte soruşturma/kovuşturma süreci ilerledikçe kişi hakkındaki suç şüphesini doğrulayacak ya da ortadan kaldırılacak delillere erişilecektir. Bu nedenle belirli

Türk ceza muhakemesi hukuku bakımından bu konuya ilk defa dikkat çeken Nurullah Kunter, kısa soruşturma müessesini ortaya atmıştır. Bilindiği üzere CMK'nun sistematiğinde, tutuklama kararı verilmesi gereken hallerde kuvvetli suç şüphesi aranmakta ve fakat iddianame düzenlenmesi için yeterli şüphe ile yetinilmektedir. Şu halde bir kişi hakkında tutuklama kararı verilebiliyorsa, en kısa süre içinde iddianamenin hazırlanması gerekmektedir[994]. Bu kapsamda özellikle şüpheli veya şüphelilerin tutuklu olduğu soruşturma evresinde iddianamenin düzenlenmesi veya kovuşturmaya yer olmadığına dair kararın verilmesi için bir süre sınırlamasının getirilmesinin uygun olacağı kanaatindeyiz. Getirilen süre sınırlaması soruşturmanın etkili bir şekilde yürütülmesi amacına yönelik olarak, esas süreden fazla olmamak koşuluyla[995] bir veya birkaç defa ek süre ile uzatılabilir. Ek süre kararı soruşturmanın gizliliğine riayet edilmek koşulu ile gerekçeli olarak, soruşturmayı yürüten Cumhuriyet savcısı tarafından alınabilir. Ancak Cumhuriyet savcısı tarafından alınan bu karara karşı, şüpheli, müdafii, mağdur, suçtan zarar gören ve vekili sulh ceza hâkimliğine itirazda bulunma hakkına sahip olmalıdır. İtiraz üzerine sulh ceza hâkimliği, istemi yerinde bulmazsa, gerekçeli olarak reddeder. İstemi yerinde bulursa, Cumhuriyet savcısına iddianame düzenlemesi veya kovuşturmaya yer olmadığına dair karar verme yetkisini kullanacak ise bu yetkisini kullanması için kesin bir süre verir.

---

bir süre geçtikten sonra tutukluluğun devamına ilişkin kararlarda kuvvetli suç şüphesinin bulunduğunun somut olgularla birlikte açıklanması gerekir. Tutukluluğun herhangi bir aşamasında, kişinin tutuklu olduğu suç yönünden kuvvetli suç şüphesini gösteren olgular ortadan kalkmışsa artık tutmanın meşru bir amacının bulunduğu söylenemez."; **AyM, Şahin Alpay Kararı.** Bir başka kararında ise, özellikle tutukluluğun devamı kararları açısından Anayasa Mahkemesi şu ifadelere yer vermiştir: "Bu kararlarda tutuklama nedenlerinin somut olgulara dayalı olarak açıklanması ve bu nedenlerin olayın koşullarında neden zorunlu olduğunun ortaya konulması gerekir. Tutukluluk devam ettikçe bir taraftan bireye düşen yükümlülük artarken diğer taraftan tutulmanın dayandığı meşru amaç zayıfladığından, tutukluluğun devamı kararlarında davanın genel durumu yanında, tutuklu kişinin özel durumu da dikkate alınmalı, bu anlamda tutuklama nedenleri kişiselleştirilmelidir."; **AyM, Hanefi Avcı,** 18.06.2014 tarihli, Başvuru No: 2013/2814, par. 84, https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/, (Erişim tarihi: 15.05.2018).

[994] **Yenisey,** Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Kararlarının Ceza Muhakemesi Hukuku Açısından Değerlendirilmesi: Tutuklama, s. 228.

[995] "Tutuklamayı uzatma süresinin tutuklama için öngörülen temel üst süreden uzun olması ters bir düzenlemedir; istisna kuralı geçmemelidir. Söz konusu uzun üst sürelerin fiilen uygulanması yasaya aykırı olmasa da hukuka aykırı olacaktır"; **Centel,** Tutuklama Uygulamasında Sorunlar, s. 200.

3.4. Haksız Tutuklama Dolayısıyla Tazminat Hakkı

Haksız tutukluluğa karşı tazminat talep etme hakkı CMK'nun 141. maddesinde[996] yer almaktadır. Buna göre tutuklama işlemine karşı kanunda öngörülen başvuru imkânlarından yararlandırılmayan şüpheli veya sanıklar her türlü maddi ve manevi tazminatlarını Devletten isteyebilirler.

Anayasa Mahkemesi, tutukluluğun azami süreyi veya makul süreyi aştığı iddiasıyla yapılan bireysel başvuruların incelendiği tarih itibariyle başvurucu tahliye edilmiş ise, asıl dava sonuçlanmamış da olsa CMK'nun 141. maddesinde öngörürken tazminat davası açma imkânının tüketilmesi gereken etkili bir hukuk yolu olduğunu kabul etmektedir[997]. Bu nedenle, tutukluluğun makul süreyi ve kanunda öngörülen azami süreyi aştığı iddiasıyla CMK'nun 141. maddesine dayanarak tazminat davası açılmaksızın yapılan bireysel başvurular için, Anayasa Mahkemesince başvuru yollarının tüketilmemiş olması nedeniyle kabul edilemez olduğuna karar verilmiştir[998].

3.5. Tutuklama Tedbirine Alternatif Tedbir: Adli Kontrol

Tutuklama kararı kişi özgürlüğünü kısıtladığı için zorunlu hallerde başvurulacak bir tedbirdir. Nitekim bu sebepten ötürü tutuklama tedbirine seçenek yaptırımların

---

[996] **CMK Madde 141/1-** Suç soruşturması veya kovuşturması sırasında; a) Kanunlarda belirtilen koşullar dışında yakalanan, tutuklanan veya tutukluluğunun devamına karar verilen, b) Kanunî gözaltı süresi içinde hâkim önüne çıkarılmayan, c) Kanunî hakları hatırlatılmadan veya hatırlatılan haklarından yararlandırılma isteği yerine getirilmeden tutuklanan, d) Kanuna uygun olarak tutuklandığı hâlde makul sürede yargılama mercii huzuruna çıkarılmayan ve bu süre içinde hakkında hüküm verilmeyen, e) Kanuna uygun olarak yakalandıktan veya tutuklandıktan sonra haklarında kovuşturmaya yer olmadığına veya beraatlerine karar verilen, f) Mahkûm olup da gözaltı ve tutuklulukta geçirdiği süreleri, hükümlülük sürelerinden fazla olan veya işlediği suç için kanunda öngörülen cezanın sadece para cezası olması nedeniyle zorunlu olarak bu cezayla cezalandırılan, g) Yakalama veya tutuklama nedenleri ve haklarındaki suçlamalar kendilerine, yazıyla veya bunun hemen olanaklı bulunmadığı hâllerde sözle açıklanmayan, h) Yakalanmaları veya tutuklanmaları yakınlarına bildirilmeyen, Yakalama veya tutuklama işlemine karşı Kanunda öngörülen başvuru imkânlarından yararlandırılmayan, Kişiler, maddî ve manevî her türlü zararlarını, Devletten isteyebilirler.

[997] **AyM, Erkam Abdurrahman Ak,** par. 48-62; **İrfan Gerçek,** par. 33-45; **Tahir Atlı,** 21.09.2017 tarihli, Başvuru No: 2014/9774, par. 32-34, https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/, (16.05.2018).

[998] **AyM, Erkam Abdurrahman Ak,** par. 48-62; **İrfan Gerçek,** par. 33-45; **Tahir Atlı,** par. 32-34.

öngörülüp düzenlenmesi gereği ortaya çıkmıştır[999]. "Adli kontrol", tutuklama gibi kişi özgürlüğünü kısıtlayan çok ağır bir tedbirin öncesinde uygulanan ve şüphelinin kaçmasını, delil karartmasını engelleyerek, tutuklama yolunu kapatan, yeni bir koruma tedbiridir[1000]. "Tutuklamanın işlevini görecek alternatif tedbirlere adli kontrol adı verilmiştir"[1001]. Ölçülülük ilkesi çerçevesinde tutuklamadan daha hafif bir tedbir alarak, amaca ulaşmanın mümkün olduğu kanunda sayılı bir veya birkaç yükümlülüğe tabi tutulma tedbirine adli kontrol adı verilmektedir[1002]. CMK'nun 109 vd. maddelerinde, tutuklamada oranlılık ilkesinin gereği ile ölçülülük ilkesi çerçevesinde tutuklama tedbirine alternatif olarak adli kontrol kurumuna yer verilmiştir[1003]. Bu kapsamda soruşturma evresinde CMK 100. maddede belirtilen tutuklama sebeplerinin varlığı halinde, şüphelinin tutuklanması yerine adlî kontrol altına alınmasına karar verilebilir (CMK m. 109/1). Tutuklama yerine, daha hafif tedbirlerle şüphelinin kaçmasını veya delilleri karartmasını önlemenin mümkün olması durumunda, tutuklama tedbirine başvurulmaz. Bu noktada tutuklama yerine alternatif tedbir olan adli kontrol tedbirine başvurulabilecektir. Adli kontrol tutuklamaya nazaran, daha öncelikle uygulanması gereken bir kurumdur[1004]. Adli kontrol, tutuklamanın ikincilliğini ortaya koymak, ölçülülük ilkesini uygulamaya aktarabilmek amacıyla ve tutuklamaya nazaran öncelikli olarak uygulanabilecek bir tedbir olarak kabul edilmiştir[1005].

Ceza Muhakemesi Kanunu tutuklama kararı verilirken, "adli kontrol tedbirlerinin uygulanmasının yetersiz kalacağını belirten hukuki ve fiili nedenlerin neler olduğunun belirtilmesini", mecburi tutmuştur (CMK m. 101/1). Nitekim adli kontrol koşulları bulunmasına rağmen şüphelinin tutuklanmasına karar verilmiş olmasında ve tutuklamanın adli kontrole dönüştürülmesine ilişkin şüphelinin talebinin reddedilmiş olması halinde, AİHM tutuklama yerine geçen alternatiflerin

[999] **Cengiz/Demirdağ/Ergül/Mcbride/Tezcan,** Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Ceza Yargılaması Kurum ve Kavramları, s. 47.
[1000] **Çulha/Demirci/Nuhoğlu/Yenisey,** Ceza Muhakemesinin Soruşturma Evresindeki Süjeler İçin CMK Cep Kitabı, s. 40.
[1001] **Centel/Zafer,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 415.
[1002] **Yenisey/Nuhoğlu,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 349-350; **AyM, Yüksel Baran,** 26.06.2014 tarihli, Başvuru No: 2012/782; **Sebahat Tuncel,** 20.02.2014 tarihli, Başvuru No: 2012/1051; https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/, (Erişim tarihi: 16.05.2018); **Ünver/Hakeri,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 366.
[1003] **Özbek/Doğan/Bacaksız/Tepe,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 345.
[1004] **Çulha/Demirci/Nuhoğlu/Yenisey,** Ceza Muhakemesinin Soruşturma Evresindeki Süjeler İçin CMK Cep Kitabı, s. 40.
[1005] **COŞKUN Neslihan,** "Adli Kontrol", HPD S:3, Nisan 2005, ss. 85-89, s. 86-87.

değerlendirme dışı bırakılarak şüphelinin tutukluluk durumunun sürdürülmesini, AİHS'nin 5/3. maddesinin ihlaline sebebiyet vereceğini belirtmiştir[1006].

Ceza Muhakemesi Kanunu'nun tutuklama yasağı öngördüğü hallerde[1007] de, adli kontrol tedbirine ilişkin hükümler uygulanabilir (CMK m. 109/2). Ancak genel adli kontrol tedbiri verildiği durumda veya azami tutukluluk sürelerinin dolması nedeniyle verilen adli kontrol tedbiri durumunda, adli kontrol tedbiri ihlal edilirse hapis cezasının süresine bakılmaksızın tutuklama kararı verilebilir (CMK m. 112/1). Kanunda öngörülen üst tutukluluk sürelerinin (CMK m. 102) dolması durumunda adli kontrol tedbirleri uygulanabilir (CMK m. 107). Tutuklama kararı azami tutukluluk süresinin dolması nedeniyle verilen adli kontrol tedbirinin ihlaline dayanıyorsa, tutuklama süresi ağır ceza mahkemesinin görevine giren işlerde dokuz aydan, diğer işlerde iki aydan fazla olamaz (CMK m. 112/2)[1008]. Adli kontrol altında geçen süre, kişi hürriyetini sınırlama sebebi sayılarak cezadan mahsup edilemeyecektir (CMK m. 109/6). Ancak CMK m. 109/3-e[1009] hükmü uyarınca belirtilen hallerde uygulanmaz (CMK m. 109/6).

Adli kontrol, şüphelinin bir veya birden fazla yükümlülüğe tabi tutulmasını içerebilir (CMK m. 109/3)[1010]. Şüphelinin adli kontrol altına alınmasına ilişkin karar

---

[1006] **Cengiz/Demirdağ/Ergül/Mcbride/Tezcan,** Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Ceza Yargılaması Kurum ve Kavramları, s. 47-48.

[1007] **CMK Madde 100/4-** Sadece adlî para cezasını gerektiren veya hapis cezasının üst sınırı iki yıldan fazla olmayan suçlarda tutuklama kararı verilemez.; **ÇÇK Madde 21-** Onbeş yaşını doldurmamış çocuklar hakkında üst sınırı beş yılı aşmayan hapis cezasını gerektiren fiillerinden dolayı tutuklama kararı verilemez.

[1008] **Yenisey/Nuhoğlu,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 350.

[1009] **CMK Madde 109/3-e-** Özellikle uyuşturucu, uyarıcı veya uçucu maddeler ile alkol bağımlılığından arınmak amacıyla, hastaneye yatmak dâhil, tedavi veya muayene tedbirlerine tâbi olmak ve bunları kabul etmek.

[1010] **CMK Madde 109/3-** Adlî kontrol, şüphelinin aşağıda gösterilen bir veya birden fazla yükümlülüğe tabi tutulmasını içerir: a) Yurt dışına çıkamamak. b) Hâkim tarafından belirlenen yerlere, belirtilen süreler içinde düzenli olarak başvurmak. c) Hâkimin belirttiği merci veya kişilerin çağrılarına ve gerektiğinde meslekî uğraşlarına ilişkin veya eğitime devam konularındaki kontrol tedbirlerine uymak. d) Her türlü taşıtları veya bunlardan bazılarını kullanamamak ve gerektiğinde kaleme, makbuz karşılığında sürücü belgesini teslim etmek. e) Özellikle uyuşturucu, uyarıcı veya uçucu maddeler ile alkol bağımlılığından arınmak amacıyla, hastaneye yatmak dahil, tedavi veya muayene tedbirlerine tâbi olmak ve bunları kabul etmek. f) Şüphelinin parasal durumu göz önünde bulundurularak, miktarı ve bir defada veya birden çok taksitlerle ödeme süreleri, Cumhuriyet savcısının isteği üzerine hâkimce belirlenecek bir güvence miktarını yatırmak. g) Silâh bulunduramamak veya taşıyamamak, gerektiğinde sahip olunan silâhları makbuz karşılığında adlî emanete teslim etmek. h) Cumhuriyet savcısının istemi üzerine hâkim tarafından miktarı ve ödeme süresi belirlenecek parayı suç mağdurunun haklarını güvence altına almak üzere aynî veya kişisel

Cumhuriyet savcısının istemi ve sulh ceza hâkiminin kararı ile soruşturma evresinin her aşamasında alınabilir (CMK m. 110/1). Adli kontrol uygulaması şüpheliyi bir veya birden çok yeni yükümlülük altına koyabilir, bu yükümlülükler tamamen veya kısmen kaldırabilir, değiştirebilir veya şüpheli bunlardan bazılarına uymaktan geçici olarak muaf tutabilir (CMK m. 110/2).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne göre; tutukluluk halinin devamı için geriye kalan tek neden, şüphelinin kaçacağı ve böylece şüphelinin ceza muhakemesine ilişkin bütün usul işlemlerinde bulunmayacağı endişesi olduğunda, güvence[1011] sunarak ceza muhakemesine ilişkin bütün usul işlemlerinde bulunmasını sağlayacak teminatları sunabilirse, serbest bırakılması gerektiğini belirtmiştir[1012].

Soruşturma evresinde adli kontrol tedbirine ilişkin kararın kaldırılmasına, şüphelinin istemi üzerine, Cumhuriyet savcısının görüşünü aldıktan sonra sulh ceza hâkimliği karar verebilir[1013]. Ayrıca soruşturma evresinde adli kontrolün artık gereksiz olduğu izlenimi doğarsa bizzat Cumhuriyet savcısı tarafından re'sen de adli

---

güvenceye bağlamak. i) Aile yükümlülüklerini yerine getireceğine ve adlî kararlar gereğince ödemeye mahkûm edildiği nafakayı düzenli olarak ödeyeceğine dair güvence vermek. j) Konutunu terk etmemek. k) Belirli bir yerleşim bölgesini terk etmemek. l) Belirlenen yer veya bölgelere gitmemek.; **ÇKK Madde 20-** Suça sürüklenen çocuklar hakkında soruşturma veya kovuşturma evrelerinde adlî kontrol tedbiri olarak Ceza Muhakemesi Kanununun 109 uncu maddesinde sayılanlar ile aşağıdaki tedbirlerden bir ya da birkaçına karar verilebilir: a) Belirlenen çevre sınırları dışına çıkmamak. b) Belirlenen bazı yerlere gidememek veya ancak bazı yerlere gidebilmek. c) Belirlenen kişi ve kuruluşlarla ilişki kurmamak. (2) Ancak bu tedbirlerden sonuç alınamaması, sonuç alınamayacağının anlaşılması veya tedbirlere uyulmaması durumunda tutuklama kararı verilebilir.

[1011] **CMK Madde 113-** Şüpheli veya sanık tarafından gösterilecek güvence, aşağıda yazılı hususların yerine getirilmesini sağlar: a) Şüpheli veya sanığın bütün usul işlemlerinde, hükmün infazında veya altına alınabileceği diğer yükümlülükleri yerine getirmek üzere hazır bulunması. b) Aşağıda gösterilen sıraya göre ödemelerin yapılması: 1. Katılanın yaptığı masraflar, suçun neden olduğu zararların giderilmesi ve eski hâle getirme; şüpheli veya sanık nafaka borçlarını ödememeleri nedeniyle kovuşturuluyorlarsa nafaka borçları. 2. Kamusal giderler. 3. Para cezaları. (2) Şüpheli veya sanığı güvence göstermeye zorunlu kılan kararda, güvencenin karşıladığı kısımlar ayrı ayrı gösterilir.

[1012] **AİHM, Letellier/Fransa,** 26.06.1991 tarihli, Başvuru No: 12369/86, par. 46, https://hudoc.echr.coe.int/, (Erişim tarihi: 16.05.2018); **Cengiz/Demirdağ/Ergül/Mcbride/Tezcan,** Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Ceza Yargılaması Kurum ve Kavramları, s. 48.

[1013] **CMK Madde 111/1-** Şüpheli veya sanığın istemi üzerine, Cumhuriyet savcısının görüşünü aldıktan sonra hâkim veya mahkeme 110 uncu maddenin ikinci fıkrasına göre beş gün içinde karar verebilir.

kontrol tedbiri kaldırılabilir[1014]. Adli kontrol tedbirine ilişkin kararlara itiraz edilebilir (CMK m. 111, m. 271).

[1014] **Centel/Zafer,** Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 419.

SONUÇ

İnsanlığın varoluşundan günümüze, sosyal evrim ve gelişim süreci boyunca "Adalet" arayışı hiç bitmemiştir. Tanımı üzerinde birçok görüş ileri sürülmüş ise de tam olarak ne olduğu, neleri içerdiği, kavramın sınırlarının ne olduğu üzerinde tam bir fikir birliğine varılmış değildir. Öte yandan herkesin kabul edebileceği; herkese hak ettiğinin verilmesi, eşit ve adil paylaşımın sağlanması ya da adil işleme tabi tutulma gibi insanın sırf insan olması nedeniyle doğasından kaynaklanan hakları içinde barındırdığı söylenebilir. Her şeyden önce adil olanın ancak insanın haklarına saygıyı içereceği açıktır. Adil bir dünya ve toplumda yaşamak tüm insanlık için hak edilmiş bir zorunluluktur. Adalet ve adil bir yargılanma olmadan hukukun üstünlüğünden bahsetmenin pek bir anlamı olmayacaktır.

İnsan haklarının korunması ve insan onurunun yüceltilmesi bağlamında hukukun üstünlüğünün hedeflenmesi çok önemlidir. Bu nedenle adalete olan güvenin tesisi için adalet hizmetlerinin çok iyi planlanması gerekir. Adalete ulaşma, hiçbir ayrıma maruz kalınmadan, en geniş anlamda adil yargılanma hakkına sahip olunarak, dağıtılan adaletle sağlanır. Adaletin sağlanması için ceza muhakemesinin tüm evrelerinde insan hakları gözetilerek bireylerin haklarının korunması gerekir.

Demokratik hukuk devleti ilkesinin karşılandığı toplumlarda, kamu kurumlarının, tüzel kişilerin ve geçek kişilerin her türlü eylem ve işlemleri hukuk kurallarına tabiidir. Hukuk kurallardan sapma halinde ise toplumsal bir karmaşanın çıkması, bireylerin ciddi şekilde insan hak ihlallerine maruz kalmaları kaçınılmaz olur. Bu çerçevede adalet arayışının son durağı adil yargılanma hakkının karşılanabileceği adil ve dürüst işleyen, adil yargılama kuralları ve adil bir yargı sistemi olacaktır. Yüksek bir yargısal ideal, sürekli olarak ulaşılmaya çalışılan yargı düzeninin ve adaletin, uluslararası düzeyde kabul görmüş nirengi noktası olan adil yargılanma hakkı, günümüz modern devletlerinin birbirleriyle olan etkileşimi ve işbirliği sayesinde, her geçen gün etkinliğini arttırmakta, teminat altına aldığı hakların kapsamını genişletmektedir[1015].

[1015] **KONURALP Haluk,** Adil Yargılanma Hakkı Açısından Hukuk Usulünde Çözüm Arayışları, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arşivi, 14. Kitap, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul, 2005, s. 78.

Hukuk devletinde ve toplumda, hukuk kurallarını ihlal ederek suç işlediği sabit olan kişilerin cezalandırılması ne kadar önemliyse, suç işlediği iddia edilen kişilerin adil bir şekilde yargılanması da bir o kadar önemlidir. Ceza muhakemesinde, adil bir yargılamanın yapılabilmesi ise, şüpheli/sanık haklarının tanınması ile bu hakların etkin bir şekilde kullanılabilmesine bağlıdır. Soruşturma evresinde şüphelinin haklarını etkin bir şekilde kullanabilmesi içinde şüpheli isnat edilen iddialara karşı özgürce savunma hakkını kullanabilmeli ve savunma araçlarından yararlanabilmelidir.

Adil yargılanma hakkının önemli bir bölümünü ceza muhakemesi oluşturmaktadır. Ceza Muhakemesine ilişkin olarak ortaya çıkan uyuşmazlıkların konusunu oluşturan eylemlerin büyük bir bölümü, toplum düzeninin temelini oluşturmaktadır. Birey ve toplum yaşamını bu kadar yakından ilgilendiren ceza muhakemesi; muhakemeye katılan bireylerin haklarına zarar vermeksizin hukuka uygun maddi gerçeği bulmaya çalışır. Ceza muhakemesinin sağlıklı bir şekilde yürüyebilmesi için muhakemenin önemli bir süjesi olan şüphelinin haklarını etkin bir şekilde kullanabilmesi önem taşır[1016].

Ceza adalet sisteminin ilk aşaması olan soruşturma evresi, suçun öğrenilmesi ve somut olguya dayanan basit şüpheyle başlamaktadır. CMK m. 160 hükmü uyarınca Cumhuriyet savcısı, bir suçun işlendiği izlenimini veren bir hali öğrenir öğrenmez, dava açmaya yer olup olmadığına karar vermek üzere hemen işin gerçeğini araştırmaya başlar. Cumhuriyet savcısı soruşturma evresinde şüphelinin lehine ve aleyhine olan delilleri toplayarak muhafaza altına almakla ve şüphelinin haklarını korumakla yükümlüdür. Cumhuriyet savcısı ister kendisi, isterse kolluk aracılığıyla soruşturmayı yürütsün, adil yargılanmanın gerekleri Cumhuriyet savcısına yüklenmiştir. AİHS'nde yer alan adil yargılanma hakkının genel anlamda uygulanmasından ve süreçten pozitif yükümlülük gereği Cumhuriyet savcısı sorumludur. Adil yargılanmanın ve şüpheli haklarının gerekleri konusunda, CMK bazı boşluklara rağmen AİHS ve AİHM kararları doğrultusunda hükümler içermektedir. Bu hükümlere uygun soruşturmalar yapıldığında, adil yargılanmanın gerçekleşeceği beklenir. Nitekim çelişmeli yargılama, silahların eşitliği, duruşmanın aleniliği gibi kurumları ile kovuşturma evresinin kendine has denetim mekanizmaları

[1016] **Karakehya,** Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6. Maddesi (Adil Yargılanma Hakkı) Bağlamında Ceza Muhakemesinde, s. 1.

bulunduğu, belli bir oranda güvence sağladığı söylenebilir. Öte yandan gizlilik içinde yürütülen soruşturma evresinde, şüphelinin haklarının daha fazla koruma altına alınması gerektiği ifade edilebilir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, sadece AİHS'ndeki maddelerin lafzına bakarak hareket etmiş olsaydı, şüpheli haklarının ihlal edilebileceği soruşturma evresi için, sağlanan güvencenin çok fazla bir anlamı kalmayabilirdi. Nitekim iç hukukun düzenleme ve uygulamalarının yanı sıra AİHM'nin uygulamaları da soruşturma evresinde ki şüpheli haklarının güvence altına alınmasında belirleyici olmaktadır. AİHM, ceza adalet sisteminin üç evresini de adil yargılanma açısından uygulanabilir bulmakta ve AİHS'nin ruhuna aykırı düzenleme ve uygulamaların önüne "özerk yorum"la geçmektedir.

Soruşturma ceza muhakemesinde bireysel başlar ve kollektif bir bütünlük içinde duruşma ile sonuçlanır. Cumhuriyet savcısının gözetim ve denetiminde sürdürülen bir faaliyetin hata barındırması riski daha fazladır. Bu risk nedeniyle Cumhuriyet savcısı, daha fazla sorumluluk ve adil yargılanma gereğinin ağırlıklı olarak yükünü üstlenmektedir. Suç soruşturması, olayın sıcaklığı içinde, her şeyin belirsiz olduğu bir zamanda; delil toplayarak, şüpheliyi tespit ederek diğer yandan şüphelinin adil yargılanma hakkını da zedelemeden, yürütülen bir evre olması nedeniyle çok önemlidir. Zira ilk anda yok olan bir delilin sonradan olay yerinden veya şüpheliden elde edilmesi mümkün olmayacaktır.

Adil yargılanma içinde yer alan "suç isnadı" kavramı, şüphelinin durumunu esaslı bir biçimde etkileme olarak kabul edilmiş ve iç hukuktan bağımsız olarak yorumlanmıştır. İsnat, suçun niteliğine ve kişiye verilecek cezanın ağırlığına bağlı olarak adil yargılama hakkı bağlamında incelenebilmektedir. Şüpheli suç isnadı ile karşılaştığında, isnadın kendisine bildirilmesi ve savunmasını ona göre yapması istenir. Aynı zamanda hakkında koruma tedbirine başvurulan şüpheliye ve yakınlarına da durum bildirilir. Şüpheliye yapılan bildirim savunmasını yapmaya yetecek kadar ve suçlamadan hemen sonra yapılmalı, şüphelinin suç isnadını ve suçlamayı anlayabileceği dilde olmalıdır. Savunma hakkı kutsal kabul edildiğine göre; sanığın savunmasını hazırlaması için her türlü kolaylıktan yararlandırılması gerektiği, dava dosyası hakkında bilgi sahibi değilse bile, müdafii aracılığıyla veya bizzat dosyayı inceleme hakkına sahip olduğu adil yargılanma güvencesi içinde

kabul edilmiştir. Savunma makamı bu hakkını kullanabilmesi için suçlamadan haberdar edilmektedir. Ayrıca; şüphelinin savunmasını yapabilmesi, hakkındaki suçlamadan aklanabilmesi için gösterdiği tanıklar dinlenilmelidir. Savunma hakkı kapsamında şüpheli kendi savunmasını yapabileceği gibi, seçeceği bir müdafi aracılığıyla ya da müdafi seçebilecek kadar mali durumu uygun değilse mahkeme tarafından müdafi atanması yoluna gidilmektedir. Zorunlu müdafiliğin kabul edildiği durumlarda şüphelinin müdafii yoksa mahkeme tarafından bir müdafi tayin edilmektedir. Müdafi atanması, şekli bir eksikliği tamamlamaktan öte, etkin bir savunmayı içermesi, aksi takdirde; pozitif yükümlülük gereği, adil yargılamanın ihlali sonucunu doğurmaktadır.

Kendini ve yakınlarını suçlamama hakkı ile susma hakkı, şüphelinin sadece susmasını değil, isterse konuşmasını, isterse susmasını, müdafii ile görüşmesini, dilediği gibi hareket etmesini güvence altına alır. Şüpheli, kural olarak suçsuzluğunu ispat etmek zorunda değildir. İddia makamları şüphelinin suçluluğunu ispat etmek zorundadırlar. Susma hakkını kullanan şüphelinin susmasından aleyhine delil çıkarmak ise adil yargılanmanın ihlalini oluşturur. Suçun iddia makamı tarafından ispat edilememesi halinde ise şüphe, şüpheli lehine değerlendirilecektir. Şüpheli suçsuzluğunu ispata zorlanamaz.

Şüphelinin temel haklarından olan suçsuzluk (masumiyet) karinesi; tüm soruşturma boyunca şüpheli hakkında duyulması gereken kaygıyı ifade eder. Suç isnadına maruz kalan kişi, hakkında maddi gerçeğe ulaşılıncaya kadar suçsuzluk (masumiyet) karinesinin güvencesi altındadır. Suçluluğu ispatlanana kadar devam eden bu süreçte kişi suçsuz (masum) sayılmaktadır. Ceza muhakemesinin başında, soruşturma evresinde, suçsuzluk (masumiyet) karinesi çok kuvvetlidir, fakat yargılama boyunca delillerin gittikçe kuvvetlenmesi sonucu suçsuzluk (masumiyet) karinesi gittikçe zayıflar ne nihayet suç ispat edildiği zaman, suçsuzluk (masumiyet) karinesi ortadan kalkar.

Adil yargılanma hakkının ayrılmaz bir parçası olan tercüman hizmetinden yararlanma hakkı, mahkeme dilini anlayamayan veya konuşamayan kişinin kendisini savunabilmesi için bir tercümanın yardımından ücretsiz olarak yararlanmasını öngörmektedir. Tercümandan ücretsiz yararlanma hakkı sadece kovuşturma evresi ile sınırlı olmayıp soruşturma evresini de kapsamaktadır. Yakalama, gözaltına alma

veya suç isnat etme gibi durumlarda konuşulan dili anlamayan kişiler de bu haktan yararlanabilecektir. Mahkeme veya Cumhuriyet savcısının yükümlülüğü sadece bir tercüman atamaktan ibaret olmayıp atanan tercümanın yeterliliğinin daha sonraki süreçlerde de kontrol edilmesini gerektirmektedir. Tercümanın göstereceği faaliyet, şüphelinin kendini etkili bir şekilde savunmasını mümkün kılmalıdır.

Ceza muhakemesinde bireysel savunma hakkının tanınması, adil yargılanma hakkı bakımında büyük bir öneme sahiptir. Bununla birlikte bireysel savunma, şüphelinin hukuk bilgisine sahip olmaması, içinde bulunduğu olumsuz psikolojik durum, gözaltında veya tutuklu iken kısıtlı imkânlara sahip olması, savunma yapmak istememesi, maddi gerçeğe ulaşılmasında toplumsal yararın da bulunması gibi nedenlerle savunma hakkından etkin bir şekilde yararlanılması için tek başına yeterli olmayacağı söylenebilir. Bu nedenle şüpheliye bireysel savunmanın yanında toplumsal savunma imkânından da yararlanma hakkının verilmesi, savunma hakkının etkin kullanılması ve maddi gerçeğe ulaşılması bakımından büyük öneme sahiptir.

Ceza muhakemesinin amacı, maddi gerçeğin hukuka uygun yöntemle ortaya çıkarılarak, adil bir yargıya varılmasıdır. Bu sebeple kişilerin yaşamlarını işkenceye, insanlık dışı veya onur kırıcı bir ceza ve/veya muameleye tabi olmaksızın sürdürebilmesi demokratik hukuk devletinin benimsediği en önemli ilkelerden biridir[1017]. Hukuk devleti olmanın gereği olarak CMK, ifade ve sorguda, şüphelinin özgür iradesini etkileyen yöntemlerin uygulanmasını yasaklamıştır.

İşkence ve hukuka aykırı delillerin kullanılması yasağı ile hedeflenen amaç, insanın ve insan onurunun layık olduğu biçimde korunmasıdır. Aynı şekilde, başta kamu gücünü kullanan kişi ve kurumlar olmak üzere, insana verilen değerin ve insan haklarına duyulan saygının bir yükümlülük olduğu düşüncesinin çoğunluk tarafından kabul görmesi ve benimsenmesidir. Böylelikle, bu temel düşünce üzerine bina edilmiş bir hukuk kültürünün, toplumun zihniyetinin bir parçası haline gelmesi sağlanacaktır[1018].

Adli mercilerce soruşturma evresinin hızlı ve etkili bir şekilde sonlandırılması, adil yargılanma hakkı ve diğer temel muhafazası, şüphelilerin bağımsız ve tarafsız

[1017] **Reisoğlu,** Uluslararası Boyutlarıyla İnsan Hakları, s. 44.
[1018] **KAYA Köroğlu,** İnsan Haklarının Korunması ve Ceza Politikası Bağlamında İşkence Yasağı ve Hukuka Aykırı Deliller, TAAD, Yıl: 7, Sayı: 24 (Ocak 2016), ss. 461-512, s. 507-508.

mahkemeler önüne çıkarılması ve yürütülecek kovuşturma sonunda ceza adaletinin gerçekleştirilmesi, modern bir hukuk devleti için olmazsa olmazdır. Hiç şüphe yok ki bu koşulların temin edilmesi, suç işleme eğilimi bulunanlar üzerinde caydırıcı bir etki yaratacaktır. Soruşturma evresinde insan hakları ihlallerinin önlenmesi, dellillerin mümkün olan en kısa zamanda ve kanuna uygun olarak toplanması, kişi ve kurumların mağdur edilmemesi ve en daha da önemlisi, yargıya güvenin toplum nezdinde tesisi için, Cumhuriyet savcılarının soruşturma işlemlerini hızlı, etkili ve titiz bir şekilde gerçekleştirmesi gerekmektedir[1019].

Şüpheliye itham edilen suçun veya şüphelinin suçluluğunun hukuka uygun delillerle ispat edilmesine ilişkin durum da adil yargılanma hakkının bir yansımasındır. Bu itibarla delillerin hukuka uygun yöntemlerle elde edilmesi zorunludur. Dolayısıyla hukuka aykırı olacak bir biçimde delil elde edilmesi Anayasa ve CMK düzenlemeleri ile yasaklanmıştır. Savcı delil takdiri konusunda başlangıç şüphesinin oluşup oluşmadığına, makul şüphenin bulunup bulunmadığına, tutuklama koruma tedbirine müracaat ederken kuvvetli suç şüphesinin bulunup bulunmadığına ilişkin delil takdirinde bulunmaktadır. Yeterli delile ulaştığında, dava açmak gibi bir görevi bulunmaktadır. Cumhuriyet savcısı, delil takdir ederken, yasak delillere başvurmadan adil yargılanmanın güvencelerini gözetmek durumundadır.

Ceza davalarının makul sürede sonuçlandırılması, kişi özgürlüğü, suçsuzluk (masumiyet) karinesi ve kendini savunma hakkıyla ilgilidir. Suç isnadı ile başlayan süreç, kararın verilmesine kadar geçen sürenin makul olup olmadığı adil yargılanma hakkı bakımından denetlenmektedir. AİHM, soruşturma aşamasının uzunluğunu da makul sürenin içinde kabul ettiğinden, soruşturmaların makul sürede bitirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Taraf devletlerin, kendi adli sistemlerini, soruşturma evresini etkin özenli ve makul sürede sonuçlandırma konusunda gerekli adımları atacak biçimde düzenlemeler yapmaları ve bunu uygulamak zorunda oldukları ifade edilmiştir. Birçok davanın soruşturma evresinde delillerin yerinde ve yeterince toplanmamasının sonucunda uzadığı kabul edildiğinde, soruşturma evresinin kısa tutularak sonuçlandırılmasının yanında, etkin bir soruşturma yapılması ve kaybolması muhtemel delillerin bu evrede hızlı bir şekilde toplanması yargılamanın adil olmasına katkı sağlayacaktır.

[1019] **Güleç Soyer,** Ceza Muhakemesi Hukukunda Soruşturmanın Etkinliği İlkesi ve Takipsizlik Kararları Üzerindeki Etkisi, s. 1455.

Cumhuriyet savcısı tarafından uygulanan koruma tedbirleri, ceza muhakemesinin gereği gibi yapılabilmesi, hükmün infazının mümkün kılınması amacıyla muhakeme sürecinde başvurulabilen ve hükümden önce, gerektiğinde zor kullanmak suretiyle bazı temel hak ve özgürlüklere geçici müdahaleyi gerektiren işlemlerdir. Lekelenmeme hakkı ve suçsuzluk (masumiyet) karinesinin geçerli olduğu bir evrede, henüz suçluluğu konusunda şüphe derecesi tartışılan şüpheli hakkında, koruma tedbiri uygulanmasını istemek, ancak uygulanacak tedbir ile gereklilik arasında oran bulunduğu durumda meşru sayılabilir. Savunma konusunda gereklilikler ile suç işlenerek bozulan dengenin korunmasına yönelik suç soruşturmasının veya koruma tedbirlerine başvurulmasının olası sonuçları önceden öngörülerek hareket edildiğinde, adil bir yargılamadan söz edilebilir. Koruma tedbirlerine müracaatta dengeli ve orantılı tedbirlere başvurulmalı, adli kontrol gibi bir tedbire başvurma olanağı varken, tutuklama tedbirine başvurmanın orantılı olduğu söylenemeyecektir. Koruma tedbirleri amaçları itibariyle; maddi gerçeğe ulaşmak için araç olup, geçici niteliğe sahiptirler. Delillere ve şüpheliye ulaşabilmek için alınan her türlü önlem, adil yargılamanın güvencesi içerisinde olmalıdır. Koruma tedbirlerine karar verilmesi genel olarak hâkim denetimine tabidir. Hâkim bu kararı alırken; bir taraftan suç delillerinin kaybolmasının önüne geçmeli, bir taraftan da şüphelinin zarar görmesinin önüne geçerek hukuki güvenliği sağlamalıdır.

Haksız davalardan şüpheliyi korumak için, iddianamenin mahkemeye sunulmasının ardından söz konusu iddianamenin mahkeme tarafından şüpheliye tebliğ edilmesi ve bu iddianameye karşı söyleyeceklerinin sorulmasına müteallik bir düzenleme, iddianamenin iadesi kurumunun filtre fonksiyonunu güçlendirecektir. Böylelikle şüphelinin adil yargılanma hakkı; silahların eşitliği ilkesi, suçlamayı öğrenme hakkı hukuki dinlenilme hakkı ve muhakemeye yön verme hakkı bakımından teminat altına alınmış olacaktır.

Genel olarak şüpheli haklarının etkin bir şekilde korunduğu, adil bir yargılanmanın gerçekleşmesi için, bağımsız ve tarafsız yargı organı, adil hukuk kuralları ve adil uygulama ile toplumun adalete saygı bilincinin yerleşmesi gereklidir.

KAYNAKÇA

KİTAP ve MAKALELER

AĞAOĞULLARI Mehmet Ali/KÖKER Levent, İmparatorluktan Tanrı Devletine, İmge Kitabevi, Ankara, 2004.

AKAD Mehmet, Genel Kamu Hukuku, Filiz Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul, 1997.

AKAD Mehmet, Teori ve Uygulama Açısından 1961 Anayasasının 10. maddesi, İstanbul, 1984.

AKAD Mehmet/DİNÇKOL Bihterin Vural, Genel Kamu Hukuku, Der Yayınları, 9. Baskı, İstanbul, 2012.

AKBULUT Olgun, "Adil Yargılanma Hakkı", Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt:1, Sayı:1, 2002, 175-208.

AKILIOĞLU Tekin, Yönetim Önünde Savunma Hakları, TODAİE Yayınları, Ankara, 1983.

AKILLIOĞLU Tekin, İnsan Hakları Kavram, Kaynaklar ve Koruma Sistemleri, Gözden geçirilmiş 2. Baskı, İmaj Yayınevi, Ankara, 2010.

AKILLIOĞLU Tekin, İnsan Hakları, AÜSBF İnsan Hakları Merkezi Yayınları, Ankara, 1994.

AKIN İlhan F. "Kamu Hukuku", 7. Bası, Beta Yayınları, İstanbul, 1993.

ALACAKAPTAN Uğur, "Delil Yasakları", Yargı Reformu 2000 Sempozyumu, İzmir, İzmir Barosu Yayını, 2000, 519-524.

ALDIKAÇTI Orhan, Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası, İÜHF Yayını, İstanbul, 1982.

ALŞAHİN Mehmet Emin, "Müdafiin Dosyayı İnceleme Yetkisi", Legal Hukuk Dergisi, 2006, 1053-1066.

ALTUNKAŞ Aysun, "Hukuka Aykırı Delil Teorisi Işığında İfade Alma Ve Sorgu", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006.

ALTUNKAŞ Aysun, Adil Yargılanma Hakkı İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi İçtihatları ve Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü Işığında, Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, S.1, İstanbul, 2007, 59-104.

AMBOS Kai, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Yargılama Hakları, Silahların Eşitliği, Çelişmeli Önsoruşturma ve AİHS m. 6, çev: Yener Ünver, Karşılaştırmalı Güncel Ceza Hukuku Serisi: 3, Adil Yargılanma Hakkı ve Ceza Hukuku, Prof. Dr. Nurullah Kunter'e Armağan, Proje Yöneticisi: Prof. Dr. Kayıhan İçel, Yayına Hazırlayan: Doç. Dr. Yener Ünver, Seçkin Yayınevi, Ankara, 15-64.

ANAYURT Ömer, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde İşkence ve Kötü Muamele Yasağı, İşkencenin Önlenmesi ve İstanbul Protokolü (Editör: Prof. Dr. İlyas DOĞAN), Ankara, 2009.

ARAL Vecdi, Toplum ve Adaletli Yaşam, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1988.

ARSLAN Çetin, "Hukuk Devletinde Müdafi Görevlendirmesi". İn: Ankara Barosu Uluslararası Hukuk Kurultayı, C. 3, Ankara, 10-14 Ocak 2012, 194-227.

ARTIK AKTEPE Sezin, Medeni Usul Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı, Doktora Tezi, İstanbul, 2013.

AŞÇIOĞLU Çetin, "Adil Yargılanma Hakkı, Sanık Hakları ve İnfaz", Yeni Türkiye İnsan Hakları Özel Sayısı, C.II, Ankara 1998, 925-935.

ATAÇ Asiye Selcen, "Müdafiin Soruşturma Dosyasını İnceleme Yetkisi (CMK m. 153)", Ceza Yargılama Hukukunda Son Gelişmeler Sempozyumu, Editörler: Prof. Dr. Süheyl DONAY/Yrd. Doç. Dr. Aysun ALTUNKAŞ, Seçkin Yayınları, Ankara, 2016, 93-108.

AYBAY Rona, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi ve Türkiye, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016.

AYCI Emrullah, Koruma Tedbirleri Nedeniyle Tazminat, İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul, 2012.

AYDIN KAN Çağrı, Adil Yargılanmanın Bir Unsuru Olarak "Susma Hakkı", TBB Dergisi 2010, 146-180.

AYDIN Murat, "İddianamenin Unsurları ve İadesi", HPD, S. 6, Mayıs 2006, 162-177.

BAKIRCI Hasan, "AİHS'ne Üye Devletlerin Sözleşmeden Kaynaklanan Pozitif Yükümlülükleri", Ahmet Taşkın (Ed.), 50.Yılında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Türkiye Sempozyumu, 4 Aralık 2009-Ankara: Bildiriler, Türkiye Adalet Akademisi Yayınları, Ankara, 2010, 31-39.

BALO Yusuf Solmaz, Tutuklama Koruma Tedbirinin Bireysel Başvuruya Konu Olması ve Anayasa Mahkemesi'nin İmtihanı, Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi, C.3, S.1, Y.2015, 1-56.

BAŞLAR Kemal, Türk Mahkeme Kararlarında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Avrupa Konseyi Türkiye Temsilciliği Yayını, Ankara, 2008.

BAYTAZ Abdullah Batuhan, 6638 Sayılı Kanun ile PVSK ve CMK'da Yapılan Değişikliklerin Değerlendirilmesi, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C.LXXII, S. 2, Y. 2015, 29-48.

BEKRİ M. Nedim, Yakalama ve Tutuklama Nedeniyle Tazminat Düzenlemesinin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Açısından Değerlendirilmesi, Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, 2015, 37-58.

BIÇAK Vahit, "Yeni Yapısıyla Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi", Liberal Düşünce Dergisi, Sayı: 16, 2000, 47-58.

BIÇAK Vahit, Suç Muhakemesi Hukuku, Seçkin Yayınları, Ankara, 2010.

BİLGİN Ahmet, "Genel ve Türk Hukuk Tarihi Yönünden İnsan Haklarının Analizi", Profesörlük Takdim Tezi.

BOYACI Ender Kamil, "Hukuk Devleti ve Savunma Hakkı", ABD, S. 5-6, 1987.

BOZDAĞ Ahmet, Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafii, Adalet Yayınları, Ankara, 2014.

BOZDAĞ Ahmet/SARIUSTA Kader, Ceza Yargılamasında Mağdurun Beyanı Ve Delil Değeri, İnÜHFD- Cilt: 8 Sayı: 2 Yıl 2017, 573-602.

BOZKURT Enver, Uluslararası İnsan Hakları Hukuku, Asil Yayınları, Ankara, 2006.

CENGİZ Serkan, "AİHM Kararlarının İç Hukuka Etkisi", TBBD, s.79, Kasım-Aralık 2008, 334-350.

CENGİZ Serkan/DEMİRDAĞ Fahrettin/ERGÜL Teoman/MCBRİDE Jeremy/TEZCAN Durmuş, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Ceza Yargılaması Kurum ve Kavramları, TBB Yayını, 1.Baskı, Şen Matbaa, Ankara, 2008.

CENTEL Nur, "Adil Yargılanma Hakkı İle Silahların Eşitliği Bağlamında Savcılık ve Savunma", Bir Adli Organ Olarak Savcılık Sempozyumu, Türkiye Barolar Birliği Yayınları: 110, 1. Baskı, Şen Matbaa, Ankara, 2006.

CENTEL Nur, "Adil Yargılanma Hakkı ve Savcının Tarafsızlığının Güvencelenmesi", Ceza Muhakemesi Hukukunda Güncel Konular, Editör: Nur Centel, XII Levha Yayınları, İstanbul, 2015, 87-114.

CENTEL Nur, Adil Yargılanma Hakkı ve Savcının Tarafsızlığı, Prof. Dr. Çetin Özek Armağanı, Şan Ofset, İstanbul, 2004.

CENTEL Nur, Ceza Muhakemesi Hukukunda Hâkimin Tarafsızlığı, İstanbul, 1996.

CENTEL Nur, Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafi, İstanbul, 1984.

CENTEL Nur, Ceza Muhakemesi Hukukunda Tutuklama ve Yakalama, İstanbul, 1992.

CENTEL Nur, Ceza Soruşturmasında Müdafiin Rolüne Eleştirisel Yaklaşım, İÜHFM C. LXXII, S. 2, 2014, 703-724.

CENTEL Nur, Tutuklama Uygulamasında Sorunlar, İÜHFM C. LXXI, S. 1, 2013, 193-206.

CENTEL Nur/ZAFER Hamide, Ceza Muhakemesi Hukuku, 14. Bası, Beta Yayınları, İstanbul, 2017.

COŞKUN Neslihan, "Adli Kontrol", HPD S:3, Nisan 2005, 85-89.

COŞKUN Vahap, İnsan Hakları Liberal Açıdan Bir Tahlil, Duygu Gücük (Ed.) Ankara: Liberte Yayınları, 2006.

ÇALIŞIR Kurtuluş Tayanç, Savcılar Özerk ve Bağımsız Olmalıdır, Adalet Yayınevi, Ankara, 2013.

ÇEÇEN Anıl, İnsan Hakları, 3. Baskı, Savaş Yayınları, Ankara, 2000.

ÇELİK Adem, Adil Yargılanma Hakkı (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukuku), 1. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2007.

ÇELİK Edip, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin Türk Hukukundaki Yeri ve Uygulaması, İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi, S. 1-3, 1998, 47-56.

ÇETİN Onur, Hak Arama Hürriyeti, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2007.

ÇINAR Ali Rıza, "Ceza Yargılamasında Müdafiin Görevlendirilmesi", Yargıtay Dergisi, S. 100, Yıl 26, 1975, 84-123.

ÇOBAN Ali Rıza, Türk Hukukunda Hak Arama Özgürlüğü, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1995

ÇOLAK Haluk/TAŞKIN Mustafa, Ceza Muhakemesi Kanunu Şerhi, 2. Bası, Seçkin Yayınları, 2007.

ÇULHA Rifat/DEMİRCİ Turgay/NUHOĞLU Ayşe/YENİSEY Feridun, Ceza Muhakemesinin Soruşturma Evresindeki Süjeler İçin CMK Cep Kitabı, 4. Baskı, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, 2015.

ÇULHA Rifat/DEMİRDAĞ Fahrettin/NUHOĞLU Ayşe/OKTAR Salih/TEZCAN Durmuş, Editör: Prof. Dr. Feridun Yenisey, Ceza Muhakemesi Hukuku Başvuru Kitabı, 3. Baskı, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, 2018.

ÇÜÇEN A. Kadir, İnsan Hakları, MKM Yayıncılık, Bursa, 2011.

DEMİRBAŞ Timur, "Hazırlık Soruşturmasında Savunma", Sahir Erman'a Armağan, No: 8, 1999, 189-225.

DEMİRBAŞ Timur, "Soruşturma Evresinde Şüphelinin İfadesinin Alınması Ve Müdafilik", Legal Hukuk Dergisi, Yıl 3, Sayı 32, İstanbul, 2005, 2871-2883.

DEMİRBAŞ Timur, Soruşturma Evresinde Şüphelinin İfadesinin Alınması, 3. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2013.

DEMİRCİOĞLU Yaşar, Medeni Usul Hukukunda İnsan Hakları ve Adil Yargılanma Güvenceleri, Yetkin Basımevi, Ankara, 2007.

DİLEKÇİ Cansu, Mukayeseli Hukukta ve AİHM Kararlarında Hukuka Aykırı Delillerin Yeri, Terazi Hukuk Dergisi, S.61, 2011, 65-69.

DİNÇ Güney, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Göre Adil Yargılanma Hakkı, İzmir Barosu Yayınları, İzmir, 2006.

DOEHRİNG Karl, Genel Devlet Kuramı, çev: Ahmet Mumcu, 4.Baskı, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2002.

DOĞAN Koray, Ceza Muhakemesinde Belirsizlik Kuşkudan Sanık Yararlanır İlkesi, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2016.

DOĞRU Osman, "İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarının İç Hukuklara Etkisi", Anayasa Yargısı Dergisi, Cilt:17, 2000, 194-225.

DOĞRU Osman, "İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesine Göre Savunma Hakkı", Hukuk ve Adalet Eleştirel Hukuk Dergisi, S. 9, 2007.

DOĞRU Osman, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi İçtihatları, Legal Yayıncılık, Cilt 4, İstanbul, 2008.

DOĞRU Osman, Kişi Özgürlüğü: İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin 5. Maddesinin İnsan Hakları Mahkemesi Tarafından Yorumu, İHAUM Yayını, İstanbul, 2004.

DOĞRU Osman/NALBANT Atilla, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar, 1. Cilt, 2012.

DONAY Süheyl, İnsan Hakları Açısından Sanığın Hakları ve Türk Hukuku, İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1982.

DURSUN Suat, Hâkimlerin Tarafsızlığı ve Bağımsızlığına İlişkin İlkeler ve Kurallar, Yaklaşım Yayıncılık, Ankara, 2007.

DUTERTRE Gilles, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarından Örnekler, Avrupa Konseyi Yayınları, Almanya, 2003.

DÜLGER Murat Volkan, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Gäfgen Kararı Bağlamında Ceza Muhakemesinde İşkence Tehdidi İle Elde Edilen Delillerin Kullanımı Sorunu, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Yıl: 26, Sayı: 111, Ankara, 2014, 325-410.

DÜLGER Murat Volkan, Ceza Muhakemesi Hukukunda Dışlama Kuralı ve Hukuka Aykırı Delillerin Uzak Etkisi (Zehirli Ağacın Meyvesi Öğretisi), Seçkin Yayınları, Ankara, 2014 (Dışlama Kuralı).

DÜNDAR Meltem, "İngiliz ve Türk Ceza Muhakemesi Hukuklarında Hukuka Aykırı Deliller", Doktora Tezi, İstanbul, 2014.

EJDER Yılmaz, Hukuk Sözlüğü, Seçkin Yayınevi, Ankara, 1986.

ELMAS Birsen, Yargıtay Kararları Işığında İddianamenin İadesi, TAAD, Yıl: 7, Sayı: 28, Ekim 2016, 207-234.

EMİNİ M. Emin, "Hak Kavramı", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:12, Yıl 2004, 203-216.

ER Deniz Erol, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Hukukumuzda Sanık Hakları, Yetkin Yayınları, Ankara, 2002.

ERALP Özgen, Adil Yargılanma Hakkının Boyutları, Çağdaş Hukukçular Dergisi, Aralık 1997.

ERDEM M. Ruhan, AİHM Kararları Işığında Tutuklu Sanık Bakımından Hazırlık Soruşturması Dosyasını İnceleme Hakkı, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, (DEHFD) C. 6, Sy.1, 2004, 67-112.

EREN Emrah Karaca, Muhafazakar Siyaset Anlayışı ve Demokrasi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2012.

ERDOĞAN Mustafa, Anayasa Hukuku, Orion, Ankara, 2005.

ERDOĞAN Mustafa, Anayasal Demokrasi, Siyasal Kitapevi, Ankara, 2001.

ERDOĞAN Mustafa, İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku, 2. Baskı, Orion Kitabevi, Ankara, 2012.

EREM Faruk, Ceza Usulü Hukuku, 5. Bası, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1978.

EREM Faruk, Diyalektik Açıdan Ceza Yargılaması Hukuku, 6. Baskı, Işın Yayıncılık, Ankara, 1986.

ERGİN Berin, "İnsan Hakkı Olarak Doğru Yargılama ve Bağımsız Yargı", İstanbul Barosu Dergisi, Cilt:73, Sayı:10-11-12, 1999, 903-925.

ERGÜL Ergin, Anayasa Mahkemesi'ne ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru ve Uygulaması, Ankara, 2012.

ERMAN R. Barış, Ceza Muhakemesinde Şüpheli ve Sanığın Çevirmenden Ücretsiz Yararlanma Hakkı ve Anadilde Savunma İmkanı, Prof. Dr. Feridun Yenisey'e Armağan, Cilt I, Beta, İstanbul, 2014.

ERŞEN Serkan, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Ve Türk Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı, Yüksek lisans Tezi, Kırıkkale, 2007.

ESER Albin, "Alman ve Türk Ceza Muhakemesi Hukukunda Sanığın Hukuki Durumu", (çev: Nur Centel) Yargıtay Dergisi, S.3, 1990, 313-338.

EVİK Vesile Sonay, "İddianamenin İadesi", Ord. Prof. Dr. Sulhi Dönmezer Armağanı, C. II, Ankara, 2008, 811-829.

EVİK Vesile Sonay, Ceza ve Ceza Yargılaması Hukuku Bağlamında Adil Yargılanma Hakkı, Karşılaştırmalı Güncel Ceza Hukuku Serisi:3, Prof. Dr. Nurullah Kunter'e Armağan, Proje Yöneticisi: Prof. Dr. Kayıhan İçel, Yayına Hazırlayan: Doç. Dr. Yener Ünver, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2004, 283-308.

FEYZİOĞLU Metin, "Suçsuzluk Karinesi: Kavram Hakkında Genel Bilgiler Ve İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi", AÜHFD, C. 48, 1999/1-4, 135-163.

FEYZİOĞLU Metin, "5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu Hakkında Bazı Tespit ve Değerlendirmeler", TBBD, S. 62, Ocak-Şubat 2006, 27-61.

FEYZİOĞLU Metin, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 6/3-a Uyarınca İsnadın Bildirilmesi ve Türk Hukuku" Adil Yargılanma Hakkı, IGUL Global Hukuk Eğitimi, Yayın No:4, Yayına Hazırlayan: Prof. Dr. Feridun Yenisey, Nergiz Yayınları, İstanbul, 2004.

FEYZİOĞLU Metin, "Ceza Muhakemesi Kanunu'na Göre İddianamenin Hazırlanmasına ve Kabulüne İlişkin Bazı Düşünceler", CHD, S.1, Eylül 2006, 35-40.

FEYZİOĞLU Metin, Ceza Muhakemesinde Vicdani Kanaat, Yetkin Yayınları, Ankara, 2002.

GEMALMAZ Mehmet Semih, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukuku Işığında, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (Madde 3/İşkence Yasağı) Analizi, Ankara Barosu Yayınları, Ankara, 2007.

GEMALMAZ Mehmet Semih, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, Beta Yayınları, İstanbul, 1997.

GİEGERİCH Thomas, Yargının Bağımsızlığı, "Yargının Bağımsızlığı, Tarafsızlığı ve Etkililiği" Sempozyumu, Türkiye Adalet Akademisi Yayınları, No:6, Editör: Ahmet Taşkın, Kalkan Matbaacılık, Ankara, 2009.

GİORGİO Del Vecchıo, Hukuk Felsefesi, çev: Sahir Erman, Sermet Matbaası, İstanbul, 1952.

GÖKBERK Macit, Felsefe Tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1990.

GÖKTEPEOĞLU Ercan, Uluslararası Hukukta Ve Türk Hukukunda Soykırım Suçu, TAAD, Yıl:5, Sayı: 19 Ekim, 2014, 797-840.

GÖLCÜKLÜ Feyyaz, Yargılama Makamlarının Önünde Makul Süre, İnsan Hakları Merkezi Dergisi, C. III, Nisan 1995, 10-23.

GÖZLER Kemal, Anayasa Hukukunun Genel Teorisi I Cilt, Ekin Yayınevi, Bursa, 2011.

GÖZLER Kemal, Anayasa Hukukunun Genel Teorisi II Cilt, Ekin Yayınevi, Bursa, 2011.

GÖZLER Kemal, Türk Anayasa Hukuku Dersleri, 21. Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa 2017.

GÖZLER Kemal, Türk Anayasa Hukuku Dersleri, Ekin, Bursa, 2005.

GÖZLER Kemal, Anayasa Hukukuna Giriş, 18. Baskıdan Ek Baskı, Ekin Yayınları, Bursa, 2012.

GÖZLER Kemal, "Tabii Hukuk ve Hukuki Pozitivizme Göre Adalet Kavramı", Muhafazakar Düşünce, Yıl 4, Sayı 15, Kış 2008, 77-90.

GÖZÜBÜYÜK A. Şeref/GÖLCÜKLÜ Feyyaz, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, 9. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 2011.

GRABENWARTER Christoph, Yargılama Güvenceleri- Adil Yargılanma Hakkı (İHAS Md. 6), çev: Osman Can, Karşılaştırmalı Güncel Ceza Hukuku Serisi: 3, Adil Yargılanma Hakkı ve Ceza Hukuku, Prof. Dr. Nurullah Kunter'e Armağan, Proje Yöneticisi: Prof. Dr. Kayıhan İçel, Yayına Hazırlayan: Doç. Dr. Yener Ünver, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2004, 181-244.

GROPP Walter, Masumiyet Karinesinin Ceza Muhakemesini Sınırlayıcı Etkisi, çev: Osman İsfen, Karşılaştırmalı Güncel Ceza Hukuku Serisi: 3, Adil Yargılanma Hakkı ve Ceza Hukuku, Prof. Dr. Nurullah Kunter'e Armağan, Proje Yöneticisi: Prof. Dr. Kayıhan İçel, Yayına Hazırlayan: Doç. Dr. Yener Ünver, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2004, 319-334.

GÜLMEZ Mesut, İnsan Haklarının Uluslararası Korunması, İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayını, Ankara, 1996.

GÜLTAŞ Veysel, Geçmişten Günümüze İnsan Hakları, Bilge Yayınevi, Ankara, 2004.

GÜLTEKİN Özkan, "İddianamenin İadesi", Terazi Hukuk Dergisi, S. 3, Kasım 2006, 49-62.

GÜNEY Dinç, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Göre Adil Yargılanma Hakkı, İzmir Barosu Yayınları, İzmir, 2006.

GÜR Necip Taha, "Müdafinin Dosyayı İnceleme Hak ve Yetkisi", İstanbul Barosu Dergisi, Cilt: 86, Mart-Nisan 2012, 208-219.

GÜRİZ Adnan, Adalet Kavramı, Anayasa Yargısı Dergisi, C. 8, Yıl 1990, 11-20.

GÜRİZ Adnan, Hukuk Felsefesi, 8. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2009.

HAFIZOĞULLARI Zeki, "Genel Çizgileri İle Savunma Hakkı," Ankara Barosu Dergisi, S.1, 1994, 20-40.

HAKERİ Hakan, Türk Ceza Kanunu'nda İşkence Suçu, İşkencenin Önlenmesi ve İstanbul Protokolü (Editör: Prof. Dr. İlyas DOĞAN), Ankara, 2009.

HARRİS David/O'Boyle Michael/BATES Ed/ BUCKLEY Carla, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku, çev: Mehveş Bingöllü Kılcı ve Ulaş Karan, Avrupa Konseyi, Şen Matbaa, Ankara, 2013.

HİRŞ Ernest, Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi Dersleri, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara, 2001.

İNCEOĞLU Sibel, Adil Yargılanma Hakkı ve Yargı Etiği, Council of Europe, Şen Matbaa, Ankara, 2007.

İNCEOĞLU Sibel, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı: Kamu ve Özel Hukuk Alanlarında Ortak Yargısal Hak ve İlkeler, Beta Yayınları, İstanbul, 2005.

İNCEOĞLU Sibel, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı, Beta Yayıncılık, Tıpkı Üçüncü Bası, İstanbul, 2008.

İNCEOĞLU Sibel, İnsan Hakları Sözleşmesi Ve Anayasa "Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Kapsamında Bir İnceleme", Tıpkı 3. Baskı, Beta Basım, İstanbul, 2013.

İPEKÇİOĞLU P. Aksoy, Yakalama ve Gözaltına Alma Koruma Tedbirleri, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 9, Özel Sayı, Y. 2007, 1215-1254.

İPEKÇİOĞLU Pervin Aksoy, Gözaltında Alınan İfadenin Önemi ve Delil Değeri, AÜHFD, C. 57, S. 3, 2008, 51-82.

İZVEREN Adil, Hukuk Felsefesi, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1988.

KABOĞLU İbrahim, Anayasa Hukuku Dersleri, 8. Baskı, Legal Yayınları, İstanbul, 2012.

KABOĞLU Ö. İbrahim, Kollektif Özgürlükler, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları: 8, Dicle Üniversitesi Basımevi, Diyarbakır, 1989.

KABOĞLU Ö. İbrahim, Özgürlükler Hukuku, 5. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul, 1999.

KABOĞLU Ö. İbrahim, Türkiye'de Hukuk Devletinin Gelişimi, İnsan Hakları Yıllığı, C. 12, 1990, 139-166.

KALABALIK Halil, İnsan Hakları Hukuku, 2. Baskı. Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2009.

KAPANİ Münci, Kamu Hürriyetleri, Yetkin Yayınları, Ankara, 1993.

KAPLAN Recep/TURAN Hüseyin/ŞİMŞEK Aydın, Bireysel Başvuru "Kişi Hürriyeti ve Güvenliği Hakkı" Seçme Kararlar, Epemat Yayın, Ankara, 2016.

KARAKEHYA Hakan, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. Maddesi (Adil Yargılanma Hakkı) Bağlamında Ceza Muhakemesinde Duruşma, Savaş Yayınevi, Ankara, 2008.

KARAKEHYA Hakan/ARABACI Murat, "Ceza Muhakemesinde Müdafiin Önemi, Hukuki Statüsü ve Müdafiliğe İlişkin Problemler, TAAD, Yıl:6, Sayı: 22 Temmuz 2015, 59-89.

KARAKOÇ Gökhan, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Adil Yargılanma Hakkı Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2010.

KARAKURT Ahu, "Türk Ceza Muhakemesi Hukukunda İddianamenin İadesi", TBBD, S. 82, Mayıs-Haziran 2009, 1-31.

KARAOSMANOĞLU Fatih, İnsan Hakları, 2.Güncellenmiş Baskı, Seçkin Yayınları Ankara, 2012.

KAREN Reid, Uygulayıcılar İçin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Rehberi: Adil Bir Yargılamanın Güvenceleri, Londra, 2000.

KAYA Köroğlu, İnsan Haklarının Korunması ve Ceza Politikası Bağlamında İşkence Yasağı ve Hukuka Aykırı Deliller, TAAD, Yıl:7, Sayı:24, Ocak 2016, 461-512.

KAYA Mehmet, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında Soruşturma Evresinde Adil Yargılanma Hakkı, Doktora Tezi, Ankara, 2014.

KAYMAZ Seydi, Aydınlatma Yükümlülüğünün İhlali Sebebiyle Söz Konusu Olan Yasak Deliller", Yargıtay Dergisi, Temmuz 1997, Cilt:23 Sayı:3, Ankara, 1997, 280-300.

KAYMAZ Seydi, Ceza Muhakemesinde Hukuka Aykırı Deliller, Seçkin, Ankara, 1997.

KAZANCI Behiye Eker, AİHS ve AİHM Kararları Çerçevesinde Yakalama ve Tutuklama Koruma Tedbiri İle Kişi Güvenliği ve Hürriyetinin Sınırlandırılması, TBB Dergisi, S. 98, 2012, 75-104.

KAZIMLI Elnur, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Azerbaycan Anayasası, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara, 2004.

KESKİN Serap, "Kişi Özgürlüğü ve Güvenliği Hakkı", İnsan Hakları, Yapı Kredi Yayınları, 2000.

KEYMAN Selahattin, Tabii Hukuk Doktrinin Epistemolojik Tahlili, C. 47, S. 1-4, AÜHFD, Ankara, 1998, 17-36.

KILINÇ Bahadır, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının İnfazı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2006.

KIVANÇ Hüseyin, Ben Devletim, BDS Yayınları, İstanbul, 1992.

KİBAR Recep, Türk Hukukunda Sanık Hakları, Yetkin Yayınları, Ankara, 1997.

KIŞLALI Ahmet Taner, Siyasal Sistemler- Siyasal Çatışma ve Uzlaşma, İmge Kitabevi, Ankara, 1998.

KOCA Mahmut, Ceza Muhakemesi Hukukunda Deliller, Ceza Hukuku Dergisi (CHD), S.2, Aralık 2006, 207-225.

KOCA Mahmut, Hazırlık Soruşturmasında Sanığın Savunma Hakkı, Doktora Tezi, İstanbul, 1998.

KOCAĞLU Sinan, Müdafi, 3. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2017.

KONURALP Haluk, Adil Yargılanma Hakkı Açısından Hukuk Usulünde Çözüm Arayışları, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arşivi, 14. Kitap, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul, 2005.

KOPARAN Mehmet Reşat, Bir Koruma Tedbiri Olarak Tutuklama, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S. 65, Y. 2006, 154-172.

KORKUSUZ M. Refik, Uluslararası Belgelerde ve Türk Anayasası'nda Temel Hak ve Özgürlükler, İstanbul: Özrenk Matbaacılık, 1998

KUİJER Martin, The Blindfold of Lady Justice, Judicial Independence and Impartiality in Light of the Requirements of Article 6 ECHR, doctoral thesis, University of Leiden, 2004.

KUNTER Nurullah/YENİSEY Feridun, Muhakeme Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku, 13. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2004.

KUNTER Nurullah/YENİSEY Feridun, Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku (Özet Kitap), Arıkan Basım, İstanbul, 2005.

KUNTER Nurullah/YENİSEY Feridun/NUHOĞLU Ayşe, Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku, 18. Baskı, Beta Yayınevi, İstanbul, 2010.

KURŞUN Günal, Ceza Muhakemesinde Hüküm, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara, 2011.

KUTLU Mustafa, Kuvvetler Ayrılığı Temelleri Gelişimi Hukuk Devletinin Kökenleri, A.Ü.H.F. Kütüphanesi, Seçkin Yayınları, Ankara, 2001.

KÜHNE Hans Hainer/ESER R., Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Tutuklama Konusundaki Yargısı -2000 ve 2001 Yıllarındaki Gelişim Üzerine Bir İnceleme, çev: Oğuz Şimşek, Karşılaştırmalı Güncel Ceza Hukuku Serisi: 3, Adil Yargılanma Hakkı

ve Ceza Hukuku, Prof. Dr. Nurullah Kunter'e Armağan, Proje Yöneticisi: Prof. Dr. Kayıhan İçel, Yayına Hazırlayan: Doç. Dr. Yener Ünver, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2004, 153-180.

LADEWİG Hans Meyer, Adil Yargılanma Hakkı II, çev: Hakan Hakeri, Karşılaştırmalı Güncel Ceza Hukuku Serisi: 3, Adil Yargılanma Hakkı Ve Ceza Hukuku, Prof. Dr. Nurullah Kunter'e Armağan, Proje Yöneticisi: Prof. Dr. Kayıhan İçel, Yayına Hazırlayan: Doç. Dr. Yener Ünver, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2004, 87-98.

LÜTEM İlhan: "Ferdin Milletlerarası Himayesi", AÜHFD, C.9, S.1-2, 1952, 68-125.

MAHMUTOĞLU Fatih Selami/DURSUN Selman, Türk Hukukunda Müdafiin Yasaklılık Halleri, 1. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2004.

MERAKLI Serkan, İddianamenin İadesi Kurumunun Ceza Muhakemesi Kanunu Bakımından Değerlendirilmesi, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Cilt: 15, Özel S., 2013, 1595-1652.

MERAY Seha, Devletler Hukukuna Giriş,1. Cilt, Ankara, 1968.

MOLKOÇ İsmail/YÜKSEKTEPE Mert, Açıklamalar ve Yorumlarla 5271 Sayılı Yeni Ceza Muhakemesi Kanunu, I. Cilt, Malkoç Kitabevi, Ankara, 2008.

MUMCU Ahmet, İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri, Savaş Yayınları, Ankara, 1992.

MUSULİN Janko Köylülerin Mektupları, Belge Yayınları, İstanbul, 1983.

MUSULİN Janko, Haklar Bildirisi, Belge Yayınları, İstanbul, 1983.

NUHOĞLU Ayşe, "İşkence Yasağı ve İşkence Suçu"; Prof. Dr. Sahir ERMAN'a Armağan, İstanbul, 1999, 527-592.

OKANDAN Recai Galip, Umumi Amme Hukuku Dersleri, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1968.

OKUYUCU GÜNEŞ Ergün, Soruşturmanın Gizliliği, AÜHFD, C.59, Sayı 2, 2010, 243-275.

ÖĞÜTÇÜ Muhlis, Doğal Hukuk ve Pozitif Hukuk Işığında İnsan Hakları Alanındaki Bazı Kavramlar, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C.7/Özel Sayı, 2005, 555-616.

ÖNCÜ Mehmet, AİHS'nin 6/3-e Hükmü Anlamında Tercüman Yardımından Yararlanma Hakkı, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Hakan PEKCANITEZ'e Armağan C. 16, Özel Sayı 2014 (Basım Yılı: 2015), 4457-4495.

ÖZAY İl Han, Günışığında yönetim, XXI nci Yüzyılın İlk Çeyreğinin "Jön Türk'lerine, Filiz Kitapevi, İstanbul, 2004.

ÖZAY İlhan, Gün Işığında Yönetim, Alfa Yayınları, İstanbul, 1996.

ÖZBEK Veli Özer, Ceza Muhakemesi Hukuku, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2006.

ÖZBEK Veli Özer/DOĞAN Koray/BACAKSIZ Pınar/TEPE İlker, Ceza Muhakemesi Hukuku, 8. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2016.

ÖZBUDUN Ergun, Türk Anayasa Hukuku, Yetkin yayınları, 17. Basım, Ankara, 2017.

ÖZÇELİK Ahmet Selçuk, Esas Teşkilât Hukuku Dersleri Cilt I: Umumî Esaslar, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1982.

ÖZEKES Muhammet, Oyun Teorisi – Hukuk Uygulaması ve Adil Yargılanma Hakkı", İstanbul Barosu Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arşivi, Hukuka Felsefik ve Sosyolojik Bakışlar- II, (Adil Yargılanma Hakkı), İstanbul, 2005.

ÖZEN Mustafa, "Kamu Davası Açma Konusunda Benimsenen İlkeler, Cumhuriyet Savcısının Takdir Yetkisi ve İddianamenin İadesi", ABD, Y. 67, S. 3, 2009, 17-28.

ÖZER Atilla, Anayasa Hukuku Genel İlkeler, Turhan Basımevi, Ankara, 2005.

ÖZGEN Eralp, Adil Yargılanma Hakkının Boyutları, Çağdaş Hukukçular Dergisi, Aralık 1997.

ÖZKORKUT ÜNAL Nevin, "1876 Anayasasının Hukuk Devleti Unsurları Açısından Osmanlı Devlet Anlayışına Getirdiği Yenilikler", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 2004, 173-184.

ÖZMEN Necmeddin, Adil Yargılanma İlkesinin Gelişim Süreci ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Adil Yargılanma Hakkı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007.

ÖZOK Özdemir, "Yargıda Reform İddiaları ve Gerçekler", TBBD, S. 77, Temmuz-Ağustos 2008, 29-32.

ÖZTÜRK Bahri, "Yeni Ceza Muhakemesi Kanunu'nda Ara Muhakeme Evresi", 3. Yılında Yeni Ceza Adaleti Sistemi, Ankara, 2009, 485-517.

ÖZTÜRK Bahri, Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2009.

ÖZTÜRK Bahri/ERDEM Mustafa Ruhan, Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku, 11. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2007.

ÖZTÜRK Bahri/ERDEM Mustafa Ruhan, Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku, Seçkin Yayınevi, Yeni CMK'ya Göre Yenilenmiş 10.Baskı, Ankara, 2006.

ÖZTÜRK Bahri/TEZCAN Durmuş/ERDEM Mustafa Ruhan, Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2013.

ÖZTÜRK Bahri/TEZCAN Durmuş/ERDEM Mustafa Ruhan/SIRMA Özge/SAYGILAR F. Yasemin/ALAN Esra, Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku Ders Kitabı, Ankara, 2009.

ÖZTÜRK Bahri/TEZCAN Durmuş/ERDEM Mustafa Ruhan/SIRMA Özge/SAYGILAR KIRIT Yasemin F./ÖZAYDIN Özdem/ALAN AKCAN Esra/ERDEM Efser, Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku, 5. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2013.

PALM Elisabeth, "AİHM Kararları ve AB Düzenlemeleri Işığında Basın Özgürlüğü, Adil Yargılanma Hakkı, Soruşturma ve Yargılama", Çağdaş Demokrasilerde Yargı ve Medya İlişkileri, Uluslararası Sempozyum, Türkiye Adalet Akademisi Yayınları, No:11, Editör: Dr. Yalçın Şahinkaya, Ankara, 2011, 11-26.

PARLAR Ali/HATİPOĞLU Muzaffer, 5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu Yorumu ve İlgili Mevzuat, I Cilt, Ankara, 2008.

PAZARCI Hüseyin, Uluslararası Hukuk Dersleri, Turhan Kitapevi, Ankara, 2015.

PEHLİVAN Ali, "Soruşturma Evresinde Müdafi ve Vekilin Evrak İnceleme Yetkisi", Prof. Dr. Nur Centel'e Armağan, MÜHFHAD. Cilt 19, Sayı:2, 2013, 1491-1539.

PETERS Anne, Adil Yargılanma (m. 6. f. 1 ve 2), çev: Mahmut Koca, Karşılaştırmalı Güncel Ceza Hukuku Serisi: 3, Adil Yargılanma Hakkı ve Ceza Hukuku, Prof. Dr. Nurullah Kunter'e Armağan, Proje Yöneticisi: Prof. Dr. Kayıhan İçel, Yayına Hazırlayan: Doç. Dr. Yener Ünver, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2004, 121-128.

PLUCKNETT Theodore Frank Thomas, A Concise History of Common Law, The Lawbook Exchange Ltd., 5. Edition, New Jersey, 2001.

POYRAZ Nuri, Hukukun Üstünlüğü Kavramı ve Ülkemizdeki Uygulama Sorunları, Yeni Türkiye Dergisi, Yıl 2, S. 10, Temmuz-Ağustos 1996, 339-347.

PURTAŞ Hüseyin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde ve Ceza Muhakemesinde Adil Yargılanma Hakkı, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2010.

REİD Karen, Uygulayıcılar İçin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Rehberi: Adil Bir Yargılamanın Güvenceleri, Londra, 2000.

REİDY Aisling, İşkencenin Yasaklanması, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 3. Maddesi'nin Uygulanmasına İlişkin Kılavuz, Ankara, 2002.

REİSOĞLU Safa, Uluslararası Boyutlarıyla İnsan Hakları, Beta Yayın Dağıtım İstanbul, 2001.

ROUSSEAU, Jean-Jacques, Toplum Sözleşmesi, Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi, XLIX, çev: Vedat Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006.

SAATÇIOĞLU Demet, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında Adil Yargılanma Hakkı, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2014.

SABİNE George, Siyasal Düşünceler Tarihi II, çev. Alp Öktem, Sevinç Matbaası, Ankara, 1969.

SANCAR, Mithat, "Şiddet, Şiddet Tekeli ve Demokratik Hukuk Devleti", Doğu-Batı Dergisi, Yıl 4, S. 13, Kasım-Aralık-Ocak 2000-2001, 25-45.

SARITAŞ Erkan, "Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Türk Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukukunda Organize Suçlara İlişkin Düzenlemeler", Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Türk Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukuku, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul, 2008, 121-200.

SCHROEDER Friedrich Christian, "Yüksek Yargı Organları Önünde Adil Yargılanma Hakkı" adlı tebliğ, Adil Yargılanma Hakkı, IGUL Global Hukuk Eğitimi, Yayın No:4, Yayına Hazırlaya: Prof.Dr. Feridun Yenisey, İstanbul: Nergiz Yayınları, 2004.

SCHRODER Friedrich Chirstian/YENİSEY Feridun/PEUKERT Wolfgang, Ceza Muhakemesinde "Fair Trial" ilkesi, İstanbul Barosu CMUK Uygulama Servisi Yayınları, İstanbul, 1999.

SELÇUK Sami, Adalet ve Yaşayan Hukuk, İmge Kitabevi, Ankara, 2009.

SOYASLAN Doğan, Adil Yargılanma Hakkı ve Türk Ceza Yargılaması, Feridun Yenisey, Adil Yargılanma Hakkı, Nergiz Yayınları, İstanbul, 2004, 291-304.

SOYASLAN Doğan, Ceza Muhakemesi Hukuku, Yetkin Yayınları, Ankara, 2007.

SOYER GÜLEÇ Sesim, Ceza Muhakemesi Hukukunda Soruşturmanın Etkinliği İlkesi ve Takipsizlik Kararları Üzerindeki Etkisi, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Cilt: 15, Özel S., 2013, (Basım Yılı: 2014), 1393-1464.

SOYSAL Mümtaz, 100 Soruda Anayasanın Anlamı, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1990.

SÖZÜER Adem, Türk Ceza Hukuku Mevzuatı, 3. Bası, Alfa Yayınları, İstanbul, 2015.

STAMMLER Rudolf, The Teori of Justice, translated by Husik Isaac, The Lawbook Exchange, Ltd., New Jersey, 2000.

ŞAHİN Cumhur, Ceza Muhakemesi Hukuku I, , 4. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2013.

ŞAHİN Cumhur, Ceza Muhakemesi Kanunu Gazi Şerhi, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2005.

ŞAHİN Cumhur, Sanığın Kolluk Tarafından Sorgulanması, Yetkin Yayınları, Ankara, 1994.

ŞAHİN Cumhur/GÖKTÜRK Neslihan, Ceza Muhakemesi Hukuku- II, Ankara, 2015.

ŞEN Ersan, "Tutuklunun Avukatı ile Görüşme Hakkına Getirilen Sınırlama", http://www.hukukihaber.net/tutuklunun-avukati-ile-gorusme-hakkina-getirilen-sinirlama-makale,5430.html.

ŞEN Ersan, Türk Ceza Yargılaması Hukuku'nda Hukuka Aykırı Deliller Sorunu, Beta Yayınları, İstanbul, 1998.

ŞEN Ersan/BAŞER Beyza, "Hükümlünün ve Tutuklunun Avukatı ile Görüşme Hakkı", http://www.hukukihaber.net/hukumlunun-ve-tutuklunun-avukati-ile gorusme-hakki-makale,4960.html.

ŞEN Ersan/ÖZDEMİR Bilgehan, Tutuklama: Uygulamada Şüpheli ve Sanık Haklarının Korunması, 3. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2011.

ŞEN Mahmut, İdarenin Yargısal Denetiminin Sınırlarına İlişkin Modeller, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. XVII, Sa. 1-2, Y. 2013, 1623-1641.

ŞENEL Alaeddin, Siyasal Düşünceler Tarihi, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1997.

ŞENOL Cem, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Etkin Soruşturma Yükümlülüğü (CMK m. 172/3), On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2013.

TANİLLİ Server, Anayasalar ve Siyasal Belgeler, Cem Yayınevi, S. 452- 453, İstanbul, 1976.

TANÖR Bülent/YÜZBAŞIOĞLU Necmi, 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku, 12. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2012.

TARHANLI Turgut, “Birleşmiş Milletler Örgütü ve İnsan Haklarının Korunmasına İlişkin Başlıca Usuller”, İnsan Hakları, 1. Baskı, Ed. Gökçen Alpkaya ve diğerleri, Yapı Kredi Yayını, İstanbul, 2000.

TAŞDEMİR Kubilay/ÖZKEPİR Ramazan, Ceza Muhakemesi Kanunu Şerhi, Cilt-1, 4. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 2010.

TAŞKIN Mustafa, Ceza Yargılanmasında Görevsizlik Kararları ve Bunun Yargılama Sürelerine Etkisi, Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, S. 7, Y. 2016, 1025-1059.

TAŞKIN Ş. Cankat, “Müdafiin ve Vekilin Hukuki Yardımı, Sınırları ile Uygulamada Karşılaşılan Sorunların AİHM İçtihatları Işığında Değerlendirilmesi”, TBB Dergisi, S.69, 2007, 211-240.

TEZCAN Durmuş, Tercüman Yararlanma Hakkı, Cemal Mıhçıoğlu’na Armağan, AÜSBFD, C. 52, No.1-4, Ocak Aralık 1997, 693-700.

TEZCAN Durmuş/ERDEM Mustafa Ruhan/SANCAKDAR Oğuz, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Türkiye’nin İnsan Hakları Sorunu, 2. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2004.

TEZCAN Durmuş/RUHAN Erdem/SANCAKDAR Oğuz/ÖNOK Murat, İnsan Hakları El Kitabı, 4. Bası, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2011.

TEZİÇ Erdoğan, Anayasa Hukuku, 14. Bası, Beta Basım, İstanbul, 2012.

TOKLU Erdinç Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Adil Yargılanma Hakkı, Yüksek lisans Tezi, Kocaeli, 2001.

TOKSARI Kübra, Türk Hukukunda Şüpheli Ve Sanık Hakları, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2010.

TOLUNER Sevin, “Soykırım Nedir? Ne Değildir?” Konulu Konferansa Katkı, Milletlerarası Hukuk Açısından Türkiye’nin Bazı Dış Politika Sorunları, Beta Yayınları, İstanbul, 2004

TOPAKKAYA Arslan, "Aristoteles'te Adalet Kavramı", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 6, 2009, 628-633.

TOROSLU Nevzat, Ceza Muhakemesi Hukuku, Savaş Yayınları, Ankara, 2003.

TOROSLU Nevzat/FEYZİOĞLU Metin, Ceza Muhakemesi Hukuku 15. Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara, 2016.

TOSUN Öztekin, Türk Suç Muhakemeleri Hukuku Dersleri, C. 1, 4. Baskı, Acar Matbaacılık, İstanbul, 1984.

TOZMAN Önder, Suçsuzluk Karinesi: Türk Hukukundaki Sonuçları. Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 11 (3-4), 2007, 315-353.

TUNAYA Tarık Zafer, Siyasi Kurumlar ve Anayasa Hukuku, 5. Bası, Ekin Yayınları, Bursa, 1982.

TURAN Hüseyin, Adil Yargılanma Hakkı, Yargıtay Dergisi, C. 27, S. 3, Temmuz 2001, 667-704.

TURAN Hüseyin, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatlarında Makul Sürede Yargılanma Hakkı, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, Y.3, S.11, Ekim 2012, 47-75.

TURHAN Faruk, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) Kararları Işığında Kişi Özgürlüğü Ve Türkiye, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt IV, Sayı: 1-2, Haziran- Aralık 2000, 204-258.

TURHAN Faruk, Ceza Muhakemesi Hukuku, Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 2006.

TÜRMEN Rıza, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Adil Yargılanma Hakkı", Sempozyum İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Adli Yargı, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, 2004.

Uluslararası Af Örgütü, Adil Yargılanma Hakkı, çev: Fadıl Ahmet Tamer/Erol Kaplan, I. Baskı, İstanbul, 2000.

UYGUN Oktay, "İnsan Hakları Kuramı – İnsan Hakları" YKY Yayınları, İstanbul, 2002.

UYGUN Oktay, Türkiye'de Demokrasi ve İnsan Hakları, TODAİE, Ankara, 1996.

ÜNAL Şeref, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, İnsan Haklarının Uluslararası İlkeleri, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No:89, TBMM Basımevi, Ankara, 2001.

ÜNAL Şeref, Temel Hak ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku, Yetkin Yayınları, Ankara, 1997.

ÜNVER Yener, "Ceza Muhakemesinde İspat, CMK ve Uygulamamız", CHD, S. 2, Aralık 2006, 103-205.

ÜNVER Yener, "Yargı Bağımsızlığı Açısından Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu", İÜHFM, C:53, S.1 – 4, 1988 – 1990, 153-196.

ÜNVER Yener/ HAKERİ Hakan, Ceza Muhakemesi Hukuku, 13. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2017.

ÜZÜLMEZ İbrahim, Türk Hukukunda Suçsuzluk Karinesi Ve Sonuçları, TBB Dergisi, Sayı 58, 2005, 41-72.

ÜZÜLMEZ İlhan, Türk Ceza Hukukunda İşkence Suçu, Turhan Yayınevi, Ankara, 2003.

VİTKAUSKAS Dovydas/DİKOV Grigoriy, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Adil Yargılanma Hakkının Korunması," Avrupa Konseyi İnsan Hakları El Kitapları, çev: Serkan Cengiz, Pozitif Matbaa, Avrupa Konseyi Strazburg, 2012.

YAŞAR Osman, Uygulamalı ve Yorumlu Ceza Muhakemesi Kanunu, 7. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2017.

YAZICIOĞLU Yılmaz, "5271 Sayılı CMK Uyarınca Soruşturma ve Soruşturma İşlemleri", Legal Hukuk Dergisi, C. III, S. 32, İstanbul, 2005, 2915-2921.

YENİSEY Feridun, "Ceza Muhakemesinin Yürüyüşü", Ceza Mahkemesi Dosyası I, İstanbul, 2009.

YENİSEY Feridun, Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Kararlarının Ceza Muhakemesi Hukuku Açısından Değerlendirilmesi: Tutuklama, Anayasa Yargısı Dergisi, S. 33, Y. 2016, 213-229.

YENİSEY Feridun, NUHOĞLU Ayşe, Açıklamalı Ceza Muhakemesi Kanunu, Beta Basım, İstanbul, 2013.

YENİSEY Feridun/NUHOĞLU Ayşe, Ceza Muhakemesi Hukuku, 5. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2017.

YILDIZ Murat, Adil Yargılanma Hakkı Çerçevesinde Sanığa Tanınan Asgari Hak ve Güvenceler, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2014.

YURTCAN Erdener, Ceza Yargılaması Hukuku, 11. Bası, Beta Basım, İstanbul, 2005.

YURTCAN Erdener, CMK Avukatının ve Uzlaşma Avukatının Başvuru Kitabı, Beta Yayınları, 5. Bası, İstanbul, 2007.

YÜCE Turhan Tufan, Ceza Hukukunda Hukuk Devleti Esasları, Atatürk Üniversitesi Basımevi, 1968.

YÜKSEL Göksel, "5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu Çerçevesinde Müdafi", Hukuk Gündemi Dergisi, S. 13, 2010, 51-59.

YÜZBAŞIOĞLU Necmi, Anayasa Hukukunun Temel Metinleri, Beta Basım, İstanbul, 2017.

ZABUNOĞLU Yahya Kazım, Kamu Hukukuna Giriş, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1973.

ZABUNOĞLU Yahya Kazım, Adil Yargılanma Hakkı ve Adil Yargılama Yapma Görevi, Yeni Türkiye Dergisi, Yıl 2, S.10, Temmuz-Ağustos 1996, 358-367.

ZAFER Hamide, "Türk Ceza Adalet Sisteminde Savcılığın Hukuki Statüsü", Ceza Muhakemesi Hukukunda Güncel Konular, Editör: Nur Centel, XII Levha Yayınları, İstanbul, 2015, 1-26.

ZAFER Hamide, Faile Yardım Suçu ve Müdafiin Bu Suçtan Sorumluluğu, 1. Baskı, İstanbul, Beta Yayınları, 2004.

ZAFER Hamide, Savunma Hakkı Ve Sınırları, Prof. Dr. Nur CENTEL'e Armağan, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, Cilt:19, Sayı: 2, 2013, 507-540.

ZEKA Necmi, Hürriyet Bildirgeleri, Belge Yayınları, İstanbul, 1983.

WEBER Max, Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu, çev: Prof. Dr. Milay Köktürk, Bilgesu Yayıncılık, Ankara, 2011.

YARGI KARARLARI

AİHM, Adamkiewicz/Polonya, 02.03.2010 tarihli, Başvuru No: 54729/00.

AİHM, Akdeniz/Türkiye, 31.05.2005 tarihli, Başvuru No: 25165/94.

AİHM, Akkoç/Türkiye, 10.10.2000 tarihli, Başvuru No: 22947/93, 22948/93.

AİHM, Akkum ve Diğerleri/Türkiye, 24.03.2005 tarihli, Başvuru No: 21894/93.

AİHM, Aksoy/Türkiye, 18.12.1996 tarihli, Başvuru No: 21987/93.

AİHM, Algür ve diğerleri/Türkiye, 20.10.2007 tarihli, Başvuru No: 483/02.

AİHM, Ali ve Ayşe Duran/Türkiye, 08.04.2008 tarihli, Başvuru No: 42942/02.

AİHM, Altınok/Türkiye, 29.11.2011 tarihli, Başvuru No: 31610/08.

AİHM, Aquilina/Malta, 29.04.1999 tarihli, Başvuru No: 25642/94.

AİHM, Atalay/Türkiye, 03.06.2004 tarihli, Başvuru No: 33097/96.

AİHM, Aydın/Türkiye, 25.09.1997 tarihli, Başvuru No: 23178/94.

AİHM, Batı ve Diğerleri/Türkiye, 03.06.2004 tarihli, Başvuru No: 33097/96, 57834/00.

AİHM, Benham/Birleşik Krallık, 10.06.1996 tarihli, Başvuru No: 19380/92.

AİHM, Bouyıd/Belçika, 28.09.2015 tarihli, Başvuru No: 23380/09.

AİHM, Brennan/Birleşik Krallık, 16.10.2001 tarihli, Başvuru No: 39846/98.

AİHM, Brogan ve Diğerleri/Birleşik Krallık, 29.10.1988 tarihli, Başvuru No: 11386/85.

AİHM, Bulut/Türkiye, 20.11.2007 tarihli, Başvuru No: 77092/01.

AİHM, Buzadji/Moldova, 05.07.2016 tarihli, Başvuru No: 23755/07.

AİHM, Cahit Demirel/Türkiye, 07.10.2009 tarihli, Başvuru No:18623/03.

AİHM, Ceviz/Türkiye, 17.07.2012 tarihli, Başvuru No: 8140/08.

AİHM, Cuscani/Birleşik Krallık, 24.09.2002 tarihli, Başvuru No: 32771/96.

AİHM, Çelik ve İmret/Türkiye, 26.10.2004 tarihli, Başvuru No: 44093/98.

AİHM, Dağdelen ve Diğerleri/Türkiye, Başvuru No: 1767/03 14246/04 16584/04,

AİHM, De Jong, Baljet ve Van den Brink/Hollanda, 25.11.2008 tarihli, Başvuru No: 8805/79, 8806/79, 9242/81.

AİHM, Delcourt/Belçika, 17.01.1970 tarihli, Başvuru No: 2689/65.

AİHM, Desde/Türkiye, 01.02.2011 tarihli, Başvuru No: 23909/03.

AİHM, Diri/Türkiye, 31.07.2007 tarihli, Başvuru No: 68351/01.

AİHM, Dizman/Türkiye, 20.09.2005 tarihli, Başvuru No: 27309/95.

AİHM, Eckle/Almanya, 15.07.1982 tarihli, Başvuru No: 8130/78.

AİHM, Fazıl Ahmet Tamer ve Diğerleri/Türkiye, 24.07.2007 tarihli, Başvuru No: 19028/02.

AİHM, Fox, Campbell ve Hartley/Birleşik Krallık, 30.08.1990 tarihli, Başvuru No: 12244/86, 12245/86, 12383/86.

AİHM, Gäfgen/Almanya, 01.06.2010 tarihli, Başvuru No: 22978/05.

AİHM, Galliani/Romanya, 10.06.2008 tarihli, Başvuru No: 69273/01.

AİHM, Giancarlo Lombardo/İtalya, 26.11.1992 tarihli, Başvuru No: 12490/86.

AİHM, Glantz/Finlandiya, 20.05.2014 tarihli, Başvuru No: 37394/11.

AİHM, Gorny v. Poland, 08.06.2010 tarihli, Başvuru No: 50399/07.

AİHM, Gülizar Tuncer/Türkiye, 08.02.2011 tarihli, Başvuru No: 12903/02.

AİHM, H./Fransa, 24.10.1989 tarihli, Başvuru No:10073/82.

AİHM, Hacı Özen/Türkiye, 12.04.2007 tarihli, Başvuru No: 46286/99.

AİHM, Hugh Jordan/Birleşik Krallık, 04.05.2001 tarihli, Başvuru No: 24746/94.

AİHM, Isyar / Bulgaristan, 20.11.2008 tarihli, Başvuru No: 391/03.

AİHM, İpek ve Diğerleri/Türkiye, 03.02.2009 tarihli, Başvuru No: 17019/02, 30070/02.

AİHM, Kamasinski/Avusturya, 19.12.1989 tarihli, Başvuru No: 9783/82.

AİHM, Kemal Baş/Türkiye 19.02.2103 tarihli, Başvuru No: 38291/07.

AİHM, Khodorkovskiy ve Lebedev/Rusya, 25.07.2013 tarihli, Başvuru No: 11082/06, 13772/05.

AİHM, König/Almanya, 28.06.1978 tarihli, Başvuru No: 6232/73.

AİHM, Kurnaz ve Diğerleri/ Türkiye, 24.07.2007 tarihli, Başvuru No: 36672/97.

AİHM, Labita/İtalya, 06.04.2000 tarihli, Başvuru No: 26772/95.

AİHM, Ladent/Polonya, 18.03.2008 tarihli, Başvuru No: 11036/03.

AİHM, Langborger/İsveç, 22.06.1989 tarihli, Başvuru No: 11179/84.

AİHM, Letellier/Fransa, 26.06.1991 tarihli, Başvuru No: 12369/86.

AİHM, Luedicke, Belkacem, Koç/Almanya, 28.11.1978 tarihli, Başvuru No: 6210/73, 6877/75, 7132/75.

AİHM, Magee/Birleşik Krallık, 06.06.2000 tarihli, Başvuru No: 28135/95.

AİHM, Mansur/Türkiye, 08.06.1995 tarihli, Başvuru No: 14/1994/461/542.

AİHM, Medeni Kavak/Türkiye, 03.05.2007 tarihli, Başvuru No: 13723/02.

AİHM, Mitap-Müftüoğlu/Türkiye, 25.03.1996 tarihli, Başvuru No:15530/89.

AİHM, Opuz/Türkiye, 09.06.2009 tarihli, Başvuru No: 33501/02.

AİHM, Prosza/Polonya, 16.12.1997 tarihli, Başvuru No: 2/1997/786/987.

AİHM, Sakık ve Diğerleri/Türkiye, 26.10.1997 tarihli, Başvuru No: 23878/94, 23879/94, 23880/94.

AİHM, Salduz/Türkiye, 27.11.2008 tarihli, Başvuru No: 36391/02.

AİHM, Sinan Tanrıkulu ve Diğerleri/Türkiye, 03.05.2007 tarihli, Başvuru No: 50086/99.

AİHM, Soner ve Diğerleri/Türkiye, 27.04.2006 tarihli, Başvuru No: 40986/98.

AİHM, Stögmüller/Avusturya, 10.10.1969 tarihli, Başvuru No: 1602/62.

AİHM, Vernillo/Fransa, 20.02.1991 tarihli, Başvuru No: 11889/85.

AİHM, Wemhoff,/Almanya, 27.06.1968 tarihli, Başvuru No: 2122/64.

AİHM, X./Avusturya, 29.05.1975 tarihli, Başvuru No: 6185/73.

AİHM, Yağcı-Sargın/Türkiye, 08.06.1995 tarihli, Başvuru No: 16419/90.

AİHM, Zappia/İtalya, 26.09.1996 tarihli, Başvuru No: 24295/94.

AyM, Yüce Divan, 19.12.2012 tarihli, 2011/1 E., 2012/1 K., sayılı kararı.

AyM, 29.01.2014 tarihli, 2013/30 E., 2014/13 K., sayılı kararı.

AyM, 04.07.2013 tarihli, 2012/100 E., 2013/84 K., sayılı kararı.

AyM, 05.01.2006 tarihli, 2005/55 E., 2006/4 K,, sayılı kararı.

AyM, 05.05.2004 tarihli, 2002/170 E., 2004/54 K., sayılı kararı.

AyM, 12.03.2009 tarihli, 2007/14 E., 2009/48 K., sayılı kararı.

AyM, 14.01.2015 tarihli, 2014/164 E., 2015/12 K., sayılı kararı.

AyM, 22.3.2012 tarihli, 2011/13 E., 2012/45 K., sayılı kararı.

AyM, 24.03.1999 tarihli, 1997/41 E., 1998/47 K., sayılı kararı.

AyM, Arif Haldun Soygür, 15.10.2015 tarihli, Başvuru No: 2013/2659.

AyM, Burak Döner, 02.07.2013 tarihli, Başvuru No: 2012/521.

AyM, Bülent Karataş, 26.6.2014 tarihli, Başvuru No: 2013/6428.

AyM, Cezmi Demir ve diğerleri, 17.07.2014 tarihli, Başvuru No: 2013/293.

AyM, Deniz Yazıcı, 10.12.2014 tarihli, Başvuru No: 2013/6359.

AyM, Erkam Abdurrahman Ak, 28.09.2016 tarihli, Başvuru No: 201/8515.

AyM, Ersin Ceylan, 09.01.2014 tarihli, Başvuru No: 2013/695.

AyM, Güher Ergun ve Diğerleri, 02.07.2013 tarihli, Başvuru No: 2012/13.

AyM, Hamidiye Aslan, 04.11.2015 tarihli, Başvuru No: 2013/2015.

AyM, Hamit Kaya, 02.07.2013 tarihli, Başvuru No: 2012/338.

AyM, Hanefi Avcı, 18.06.2014 tarihli, Başvuru No: 2013/2814.

AyM, Haydar İzgi, 19.12.2013 tarihli, Başvuru No: 2012/673.

AyM, Hikmet Yayğın, 30.12.2014 tarihli, Başvuru No: 2013/1279.

AyM, İrfan Gerçek, 29.09.2016 tarihli, Başvuru No: 2014/6500.

AyM, Kürşat Eyol, 13.06.2013 tarihli, Başvuru No: 2012/665.

AyM, Mehmet Haberal, 4.12.2013 tarihli, Başvuru No: 2012/849.

AyM, Mehmet İlker Başbuğ, 06.03.2014 tarihli, Başvuru No: 2014/912.

AyM, Muhittin Kaya, 04.12.2013 tarihli, Başvuru No: 2013/1213.

AyM, Murat Narman, 02.07.2013 tarihli, Başvuru No: 2012/1137.

AyM, Mustafa Ali Balbay, 04.12.2013 tarihli, Başvuru No: 2012/1272.

AyM, Nureddin Atuğ, 21.09.2017 tarihli, Başvuru No: 2014/11189.

AyM, Ramazan Aras, 02.07.2013 tarihli, Başvuru No: 2012/239.

AyM, Savaş Çetinkaya, 21.11.2013 tarihli, Başvuru No: 2012/1303.

AyM, Sebahat Tuncel, 20.02.2014 tarihli, Başvuru No: 2012/1051.

AyM, Serpil Kerimoğlu ve diğerleri, 17.09.2013 tarihli, Başvuru No: 2012/752.

AyM, Şahin Alpay, 11.01.2018 tarihli, Başvuru No: 2016/16092.

AyM, Şeyhmus Öncel, 25.10.2017 tarihli, Başvuru No: 2014/2991.

AyM, Tahir Atlı, 21.09.2017 tarihli, Başvuru No: 2014/9774.

AyM, Tahir Canan, 18.09.2013 tarihli, Başvuru No: 2012/969.

AyM, Tahir Gökatalay, 20.03.2014 tarihli, Başvuru No: 2013/1780.

AyM, Turan Günana, 15.12.2015 tarihli, Başvuru No: 2013/5545.

AyM, Yaşar Yılmaz, 19.11.2014 tarihli, Başvuru No: 2013/6183.

AyM, Yaşasın Aslan, 16.05.2013 tarihli, Başvuru No: 2013/1134.

AyM, Yıldıray Özbey ve Diğerleri, 08.09.2015 tarihli, Başvuru No: 2014/18932.

AyM, Yüksel Baran, 26.06.2014 tarihli, Başvuru No: 2012/782.

AyM, Zeki Bingöl, 18.11.2015 tarihli, Başvuru No: 2013/6576.

Yargıtay 1. CD., 22.09.1992 tarihli, 1992/1780 E., 1992/1918 K., sayılı kararı.

Yargıtay 10. CD., 12.07.2005 tarihli, 2004/24577 E., 2005/8554 K., sayılı kararı.

Yargıtay 11. CD., 12.03.2018 tarihli, 2018/1824 E., 2018/2073 K. sayılı kararı.

Yargıtay 11. CD., 14.06.2010 tarihli, 2009/16787 E., 2010/7000 K., sayılı kararı.

Yargıtay 12. CD., 06.04.2016 tarihli, 2015/9116 E., 2016/5826 K., sayılı kararı.

Yargıtay 12. CD., 14.01.2014 tarihli, 2013/24650 E., 2014/28 K., sayılı kararı.

Yargıtay 12. CD., 14.01.2014 tarihli, 2013/25732 E., 2014/301 K., sayılı kararı.

Yargıtay 12. CD., 14.01.2014 tarihli, 2013/26361 E., 2014/313 K., sayılı kararı.

Yargıtay 12. CD., 24.06.2014 tarihli, 2014/1999 E., 2014/15530 K., sayılı kararı.

Yargıtay 13. CD., 02.02.2012 tarihli, 2011/27923 E., 2012/2008 K., sayılı kararı.

Yargıtay 13. CD., 14.09.2011 tarihli, 2011/2140 E., 2011/850 K., sayılı kararı.

Yargıtay 13. CD., 30.11.2011 tarihli, 2011/17629 E., 2011/6976 K., sayılı kararı.

Yargıtay 15. CD., 02.04.2018 tarihli, 2018/2222 E., 2018/2201 K., sayılı kararı.

Yargıtay 2. CD., 12.12.2016 tarihli, 2016/19587 E., 2016/16819 K., sayılı kararı.

Yargıtay 4. CD., 06.11.2007 tarihli, 2007/8601 E., 2007/8929 K., sayılı kararı.

Yargıtay 4. CD., 22.11.2006 tarihli, 2006/5182 E., 2006/16686 K., sayılı kararı.

Yargıtay 4. CD., 28.09.2011 tarihli, 2010/30698 E., 2011/16613 K., sayılı kararı.

Yargıtay 7. CD., 24.06.2003 tarihli, 2003/2478 E., 2003/5303 K., sayılı kararı.

Yargıtay 9. CD., 10.10.2011 tarihli, 2009/16167 E., 2011/27810 K., sayılı kararı.

YCGK, 14.12.2005 tarihli, 2005/4-733 E., 2005/727 K., sayılı kararı.

YCGK, 03.07.2007 tarihli, 2007/5.MD-23 E., 2007/167 K., sayılı kararı.

YCGK, 07.10.2003 tarihli, 2003/4-220 E., 2003/242 K., sayılı kararı.

YCGK, 11.10.2011 tarihli, 2011/10-182 E., 2011/204 K., sayılı kararı.

YCGK, 12.04.2011 tarihli, 2011/1-51 E., 2011/42 K., sayılı kararı.

YCGK, 13.03.2007 tarihli, 2006/8-329 E., 2007/66 K., sayılı kararı.

YCGK, 14.12.2005 tarihli, 2005/4-733 E., 2005/727 K., sayılı kararı.

YCGK, 17.11.2009 tarihli, 2005/7-144 E., 2005/150 K., sayılı kararı.

YCGK, 17.11.2009 tarihli, 2009/7-160 E., 2009/264 K., sayılı kararı.

YCGK, 18.03.2008 tarihli, 2008/9-7 E., 2008/56 K., sayılı kararı.

YCGK, 25.11.2014 tarihli, 2014/166 E., 2014/514 K., sayılı kararı.

YCGK, 26.06.2007 tarihli, 2007/7-147 E., 2007/159 K., sayılı kararı.

YCGK, 28.02.2017 tarihli, 2016/20-800 E., 2017/120 K., sayılı kararı.

YCGK, 29.11.2005 tarihli, 2005/7-144 E., 2005/150 K., sayılı kararı.

İNTERNET KAYNAKLARI

http://proxy2.marmara-elibrary.com/MuseSessionID=0212o5h1k/MuseProtocol.

http://www.anayasa.gov.tr/.

http://www.barobirlik.org.tr/dosyalar/duyurular/hsykkanunteklifi/COE%20Bak.%20Kons.%20Rec%202000-19.pdf.

http://www.edb.adalet.gov.tr/ymb/pdf/317.pdf.

http://www.hsk.gov.tr/utb.aspx.

http://www.hukukihaber.net/hukumlunun-ve-tutuklunun-avukati-ile-gorusme-hakki-makale,4960.html.

http://www.hukukihaber.net/tutuklunun-avukati-ile-gorusme-hakkina-getirilen-sinirlama-makale,5430.html.

http://www.kazanci.com.

http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/.

http://www.resmigazete.gov.tr/.

http://www.unhchr.ch/udhr/lang/trk.htm.

https://emsal.yargitay.gov.tr/.

https://hudoc.echr.coe.int/.

https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/.

https://www.adalet.gov.tr/.

https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/847b13--Savcilarin-Rolune-Dair-Ilkeler.pdf.

http://www.archives.gov/exhibits/charters/virginia_declaration_of_rights.html.

http://www.unhchr.ch/udhr/navigate/alpha.htm.

https://www.barobirlik.org.tr.

http://www2.tbmm.gov.tr/d27/2/2-0001.pdf.